

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zeynep Begüm OK

**KÖROĞLU DESTANI'NIN
KARAKALPAK VARYANTI
ÄWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÄLİ, BAZERGEN
KOLLARI
(İNCELEME-METİNLER)**

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zeynep Begüm OK

**KÖROĞLU DESTANI'NIN
KARAKALPAK VARYANTI
ÂWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÂLİ, BAZERGEN
KOLLARI
(İNCELEME-METİNLER)**

Danışman

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Zeynep Begüm OK'un bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz UYSAL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (İmza)

Tez Başlığı:	Köroğlu Destanı'nın Karakalpak Varyantı Äwez'in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli, Bazergen Kolları (İnceleme-Metinler)
--------------	---

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 10/07/2018

Mezuniyet Tarihi : 02/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Köroğlu Destanı’nın Karakalpak Varyantı Äwez’in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli, Bazergen Kolları (İnceleme-Metinler).” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Zeynep Begüm OK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Zeynep Begüm OK
Öğrenci Numarası	20135242003
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Tez Başlığı	Köroğlu Destanı'nın Karakalpak Varyantı Äwez'in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli, Bazergen Kolları (İnceleme-Metinler)
Turnitin Ödev Numarası	982875403

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 241 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 16/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 7 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

16/07/2018

(imza)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÄWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÄLİ VE BEZİRGAN KOLLARININ TAHLİLİ

1.1. Äwez'ın Evlenişı Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü.....	12
1.2. Arap Rayhan Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü.....	12
1.3. Qırmändäli Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü.....	13
1.4. Bazergen Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ÄWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÄLİ, BAZERGEN KOLLARINDA YER ALAN MOTİFLER VE SOSYAL HAYAT UNSURLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Hayvanlarla İlgili Motifler	17
2.2. Alp Motifi	22
2.3. Hile Motifi	24
2.4. İntikam Motifi.....	26
2.5. Kadın Motifi	28
2.6. Rüya Motifi.....	31
2.7. Formulistik Sayılarla İlgili Motifler	32
2.8. Sihir, Büyü ile İlgili Motifler	36
2.9. Sosyal Hayat Unsurları	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHIS KADROSU

BEŞİNCİ BÖLÜM
YER-BOY-KAVİM ADLARI

ALTINCI BÖLÜM
METİNLER

6.1. Karakalpak Türkçesi	59
6.2. Türkiye Türkçesi	151
SONUÇ	241
KAYNAKÇA.....	242
ÖZGEÇMİŞ	247

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	Aktaran
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Dü.	Düzenleyen
Ed	Editör
Hızl.	Hazırlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
vd.	ve diğerleri
TDK.	Türk Dil Kurumu
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayımlayan

ÖZET

Türk dünyasının ortak kültür hazinesi olan “Köroğlu Destanı” 19. yüzyıldan itibaren, bilim dünyasının ilgisini çekmiş ve birçok araştırmaya kaynaklık etmiştir. Sözlü gelenekte dört asrı aşkın bir süredir anlatıla gelen “Köroğlu Destanı”; bütün Türk dünyasının edebiyatında yer almasının yanı sıra, farklı etnik coğrafyalarda da (Arap, Tacik, Kürt, Ermeni, Gürcü...) araştırma konusu olmuştur. Doğu ve Batı varyantları olmak üzere ikiye ayrılan Köroğlu Destanı’nın “Karakalpak Varyantı”ndan dört kol inceledik. Bu eser, “Karakalpak Folkloru” adlı yirmi ciltten oluşan eserler dizisinin, on beşinci cildini oluşturmaktadır. Tezimiz genel olarak metin odaklı olmakla birlikte; giriş bölümünde Karakalpaklar ve Karakalpak-Köroğlu ilişkisi hakkında genel bilgiler verildi. Birinci bölümde, “Äwez’in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli, Bazergen” kollarının konusu ve olay örgüsü belirtildi. İkinci bölümde, incelediğimiz kolların motif yapısı, “hayvanlarla ilgili motifler, alp motifi, kadın motifi, hile motifi, intikam motifi, formülistik sayılar, rüya motifi, büyü ve sihir motifi ve sosyal hayat unsurları” başlığı altında incelendi. Üçüncü bölümde metinlerin dil, şekil ve üslup özellikleri; dördüncü bölümde kişi kadrosu; beşinci bölümde ise yer, boy, kavim adları ayrıntılı bir şekilde irdelendi. Son bölümde metinler, Kiril alfabesinden, Latin alfabesine, oradan da günümüz Türkçesi’ne aktarıldı. Türkiye Türkçesi alfabesinden farklı olan dört ünsüz harf (q,ñ,x,w) ve bir ünlü harf (ä), orijinal haline sadık kalınarak gösterildi.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Karakalpak, Destan, Folklor.

SUMMARY
KARAKALPAK VARIANT OF KOROGLU EPIC
MARRYING OF ÄWEZ, ARAB RAYHAN, QIRMANDÄLİ, BAZERGEN EPISODES
(ANALYSIS- TEXT)

“Koroglu Epic” which is a common cultural treasure of the Turkic World, has drawn the attention of the science world and been a source for many researches since the 19th century. “Koroglu Epic” which has been told in oral tradition for over four centuries, has been a research subject in various ethnic geographies (Arab, Tajik, Kurdish, Armenian, Georgian...) as well as being in the whole Turkish literature world. We analyzed four branches from “Karakalpak Variant” of Koroglu Epic divided into two variants as the East and the West. This work composes the fifteenth volume of the work series named as “Karakalpak Folklore” consisting of twenty volumes. Together with our thesis’ being generally text oriented, general information about the Karakalpaks and the relation between the Karakalpaks and Koroglu was given in the introduction part. In the first chapter, the theme and story line of “Marrying of Äwez, Arab Rayhan, Qirmandäli, Bazergen” branches. In the second chapter, the motive structure of the branches we studied were analyzed under the headline of “motives about animals, alpine motive, woman motive, deceit motive, vengeance motive, formulistic numbers, dream motive, spell and magic motive and social life elements”. In the third chapter, language, form and style qualities; in the fourth chapter, personnel cadre; in the fifth chapter, place, clan and tribe names were elaborately studied. In the last chapter, the texts were translated from Cyrillic alphabet to Latin alphabet and from that to contemporary Turkish. Four consonants (q, ñ, x, w) and a vowel which are different from Turkish (ä) were indicated being true to the original form.

Keywords: Koroglu, Karakalpak, Epic, Folklore.

ÖNSÖZ

Destanlar, tarihin karanlık devirlerinden doğup, günümüze ışık tutan, milli hafızayı ve ortak kültür mirasımızı ihtiva eden edebiyat hazineleridir. Köroğlu Destanı da, hemen hemen tüm Türk halklarında ve diğer etnik toplumlarda dört asrı aşkın bir süredir anlatılan eşsiz bir destandır. Destanlar, geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan sanat köprüleridir. Köroğlu'yla çıktığımız bu sanat serüveninde, onun farklı ve renkli birçok yönüyle karşılaştık. Daha eski kabul edilen Doğu varyantlarında, mitolojik bir destan kahramanı iken, günümüze yaklaştıkça Köroğlu'nun kayıplarını, acılarını, sevinçlerini, yanlışlarını, oyunlarını, aşıklığını kısaca “insani” yönünü gördük. Onun değişmeyen tek özelliği, her devirde hak ve adaletin sembolü olmasıydı. M.İ. Kalinin der ki: “Halk bir altın arayıcısıdır. O sadece en değerli, en dahiyane olanı alır, korur ve onu yüzyıllarca işleyerek taşır.” Köroğlu Destanı'nın da asırlar boyu Orta Asya'dan Sibirya'ya; Kafkasya'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada anlatılmasının sebebi, sanat ve edebiyat hazinemizin en nadide parçalarından biri olmasından ileri gelir. Geçmişimizi bilmeden, bugünümüzü ve yarınımızı şekillendiremeyiz. Kültür kaynaklarımıza yönelip, milli şuurumuzu gelecek nesillere aktarabilmenin en önemli vasıtalarından biri destanlardır. Epik kahramanlığı, nefes oğulluğu, sosyal haydutluğu, bakışılığı, aşıklığı, alperenliğiyle tanınan Köroğlu gibi zengin bir kültür mirasını gelecek nesillere taşıyan ellerden biri olmanın mutluluğu içerisindeyiz. Köroğlu Destanı'nın bütün varyantları bir araya getirildiğinde, eserin ve kahramanın muhteşemliği gözler önüne serilir. Biz de bu engin deryaya berrak bir damla bırakmaya çalıştık. Bu mütevazı çalışmamızda, Karakalpak Türklerinin sözlü geleneğinde yer alan Köroğlu Destanı'nın dört kolunu inceledik. Çalışma sürecinde her türlü fedakarlığı gösteren sevgili eşim Hüseyin OK'a ve aileme; konu seçiminde ve tez hazırlama aşamasında bana rehber olan, engin bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT'a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Rahmetli dedem Şerif ERDEM'e ithafen...

Zeynep Begüm OK

Antalya 2018

GİRİŞ

Karakalpaklar

A. Coğrafya, Nüfus, İdari Yapı

Karakalpakya veya Karakalpakistan, Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Özbekistan'ın batı kesiminde yer alır. Başkenti (Nökis) Nukus'tur. Karakalpakistan, tarihsel Harezmi topraklarını kapsar. Yüzölçümü 165.000 km'dir. Nüfusu 2013 sayımına göre 1.712'dir. Karakalpakistan'ın yaklaşık %33'ü Karakalpak, %33'ü Özbek, %27'si Kazak, %5'i Türkmen, %1,5'u Rus'tur. Tahtaköpir, Konrat, Çimbay, Moynak, Törkül en önemli şehirleridir. Karakalpakistan toprakları güneydoğuda Özbekistan; güneyde Türkmenistan; batı, kuzey ve doğuda Kazakistan'la çevrilmiştir. Aral Gölü Karakalpakistan ile Kazakistan arasında paylaşılmıştır. Amuderya'nın doğusu Kızılkum Çölü'dür. Karakalpakistan Cumhuriyeti, Kızılkum Çölü'nün batısını, Amuderya Deltası'nı ve Üstyurt Yaylası'nın güneydoğu bölümünü kapsar.¹

Karakalpakistan'da kara iklimi hüküm sürer. Mevsimler ile gece ve gündüz arasındaki ısı farkı büyüktür. Yağış pek azdır. Tipik bitki örtüsü bozkırdır.²

Karakalpakistan'ın coğrafi özellikleri üzerinde durulurken bahsedilmesi gereken önemli bir konu da çevre sorunudur. Aral Gölü ve çevresinde önemli bir çevre felaketi yaşanmaktadır. Kimyasal atıklar, gölü besleyen su kaynaklarının yataklarının değiştirilmesi veya kuruması gibi sebeplerle hızla kurumakta olan Aral Gölü, bölgedeki tuz oranının artmasını hızlandırarak çölleşmeye neden olmaktadır. Bugün Aral Gölü'nde yaşayan canlıların sadece %38'i hayatta kalmıştır. Aral Gölü tabanında biriken kimyasal atıkların ise bölge insanının büyük bir kısmının ölümcül hastalıklara yakalanmasına ve sakat doğumlara sebep olduğu bilinmektedir. Aral Gölü'nün bu durumu, tarımsal ve ekonomik alanlarda ciddi sorunlara sebep olmaktadır.³

Karakalpaklar XIX. Yüzyılın büyük çoğunluğunda siyasi olarak Hive Hanlığı'na bağlı kalmışlardır. Hive Hanları bazı dönemlerde tek han ile Karakalpaklara hakim olmuşlardır. Hive Hanlığı'ndaki Karakalpaklar XVII-XIX. yüzyıllarda tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşmışlardır. Konrad'ın güneyinde Şomanay ve Göne Ürgenç bölgesinde yaşayanlar genelde tarımla uğraşmışlardır. Tarımın yanı sıra hayvancılık da yapılmıştır. Aral Gölü ve

¹ Dönmez-Fedakâr, 2008: 9-11.

² Yılmaz, 2008: 183.

³ Taşağıl, 2001: 426-427.

Amuderya çevresinde yaşayanlar ise mevsimine göre tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşmışlardır.⁴

Karakalpakistan 1925-1930 yılları arasında Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölgeydi. 20 Temmuz 1930'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil edildi. Aralık 1936 tarihinde ise Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı.⁵ Özbekistan'ın tam bağımsızlığı 29 Aralık 1991'de yapılan referandumdan sonra tasdik edilmiştir. Özbekistan'daki bu referanduma seçmenin %94,1'i katılmıştır. Karakalpakistan'daki katılım ise %96,2 olmuştur. Böylece halkın büyük çoğunluğu bağımsızlık kararını onaylamıştır.

Özbekistan ve Karakalpakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla yenileşme hareketleri de başlamıştır. Yenileşme hareketlerinin temelini pazar ekonomisine istikrarlı bir geçiş yapmak, şeffaf bir dış siyasete sahip, güçlü, demokratik, insan haklarına saygılı bir hukuk devleti ortaya koymak oluşturmuştur. Bu yenileşme düzeninin ortaya konulmasıyla hem cemiyet düzeninde hem de ekonomik düzende değişimler yaşanmıştır. Özellikle ekonomik değişimde öncelikli olarak buna dayanak oluşturabilecek hukuk kuralları geliştirilmiştir. Ekonomik değişimde rekabet ortamının sağlanması öngörülmüştür. Özel sektörün desteklenmesi için yasalar çıkarılmıştır.

Milli bağımsızlığın kazanılmasından sonra, yıllarca yasak olan Nevruz Bayramı ve dini bayramlar büyük coşkuyla kutlanmaya başlanmıştır. Böylece yıllarca sömürge imparatorluğu yönetiminde ezilmiş Özbekistan ve Karakalpakistan hayallerine kavuşmuş ve bu uğurda binlerce insanını şehit veren ülke, bağımsızlığına kavuşmuştur. SSCB, yıllarca üzerinde hükümler kurduğu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına engel olamamıştır.⁶ Karakalpakistan, bugün ise Özbekistan'a bağlı özerk bir bölgedir.

B. Karakalpak Adı ve Tarihi

Karakalpakların menşeiyle ilgili kaynakların yetersizliği ve konuyla ilgili görüş bildiren alimlerin birbirleriyle çelişen yorumları sebebiyle Karakalpakların ortaya çıkışı meselesi uzun zaman bir muamma olarak kalmış ve bu şekliyle oldukça karmaşık bir hal almıştır. Karakalpakların eski dönemlerine ait yazılı belgeler yoktur. Geçmişlerine dair bütün bilgiler çoğu zaman sözlü rivayetlerden ibarettir. Karakalpaklarla komşu olan milletlerin tarihi ve edebi eserlerinde de Karakalpakların çok eski devirlerine dair bilgilere rastlanmamaktadır.

⁴ Yılmaz, 2008, 183-281.

⁵ Devlet, 1989, 173.

⁶ Yılmaz, 2008, 167-283.

Bu durum Karakalpakların tarih sahasına kendi adlarıyla çıkmayıp başka bir Türk kavmiyle karışmış olmaları ve o milletin adıyla zikredilmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Karakalpak Türklerinin en eski ata yurtları, şimdiki Karakalpakistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu bölgedir. Bunlar bugünkü yurtları olan Aral Gölü ve Amuderya boylarında oluşmuşlardır.⁷

Karakalpaklar, Kıpçak koluna bağlı bir Türk boyudur. Eski Rus yıllıklarında “Çerniyi Klubuki”, Arap kaynaklarında “ Karabörklü” adlarıyla anılırlar. “Karakalpak” adının ırk özelliği olmayıp, bu Türk kavmine mensup olan kişilerin başlarına taktıkları kara başlıklarla veya başlarında bıraktıkları bir tutam saçla (gulpak) ilgili olduğu düşünülmektedir. Kimi araştırmacılara göre Karakalpaklılar, ölen kardeşleri için yas tutmak için kara başlıklar takmaktaydılar. “Kara giyinmek, kara bağlamak” gibi deyişlere ilk kez Dede Korkut hikayelerinde rastlamaktayız. Karakalpak teriminin giyiniş tarzı ile ilgili olabileceği görüşüne katılmakla birlikte, bunun yasla ilgili olamayacağı kanaatindeyiz. Keza Karakalpaklar yas rengi olarak mavi rengini kullanmışlardır.⁸

Ünlü Karakalpak destan anlatıcısı Berdak tarafından 19. Yüzyılda yazılmış olan Karakalpak Şeceresi'nde Karakalpakların giyimleri nedeniyle bu adı aldıkları açıklanmıştır:

“Melik’in oğlu Razı-hak,
Gençken ğulpağı varmış,
Başına kara kalpak giymiş,
Bu nedenle “Kalpak” olmuş.”⁹

Yine incelemiş olduğumuz Köroğlu Destanı'nın Karakalpak varyantının “Bazergen” kolunda, Göruğlı kendini methettiğı şiirinde şu ifadeleri kullanır:

“Altın saçlı kalpaklısın
Kara samur kalpaklısın
Göruğlı der, gulpaklısın
Gördüm hiç uktem kalmadı.”

Türk boy ve gruplarının tarih boyunca yaygın olarak giyimlerine göre adlandırıldıkları bilinmektedir. Karakalpak adının kökenini oluşturduğu düşünülen kara renkli baş giysisinin 12-14. Yüzyıllarda Aral Gölü'nün çevresinde yaşayan Oğuzlar ve Peçenekler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰ Baş giyimlerine göre isimlendirme Türk topluluklarında sıklıkla karşımıza çıkmakla birlikte, Karakalpaklar ve Karapapaklar (Terekemeler) birbirleriyle

⁷ Yılmaz, 2008:1.

⁸ Dönmez-Fedakâr, 2008:14-15.

⁹ Gargabayoğlu B.1993:3-4.

¹⁰ Türkmen, 1982, 416-420.

kariştirilgelmektedir. Karapapaklar çalışma konumuzun dışında olmakla birlikte, genişçe ve müstakil olarak üzerinde çalışılması gereken bir Türk topluluğudur.

Karakalpakistanların en eski atalarının Kıpçaklar ve Peçenekler olduğu düşünölmektedir. Karakalpakistanlar uzun süre Kıpçakların arasında yaşamış ve Altın Orda Devleti'nin parçalanmasından sonra Doğu Nogay Ordası'na katılmışlardır. Karakalpakistanların eski vatanları olarak Kazan ve Astrahan Hanlıkları arasındaki Volga sahilleri gösterilmektedir.¹¹ Ancak daha sonra Timur, onları Türkistan'a getirip, Sirderya boyuna yerleştirmiştir. Karakalpakistanlar, XVI. Yüzyıl başlarında Harezm ülkesi Buhara'dan ayrılıp bağımsız hanlık olmuş, başkentinin adıyla "Hive Hanlığı" olmuştur.¹² XVI. Yüzyılda Karakalpakistan halkı oluşumunu tamamen tamamlamış ve Deşt-i Kıpçak bozkırlarının Türk dili toplulukları Nogaylar, Özbekler ve Kazaklardan ayrı bir topluluk olarak ortaya çıkmışlardır. Karakalpakistanlar, menşe itibariyle Kıpçaklara yakın akrabadırlar.¹³ Askerlikten muaf tutulan Türkistan ve Kazakistan halkının Rus- Alman savaşında cephe hizmetinde görev alması için 1916'da çar bir ferman vermiştir. Bunun üzerine Türkistan ve Kazakistan'da "Merdikar İsyanı" adında büyük bir ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanmada Karakalpakistanlılar, çok ağır kayıplar vermişlerdir. Bu ayaklanma çok kanlı bir biçimde bastırılmaktayken, 1917'de Rusya'da Ekim devriminin patlak vermesi üzerine çar ve hükümeti yıkılmış ve binlerce Türkistanlı imhadan kurtulmuştur. Türkistan'da Sovyet hükümeti hakim olduktan ve Büyük Türkistan adı ortadan kaldırıldıktan sonra, "Hive" yerine "Karakalpakistan Cumhuriyeti" kurulmuştur. 1924 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'ne dahil özerk bir eyalet olarak kurulmuş olan bu ülke, 1930'da Kazakistan'dan ayrılmış, 1932'de özerk cumhuriyet halinde Rusya Birleşik Cumhuriyeti'ne dahil edilmiş ve nihayet 1936'da, aynı teşkilat ile Özbekistan Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır.¹⁴ SSCB dağıldıktan sonra da durum değişmemiştir, halen Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir.

C. İnanç

Karakalpakistanlar göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olarak hayatlarını sürdürdükleri için dini inançları da yaşayış tarzına göre şekillenmiştir. Karakalpakistanların hemen tamamı eski dönemden itibaren İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Karakalpakistanlar Sünnidirler. Rus araştırmacılar Karakalpakistanların dinine bağlı bir topluluk olduklarını tespit etmişlerdir.¹⁵ Nakşibendi, Kübrevi, Yesevi ve Kalenderi tarikatları bölgede oldukça etkilidir. Bölge halkı ile

¹¹ İslam Ansiklopedisi, 1995: 285.

¹² İslam Ansiklopedisi, 1995: 291.

¹³ Yılmaz, 2008: 10.

¹⁴ İslam Ansiklopedisi, 1995:284.

¹⁵ Nasrattınoğlu,1995: 13.

en kuvvetli ilişki kuran tarikat Kübreviliktir. Kurucusu Necmeddin-i Kübra'dır.¹⁶ Karakalpaklar, İslamiyetle birlikte atalarından kalan eski kültür ve inançlarını da korumuşlardır. XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında Karakalpaklar arasında din ile bağlantılı olduğu düşünülen “tabipçilik” oldukça yaygındır. Tabipçilik aslında Gök Tanrı inancıyla bağlantılı Şamanizm inancının bir devamı olarak kabul edilebilir.¹⁷ Rusya'nın sömürge döneminde İslam'ın ve milli geleneklerin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Cenaze namazları ve Kuran okuma yasaklanmıştır. Rusya bu politikada kısmen de olsa başarılı olmuştur. Çünkü günümüz Karakalpak gençleri dinleri hakkında pek bilgiye sahip değildir ve dini ritüellerini ifa edememektedirler. Sovyetler döneminde annesi yahut babası Rus olan çocuklar sünnet edilememektedir. Ancak annesi Rus, babası Türk olan çocuklar babanın baskın çıkması sonucu okul çağında sünnet ettirilebilmektedir. Birçok cami ve türbe yıkılmış, devlet binası olarak yeniden düzenlenmiştir. 1929-1937 yılları arasında dini öğreten imamlar, medrese hocaları ve mollalar tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir.¹⁸ Dine karşı mücadele 1960 yılında daha da şiddetlenmiş, devlet işlerinde ve özel hayatında din kurallarını uygulayanlar takibe alınmış; devlet yöneticisiyse işten atılmış, çocuklarına bile iş verilmemiştir. Psikolojik baskı uygulanarak insanların dine olan meyillerinin azalması hedeflenmiştir. Karakalpak kültürünün yozlaştırılması, dinin etkisinin yok edilmesiyle edebiyat, sanat ve tarihte yer alan milli varlıklar yok olmuş; gelenek ve görenekler unutulmaya yüz tutmuştur. Sovyet araştırmacısı J. Bazarbaev, yaptığı sosyolojik araştırmada (1973) Karakalpak cemiyetini dini açıdan kategorilere bölmüş ve ateistlerin oranını %21,5 olarak hesaplamıştır.¹⁹ Ateist oranının yüksek olması, SSCB'nin İslamiyet'ten soğutma politikalarının başarılı olduğunun bir göstergesidir. Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti, Suudi Arabistan ve bazı özel vakıfların gayretiyle dini eğitim verilmekte ve ülkenin önemli şehirlerine camiler yapılmaktadır fakat ekonomik darboğaz nedeniyle ve Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri neticesinde, Hristiyanlığın da önemli ölçüde yayıldığı görülmektedir.²⁰ Misyonerler ne yaparsa yapsın, Karakalpak Türkleri'nin İslamiyet'e olan bağlılığını kopartamamışlardır. Karakalpak Türkleri, İslamiyet hakkında çok fazla bilgiye sahip olmasalar da bu dine büyük bir saygı göstermektedirler.

¹⁶ Yılmaz, 2008: 258.

¹⁷ Yılmaz, 2008: 259.

¹⁸ Yılmaz, 2008: 261.

¹⁹ Yılmaz, 2008: 261.

²⁰ Yılmaz, 2004: 59.

D. Karakalpak Dili Edebiyatı ve Folkloru

Karakalpak Türkçesinde 24 ünsüz, 9 ünlü vardır. Türkiye Türkçesindeki 8 ünlüden farklı olarak Karakalpak Türkçesinde bir de açık e (ä) ünlüsü vardır.

Karakalpak Türkçesinde Türkiye Türkçesi alfabesinden farklı 4 ünsüz vardır: Q-q, Ń-ń, X-x, W-w.

Bunlardan “w” ünsüzü, çift dudak v’sidir. “x” ünsüzü, hırıltılı gırtlak h’sidir. Ń, damak n’sidir. “q” ise, Türkiye Türkçesindeki kalın k’ya göre gırtlığa daha yakın telaffuz edilen bir sestir.²¹ Karakalpak yazı dili, Karakalpakistan’ın kurulması (1925) ile başlar. Karakalpak Türkçesi, kuzeydoğu ve güneybatı olmak üzere başlıca iki ağza bölünmektedir. Birbirinden pek farklı olmayan bu iki ağızdan başka Karakalpakistan hudutları boyunca bir de Karakalpak-Kazak, Karakalpak-Türkmen ve Karakalpak-Özbek karışımı ağızlar da vardır.²² Karakalpaklar eskiden diğer bütün Müslüman Türklerde olduğu gibi Arap harflerini kullanıyorlardı. İçinde bulundukları hayat şartları ve ekonomik sıkıntılar, Karakalpakların kültür seviyelerine de etki etmiş, bunun sonucunda pek az bir kısmı öğrenim görebilmiştir. 1928’de kabul edilmiş olan Latin Alfabesi 1932’de tekrar değişikliğe uğramıştır.²³ 1932’den beri Karakalpaklar, Kiril Alfabesini kullanmaya başlamıştır. 1993’te Özbeklerle birlikte Latin alfabesine geçilmiş; 1996 yılında kabul edilen Latin esaslı Karakalpak alfabesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Rusların, parçalamak dirliği bozmak amacıyla, her bir Türk boyuna ayrı bir dil ve alfabe tayininden sonra, Karakalpaklar da kendi ağızlarına dayanan bir yazı dili oluşturmaya başladılar. Kelime hazinesi bakımından Karakalpak Türkçesi, Özbek ve Türkmen Türkçelerinden pek çok kelime almıştır.²⁴ Kıpçak grubu içerisinde yer alan Karakalpak Türkçesi, Kazak Türkçesi’ne ve Nogayca’ya çok yakındır.

Karakalpak folkloru, özellikle destanlar başta olmak üzere, sözlü folklor ürünleri hakkında bilgi veren kaynakların pek çoğu 18.ve 19. yüzyıllara aittir. Fakat sözlü kültürü nesilden nesile aktaran Karakalpak destan anlatıcıları olan jıravlar hakkındaki anlatmalar, Karakalpak sözlü folklor ürünlerinin ve bilhassa destan geleneğinin daha eski tarihlere dayandığını göstermektedir. Bazı eserlerde Karakalpak sözlü ürünleriyle ilgili 14. yüzyıla ait kaynaklardan bahsedilmekle birlikte, Karakalpak folklor çalışmalarının başlangıç tarihi 18. yüzyılın ilk yarısı olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak 18. yüzyılın ortalarında Rus çarlığı tarafından görevlendirilen bilim adamlarının gezileri sırasında yaptıkları derlemeleri

²¹ Uygur,1999:1.

²² Yılmaz, 2008:359.

²³ İslam Ansiklopedisi, 1995:287.

²⁴ Uygur, 2001:IV.

Karakalpak folkloru hakkındaki ilk çalışmalar olarak kabul etmek mümkündür.²⁵ Karakalpak destan geleneği, Özbek, Kazak ve Türkmen destani yaratmalarından etkilenmiş ve zengin bir repertuara ulaşmıştır.

Karakalpak destan anlatıcıları, “şayır”, “kıssahan”, “jırav”, “baksı” ve “jırşı” olarak adlandırılır. “Berdak Şayır”, “Ejiniyaz Şayır”, “Öteş Şayır”, “Kulimbet Şayır” en tanınmışlarıdır. Karakalpak destan anlatıcıları manzum destanları, dutar ya da dombra eşliğinde icra etmişlerdir.

Karakalpak destanlarını İ.Sagitov, konu ve motifleri bakımından beş gruba ayırmaktadır. İlk grup “Kahramanlık Destanları”dır. Bu gruba dahil edilen başlıca destanlar: “Alpamış, Koblan, Kırk Kız, Edige ve Er Şora”dır. İkinci grup ise “Liriko- Epik” ya da “Romantik- Kahramanlık Destanları”dır. Bu gruba, “Gerip Aşık, Maspatşa, Hurlıka Hemra, Sayathan Hemra” anlatmaları dahil edilmiştir. Karakalpak destan tasnifinde üçüncü grup ise “Masal Karakterli Destanlar”dır. “Şirin- Şeker, Şaryar ve Kanşayım” bu gruba dahil edilen anlatmalardan bazılarıdır. Dördüncü grup, “Başka Halklardan Alınan Destanlar” olup, bu grupta “Göroğlu, Avazhan, Qırmandäli, Bazergen, Arap Rayhan” gibi destanlar bulunmaktadır. Destanların beşinci grubu ise “Tarihi Jırlar”dır. “Aydosbiy ve Devletyarbek” anlatmaları bu gruba dahildir.

Karakalpakların çok zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Yazılı edebiyatın başlangıcı olarak XIX. yüzyılı esas alabiliriz ve bu köklü edebiyat, günümüze kadar zenginleşerek devam etmektedir.

Karakalpak edebiyatının bilinen en eski yırcıları, XIV. yüzyılda yaşamış olan Soppaslı Sıpira, XV. yüzyılda yaşamış olan Asan Kayğı ve Jiyrenşe, XVI. yüzyılda Dospanbet, XVII. asırda Müyten, XVIII. yüzyılda Jiye’n dir. Bu devirlerde yaşamış olup, eserleri günümüze ulaşamamış bahşılar da vardır.

Zengin Karakalpak folkloru hali hazırda yirmi cildi aşan bir yayın ile yazılı hale getirilmiştir. “Karakalpak Folkloru” serisinde çıkan Karakalpak Destanları veya destani hikayeleri şunlardır: Kırk Kız Destanı, Alpamış Destanı, Koblan Destanı, Er Ziywar, Kanşayım, Kurbanbek Destanları, Maspatşa Destanı, Şar’yar Destanı, Garip Aşık, Sayathan, Hamira Destanları, Göruğlı Destanı, Yusup- Ziliha, Hurlıka- Hemra, Aşık Nejep, Yusup- Ahmet Destanları, Şiyrin- Şeker, Jaskelen, Erkosay, Hajı- Girey, Menlikal, Selimjan, Hamam- Taw, Gülnahar Destanları, Bozuğlan, Gülistan, Kız palwan, Karaman Destanları, Jahanşa, Ersayım, Boz-Jigit, Ziyne- Altıngül Destanları.

²⁵ Maksetov,1996: 14-15.

Destanlardaki şiirler, jıravlar tarafından söylenirken, destanlardaki aşk şiirleri ozanlar tarafından söylenmektedir. Jıravlar çalgı aleti olarak kopuz kullanırken, ozanlar dutar kullanmışlardır.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarındaki Karakalpak folkloru ile ilgili olarak ünlü tarihçi S.P. Tolstov şunları söyler:

“18. asrın sonunda ve 19. asrın ilk yarısındaki Karakalpak halkının, Hive hanlarının baskılarına karşı sıkı mücadelesi, bu mücadelelerin ünlü ideologları olan Ozan Jiyen, Künhoca ve Berdak gibi güçlü halk şairlerini çıkarttı. Bu şairler, kendi şiirlerinde ve koşuklarında merhametsiz hanları ve onlara yardım eden Karakalpak yarı feodallerini ve daha başka grupları anlattı, milli bağımsızlık mücadelesinin kahramanlarını terennüm etti ve birliğe çağırdı.”

19. asırdaki Karakalpak şairlerinden Künhoca, Haciniyaz, Berdak, Öteş, Omar gibi ünlü söz ustaları, halkın manevi hayatında olduğu kadar medeni, kültürel hayatında da söz sahibi bir rol üstlenip yazılı edebiyat geleneğinin olmadığı bir devirde görev almış, halk arasındaki zengin folklor ürünlerini, kardeş komşu edebiyatlarından da yararlanarak yazılı hale getirip güçlü tesirler bırakmışlardır. 19. Asır Karakalpak şiiri, yazılı edebiyatın asıl türü olmuştur ve yine bu devirde Karakalpak halkının önceki tarihi devirlere ait pek çok folklorik eserlerin basılıp yazılı hale getirildiğine şahit olmaktayız.²⁶ Karakalpak edebiyatının en büyük temsilcilerinden Berdak (Berdimurat) Gargabayoğlu’nun doğumunun 170. Yıldönümü dolayısıyla 20 Mayıs 1998 tarihinde Özbekistan Bakanlar Kurulu kararıyla o yıl bütün Özbekistan’da anma merasimi düzenlenmiş, Nökis Devlet Üniversitesi’nin adı Berdak Üniversitesi olarak değiştirilmiş ve üniversitenin yanına Berdak Müzesi de açılmıştır.²⁷ 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Karakalpak klasik edebiyatının çok hızlı bir şekilde geliştiği görülmüştür. Bu dönemde önemli şairlerden Annakul Mambethocaoğlu, Kulmurat Kurbanov, Bekcan Nunmoyev, Sıdık Tokpanov, Abdikadir Bekimbetov, Malik Bakmuhamedov, Ömer Süyürbekov, Sapira Jayılbekızı, Janabay Karatayev, Ayapbergen Musayev, Abbas Dabılov yetişmiştir.²⁸

²⁶ Uygur, 1999: 1-6.

²⁷ Yılmaz, 2008: 390.

²⁸ Pahraddinov, 1998: 208.

E. Köroğlu ve Karakalpak Varyantı

Karakalpaklar sahip oldukları folkloru çok iyi muhafaza etmişlerdir. Karakalpakların zengin bir folkloru sahip oldukları “Karakalpak Folkloru” adlı yirmi ciltten oluşan eserden de anlaşılmaktadır. Bu eserlerde Karakalpak atasözleri, tarihi şiirler, masal ve destanlar yer almıştır.

Karakalpak folklorunun en büyük eserleri destanlardır. Günümüzde Karakalpak şairlerden toplanabilen destanların sayısı elliden fazladır. Toplanabilen bu destanların her birinin farklı versiyonları da bulunmuştur. Karakalpaklar arasında aşk ve kahramanlık içerikli birçok destan vardır. Bunlardan Aşık Garip, Sayathan Hamra, Köroğlu vd. destanlar günümüzde de halk arasında sevilerek dinlenmektedir.²⁹ İncelemiş olduğumuz Köroğlu Destanı, yirmi ciltlik “Karakalpak Folkloru” adlı eserin, on beşinci cildir. Sözlü gelenekte, tam dört asırdan fazladır anlatıla gelen Köroğlu Destanı, halk edebiyatımızın en nadide eserlerindendir.

Azerbaycan, Türkmen, Anadolu, Özbek, Kazak, Karakalpak, Tatar, Tacik, Arap, Gürcü, Ermeni, Kürt vd. varyantlarda mevcut olan Köroğlu Destanı’nın derlenip neşredilmesi, esasen Sovyet devrine tesadüf etmektedir. Ancak bazı varyantlar (mesela Azerbaycan varyantı) geçen asrın ortalarından itibaren neşredilmeye başlanmıştır. Derlemenin geç olması ve çoğunlukla Rus işgali dönemine rastlaması, doğal olarak bazı eski anlayışların silinmesine de sebep olmuştur. Bu nedenle Köroğlu, hem Sovyet rejiminden önceki Rus İmparatorluğu döneminde hem de sosyalizm döneminde manevi yıpranmaya maruz kalmıştır, denilebilir.³⁰ Destanların sayıca çokluğu, Karakalpakların epik hikayelerinin tükenmez zenginliğini ve onların icracılarının yaratıcılıklarının enginliğini kanıtlamaktadır. Varyantlarda geçen benzer kişi, motif, yer, boy kavim gibi unsurlar, milletimizin Özbeklerle, Taciklerle, Türkmenlerle, Karakalpaklarla, Kazaklarla, Azerbaycanlılarla, Gürcüler ve diğer pek çok halkla köklü kültür bağlarının olduğunu göstermektedir.

Araştırmacıların çoğunluğu (A.K. Borovkov, İ.S. Braginsky, V.M. Jirmunsky, H.T. Zarifov, V.İ. Çiçerov) Köroğlu’nun birçok milli versiyonunun iki dal oluşturduğunu kabul etmektedirler. Ermeni, Kürt, Gürcü ve Türk versiyonlarının yer aldığı Azerbaycan dalı ve Türkmen, Özbek, Tacik ve Kazak versiyonlarını barındıran Orta Asya dalı. Bu gruba Karakalpak, Buhara-Arap ve Sibirya-Tatar Köroğlu da girebilir.³¹ İncelemiş olduğumuz Köroğlu Destanı’nın Karakalpak varyantında Köroğlu, Göruğlu olarak geçer ve bir Türkmen

²⁹ Yılmaz, 2008: 392-397.

³⁰ Bayat, 2003: 109.

³¹ Garriyev, 2007: 43.

Beyi'dir. Yaşadığı yer olan “Şambilbel” de Türkmen yurdu olarak vurgulanır. Göruğlı, göçebe olan Türkmenlerin güvenini ve sempatisini kazanmış, onların haklarını koruyan bir halk kahramanıdır. Göruğlı, mitolojik bir destan kahramanı yerine, rakiplerinden, düşmanlarından daha güçsüz olarak tasvir edilen sıradan bir kahraman hüviyetine bürünmüştür. Çoğu zaman düşmanlarından savaşmaktan çekinir ve hileye başvurur. Göruğlı'nın menfi yönlerinin daha çok vurgulandığını görmekteyiz. Çünkü artık o mitolojik bir kahraman değil, epik bir kahramandır. Sık sık kendini abartılı biçimde över, zora düşünce yalan söyler, yeri gelir yiğitlerine bile söz geçiremez olur. Kendine hayrandır; şiirlerinde sık sık böbürlenir, bazen pirlerini hatırlar, durulur: “ Coşma Göruğlı coşma, bedev binip hadden aşma.” mısrasında kendi kendini eleştirdiğine de şahit olmaktadır.

Göruğlı'nın yoldaşı, en yakın arkadaşı Ğıyrat'tır. Göruğlı ancak Ğıyrat'ın yardımıyla düşmanlarını yenebilir, kız kaçırabilir yahut düşmanlarından kaçabilir. Kahraman ve atı adeta özdeşleşmiştir. Karakalpak varyantında da, diğer varyantlarda olduğu gibi at, önemli bir motiftir.

Köroğlu'nun Karakalpak Varyantı'ndan dört kol inceledik. “Äwez'in Evlenişi” kolu, Karakalpak varyantının dışında, Türkmen, Özbek, Buhara, Tacik ve Kazak versiyonlarında da anlatılmaktadır. Bu versiyonların bölümleri sadece genel motifleri (soylu kişinin evine dünürçülerin gidişi, kızın Äwez'i evlatlık oluşundan dolayı red etmesi, kız için Göruğlı'nın gidişi, gelinin gelişi) koruyarak birbirinden farklılaşmışlardır.³² Diğer varyantlarda da oldukça popüler olan bu bölüm Karakalpak varyantında baksı Narbay Köşenekov tarafından icra edilmiştir. “Arap Rayhan” kolu da yine aynı baksı tarafından anlatılmıştır. Bu bölüm, Göruğlı'nın düşmanı Arap Rayhan'la olan mücadelesini anlatan ayrı bir hikaye olmasına karşın konu ve motifler olarak “Äwez'in Evlenişi” kolunun devamı niteliğindedir.

Bahşı Medireyim Metjanov tarafından icra edilen ” Qırmandäli”, Türkmenlerde “Harman deli”, Özbeklerde “Hiramandali ve Gül Harman” olarak geçen popüler hikayelerden biridir. Bu hikaye, Azerbaycan ve diğer Kafkasya halkları tarafından da bilinen orijinal bir eserdir. “Deli” sıfatı sadece erkeklere bir özgü sıfat olmayıp kadınlara da atfedilebilmektedir. Bu bölümde ilk kez anlatıcıların başkanı, genç aşık ve müzisyenlerin hocası, bahşilerin bilge danışmanı efsanevi Aşık Aydın yer almaktadır. Burada da bahşilik sanatına harikulade bir güç kaydedilmektedir.³³ Göruğlı, tamamen çekilmese de burada hakim tip değildir. Göruğlı, yeni oluşan aşık ve veli tipleri karşısında tutunamayan bir alp tipidir. Göruğlı, Qırmandäli, Aşık Aydın, dönemin insan modeli ve bunların anlatılara yansımaları noktasında tahlil etmeye

³² Garriyev, 2007: 129.

³³ Garriyev, 2007: 142.

müsait özelliklere sahiptir. Bir destan kahramanı olarak kabul ettiğimiz Göruğlı'nın kimliği tartışılmaya ve artık alp tipinin yerini aşık tipi almaya başlamıştır. Bu yönüyle bu kol, destandan halk hikayeciliğine geçiş sürecini oldukça iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Alp olarak nitelendirebileceğimiz Göruğlı, artık kaba güçlere başvuran, doğaüstü güçlere inanmayan ve cahil bir insan olma konumuna düşerken, Aşık Aydın ve talebesi, mutasavvıf özellikleriyle fiziki gücü değil, manevi değerleri kullanan ve toplumun alp tipine göre daha fazla itibar ettiği bir tip haline gelmiştir. Bu yönüyle bu çalışma, İslamiyet'in ve özellikle tasavvufun Orta Asya Türkleri arasında yayıldıktan sonra halk anlatılarındaki tiplerde ne gibi değişimlere neden olduğunu da gösterir niteliktedir.³⁴ “Bezirgan”, Köroğlu Destanı'nın farklı bölgelerdeki popüler kollarından biridir. “Esjan Kospolatov” tarafından icra edilen bu kolla Bezirgan'ın Krasnovod varyantındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Buradaki Bezirgan, millet olarak kürttür. Varyant, “ Kürt Bezirgan ve Köroğlu ” adını taşımaktadır. Karakalpak varyantında ise “ Kurt Bazergen” den bahsolunur ve asalet olarak Ermeni'dir. Her iki varyantta da Bezirgan'ın bir ayağı nehrin bu kıyısında, diğer ayağı karşı kıyısında; o omuzlarına üç yüz deve yükü yükleyip Araz Nehri'ni geçer. Sadece Göruğlı'nın egebileceği ünlü yayını, Bazergen kırarak derecede eğer. Her iki varyantta da Bezirgan Göruğlı'nı bulamayınca kapısına not bırakır ve neticede kardeş olurlar.³⁵ Netice itibarıyla Köroğlu Destanı üzerine Türkiye'de, Türki Cumhuriyetlerde, Avrupa'da ve diğer etnik topluluklarda bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Son yıllarda bir yandan kolların günümüz Türkçesine aktarıldığına, diğer yandan mukayeseli araştırmalar yapıldığına şahit olmaktayız. Köroğlu'na gereken önemin verilmesine, son alp tipi oluşu ehemmiyeti ve Köroğlu'nun kimliği üzerine daha sağlıklı araştırma yapılmasının da beklentisi ve gayreti içerisindeyiz.

³⁴ Şahin, 2013: 19.

³⁵ Garriyev, 2007: 146-147.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÄWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÄLİ VE BAZERGEN KOLLARININ TAHLİLİ

1.1. Äwez'in Evlenişi Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü

Bu kolda Göruğlı'nın manevi evladı olan Äwez'in evlilik hikayesi anlatılmaktadır. Olay örgüsü şu şekildedir:

Göruğlı'nın oğlu Äwez, Havdak Gölü'ne avlanmaya gider.

Avlandığı yerde Membetcan Serdar'ın evine yolu düşer.

Äwez, Serdar'ın kızı Gülrühcan'ı görür ve aşık olur.

Gülrühcan Äwez'i küçümser ve reddeder.

Äwezcan kederli bir şekilde evine döner ve olayları Göruğlı'na anlatır.

Göruğlı kızı getirmek için yola çıkar. Etrafindakilere düğün hazırlıklarına başlamalarını emreder.

Yolda, çeşitli zorluklardan Hz. Ali sayesinde kurtulur ve kızın memleketine varır.

Gülrühcan'ın yengesinden yardım alarak kızı kaçıır.

Kız, Şambilbel'e vardığında, başına gelenleri büyü kitabından öğrenir.

Evlilik için şart koşar. Yiğitlerin içinden Äwez'i beğenir.

Äwez ve Gülrühcan muratlarına ererler.

1.2. Arap Rayhan Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü

Arap Rayhan kolu, Äwez'in Evlenişi kolunun devamı niteliğindedir. Bu kolda, kızı kaçırılan Leke Hanı, Göruğlı'ndan intikam almak ve kızını geri almak üzere, güçlü bir pehlivan olan Arap Rayhan'ı görevlendirir. Kolda, Arap Rayhan'ın, Göruğlı ve Äwez'le olan mücadelesi anlatılmaktadır.

Arap Rayhan kolunun olay örgüsü şu şekildedir:

Kızın yengesi Qupnişan, başına geleceklerden korkarak Han'a, kızının kaçırıldığı haberini verir.

Padişah vezirlerini toplar ve Göruğlı'nı bulmak üzere yirmi yiğidini görevlendirir.

Yoldayken Göruğlı'nı bulamayacakları düşüncesiyle on beş yiğit geri döner. Kalan beş yiğit Göruğlı'nu aramaya devam eder.

Göruğlı kalan beş yiğitle karşılaşır ve hile yoluyla onları zapt eder. Atlarına ters bindirip, olanları anlatmaları için memleketlerine geri gönderir.

Yiğitleri dinleyen padişah, vezirinin önerisiyle güçlü bir pehlivan olan Arap Rayhan'ı görevlendirir.

Arap Rayhan, Göruğlı'nı avda, uyuklar vaziyetteyken yakalar. Göruğlı'nı perişan bir hale sokarak Gürcistan'a doğru yola çıkar.

Göruğlı, Ğıyrat'ı Şamlıbel'e haber vermesi için gönderir.

Ağayunıs Peri, Ğıyrat'ın halinden, Göruğlı'nın başına gelenleri anlar.

Ağayunıs Peri Göruğlı'nı bulmaları için kırk yiğidi görevlendirir lakin hiçbiri orali olmaz.

Äwez, babasının peşine düşer Sapar Mahrem de arkasından gider.

Äwez, Arap Rayhan'ı görünce heybetinden çok korkar, onu alt edemeyeceğini düşünür.

Göruğlı, Äwez'i yüreklendirerek savaş talimlerini öğretir.

Äwez, Göruğlı'nın talimatlarına uyarak, Ğıyrat'ın da desteğiyle Arap Rayhan'ı öldürür.

1.3. Qırmandäli Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü

Bu kolda, Rum elinde Hıristiyan bir babanın olağanüstü yollarla dünyaya gelmiş olan kızının meşakatli evlilik macerası anlatılmaktadır.

Qırmandäli kolunun olay örgüsü şu şekildedir:

Rum vilayetinde Arıslan Bey'in Qırmandäli adında kızı dünyaya gelir.

Qırmandäli on dört yaşına gelince ona görücüler gelmeye başlar.

Yiğitler sazendelik yapıp, Qırmandäli ile atışıp güreşmek zorunda kalırlar.

Yiğitlerin hiçbiri Qırmandäli ile baş edemez.

Kocamış bir kadın Qırmandäli'ye Göruğlı'nın haberini verir.

Qırmandäli, yaşlı kadını Göruğlı'nı bulması için Şambilbel'e gönderir.

Yaşlı kadın Şambilbel'e varıp Göruğlı'na Qırmandäli'nin haberini verir.

Göruğlı gitmeye niyetlenince, karısı Ağayunıs Peri, fal bakarak Göruğlı'nı gitmemesi yönünde uyarır.

Göruğlı Ağayunıs Peri'yi dinlemez ve yaşlı kadının ardından Rum vilayetine gider.

Göruğlı atışma ve güreşmede Qırmandäli'yi yenemez. Hileye başvurur. Miyrimcan ve Qambercan adlı çıraklarının Qırmandäli'yi yenebileceğini söyleyerek zaman kazanır.

Qırmandäli Göruğlı'nı çıraklarını alıp gelmesi için Şambilbel'e geri gönderir.

Göruğlı vardığında Ağayunıs Peri Göruğlı'nın başından geçenleri anlar, Göruğlı'nı Şehr-i Bostan'a varıp, Aşık Aydın'dan icazet alması gerektiğini söyler.

Göruğlı, karısını dinlemeyerek Miyrimcan ve Qambercan'ı alarak Rum vilayetine gider.

Miyrimcan ve Qambercan da Qırmändäli'yi yenemezler ve zindana atılırlar. Cellat kızlara yalvarır ve kurtulurlar.

Göruğlı Şehr-i Bostan'a gidip Aşık Aydın'a biat eder, kırk sufiye karıştır. "Ravşan Sofu" diye ad alır.

Göruğlı sufilerle geçinemez, değirmeni su basıp, sufileri de öldürünce dergahtan kovulur.

Aşık Aydın yeni bir mescit yaptırıp yanına Usta Badem'in oğlu Keremcan'ı çırak tutar.

Aşık Aydın gördüğü bir düşü Keremcan'a yorumlatıp beğenir. Düşte Qırmändäli'den haberdar olurlar.

Keremcan ve Aşık Aydın, Qırmändäli'nin memleketine varırlar, biraz hileyle, atışarak Qırmändäli'yi etkilemeyi başarırlar.

Arıslan Bey, kızının yüz on beş yaşında birine varmasına razı olmaz ve Aşık Aydın'ı döverek kovar.

Aşık Aydın, Arıslan Bey'i padişaha şikayet eder.

Padişahın misafir olarak gittiği Arıslan Bey'in sarayına, Aşık Aydın baksı olarak gider.

Aşık Aydın Qırmändäli ile atışır, yener ve onu Keremcan'a bağışlar.

Qırmändäli ve Keremcan evlenir.

Göruğlı bir kervandan olanları işitir ve Şehr-i Bostan'a yola koyulur.

Göruğlı Usta Badem'i yanındakileri, sazını yaptırmak üzere, hile ile uyutarak Qırmändäli'ye ulaşır.

Göruğlı, Qırmändäli'yle olan emeline ulaşır ve Usta Badem'in kızlarından birini de Sapar Mahrem için kaçıırır. Muratlarına ererler.

1.4. Bazergen Kolunun Konusu ve Olay Örgüsü

Bazergen kolunda, Şabıstan şehrinden Göruğlı'nı öldürmek için gelen Bazergen'in daha sonra Göruğlı'yla kardeş oluşu; sonrasında Göruğlı'nın Bazergen'ı öldürerek derin bir vicdan azabı duyusu, Bazergen'in kardeşi Aysultan'la Zengilere karşı mücadelesi anlatılmaktadır.

Bazergen kolunun olay örgüsü şu şekildedir:

Şabistan şehrinin padişahı, Kızılbaşları alt eden Göruğlı'nın namını duyar ve birgün sıra onlara da gelir korkusuyla, Salsal'ın oğlu Bazergen'ı, Göruğlı'nı bulup öldürmesi için görevlendirir.

Bazergenın kız kardeşi Aysultan, kötü bir düş görür. Ağabeyini gitmemesi yönünde uyarır.

Bazergen, Aysultan'ı dinlemez ve Şambilbel'e doğru yola koyulur.

Bazergen, Göruğlı'nın karısı Ağayunıs Peri ile karşılaşır. Ağayunıs yiğide vurulur ve methiyeler düzer. Bazergen ise onu tersler.

Göruğlı avdan döner, Ağayunıs ona Bazergen'in haberini verir.

Göruğlı kırk yiğidiyle Bazergen'ı aramaya koyulur. Bulduğunda kendini Göruğlı'nın hizmetçisi olarak tanıtır ve Bazergen'in gücünü sınar.

Göruğlı, Bazergen'in gücü karşısında dehşete kapılır. Hile olmadan onu alt edemeyeceğini anlar.

Göruğlı kırk yiğidiyle Bazergen'in üzerine yürür.

Bazergen kırk yiğidi alt eder, Göruğlı'nı da öldürmek üzereyken Göruğlı Hz Ali'den yardım ister.

Hz Ali, Bazergen'in gözüne görünerek, onları kardeş ilan eder.

Bazergen'in gönlü ısınır, Müslüman olur. Göruğlı'nı öldürmekten vazgeçer. Onu kardeş bilir.

Göruğlı'nın yiğitleri olanlardan hoşnut olmaz. Yaşlı bir kadına, Göruğlı'nın aklını çelmesi, Bazergen'ı öldürtmesi için bolca altın verirler.

Yaşlı kadın (Zeynep Kempir) "Kafirin sözüne güven olmaz, gelip seni öldürecektir." diyerek, türlü vesveselerle Göruğlı'nı kandırır.

Göruğlı, Bazergen'ı vurur ve ardından pişman olur. Çok büyük bir vicdan azabı duyar.

Bazergen ölmeden önce kız kardeşi Aysultan'ı Göruğlı'na emanet eder ve onu affeder.

Göruğlı Zeynep Kempir'i öldürür, Bazergen içinse bir anıt mezar yaptırır.

Sapar Mahrem ve yanındaki on beş kişiyi, Bazergen'ın kalan mallarını götürmek üzere, Aysultan'a gönderir.

Aysultan, ağabeyini sorduğunda önce on beş gün sonra geleceğini, gelmeyince hastalığa kapılıp öldüğünü söylerler.

Bazergen'in yiğitlerinden Taymas Bek, Bazergen'ı Göruğlı'nın öldürdüğünü söyler.

Aysultan intikam yemini eder, erkek elbisesi giyerek kılık değiştirir ve yola koyulurlar.

Göruğlı'yla Aysultan karşılaşır ama ilk etapta Göruğlı kimliğini aşık etmez.

Aysultan mezarı farkedip sorar, ağabeyinin orada yattığını öğrenir.

Aysultan'ın feryatlarına Göruğlı dayanamaz her şeyi itiraf eder ve onu öldürmesini ister.

Doğruyu söylediği için Aysultan Göruğlı'nı affeder ve bacı-kardeş olurlar.

Aysultan Göruğlı'na, Hint vilayetinde Karahan Zengi adında bir düşmanı olduğunu söyler ve onunla savaşma kararı alırlar.

Aysultan ve Bazergen'in yokluğunda, Karahan Zengi, Şabistan' a giderek viran eder, adamlarını yerleştirir.

Göruğlı ve yiğitleri Şabistan'a giderek Karahan Zengi'nin adamlarını öldürürler.

Karahan Zengi intikam için Şabistan'a gelir.

Aysultan ve Göruğlı aralarında anlaşarak hile yoluyla Karahan Zengi'yi öldürürler.

Şabistan şehrini düşmanlardan temizlerler, Aysultan'ın köle olan kız ve yiğitlerini kurtararak muratlarına ererler.

İKİNCİ BÖLÜM

ÄWEZ'İN EVLENİŞİ, ARAP RAYHAN, QIRMANDÄLİ, BAZERGEN KOLLARINDA YER ALAN MOTİFLER VE SOSYAL HAYAT UNSURLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Hayvanlarla İlgili Motifler

Destanlarda ve diğer sözlü-yazılı ürünlerde hayvanlar önemli bir konuma sahiptir. Yaşanılan coğrafya ve iklim şartları, hayvan motifleriyle yakından ilgilidir. Göçebe kültürün en önemli unsurlarından olan at, Köroğlu Destanları'nda asli hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köroğlu anlatmalarında atın büyük önemi vardır. Kıratsız Köroğlu düşünülemez. Neredeyse atın yiğitliği, kahramanın önüne geçer. Atın, kahramana “Köroğlu” denmesine sebep olduğunu da söylemek mümkündür. Köroğlu'nda atın, kahramanı emzirmesi, sudan çıkması, uçması ve kahramana tehlikeyi haber vermesi gibi daha çok mitolojik atlarda gördüğümüz birçok fonksiyonu vardır.³⁶ Türkler arasında atın gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Destanlarda kahramanın en büyük yardımcısı atıdır. At, destanlarda tıpkı kahraman gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahraman atı olmadan hiçbir şeyi beceremez. Adeta, destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır. Destan kahramanlarının atları soy sop sahibi, şecereleri bilinen, son derece akıllı, bilinmezden ses duyan, tehlikeyi önceden sezip haber veren, yeteneğe ve kahramanlık töresine sahip varlıklardır. Dede Korkut'ta ve bazı destan ve halk hikayelerinde kahraman hep atıyla birlikte anılır. Alaca atlı Oğuz Kağan, Boz aygırlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan Bey, Alpamış-Bayçıpar, Er Töştük-Çal Kuyruk, Edige-Timçavar, Battal Gazi-Aşkar, Göruğlı-Ğıyrat biçiminde sahipleriyle birlikte anılırlar.

Karakalpak destanlarında da, Köroğlu destanlarında da en fazla yer verilen hayvanların başında “at” gelmektedir. Destanlarda yer alan atlar iyi cinstir ve koruyucu, kollayıcı, haberci, yol gösterici kutsal varlıklardır. Köroğlu'nun atı da insan gibi zeki, anlayışlı ve cengaverdir. Atından uzak kalmış kahraman, gücünü ve cesaretini kaybeder. Atlar Türk kültüründe en önemli motiflerden biridir. At, alpin koludur, kanadıdır.

Äwez'ın Evlenişi kolunda Ğıyrat'ı, Göruğlı'nı Gürcistan'a götürürken, zorluklardan kurtulmasına yardımcı olurken ve kız kaçırma vazifesinde görürüz. Qupnişan Peri,

³⁶ Karadavut, 2002: 96.

Göluhcan'ı uyutup, bir sandığa kilitler. Göruğlı sandığı Ğıyrat'a yükler. Ğıyrat'ın görevi, gelini sağ salım Şamlıbel'e götürmektir. Göruğlı'na yardımcı vazifesi görür.

“Äwez'in Evlenişı” kolunun devamı niteliğinde olan “Arap Rayhan” kolunda ise, Leke padişahı, kızını geri getirmesi için yiğitlerini görevlendirir ama Göruğlı onları gafıl avlayıp, atlarına ters bindirerek yurtlarına geri gönderir. Bu durum padişah için bir utanç timsalidir. Bunun üzerine padişah intikam alması için Arap Rayhan'ı görevlendirir. Arap Rayhan, Göruğlı'nı esir alır ve Ğıyrat Şamlıbel'e kaçmak ister. Bunun üzerine Göruğlı, karısı Ağayunıs Peri'ye Ğıyrat vasıtasıyla esir düştüğü haberini ulaştırır.

“Ğıyrat gidersen Şamlıbel'e

Halimi beyan edesin

Arap götürdü Gürcistan eline

Şimdi halleri duman diyesin.

...

Baş yoldaşım Ağayunıs Peri'dir

Yokluğumda Şamlıbel'in hanıdır

Varırsan Ğıyrat, beni senden soracaktır

Silahsız dertli öldü diyesin.”

...

“Hasılı Ğıyrat, doğruca Şamlıbel'e gitti. Gece yarısı Göruğlı'nın sarayının kapısını tepti. Kapıyı açtı. Gelip Ğıyrat'ı görenler, Ağayunıs Peri'ye haber verdi. Ağayunıs Peri hemen meydana çıkıp baktı, atın üstünde eyeri var, Göruğlı yok. Ağayunıs Peri Ğıyrat'a Göruğlı'nı sordu. ...”

Ağayunıs Peri, Göruğlı'nın ahvalini öğrenince kırk yiğide Göruğlı'nı bulmaları için emir verir lakin hiçbirisi oralı olmaz. Äwez, Ğıyrat'a biner gider Göruğlı'nı bulur bulmasına ama Arap Rayhan'ın heybetinden korkar. Onun korktuğunu anlayan Göruğlı, savaş talimlerini öğreterek, yüreklendirir. Ğıyrat'la beraber cenk etmesini söyler:

...

“Kırk yiğidin sözünü dinlemezse

Yoldaş olup seninle gelmezse

Sen genç olup yalnız gücün yetmezse

Ğıyrat'ı erkine koyman gerekir.”

Göruğlı'nın bu sözüne kayıtsız kalmayan Äwez, Ğıyrat'a kamçı vurup, Arap Rayhan'ın karşısına çıkar ve onu göğsünden vurur. Äwez'in cengaverliğini görüp hayran kalan Göruğlı, onu över, en değerlisini dahi ona vermek ister:

...
 “Yanına yakın varayım
 İnce boynunu göreyim
 Ğıyratımı sana vereyim
 Maşallah can Avazım.”

...
 “Ğıyrat girse meydana
 Koşar harlaya harlaya
 Kılıç Äwezcan'ın elinde
 Keser parlata parlata.”

...
 “Göründü Ğıyrat'ın tozu
 Yalan imiş mertin sözü
 Äwezcan'ın güler yüzü
 Yetti terleye terleye.”

“Prof. Dr. Faruk Sümer atın Türklerin hayatındaki önemi konusunda şöyle der:
 ‘Devenin Arap için ehemmiyeti ne ise atın da Türk için önemi, hemen hemen aynı idi. Engin bozkırları onunla aşar, etinden yer, sütünden içkisini (kımız) yapar, derisinden ve kılından faydalanırdı. Onlar, 'yayan erin umudu olmaz; at işler er öğünür' gibi sözleri sık sık söylüyorlardı. Ğıyrat, Göruğlı'nın umududur, zor gününün dostudur. Sezgileri olan marifetli bir attır. Arap Rayhan'ın elinden kurtulan Göruğlı, yiğitliği tarif ederken atıyla şöyle övünür:

“Ey yarenler koç yiğidin
 Önce güzel bir atı gerek
 Belinde keskin kılıcı
 Sözünde durması gerek.

...
 Yiğidin olsa zuriyeti
 Hazır olsa bedev atı
 Halkın içinde şöhreti

Hem bilgisi hattı gerek.”

Qırmandäli kolunda Ğıyrat'ı, yine güreşirken, Göruĝlı'na yarenlik ederken ve kız kaçıırken görürüz. Görücüye gelen üç yüz altmış alp aşığın kellesini alan Qırmandäli, Göruĝlı'nın da gözünü korkutur. Göruĝlı içinden: “At üstünden saçını tutsam, namertlik olur. Varıp belini kucaklayıp, Ğıyrat'ın sırtına vereyim.” diye düşünür. Qırmandäli bu duruma fırsat vermez, atı üzerinde olmasına rağmen Göruĝlı'nı güreşte yener ve Göruĝlı Şamlıbel'e perişan halde döner. En başta gerçeği saklasa da Ağayunıs Peri'nin gözünden kaçmaz. Göruĝlı'nın ahvali atından da bellidir:

“Yalancılık mert yiğide yaraşmaz
Atı perişan yiğit yaralı geldin
Pehlivan kızdır ahvaline bakmaz
Atı naçar yiğit yaralı geldin.

Ğıyrat'a binip yüce dağdan aşmışsın
Kızı görüp akıl baştan şaşmışsın
Bir naçarın sen altına düşmüşsün
Atı naçar yiğit yaralı geldin.”

...

Usta Badem'in gelini olan Qırmandäli ile bir gece muradına eren Göruĝlı, üstüne üstlük ortanca kızını kaçıır. Ğıyrat'ın çevikliği sayesinde Usta Badem ne yapsa Göruĝlı'na yetişemez: “ ... Yaklaşırken Araz Denizi önüne çıktı. Göruĝlı, Ğıyrat'ı sıçratıp çekip gitti. O an Usta Badem de atını sektirdi, deryanın ortasına düştü. Usta Badem karşı tarafa geçemedi...”

“Bazergen” kolunda ise atın aktif bir rolünü görememekteyiz. Sadece bir yerde Göruĝlı ile Aysultan düşmanları olan Karahan Zengi'ye tuzak kurduklarında, Ğıyrat'ın adı bir parola gibi geçmektedir:

...

“ Gözyaşı dökülüp sel olup gitse
Feryadım bu zaman Allah'a yetse
Aysultan naçara yardım etse
Ğıyrat ile Göruĝlı'nın günüdür.”

Yukarıdaki dörtlükten de görüldüğü üzere, kahramanın adı, atıyla birlikte anılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un da belirttiği gibi: “ Er atın, kuş kanadın.” Yani kuş için kanat nasıl bir anlam ifade ediyorsa, yiğidin atı da yiğit için onu ifade eder. At, yiğidi bütünleyen bir uzvu gibidir.

İncelediğimiz kolları bazı hayvanlara sıklıkla, bazılarını ise istisnai olarak rastlamaktayız. “Äwez'in Evlenişi” kolunda, Äwez alıcı kuşu ve yörük tazılarıyla avlanmaya gider. Karakalpak Destanlarında kuşlara sıklıkla yer verilir. Avcılığın önemli bir unsurudur. Kuşlar içinde en fazla doğan ve şahin gibi av kuşlarına yer verilmektedir. Kolda kuşun şahin ya da doğan olduğu belirtilmemiş, yalnızca “alıcı kuş” olarak geçmiştir. Yine av köpekleri de kuşlar kadar vazgeçilmezdir.

“Şambıl vilayetinde Göruğlı dünyaya gelir. Äwezhan'ı Buldırık Kasap'tan kaçıtır... Göruğlı Äwez'in altına at, üstüne kaftan, eline alıcı kuş verip, yörük tazılarla Havdak Gölü'ne avlanmaya gönderir...”

Çok sık olamamakla birlikte karşımıza çıkan diğer bir önemli hayvan “geyik”tir. Kökeni aslında Türk mitolojisine dayanan “geyik çekti beni kendi dağına” sözleri geçen türküdeki inanışa göre geyik, avcılarını peşinden sürükleyerek onları Kaf Dağı'na kadar götürür.³⁷ İncelediğimiz “Arap Rayhan” kolunda Göruğlı'yla ava çıkan Äwez, kırk yiğidin tazısının kovup getirdiği bir geyiğin peşine düşer. Göruğlı'nu yalnız bırakır. Şarap içip mest olan Göruğlı, Arap Rayhan'a esir olur. Yine aynı kolda, kendini yakalamak için gelen beş yiğide oyun eden Göruğlı, önce onlara avladığı geyiği kebab eder ardından şarapla sarhoş edip uyutur. Türk insanın düşüncesinde kutsal ve iyilik getiren bir hayvan olarak kabul edilen geyiğin avlanmasının çoğu zaman uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır.³⁸ Arap Rayhan kolunda, geyik avına çıkılması, aslında Göruğlı'nın başına gelecek olan musibetlerin bir işaretidir. Anlatılarda geyik, kutsal bir hayvan olmasından ziyade bir av hayvanı olarak kabul edilir ve sığır, keçi gibi av hayvanlar da “geyik” statüsünde değerlendirilmiştir.

İstisnai olarak alışlagelmeyen hayvanlar da karşımıza çıkar. Göruğlı, Gülrühcan'ı getirmek için gittiği Gürcistan elinde, aşına olmadığı birçok durumla karşılaşır. Domuz yavruları da bunlardan biridir:

“... Çobanların var yavru domuzlu
Malların var bizim mala benzemez...”

³⁷ Çınar, 2016: 182.

³⁸ Karadavut, Yeşildal, 2007: 105.

Bazergen kolunda ise Hint vilayetinden gelen Bazergen'in filleri vardır. Hayvanlar, kahramanların yaşadıkları ve geldikleri coğrafya hakkında ipucu vermektedir.

2.2. Alp Motifi

Türk destanlarında karşımıza çıkan; güçlü, cesaretli, erdemli olma gibi kişilik özelliklerini bünyesinde toplamış kahramanlara “alp” denilmektedir. Alpler, ilahi bir kuvvetle doğarlar, doğuştan güçlü ve asildirler. Normal çocuklardan farklı davranışlar sergilerler.

İslamiyet'ten önceki “kut anlayışı”, alplik geleneğinin sürüp gitmesine ortam hazırlamıştır. Eski Türklerde sosyal yaşam, avcılık, hayvancılığa ve göçebe bir anlayışa dayanmaktadır. Göçebe yaşayış, aktif ve hareketli olmayı beraberinde getirmiş ve buradan akıncı bir ruh doğmuştur.

Oğuz Kağan annesinin sütünü bir kere emer ve kırk gün sonra yürür. Babasının kendisi için verdiği toyda, ismini kendi söyler. Dede Korkut hikayelerinde Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'le evlenebilmek için at yarışır, güreşir, ok atar; türlü badireleri geçtikten sonra evlenebilir. Çünkü alpler ancak kendileri gibi üstün kadınlarla evlenebilirler. Boğaç Han, boğayla güreşip boğayı alt ettikten sonra ad alabilir. Alp olan kişi mücadeleye her an hazır olmalıdır. Tek başına savaşılabileceği gibi, genellikle yanında ona yoldaşlık eden kırk yiğidi bulunur.

İslamiyet'in kabulünden sonra, “alperen” ve “alp gazi” gibi tipler karşımıza çıkmaktadır. Battal Gazi, Danişment Gazi, Saltuk Buğra Han gibi kahramanlar, vatansever oluşlarının yanında cihad anlayışına sahip, belli ülküler uğruna mücadele veren, topluma mal olmuş, derin ruhlu kimselerdir. Alp oluşlarının yanı sıra “eren”lik boyutu da onlara toplumun sevgi ve saygısını, takdir ve hürmetini kazandırmıştır.

Türk destanlarında alp, her zaman atlıdır. Bu yaşantı Türk düşüncesine “ Türk çadırda doğar, at üstünde ölür.” yargısını yerleştirmiştir.³⁹ Köroğlu da Kıratsız anılmaz. Alp kişi, atı ile tamamlanır.

Alplerin düşmanları da kendileri gibi güçlü kahramanlardır. İncelediğimiz tüm kollarda Göruğlı'nın mücadele ettiği tipler ondan güçlüdür. Türlü oyun ve hilelerle ya da tam tersi dürüstlikle; bir şekilde aklını ve sağduyusunu kullanarak düşmanlarından kurtulur. Arap Rayhan kolunda, Leke Hanı'nın beş yiğidini hile ile sarhoş edip yenen Göruğlı, Arap Rayhan'ın elinden kurtulamaz. Esir düşen Göruğlı, Ğıyrat'la memleketine haber salar. Gamsız kırk yiğit Göruğlı'nı kurtarmaya yanaşmaz. Burada yiğitlik sadece ismen kullanılmaktadır. Göruğlı'nın yiğitleri meyhanede yiyip içmekte, zevk ve sefa içindedirler.

³⁹ Yardımcı, 2007: 50-69.

İçlerinden yalnızca Äwez, Göruğli'ni kurtarmaya gider; sonrasında Äwez'in tek gitmesine gönlü elvermeyen Sapar Mahrem düşer peşine ama olayların seyrine karışmaz. Ğıyrat'ın marifetiyle Äwez, Göruğli'ni kurtarır. Hem yiğitliğini kanıtlamış hem de evlatlık görevini yapmış olur.

Bazergen kolunda, Bazergen'ın gücü karşısında ne Göruğli ne de kırk yiğit durabilir. Kırk yiğidi üst üste yığan Bazergen, Göruğli'ni da onların üstüne yatırır, kendi de tepelerine oturur. Ölecek gibi olan Göruğli, Hz Ali'den medet umar. Yardım çağrısı yerine ulaşır ve Hz. Ali'yi gören Bazergen Müslüman olur, Göruğli ile ağa-kardeş olurlar. Göruğli böylece ölümden kurtulur. Kırk yiğit yüzünden Bazergen'ı öldüren Göruğli'nin karşısına bu sefer Bazergen'ın kız kardeşi Aysultan çıkar. O da Göruğli'nden güçlüdür ve güreşerek onu alt eder. Göruğli bu sefer gerçekleri söyleyerek Aysultan'ın gönlünü alır ve onunla da ağa-kardeş olurlar. Aysultan'ın güçlü bir düşmanı olan Karahan Zengi'yi de hile yoluyla yenerler.

Qırmandäli kolunda, üç yüz alp aşğın kellesini alan Qırmandäli'ye Göruğli'nin haberi gelir. Yiğitliği ile meşhur olan bu kimseyle Qırmandäli tanışmak ister. İhtiyar bir kadınla Göruğli'na haber ulaşır, karısının tüm uyarılarına rağmen onu dinlemeyen Göruğli, at üstünde olmasına rağmen güreşte Qırmandäli'ye yenilir.

Alp tipi hayvancı toplumun ideal kahramanıdır, onun yapısına hareket hâkimdir ve alp tipi dışa dönük bir tiptir Kaplan'a göre.⁴⁰ Alp, erdemli ve hünerli olmalıdır. Konuksever olmalı, malına kıymalı, mütevazı olmalı ve yalan konuşmamalıdır. Ancak Göruğli incelediğimiz kollarda farklı bir portre çizmektedir. Göruğli'nun hüneri hiledir. Äwez'in Evlenişi kolunda yedi pehlivanla güreşir; yetmiş pehlivani yıktım der. Her fırsatta kendini över. Qırmandäli'ye yenilip gelen Göruğli, karısı Ağayunis'a durumu, muradına ermiş gibi lanse eder. Gerçeği fal yoluyla öğrenen Ağayunis: "Yalan söz koç yiğide yakışmaz." diyerek Göruğli'ni kınar. Aşık Aydın'dan marifet öğrenmesi için Onu Şehr-i Bostan'a yollar. İslamiyet'ten, adap erkandan bi-haber olan Göruğli'ni dergahta da zor günler beklemektedir. Bazergen kolunda, kardeş olduğu Bazergen'ı arkasından vuran Göruğli, derin vicdan azapları duyar. Kusursuz bir alp tipinden ziyade; daha beşeri, yanılğaları olan, bunun yanı sıra sempatik bir karakter özelliği sergiler. Kötü yönleri, zaafıları, kusurları, acıları, mizahi yönü yadırganmaz; aksine onu bize yakınlaştırır.

⁴⁰ Kaplan, 1985: 24.

2.3. Hile Motifi

Hile motifi, Koroğlu destanlarında en sık geçen motiflerden biridir. “Esen rüzgardan hile sezen” Koroğlu, sezgilerinin gücünü yaptığı oyunlara borçludur. Ona göre, hedefe ulaşmada her yol mubahtır ve hile sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir.

Hilebaz tipi, Gılgamış Destanı’nda Sümerlerin kurnaz tanrısı Enkidu, Altayların Yaradılış Destanı’nda Erlik, Dede Korkut Hikayeleri’nde Deli Dumrul olarak karşımıza çıkar. Koroğlu’nun hemen hemen tüm varyantlarında hile motifi vardır. Anadolu sahasında Keloğlan masallarında, Karagöz ve Hacivatta, orta oyununda, Nasreddin Hoca fıkralarında da bu motife rastlarız.

Hilebaz, Jung’a göre bilinç dışındaki karşı eğilimlere münferit vakalarda çocuksu, düşük karakter olan bir tür ikinci kişilikle temsil edilir. Bu ikinci kişilik, “gölge” olarak nitelendirilir.⁴¹ Göruğlu’nın gözü pek, cömert, fedakar, zenginden alıp fakire veren, merhametli yiğit yapısının yanı sıra; yalancılık, hile yapma, kız kaçırma, vergi adı altında haraç alma gibi gölge tarafları da vardır. Bu tutumları, ruhsal bütünlüğünün karanlık yanlarını oluşturur. Bunlar, toplum tarafından kabul edilmeyecek bastırılmış kötü duyguların, eyleme dönüşmüş şeklidir. Bu yüzden çoğu zaman halk kahramanı sıfatının yanında “eşkıya” olarak nitelendirildiği de olmuştur.

Fuzuli Bayat, kahramanın gölge yönünü, “trikisterlik” olarak isimlendirir. Trikisterlik, kahramanın gücü yetmeyen bir iş için dolandırıcılık, üç kağıtçılık, kelekçilik yapması anlamında kullanmıştır. Ona göre ciddiyet, ister alplikte, isterse erenlikte olsun önemli bir noktadır. Ancak hem arkaik hem klasik destanların poetik yapısına uygun olarak kahramanların trikisterlik ve maceracılık yönleri de vardır. Trikister, aslında kahramanın ters yüzüdür ve Koroğlu tipinde de vardır.⁴² İncelediğimiz kollarda Göruğlu, idealize edilmiş bir destan kahramanı değildir. O, baksılıktan aşıklığa, hatta dervişliğe doğru bir yol alsa da, trikister yönü de vardır. Küçük düşer; sosyal haydut yönü ağır basar ve kendisi de bu durumdan hiç gocunmaz. Çoğu varyantta mitolojik ve epik bir kahraman olan Koroğlu; incelediğimiz Karakalpak varyantında, ciddiyetten uzak, komik bir karakter hüviyetine bürünmüştür. Kollarda, Göruğlu’nın namı önceden duyulur ama hünerlerini pek göremeyiz. Sadece “Äwez’in Evlenişi” kolunda yedi pehlivanı yendiğini görürüz. Bunun dışındaki kollarda, Göruğlu’nın düşmanları yahut mücadele etmek zorunda olduğu kişiler, ondan üstün meziyetli ve daha güçlüdürler. Bu yüzden hileye başvurmak Göruğlu için kaçınılmaz bir yol olmuştur.

⁴¹ Jung, 2003: 128.

⁴² Bayat, 2003: 137.

“Äwez’in Evlenişi” kolunda, Äwez’in aşık olup evlenmeye ikna edemediği Gülrühcan fena bir büyücü olduğundan, Göruğlı onu normal yollarla kaçırılmaz. Hileye başvurmak zorundadır. Kızın yengesi Qupnişan, yine büyü yoluyla kızı uyutur ve bir sandığa kapatır. Sandık burada bir hapis mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü götürülmek istenen kişiyi hapsedmek ve at üstünde nakletmek için en uygun yerdir. Sandığın burada sembolik bir anlamı da vardır. Gülrühcan artık farklı bir diyara gidecek, yeni bir hayata başlayacak, çünkü evlenecektir. Hatta evlendiği kişinin de hayatını değiştirecektir. Gülrühcan’ın yaşamında yeni bir dönüm noktasına erişmesinde sandık önemli bir mihenk taşıdır.

“Arap Rayhan” kolunda, Göruğlı, kendini yakalamaya gelen beş yiğitten, önce kimliğini saklar, sonra onlara geyik kebabının yanında gömdüğü yıllık şarabını içirerek, uyuşturur, sarhoş eder. Elleri kolları bağlı vaziyette, atlarına ters bindirilmek suretiyle memleketlerine gönderilen yiğitler, iş isten geçtikten sonra Göruğlı’nın fendini anlarlar.

“Qırmandäli” kolunda, kendisinden güçlü olan alp kız Qırmandäli’ye güreşte yenilen Göruğlı, tam kellesinin alınacağı esnada gülmeye başlar, Qırmandäli’nin merakını uyandırır, dikkatini dağıtarak zaman kazanır. Qambercan ve Miyrimcan adında iki çırağının olduğunu, onların aşıklıkta ve güreş meydanında çok iyi olduklarından bahseder. Bunu duyan Qırmandäli Göruğlı’nı salar ve çıraklarını getirmesini söyler. Böylece Göruğlı da ölümden kurtulmuş olur. Yine aynı kolda uyanık bir şeyh olan Aşık Aydın, çırağı Keremcan’la anlaşarak Qırmandäli’yi atışmada alt eder. Arıslanbay kızını vermeyince onu padişaha şikayet eden Aşık Aydın, baksı kılığına girerek Qırmandäli ile atışmanın yolunu tekrar bulur, kimliğini aşık eder ve kızı Keremcan’a bağışlar.

Qırmandäli’nin Usta Badem’in oğlu Keremcan’la evlendiğini duyan Göruğlı, sazını kırıp, Usta Badem’e tamir etmesi için götürür. Usta Badem’in gönlünü kazanan Göruğlı yine hile yoluyla Usta Badem’i uyutur; gece, gelini Qırmandäli’yi toylar üstelik bir de ortanca kızını kaçıtır.

“Bazergen” kolunda da Göruğlı, Bazergen’la ilk karşılaşmasında kimliğini aşık etmez ve onun gücünü sınar. Kendisinden çok güçlü olan Bazergen’la baş edemez, nihayetinde kardeş olurlar. Bazergen’in ölümünden sonra kardeşi Aysultan’a da aynı metodu uygular. Kimliğini gizler, kızın gücünü sınar fakat yine yenilir. Çektiği vicdan azabı neticesinde hileden ve yalandan vazgeçen Göruğlı, Aysultan’a tüm gerçekleri anlatarak, onun ağabeyi olur.

Göruğlı, Bazergen ve Aysultan’ın ezeli düşmanı Karahan Zengi’yi ve onun kırk yiğidini de hile yoluyla yener. Önce Zengi’nin yiğitlerini meyhanede sarhoş eder; ardından Aysultan’la halvete girmeyi planlayan Karahan Zengi’yi yikanırken gafil avlayarak öldürür.

Netice itibariyle hileler, Köroğlu'nun aklının ve zekasının ürünüdür. Onun gölge yönleri, iyi yönlerinin yanında telafi edilebilir boyuttadır. Şayet Köroğlu kötü bir şahsiyet olsaydı, kahraman olarak sözlü gelenekte yaşamasını mümkün olamazdı. Eğrisiyle doğrusuyla, iyi yönleri, zaafı, komik halleriyle Köroğlu, dönemin yaşantısına ve zihniyetine ışık tutan, toplumun sevgisini ve hürmetini kazanmış bir halk kahramanıdır.

2.4. İntikam Motifi

Destan kahramanları, yaratıcı tarafından seçilmiş, fiziksel açıdan güçlü, belli bir ülküyü gerçekleştirmek yahut kötünün karşısına iyinin intikamını almak üzere gönderilen, idealize edilmiş tiplerdir.

Osmanlıca- Türkçe Sözlükte intikam; kendisine, bulunduğu topluluğa ve benimsediği şeye karşı yapılan tecavüze, kötülüğe karşılık verme, misillemeye bulunma şeklinde açıklanmıştır.

Destan kahramanlarının düşmanlarından intikam alma şekli, destanlara göre farklılık arz eder. İntikam alma motifini destanlarda, yerin altına girilmesi, bir elçi aracılığıyla, hile yoluyla, savaşarak, kılık değiştirerek yahut tebdili kıyafet gezerek, din ulularının yardımını alarak, beddua ederek yahut işkence ile öldürerek alındığını görmekteyiz. Velhasıl, yapılan kötülükler asla cezasız kalmamaktadır.

Yaradılış Destanı'nda Kayra Han, göğün on yedinci katındaki nur alemine yükseldikten sonra, Erlik'ten Mondeşine aracılığı ile intikam alır, onun kötülüklerle dolu dünyasını yıkar.

Ergenekon Destanı'nda önce Tatarlar, "hile yoluyla" Göktürklerden intikamlarını alırlar, ardından Göktürkler, Börte Çene'nin önderliğinde, öldürülen atalarının intikamını "savaşarak" alırlar.

Dede Korkut Hikayeleri'nde, kırk namerdin iftirasına maruz kalan Boğaç Han ölümünden, annesi sayesinde, mucizevi bir şekilde kurtulur. Daha sonra babasını hapseden kırk namerdi öldürerek hem babasına oğulluğunu kanıtlar hem de namertlerden kendisinin ve babasının öcünü almış olur. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hikayesi'nde, halka türlü eziyetler eden Tepegöz'ü Basat, koyun postuna bürünerek, "kılık değiştirme" sureti ile öldürür. Böylece halkının intikamını almış olur.

Köroğlu Destanı'nın farklı varyantlarında, intikam motifi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu, babasının yahut dedesinin gözlerine mil çeken padişaktan/ Bolu Beyi'nden/ Bali Bey'den intikamını almak üzere yetişir ve atını da buna göre yetiştirir. Köroğlu'nu Köroğlu yapan önemli unsurlardan biri, gözlerin kör edilmesi ve bu haksızlığın,

zalimliğin yarattığı “intikam” duygusudur. Köroğlu, intikamını kılık değiştirerek, hile yaparak yahut er meydanında çarpışarak türlü şekillerde alır. Zenginden alıp, fakire vererek fakirlerin intikamını alır. Halka çektiği eziyetlerden ötürü beylerden intikam alır. Köroğlu kendince bir adalet sistemi oluşturmuştur. O halkın kahramanıdır ve haksızlığa asla boyun eğmez. Türk dünyası ve Anadolu anlatmalarında Köroğlu hep zalimlerin karşısında yer alır ve verdiği mücadelelerde galip gelir.

İncelediğimiz kollarda genellikle Göruğlı’nın değil, onun düşmanlarının yahut rakiplerinin intikam almak için Göruğlı ile savaştığını görürüz. Sadece Bazergen kolunda, Aysultan’ın yurdunu viran eden Karahan Zengi’den intikam alan Göruğlı, halkın ve Aysultan’ın korkularına ve acılarına son verir.

Arap Rayhan kolunda, Leke Hanı, kızını kaçıran Göruğlı’ndan intikam almak için yirmi yiğit gönderir ama on beş tanesi yarı yolda döner, kalan beş tanesinin de Göruğlı hakkından gelir ve Leke Hanı intikamını alamaz. Bunun üzerine Arap Rayhan’ı görevlendirir. Arap Rayhan, Göruğlı’nu esir alarak kısmi suretle Hanın intikamını alsa da Ğıyrat ve Äwez sayesinde Göruğlı Arap Rayhan’ın elinden kurtulmayı başarır.

İntikam motifinin en sık yer aldığı kol, “Bazergen” koludur. Olay örgüsü bu motif etrafında şekillenmiştir diyebiliriz. Hikaye boyunca birtakım kayıplar yaşanmakta, ardından intikam almak üzere yollara düşülmektedir. Göruğlı’nın Kızılbaşlarla olan mücadelesini ve galibiyetini duyan padişah tedirgin olur. Sıranın onlara da geleceği korkusuyla, ölü ya da diri, Göruğlı’nı getirmesi üzerine Bazergen’ı görevlendirir. Bazergen, Göruğlı ve kırk yiğidini yakalar, üst üste yığar, onları küçük düşürecek şekilde kendisi de tepelerine oturur, Göruğlı ile pazarlığa başlar. Göruğlı’nın öleceği esnada Hz. Ali imdadına yetişerek onları kardeş ilan eder ve Göruğlı ölümünden kurtulur. Lakin bu durum kırk yiğidin hoşuna gitmez; rüşvet verdikleri bir ihtiyar kadın vesilesiyle Göruğlı’na Bazergen’ı öldürtürler. Kırk yiğit de böylece kendi intikamlarını almış olur.

Ağabeyinin öldürüldüğünü duyan Aysultan, kılık değiştirerek, intikamını almak üzere Şambilbel’e gelir. Göruğlı’nın vicdan azabı ve dürüstlüğü karşısında onu affeder ve öldürmekten de vazgeçer. Din uluları vasıtasıyla ağa-kardeş olurlar. Burada dikkat çekici unsur, intikam alamama, Göruğlı’nın iki kardeş tarafından da affedilmesi ve ağabey olarak kabul edilmesidir. Burada, İslamiyet’in kucaklayıcı yönünü görmekteyiz. Öldürmek, intikam almak yerine, affetmek, kardeş olmak vurgusu yapılmıştır. Kardeş olmanın öncelikli unsuru Müslüman olmaktır. Bazergen da Aysultan da din büyüklerini gördükten sonra İslamiyet’i seçmişler ve Müslüman olmuşlardır.

2.5. Kadın Motifi

Eski Türk toplumunda aile, şu anda da olduğu gibi en önemli sosyal kurumdur. Ailenin temelini de şüphesiz “kadın” oluşturur. Kadın, anne ve eşinin yareni, yardımcısı olmasının yanı sıra, erkeğin yanında at binen, kılıç kuşanan savaşçı bir özelliğe de sahiptir.

Türk kadınının Türk kültüründe olduğu gibi, destanlarda da üstün bir yeri ve değeri vardır. Kahramandan sonra nerdeyse tüm hikayeler kadınlar etrafında şekillenir; olayların akışına yön verirler.

Konar-göçer Türk toplumunda kadın, ata biner, kılıç kuşanır, ok atar, güreş tutar, savaşır; emri altında kızları ve yiğitleri bulunur. Sosyal hayatta pasif değil, baskın bir rolü vardır. Düşmanlarına karşı korkusuz ve acımasızdır. Türk kadını, vatansever ve mücadeleci bir ruh taşır. Yeri geldiğinde erkeklere eşit, hatta bazen erkeklerden daha güçlü konumlarda görürüz kadını. Kaçırılan kadın bile söz sahibidir. Kadın ticareti, hediyesi gibi uygulamalara Türk töresinde rastlanmaz.

Dede Korkut kitabının başında, bizzat Dede Korkut, ev hayatı bakımından kadınları bir tasnife tabi tutar : “Karılar dört dürlüdür: birisi solduran sopdur, birisi tolduran topdur, birisi evün tayakıdur, birisi niçe söylerisen bayagıdur .”

Dede Korkut Kitabı’nda Banu Çiçek, Selcen Hatun ok atar, ata binerler. Hatta Banu Çiçek, kendisiyle evlenmek isteyen Beyrek’e güreşte kendisini yenmesi şartını koşar. Savaşçı bir toplumda yaşayan Kan Turalı’nın istediği adeta savaşçı bir arkadaştır.⁴³ Kaplan “Dede Korkut Kitabında Kadın” adlı makalesinde yaşadığımız devrelere göre Türk Edebiyatında kadını üç şekilde değerlendirir:

“1) İslamiyet’ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır.

2) Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu görülür.

3) Batı medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları müdafaa edilir ve tamamiyle erkekle eşit bir seviyeye getirilir”⁴⁴

“Anadolu Sahası Göruğlı Anlatmalarında Kadın Tipler” adlı makalesinde Ekici, Göruğlı’nun Anadolu sahası anlatmalarında yer alan kadın tiplerini üç grupta inceler:

⁴³ Bars, 2008: 13-14.

⁴⁴ Kaplan, 1985: 99.

1. Koroğlu veya keleşlerinin evlenmeyi düşündüğü veya kendileri Koroğlu veya kardeşleriyle evlenmeyi düşünen kadın tipler: Bu grupta yer alan kadınlardan bir kısmı kendi kaderini tayin eden aktif bir kişi, göçebe hayat tarzının yarattığı alp tipi veya savaşçı tipi olma özelliğine sahiptir. Diğer bir kısmı da pasif, soylu, saraylı, anne karakterinde olup Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonraki kadın tipini temsil eder.

2. Koroğlu veya keleşlerine yardımcı olan kadın tipler: Bu gruptakiler genelde dul, yaşlı ve fakir kadınlardır. Koroğlu ve keleşleri bir yere gittiklerinde bu gruptaki kadınlar onlara para karşılığında yiyecek ve barınak sağlarlar. Koroğlu ve keleşlerine zaman zaman haber getirmelerinden dolayı haberci ya da yardımcı kadın tipleri olarak adlandırılabilirler.

3. Koroğlu veya keleşlerine kötülük eden kadın tipleri: Bu gruptaki kadınlar ise Koroğlu ve keleşlerine kin ve düşmanlık besleyen kadın karakterlerdir.⁴⁵

Türk dünyası destanlarında “kadın motifi”nin yeri büyüktür. Örneğin Yaratılış Destanı’nda Tanrı Ülgen, dünyayı Ak Ana’nın önerisi üzerine yaratmıştır. Uygurların “Türeyiş” efsanelerinde başkahraman Böğü Han’ın hanımı kutsaldır ve Tanrı tarafından gönderilmiştir. Aynı motif Oğuz Kağan Destanı’nda da görülmektedir. Oğuz Kağan’ın birinci eşi gökten inmiştir.⁴⁶ İncelediğimiz kollarda geçen kadın tiplerini şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1- Eş- Anne- Yardımcı Kadın Tipi:

Kollarda kahramanın eşi, Äwez’in manevi annesi olarak dikkat çeken kadın tipi, Ağayunis Peri’dir. Ağayunis, baskın bir karakterdir. Görüğü kadar söz sahibidir. Görüğü gibi bir yiğitle evli olmasına rağmen, kulağına gider diye hiç korkmaz, Bazergen’in heybetine, yakışıklılığına methiyeler düzer. Bağımsız ve kendi başına buyruktur.

Görüğü’na birçok tavsiyeler verse de, Görüğü onu dinlemez ama sonunda Ağayunis’un sözüne gelir. Ağayunis, geleceği ve olası tehlikeleri önceden görebilen, Görüğü’na yardımcı, aynı zamanda otoriter bir eştir.

Äwez’in Evlenişi kolunda, Gülrühcan’ın yengesi, kızı kaçırmayı için Görüğü’na yardım eder, kızı sandığa kilitleyip, Çıyrat’a yüklerler.

2- Savaşçı- Yönetici Kadın Tipi:

Kollarda ata binen, güreş tutan, kendisi için görücü gelen üç yüz alp aşığın kellesini alan Qırmandäli, alp tipi bir kadındır. Savaşçılığı ve cengaver tavrı, güzelliğinin önüne geçmiştir. Aşıklık yönü de olan Qırmandäli’yi, Görüğü hileyle bile alt edemez. Qırmandäli ancak kendi gönül rızasıyla Görüğü ile birlikte olur.

⁴⁵ Ekici, 1999: 11-17.

⁴⁶ Aslan 2006’dan akt. Turgunbayer, 2013: 24.

Bazergen kolunda, güzelliğinin, öngörülülüğünün yanında, ağabeyi gibi güçlü, korkusuz Aysultan'ı görürüz. Ağabeyinin intikamını almak için erkek kılığında, Göruğlı ile güreşir ve onu yener.

Arap Rayhan kolunda, esir düşen Göruğlı, karısı Ağayunıs'a Ğıyrat'la haber gönderir. Yokluğunda Şamlıbel'in yönetimi, kırk yiğidin sevk ve idaresi ona aittir.

3- Şamlıbel'e Getirilen Harikulade Güzel ve Soylu Kadın Tipi:

Havdak Gölü'ne avlanmaya giden Äwez, güzeller güzeli Gülrühcan'a aşık olur ama kız onu beğense bile, dengi olamayacağı düşüncesiyle reddeder. Äwez için Gülrühcan, ulaşılması zor bir hedef haline gelir. Oğlunun gözyaşlarına dayanamayan Göruğlı, Gürcistan eline gider ve kızı kaçıırır. Kız o kadar güzeldir ki, bir ara Göruğlı bile niyetini bozacak gibi olur. Leke Hanı'nın kızı harikulade güzel ve soylu bir kızdır. Evlenmek için şart koşar ve kabul ettirir. Neyse ki yiğitler içinde Äwez'ı beğenir; şanlarına yakışır kırk gün kırk gece düğün yapılır.

4- Büyücü, Falcı, Kahin Kadın Tipi:

Büyü ve falla uğraşmak, sosyal hayatta normal karşılanan olgular olarak karşımıza çıkar. Göruğlı'nın Äwez için kaçırdığı Gülrühcan, yaman bir büyüçüdür. Fal kitabını hep koynunda taşır. Kendisini kaçıran Göruğlı'nı ve kırk yiğidini, bir avuç toprak serperek eşeğe çevirmekle tehdit eder. Yine geçmişi ve başına gelenleri fal kitabına bakarak öğrenir. Yengesi onu büyü ile uyutarak sandığa kilitlemiştir. Başına gelenlerin Göruğlı'ndan sebep olduğunu yine koynundaki fal kitabından öğrenir.

Göruğlı'nın karısı Ağayunıs, Göruğlı'nun başına gelecekleri fal yoluyla bilir. Onu uyarır ama Göruğlı dinlemez. Qırmandäli'ye yenilen Göruğlı Şamlıbel'e döndüğünde, Qırmandäli ile muradına erdim dese de, Ağayunıs tırnaklarına bakarak işin aslını öğrenir, Göruğlı'nun yalan söylediğini yüzüne vurur.

Bazergen kolunda Aysultan, olası tehlikeleri ve Bazergen'in öleceğini çeşitli kötü sembollerle, rüyasında görür. Ağabeyini uyarsa da Bazergen onu dinlemez.

5- İhtiyar Kadın Tipi:

Kollarda geçen ihtiyar kadınları iki sınıfta gruplandırabiliriz. Birincisi, Qırmandäli kolunda ulak vazifesi gören ihtiyar kadın tipi; diğeri ise Bazergen kolundaki Göruğlı'nı dolduruşa getirip, Bazergen'in ölümüne sebep olan kötü ihtiyar kadın tipidir. Bu ikisinin ortak özelliği, rüşvet almaları ve paragöz olmalarıdır.

2.6. Rüya Motifi

Destanların önemli motiflerinden biri de “rüya motifi”dir. Birinci ve ikinci dereceden kahramanlar tarafından görülen rüyalar, ilerideki hareketlere hazırlık ve geleceği önceden haber verme fonksiyonlarıyla destanda yer alır.⁴⁷ Rüyalar, destan kahramanının hareketlerinin tayininde, tehlikelerden ve gelecekte haberdar olmaları bakımından önemli bir yere sahiptir.

Rüya motifi, Türk destanlarının yapısını oluşturan unsurlardandır. Destanlardaki olayların başlamasında, gelişmesinde ve sonuçlanmasında görülen rüyalar birbirinden farklı özelliklere sahiptir.⁴⁸ İslamiyet öncesindeki rüyalarda mitolojik çağın etkilerini görmekteyiz. İslamiyetin kabulüyle, din temasının öne çıktığını, İslami sembollerin ve dini şahsiyetlerin rüyalarda yer almaya başladığını görmekteyiz. Rüyalarda yer alan simgeleri yorumlamak için çoğu zaman bir yorumcuya ihtiyaç duyulur. Kimi zaman da rüya sahibi rüyadan ne anlam çıkarması gerektiğinin farkındadır. Rüyaları iyiye yorumlanan rüyalar ve kötüye yorumlanan rüyalar olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz.

İncelediğimiz destan kollarından ikisinde, rüya motifiyle karşılaşmaktayız. Qırmandäli kolunda kahramanlarımızdan biri olan Aşık Aydın rüyasında gördüğü Qırmandäli’ye aşık olur. Rüyasını kırk sufiden hiçbiri yorumlayamaz. Sonrasında yanına çırak olarak aldığı Keremcan sazını eline alır ve rüyayı büyük bir ustalıkla yorumlar. Aşık olduğu kızın Qırmandäli olduğunu bilir ve kızın memleketine seyahat ederler. Burada kızın memleketine seyahat eden kahraman, yolculuğunda yalnız değildir. İlerleyen safhalarda, kız yaşça onun dengi olmadığı için, aşkından feragat edip, Qırmandäli’yi Keremcan’a bağışlayacaktır. Bu yüzden bu kadersel yolculuğa da beraber çıkarlar.

İncelediğimiz Bazergen kolunda ise, olay örgüsünün rüya motifine dayanarak temellendirebiliriz. Kahramanın karşısındaki kişiler için rüya kendi sonlarının habercisidir. Etrafındaki kişiler onları uyarsa da, bu uyarıları dikkate almazlar. Aysultan’ın rüyası karşılaşılabilecek durumları gösteren uyarıcı rüyalardandır. Rüyasında geçen simgeler, tehlikeleri önceden bildirir. Aysultan’ın düşünde, ağabeyinin gözünü bir kuş oymaktadır. Keza Bazergen, kardeşi Aysultan’ın uyarılarını dinlemez ve makus kaderine doğru yolculuğa çıkar. Rüyadaki alıcı kuş Göruğlı’dır, Bazergen’i öldürür.

Ağabeyinin intikamını almak için Göruğlı’nın diyarına gelen Aysultan, din ulularını rüyasında görür ve Müslüman olur. Din değiştirtiren rüyalar, İslamiyet’ten sonraki destanlarda sıklıkla rastlanılan bir rüya motifidir. Müslüman olan destan kahramanlarının yanındaki

⁴⁷ Karadavut, 2002: 103.

⁴⁸ Çelebi, 2017: 163.

yardımcı karakterlerin dost haline gelebilmeleri, Müslüman olmalarına bağlıdır.⁴⁹ Rüyalarda genellikle Hz Muhammed, Hz Ali, Hızır, Kırklar gibi şahsiyetler görülür ve onların çağrısına uyulur.

2.7. Formulistik Sayılarla İlgili Motifler

Türk folklorunda sayılar, önemli bir konuma sahiptir. Destanlardan masallara, atasözlerinden bilmecelelere, dini metinlerden manilere türkölere, günlük dilden yer adlarına kadar bazı özel sayıların tekrar edildiğini görürüz. Bu sayıların oluşumu tesadüfi değildir. Bunların içinden “bir, üç, yedi, dokuz, kırk” sayılarına sıklıkla rastlamaktayız.

Türk folklorunda sayılar üzerine kurulan inançların kaynakları bizi genellikle Orta Asya yaşayışına ve Şamanizme götürmektedir. Bunun yanında eski medeniyetlerin ve başka milletlerin yaşayışının izleriyle İslamiyetin kabulünün de büyük yeri vardır.⁵⁰ Sayılar, Karakalpak destanlarında en sık rastlanılan motifler arasındadır. İncelediğimiz kollarda “yedi, dokuz ve kırk” sayıları yer almaktadır. Formulistik olmamakla beraber başka sayı tekrarları da mevcuttur.

Yedi sembolü, en yaygın motiflerden birisidir. Hem İslam hem Yahudi hem de Hristiyan kutsal kitabında sıkça zikredilen yedi sayısı, Tanrı ile dünyayı birleştiren bir sayı olarak kabul edilmektedir.⁵¹ Kutsal addedilen yedi rakamı ve bunun üzerine kurulan atasözleri, deyim ve terimler, söz grupları ve isimler genellikle Türk kozmogonisinden kaynaklanmaktadır.⁵² Ayrıca Şaman davullarındaki yedi motifi de dikkat çekmektedir. Bu motife göre, “dış çemberde yedi küçük çıkıntı, içteki çemberde ise yedi noktada çıkıntı ve sekizinci nokta da bir kuş bulunmaktadır. Bu çıkıntıların sırasıyla gök tanrısının yedi oğluna gönderme yaptığı ifade edilmektedir.⁵³ Yedi sayısı genellikle uğurlu sayılır. Çocuğun gelişiminde yedinci yaş, önemli bir dönüm noktasıdır. Qırmandäli kolunda, Kırmendendeli yedi yaşında okula başlar. Mektepte yedi yıl okuyup molla olur. On dört (7x2) yaşına geldiğinde her yerden görücü gelmeye başlar. Qırmandäli'nin ayın on dördü gibi güzel olan yüzü, Aşık Aydın'ın rüyasına girer. Arıslan Bay kızı Aşık Aydın'a vermeyince baksı olarak bir şekilde saraya girmeyi başaran Aşık Aydın, Qırmandäli ile tekrar atışır ve meramını anlatır.

⁴⁹ Çelebi, 2017: 148.

⁵⁰ Yüksel, 1981a: 4.

⁵¹ Küçük, 2013: 102.

⁵² Yüksel, 1981b: 5.

⁵³ Durbilmez ve Öztürker, 2008'den akt. Küçük, 2013: 347-348.

...

“Sevgili yarım Gülendām, ölünceye sürsem devran

Yedi aşık geçmiştir hepsi olup hayran

Nice düşmanların sinesi yağma olsun

Kırk kızın yanında bağa etmişsin seyrān

Aşık Aydın, uktesiz Kırman’a gözüm düştü.”

Neden sonra yüz on beşlik Aşık Aydın, Qırmandāli’ye denk olmadığını anlar ve onu çırağı Keremcan’a bağışlar. Yedi katar deve ile Qırmandāli’nin çeyizi Şehr-i Bostan’a gider.

Haberi alan Görüğlî Şehr-i Bostan’a gider. Bir gece gizlice Qırmandāli ile birlikte olur. Üstüne üstlük kayınpederinin ortanca kızını da Sapar Mahrem için kaçıır. Şamlıbel’de yedi gündüz yedi gece düğün yapılır.

Äwez’in Evlenişi kolunda, Görüğlî, Äwez’i hor gören Gülrühcan’ı kaçırmak için Gürcistan’a gider. Yol boyunca türlü garipliklerle ve engellerle karşılaşır. Toyun birinde yedi tane devasa pehlivanla güreşir. Yedisini de üst üste yığar. Şamlıbel’e geldiğinde ise yetmiş pehlivanı yıktığını söyleyerek övünür. Burada anlatıcı bir yanlışlık yapmış olabilir veyahut Görüğlî yedi pehlivanı yetmiş pehlivan gücünde görüp, kendiyle övünme maksadından olsa gerek, olayı yiğitlerine mübalağalı bir şekilde aksettirmiştir. Yine incelediğimiz kolda Gülrühcan’ın yedi yüz kız hizmetçisi vardır ve harikulade bir güzelliğe sahiptir; yüzü ayın on dördü gibi parlar. Burada da yedi sayısının katlarının motif olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Bazergen kolunda, Kızılbaşlarla savaşıyan Görüğlî’ni bir tehdit unsuru olarak algılayan padişah, onu yakalaması için Bazergen’i görevlendirir. Bazergen ve Görüğlî güreşmeden önce atışır ve Görüğlî ondan yedi yıllık vergisini vermesini sonra da dönüp gitmesini söyler.

Hız Ali’nin görünmesiyle Müslüman olup, Görüğlî ile de kardeş olan Bazergen’i, kırk yiğidin ve Zeynep Kempir’in dolduruşlarıyla öldüren Görüğlî tarıfsız bir vicdan azabı yaşar. Bu azabını, Bazergen’in kız kardeşi Aysultan’a anlatırken:

...

“Şamlıbel’den ok kaçırdım

Beylere şarap içirdim

Yedi belden ok geçirdim

Namert Görüğlî ben oldum.” İfadelerini kullanır.

Yine incelediğimiz kolda, Aysultan’ın düşmanı Karahan Zengi, Aysultan’ın memleketi olan Şabıstan’a yedi defa asker toplayıp gider. Sekizinci gelişinde de Aysultan’ı alıp muradına ermek ister.

Türk destanlarında sıklıkla kullanılan sayılardan biri de dokuzdur. Tek haneli sayıların en büyüğü olan dokuz sayısı, bitişi ve tamamlamayı ifade ettiği gibi, yeniden doğuşu ve yeni bir başlangıcı da simgelemektedir. Şaman inancına göre dokuz kat olan göğe ayinlerde şamanlar çıkarlar ve göğün dokuz katını da dolaştıktan sonra tekrar yere inerlerdi. Şaman göğe çıkmadan önce beyaz bir keçe üzerine konarak havaya kaldırılırdı. Şamanın dokuz çırağının tuttuğu keçe dokuz defa döndürülür ve bu suretle şaman, sembolik olarak göğün dokuz katında gezmiş olurdu.⁵⁴ Dokuz, doksan, dokuz bin sayıları Türklerin dini ve efsanevi sayılarıdır. Doksan dokuz alem veya doksan dokuz Tengri de Altay mitolojisinin temel öğelerinden biridir.⁵⁵ İslamiyet inancında da Esmâ-ül Hüsna dediğimiz Allah'ın doksan dokuz ismi vardır ve bu isimlerle dua edilirse, kişinin şifa bulacağı ve dualarının kabul olacağı inanışı vardır.

Eski Türkler göğü dokuz kat kabul etmişlerdir ve İslam inancına göre de sema dokuz katlıdır ve “dokuz felek “ terimi çok yaygındır.

İncelediğimiz Bazergen kolunda, Aysultan, dokuz feleği rüyasında görür. Alemden aleme geçerken ölen ağabeyi Bazergen'la birlikte, Hz Muhammed, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz Ali, Hz Fatma gibi birçok dini şahsiyeti de rüyasında görür ve Müslüman olur.

Qırmandâli kolunda, Arıslanbay kızına dokuz kubbeli köşk yaptırır, içine hizmetçi ve hayvan doldurur. Aşıklıkta Aşık Aydın'a yenilen Qırmandâli, ona dokuz çeşit yiyecekten oluşan bir sofraya hazırlar. Görüğü on sekiz arşın at biner, Qırmandâli'nin saçları on sekiz örgüdür. Yine Qırmandâli on sekizine geldiğinde üç yüz altmış alp aşığın kellesini alır.

Arap Rayhan kolunda, Leke Padişahına kızının kaçırıldığı haberini vermek isteyen Kupnişan şöyle bir girizgah yapar:

“Bir koç yiğit geldi zorluğu satıp
Gülruhcan'ı alıp gitti yarenler
Dokuz kase gül gül şarap elinde
Hak deyip kana kana içti yarenler.”

...

Türklerin önem verdiği ve kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayılardan biri de “kırk”tır. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan kırk günde yürür, kırk günde konuşur. Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşır. Verdiği şölende kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirir ve kırk masa hazırlattırır. Hemen hemen tüm destan ve destansı hikayelerde kırk yiğit yahut eren vardır. Bunlar kahramanın etrafında birer koruyucu kollayıcı güçtür. Kahramanın etrafında bir

⁵⁴ Yüksel, 1981c: 6.

⁵⁵ Gülensoy, 1976: 5.

kuvvet haline gelen kırk alp veya kırk eren motifine Dede Korkut, Manas, Battal Gazi, Köroğlu, Danişment Gazi gibi destanlarda da rastlamaktayız. Kırk eren ya da kırk şaman tarafından korunan kişilere “kırklı” denmektedir. Göruğlı da kırklı kimsedir ve çoğu rivayette ölmez, kırklara karışır.

Halk inançlarında “kırk”, “yarı kırk”, “kırklı”, “kırklamak”, “kırkı çıkmış olmak” bütün kesimlerde yaygın olmakla beraber, “kırklar” daha ziyade tasavvuf ve Alevi-Bektaşî Müslüman felsefesinde yer almaktadır.⁵⁶ Alplerin ve Hatunların yanındaki “Kırk Soylu Yiğit” ve “Kırk Soylu Kızlar” Kırgız Türkleri’nin destanı Manas’daki “Kırk Çora” ve “Kırk Ayaş”, Çora Batur destanındaki “Kırk Alpler”, bize “kırk” kavramının Türklerde İslamiyetten evvel de olduğunu düşündürürken; Dede Korkut’ta “Kırk yerde otağı kurulması, Edirne’de “Kırkpınar”ın, Kırk yiğide ait olan efsanesi, İslamiyetle birlikte devam ettiğini, “Kırk Hadis”, “Kırk Yasin”, “Kırk Kere, kırk bir kere Maşallah” denmesi, kırk sayısının inanç felsefemize yerleştiğini göstermektedir.⁵⁷ “Kırk yiğit” motifinde olduğu gibi “kırk kız” motifi de Türk destan ve masallarında çok geçer. Bey ve beyin oğlunun kırk yiğidi bulunduğu gibi, hanımlarının da kırk kızı vardır.⁵⁸ Karakalpakların “Kırk Kız Destanı” meşhurdur. Destan kahramanı Gülayım, kırk savaşçı kızı ile Kalmuklularla adeta amazonlar gibi savaşır. Bu yönüyle eski Yunan mitolojisini de andırır. Gülayım bize güzel ve savaşçı tanrıça Athena’yı anımsatır.

İncelediğimiz Göruğlı Destanı’nda kırk yiğidi farklı yönleriyle görmekteyiz. Äwez’in Evlenişi kolunda Göruğlı’nın emirlerine harfiyen uyan kırk yiğit, Arap Rayhan kolunda, tembel, hazır yiyen, söz dinlemeyen bir yapıdadır. Ava bile gitmeye üşenirler. Arap Rayhan’a esir düşen Göruğlı’nı kurtarmaya dahi gitmezler. Göruğlı’ndan sonra söz sahibi olan karısı Ağayunıs’u da kaale almazlar. Bazergen kolunda ise kırk yiğit, fitneci ve bozguncudur. Bazergen’a ne Göruğlı’nın ne de kırk yiğidin gücü yeter. Göruğlı bükemediği bileği öper ve Bazergen’la dünya ahiret kardeş olur. Lakin kırk yiğit rahat durmaz ve Göruğlı’nı sözünden döndürmek için Zeynep Kempir adında bir ihtiyara yüklü miktarda para ve hediye vererek Göruğlı’nın aklını çeldirirler. Neticede Göruğlı şeytana uyarak Bazergen’ı öldürür.

Yine incelediğimiz kolda ağabeyinin intikamını almak için gelen Aysultan’ın memleketi Şabıstan kırk bin hanelidir. Aysultan, Göruğlı ile güreşirken onu kırk arşın uzağa fırlatır. Lakin ağabeyini öldürdüğü için pişman olan ve vicdan azabı çeken Göruğlı’nı affeder. Sonrasında Göruğlı, Bazergen ve Aysultan’ın düşmanı olan ve memleketlerini tarumar eden

⁵⁶ Kalafat, 1994: 15.

⁵⁷ Kalafat, 1994: 19.

⁵⁸ Yüksel, 1981d: 9.

Karahan Zengi ile savaşmaya karar verir. Karahan Zengi'nin kırk yiğidini sarhoş edip bayıltır; Göruğlı'nın kırk yiğidi bu sefer emre itaatsizlik etmez ve birlikte savaşır. Bu kol adeta insanın kendi iç çelişkilerini ele almaktadır. Destansı, olağanüstü unsurların yanında, kişinin iç dünyasını ele alan psikolojik bir boyutu da vardır.

Qırmandäli kolunda ise kırk yiğit kavramı yerine “kırk kız” olgusuyla karşılaşırız. Bu kırk kız, alp tipinde değildir, sadece Qırmandäli'nin hizmetinde bulunurlar. Bu hizmete cellatlık da dahildir. Qırmandäli erişkin bir kız olunca, tıpkı bir erkek evlat gibi, babasından ayrı bir yerde yaşamak ister ve tarkanlık talep eder. Babası ona kırk tepe bağ kurdurup içine havuzlar doldurur, hizmetine kırk hizmetçi kız ve yiğit verir. Yine incelediğimiz kolda, Aşık Aydın'a tabii kırk sufi vardır. Aralarına Göruğlı da katılınca kırk bir sufi olurlar. Aşık Aydın'ın چراğı Keremcan, Qırmandäli ile atışırken onun hoşuna gitmeyecek bir söz sarf eder ve kırk sopa yer. Sapar Mahrem kırk gün beklediğini, Göruğlı'ndan ona Şehr-i Bostan'dan bir kız getirmesini ister.

Äwez'in evlenişi kolunda kırk yiğit, Göruğlı'nın yokluğunda dirliği sağlar. Äwez'in düğünü için hazırlık yapar. Gülrühcan için görücüye çıkarlar neyse ki Gülrühcan, içlerinden Äwez'i beğenir, kırk gün kırk gece toy düzenlenir.

Bazergen kolunda, hem Göruğlı'nın hem de Bazergen'in kırk yiğidi vardır. Bazergen onları alt etmek için kırk yiğidine bile gerek duymaz, tek başına gücü yeter. Kırk yiğidi üst üste yığar, kırk birinci kişi olarak da Göruğlı'nı üstlerine oturtur, kendi de onun üstüne oturur. O kadar heybetlidir ki Göruğlı öleyazar, Hz. Ali'den medet umar.

Bazergen'in ölümünü kadere yükleyen Göruğlı, felekten şikayet ederken Davut'un kırk oğluna gönderme yapar:

...

“Kimleri ağlattın kimleri güldürdün

Bir nicesini yetimlikte öldürdün

Davut'un kırk oğlunu secdede aldın

Herkese bir kavga salan dünyasın.”

...

2.8. Sihir, Büyü ile İlgili Motifler

Büyü tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurularak veya gizli güçler içerdiğine inanılan bazı tabii nesneleri kullanarak, belli birtakım amaçları gerçekleştirmek gayesiyle yapılan

davranışlar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁹ Büyü vasıtasıyla doğaüstü güçlerle bağlantı kurulur ve bu vasıta ile varlıkların etki altına alınabileceğine inanılır. Büyü yapan kimse, din kutsallarından, tabiattan ve tabiattaki nesnelerden yararlanmayı iyi bilen kimsedir. Büyünün ve falın gizemli dünyası, her çağda insanların ilgisini uyandırmıştır.

Büyü kavramı, Eski Türk kültüründe de, halen Anadolu sahasında da gizemini ve ilgisini koruyan bir olgudur. Türklerde büyüünün kaynakları olduğuna inanılan unsurlardan bir diğeri bilinmeyen âlemlerle ilişkilendirilen, halk inanışlarında kutsal sayılıp tılsımlı olduğuna inanılan yazıdır. Halk inanışlarında cadılar ve büyücülerin levha okumaları, hikâyelerde sihirli kapıların üzerlerindeki yazı okunduktan sonra açılması gibi unsurlar söz konusudur. Uygurlarda, “yazı” anlamına gelen “bitik” kelimesi bu nedenle dua ve tılsım anlamında da kullanılmıştır. Bitik kelimesi ve büyü inanışlarıyla ilgili birçok tabir Divan-ı Lügati’t-Türk’te de geçmektedir. Bitik, Azerbaycan Türkleri arasında tıpkı Oğuzlar arasında olduğu gibi halen “efsun, tılsım” anlamıyla kullanılmaktadır.⁶⁰ Eski Türklerde büyü işiyle uğraşanlar genellikle kamlardır. Bu kamlar, “Ak Kam” ve “Kara Kam” olmak üzere ikiye ayrılır. Ak kamlar yalnız göğ, göğün tanrısı Ülgen’e ve oradaki iyi ruhlarla şamanlık ederler. Kara kamlar ise yer altının korkunç ruhunu temsil eden Erlik ile ona bağlı ruhlar için ayin yaparlar. Şamanlar, çeşitli ezgiler ve danslar eşliğinde tılsımlı sözler söyler, görünmeyen varlıklarla iletişime geçer, büyü yapar, şifa dağıtırlar.

Büyü, X.yüzyılda Türk boylarının Müslümanlığı kabul etmeye başlamasıyla yasaklanmış lakin İslamiyet öncesi kültürün baskın çıkması neticesinde, birtakım kalan adetlerle ve Mezopotamya, Mısır, İran, Anadolu kültüründeki katkılarla da harmanlanarak devam etmiştir.

“Bakıcılık”, gelecekte haber aldığına inanılan bir çeşit falcılıktır. Kahinler ve falcılar mutlak gaipden haber verdiklerini iddia ederken, bakıcı özellikle görme duyusunu kullanarak kehanette bulunur. Bunun için de çok defa aynaya, tırnağa, su dolu tasa veya zeytinyağı gibi şeffaf maddelere, hayvanların yürek, ciğer ve kemiklerine bakarak, bunların parlak, saydam yüzeyinde gördüğünü öne sürdüğü hayali şekillerden yitik ve çalıntı eşyalar hakkında bilgi vermektedir.⁶¹ “Fala bakma”, daha çok halk hikayelerinde gördüğümüz motiflerden olup, geleceği görmek için müracaat edilen yollardan biridir.⁶² İncelediğimiz kollarda gücü elinde tutan destan kahramanının, olaylara yön verebilmesi ve zor durumlardan kurtulabilmesi için

⁵⁹ Develilioğlu, 1970: 64.

⁶⁰ Memmedov, 2005: 604-605.

⁶¹ Çelebi, 1991: 530.

⁶² Karadavut, 2002: 119.

büyüye başvurduğu görülür. Äwez'in evlenişı ve Qırmandäli kollarında büyü ve fal motifiyle karşılaşmaktayız. Diğer kollarda fal ve büyü ile ilgili motifler kullanılmamıştır.

“Äwez'in Evlenişı” kolunda karşımıza çıkan büyü ve fal, sosyal hayatta normal karşılanan olgulardan biridir. Büyü ve fal haber alma ve tehlikelerden korunma işlevinde kullanılmaktadır. Äwez'in sevdiceği Gülrühcan güçlü bir büyücüdür. Yengesi ve Görüglü ondan korkmaktadır. Görüglü'na yardım etmek isteyen Qupnişan (kızın yengesi) da büyüye başvurarak kızı büyü ile uyutur ve sandığa kilitler. Görüglü sandığı Ğıyrat'a yükler ve kızı kaçıırır.

Şambil'e vardıklarında kız uyanır ve gördüklerine inanamaz. Buradaki insanları rüyasında bile görmemiştir. Olayların nasıl geliştiğini öğrenmek ve kalabalığın kimler olduğunu bilmek için yanından ayırmadığı fal kitabına başvurur.

“... Kızın fal kitabı koynundaydı. Bu kalabalığın nereden çıktığını anlamak için hemen koltuğundaki kitabı açıp baktı. Bu kalabalığın Görüglü'ndan olduğunu bildi...”

Gülrühcan evlilik için şart koşar. Görüglü'ndan bütün yiğitlerini önünden geçirmesini söyler. “Beğendiğimi alırım, kimseyi beğenmezsem beni evime göndereceksin.” der. “... Benim bu söylediklerime inanmazsan, bir avuç toprağı üfleyip, başınıza saçarım, hepinizi eşek edip, üzerine binerim.” diye tehdit eder. Kızdan çekinen Görüglü, dediklerine uyar, neyse ki kız yiğitler içinde Äwez'i beğenir ve onunla evlenir.

“Qırmandäli” kolunda ise falın; Görüglü'nun karısı Ağayunis Peri tarafından, belirlenen hedefe ulaşmada başvurulan bir yöntem olarak kullanıldığını görmekteyiz. Görüglü, Qırmandäli'nin davetine iştirak etmek istediğinde, karısı fal açıp bakar ve Qırmandäli'nin Görüglü'ndan güçlü olduğunu görür. Görüglü'na gitmemesi gerektiği yönünde nasihat etse de Görüglü bunu basit bir kıskançlık olarak nitelendirir ve karısının sözünü dinlemeyerek yola koyulur. Burada fal motifini, gelecekte ve geçmişten haber verme işlevinde görmekteyiz. Görüglü geri döndüğünde övünerek Qırmandäli'yi atışıp güreşmede yendiğini, muradına erip geldiğini söylese de Ağayunis Peri ondan gerçekleri sakladığını düşünür ve işin aslını öğrenmek için tırnaklarına bakarak fal açar. Görüglü'na: “Yalancılık mert yiğide yaraşmaz.” diyerek, Görüglü'nun neler yaşadığını sanki oradaymışçasına anlatır:

...

Ğıyrat'a binip yüce dağdan aşmışsın

Kızı görüp akıl baştan şaşmışsın

Bir naçarın sen altına düşmüşsün

Atı naçar yiğit yaralı geldin.

Derya gibi senin dolup taşanın
 Onu görüp maldan, baştan geçenin
 Kutlu olsun hile ile kaçmışsın
 Atın naçar yiğit yaralı geldin.

...

Yine aynı kolda, Göruğlı'nın nasıl biri olduğunu merak eden Qırmandäli, yaşlı bir anaya fal açtırır ve ana Göruğlı için şunları söyler: “Çenesi kemerli, alnı dümdüz, arkası (sırtı) güçlü bir adam.”

2.9. Sosyal Hayat Unsurları

Yaşanılan coğrafya ve iklim şartları, yaşam kalitesi ve sosyal hayatla ilgili bizlere ipucu vermektedir. Türkler, bozkır kültürünün etrafında şekillenmiş, ömrünün büyük bir kısmını at sırtında geçirmiş bir toplumdur. Göçebe ve yarı göçebe bir vaziyetteyken, geçimini daha çok evcilleştirdiği vahşi hayvanlarla avlanarak sağlamaktadır. Bu hayvanların başında avcı kuşlar ve tazılar gelmektedir. Yerleşik hayata geçmeleriyle zanaat işleriyle uğraşıp daha kalıcı eserler bırakabilmişlerdir.

Ekonomik hayat açısından eski Türkleri inceleyen Ziya Gökalp, dört tür üretim ilişkisinin varlığından bahseder:

- a. Avcı Türkler (Tibet sığırı ve kuşları avlarlar.)
- b. Sürü Sahibi Türkler (koyun, keçi, at, deve, sığır sürüleri yetiştirirler.)
- c. Çiftçi Türkler (buğday, arpa, pirinç, mısır ekerler, meyve yetiştirirler.)
- d. Zanaatla uğraşan Türkler (demircilik, silahçılık, keçe, halı sanatları, kuyumculuk sanatı icra ederler.)⁶³

Türk destanlarında avcılık önemli bir meziyettir. Destanlar toplumlarında iktisadi gelişmenin tam olarak oluşmadığı, çeşitlenmediği dönemlerde teşekkül etmiştir. Dolayısıyla destanların teşekkül dönemlerinde hayvancılık, akıncılık ve avcılık gibi uğraşların temel geçim kaynağı olduğu görülür. Bu uğraşlar Türklerin hayatının temelidir. Avcılık, kahramanın yiğitliğini, cesaretini sergileyebileceği önemli bir faaliyet alanıdır.

Kollarda avların içeriği hakkında fazla bilgiye yer verilmemiştir. Kahraman avdayken güzel bir kız görüp aşık olur ya da düşmanlarıyla karşılaşır. Avlar destan kahramanlarının yeni bir maceraya atılacağına habercisidir. Äwez, Gülrühcan'ı av esnasında görür. Leke Hanı'nın gönderdiği beş yiğidi Göruğlı avdayken avlar. Arap Rayhan, Göruğlı'nu avdayken yakalar, Aysultan ve Bazergen, Göruğlı'yla avdayken karşılaşır.

⁶³ Gökalp, 1991: 285.

Äwez'in Evlenişi kolunda, Göruğlı Äwez'in altına at vererek, alıcı kuşlarla ve yürük tazılarla avlanmaya gönderir. Äwez kimi zaman Havdak Gölü'nde ördek avlar, kimi zamanda kuşunu salıp ona avlatır. Bir gün yine avlanırken bir tepenin başında iki boz çadır görür. Çadırlar bize onların yarı göçebe bir toplum olduğunu gösterir. Yine Göruğlı, Äwez'a gelin getireceği zaman, yiğitlerine Rum ve İsfahan'a haber salmalarını, o gelinceye kadar kulluğunda durmalarını emreder. Bu durumdan bir vergi sistemi oluşturulduğu kanısına varabiliriz. Düğün dernek hazırlıklarının başlatılmasını, her gün bir kuzu kesilmesini, o gelinceye kadar tüm Tekeli halkının yemesini söyler. Buradan da Türklerin hayvan yetiştiriciliği ile uğraştığı sonucunu çıkarabiliriz. Göruğlı, kızın memleketi Gürcistan'a vardığında ise domuz sürüleriyle karşılaşır ve bu durumu yadırgar. Kùltürler farklı olsa da coğrafya birbirine benzediğinden, ekonomik hayat, hayvancılığa dayanmaktadır.

İncelediğimiz kollarda, o dönemde İslamiyetin kabul edildiğini görmekteyiz. Şiirlerde Hz. Muhammed'in adı geçmekte ve Göruğlı dara düştüğünde Hz. Ali'den aman dilemektedir. Kaza ve kader inancı vardır. Bazergen kolunda Bazergen'in başına gelenleri kendisi ve kız kardeşi kadere bağlar. Bir kabulleniş ve teslimiyet söz konusudur. Şiirlerde dünyanın geçiciliğinden faniliğinden bahsedilir. Bir işe başlamadan evvel Pirlerden icazet alınmalıdır yoksa yapılan işten hayır gelmez. Gürcistan'a doğru, düşünmeden, Pirinden icazet almadan yola çıkan Göruğlı yolda türlü zorluklarla karşılaşır. Etrafını sis bulutu kaplar, gözü görmez olur. Atından düşer. Neden sonra Hz. Ali Pir'i aklına gelir ve ondan yardım ister. Yine pir olan Aşık Aydın'dan ruhsat almadığı için, pehlivan kız Qırmandäli'ye yenilir. Kendini kızın elinden zor kurtaran Göruğlı atını doğruca Aşık Aydın'ın dergahının bulunduğu Şehr-i Bostan'a sürer.

Her ne kadar İslamiyet kabul edilmiş olsa da İslamiyet öncesi kültür de varlığını sürdürmektedir. Bunun en belirgin örneği düğünlerdeki "baksı" tipidir. Göruğlı Äwez'in düğününde hem düğün sahibi hem de baksısıdır. Şiirler icra edilirken eski Türklerde sıklıkla kullanılan "dutar" çalınır. Düğünler kırk gün kırk gece sürer; yaslar da kırk gün tutulur. Kırk sayısı, İslamiyet öncesinde de sonrasında da, kutsallık atfedilen önemli bir sayıdır.

Sosyal hayata dair önemli bir unsur da" toy"lardır. Äwez'in Evlenişi kolu, evliliğin olma usullerini anlatan başlı başına bir koldur. Yine " Qırmandäli" kolunda Karkalpakların evlilik kurumuna bakışı hakkında ipuçları edinebilmekteyiz. Karakalpaklarda evlilikler, beşik kertmesi, oğlanın anne babasıyla kızı istemesi, ağası ölen yiğidin ağasının karısını yani yengesiyle evlenmesi vb. şeklinde olmaktadır. Geleneksel olarak kız kaçırımlar yoluyla evlilikler de yaygın olarak yapılmaktadır. Fakat bu yöntem eğer kızın isteği dışında yapılmışsa halk arasında hoş karşılanmamaktadır. Evlilik yöntemlerinin hepsinde yiğit, kız

tarafının evine giderek onlarla anlaşmaktadır. Buna göre anlaşma olmuşsa topluca dua edilir ve başlık parası ödendikten sonra evlilik kabul olunur. İki taraf “*dünür olduk*” diyerek bir ekmek parçasını paylaşıp yedikten sonra evlilik olayı halk arasında kabul görür. Evlilikler genelde kızın isteğine bağlı olarak yapılır. Eğer kız evlenmeyi istemiyorsa yahut yiğidi beğenmemişse oğlan tarafı geri dönmek zorunda kalır.⁶⁴ Äwez’in Evlenişı kolunda evlilik, kız kaçırma yoluyla olur. Kız kaçırılıp memlekete getirilse dahi, şayet yiğitlerden hiçbirini beğenmezse, evine geri götürüleceğı sözünü alır. Bu kolda kız kaçırılrsa dahi, rızasının önemli olduğunu görmekteyiz. Gülrühcan yiğitler içinde Äwez’ı beğenir ve kırk gün kırk gece toy düzenlenir. “Qırmandäli” kolunda, kendi rızası olmadan evliliğı kesinlikle kabul etmeyen Qırmandäli, gelin gittikten sonra bir gece bile olsa Göruğlı’na verdiği sözü tutar ve onunla birlikte olur. Kadının hür başlığı, cesareti, evlilik kurumuna zarar verebilecek mahiyettedir. Yine Göruğlı Usta Badem’in kızını kaçırdığında, Ğıyrat’ın hızına yetişemeyen Usta Badem, arkalarından yalvararak bağırır ve kızın başlık parasını aldığını ve harcadığını söyler. Başlık parasının alınmış olması, kızın verildiğine dair bir teminattır ama Göruğlı, “*seneye bu vakitle başlık paranı yollarım*” deyip yoluna devam eder.

Göruğlı, Arap Rayhan’a esir düştüğünde, yokluğunda Şambilbel’in hanının, karısı Ağayunıs olduğunu söyler. Burada eski Türklerde kadına büyük bir önem atfedildiğini görmekteyiz. Yönetimde kadın hanın vazgeçilmezidir, hatta ülkeyi hanla birlikte yönetir. Han, karısının sözünü dinlemezse mutlaka başına bir bela gelir. Göruğlı’nı Arap Rayhan’ın elinden kurtarmak isteyen Äwez, Ğıyrat’ı erkine koyarak cenk eder, mızrağıyla Arap Rayhan’ı öldürür. Savaşçı bir toplum olan Türkler, ata binmede ustadır ve er meydanında ok ve yaylarıyla mertçe savaşır. Göruğlı’nın atı Ğıyrat, konuşamasa da kuvvetli sezgileriyle kahramana yol gösterir. Göruğlı esir düştüğünde Şamlıbel’e haberi O getirir. Äwez’la birlikte savaşarak, Göruğlı’nu Arap Rayhan’ın elinden kurtarır. Onun hızına hiçbir at erişemez. Göruğlı tarafından kızı kaçırılan Usta Badem tüm uğraşlarına rağmen onları yakalayamaz. Ğıyrat bir sıçrayışta Araz Nehri’ni geçer, Usta Badem nehrin diğer yakasında kalır.

İncelediğimiz kollarda “kadın”, erkeklerden dahi güçlüdür, son derece özgüvenlidir, iyi bir eğitim almıştır, iyi bir ozandır ve yönetimde söz sahibi bir alp tipidir. Kadınlara Göruğlı’nın bile gücü yetmez, Gülrühcan’ı büyüyle uyutarak ancak yine bir kadının yardımıyla kaçırabilir, Qırmandäli’yi ise hileye dahi başvursa yenemez. Qırmandäli, kendisi istediğı için onunla birlikte olur. Kadın zekidir ve kahindir. Göruğlı’nun karısı Ağayunıs, olacakları önceden bilip Göruğlı’nu uyarmıştır. Göruğlı, ona yalan söylese de kandıramaz.

⁶⁴ Yılmaz, 2008: 233-237.

Karısının nasihatını almayan Göruğlı'nın başına türlü türlü işler gelir. Kadın aynı zamanda hayindir: Kırk yiğitten para ve hediyeleri toplayan Zeynep Kempir, Göruğlı'na Bazergen'ı öldürtür.

Keremcan'ın babası Usta Badem, tamircidir. Göruğlı sırf muhabbet kurup, gönüllerini kazanabilmek için sazını kırar ve Usta Badem'e tamir etmesi için götürür. Asıl maksadı gelinini toplayıp, kızını kaçırmaktır. Bu kolda yerleşik hayata geçildiğini ve saz ustalığı gibi birtakım zanaat faaliyetleriyle meşgul olduğunu da görmekteyiz.

Anlatmanın değişik yerlerinde, "tütün, nargile, şarap içmek, meyhanede eğlenmek, güreşmek" gibi sosyal hayata dair ipuçları geçmektedir. İncelediğimiz kadarıyla kollarda hem yerleşik hayat unsurları hem de konar-göçerlik ifadeleri yer almaktadır. Bu da bize yerleşik hayata geçişin, tarım ve hayvancılıkla uğraşın tüm Türk toplumlarında eş zamanlı olarak gerçekleşmediğini gösterir.

Bayat'a göre, Köroğlu'nun Muradbeyli veya Tekelü veya Yomut olması, destanın mahiyetini değiştirmez; çünkü bu durumda da O, Türkmenlerin halk kahramanıdır. Köroğlu'nu göçebe değil, yerleşik toplumun kahramanı olarak değerlendiren Mehmet Kaplan haksızdır.⁶⁵ Nitekim Köroğlu şehirde yerleşip bir meslekle uğraşmadığı gibi Çamlıbel'de de savunma amacıyla oturur, ticaret ve ziraatla geçinmediği gibi hayvan sürüleri de beslemez. Kale yaptırsa da güçlü düşmanlardan korunmayı amaçlar. Buna rağmen Köroğlu göçebe psikolojisini son zamanlara kadar yaşatan bir Türkmendir. Türkmenlik, beylik, göçebelik, savaşçılık dönemidir. Bu destanın Azerbaycan, Türkmen, Anadolu, Özbek, Tacik, Kazak, Karakalpak, Kalmık varyantlarında Köroğlu Türkmen'dir. (ya Teke Türkmen, ya Yovmut, ya da Muradbeyli'dir.) Şunu belirtmek gerekir ki, Türkmenlik etnik addan daha çok göçebelik, aşiretlik, bozkırlarda yaşayan ve hayvan besleyen insan anlamındadır. İslam'ı kabul etmiş Oğuzlara 11.yüzyıldan sonra Türkmen denilmesi hiç de Türkmenistan'da yaşayan Türkmenlerle sınırlandırılmaz.⁶⁶ Sonuç olarak, temelinde eski yaşamlarına sıkı sıkı bağlı kalan Türklerin yerleşikliğe karşı bir direnişinin ifadesidir Köroğlu Destanı. Köroğlu, eşkıya olmayıp, konar- göçerliğin son savunmacısı, toprağa zorla bağlanmak istenen ve ağır vergilere zorlanan Türkmenlerin son kahramanıdır.

⁶⁵ Kaplan, 1985: 102.

⁶⁶ Bayat, 2003: 120-121.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİL ÜSLUP VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

“Baqsı” (bahşı) kelimesi Türk dünyasında eski bir sözdür. Birkaç Türk dilinde, mesela Kazak dilinde, şamana “bahşı” denilir. Eski Uygur dilinde “bahşı” sözünün anlamı “bilge, ruhani adam”dır ve başka dillerde, mesela Türkmen ve Karakalpak dillerinde “bahşı” kelimesi “halk şairi” anlamına gelir. Karakalpaklar arasında baksı “dutar” ile şarkı söyler ve destanlar anlatır. Karakalpak destancılarının ikinci tipinin ismi “jırav”dır. Bu kelime, “şarkı” anlamındaki *“jır, yır, ır”* kökünden bir türevidir.⁶⁷ İncelediğimiz kolların farklı anlatıcılar tarafından icra edilmesinden dolayı, Göruğlı’nın yaşadığı “Çamlıbel”, bazı kollarda “Şamlıbel”, “Şambılbel”, bazılarında ise “Şambıl” olarak geçmektedir. “Äwez’in Evlenişi” ve “Arap Rayhan” kollarını baksı “Narbay Köşenekov”; “Qırmandäli” kolunu baksı “Medireyim Metjanov; “Bazergen” kolunu baksı “Esjan Kospelatov” icra etmiştir.

Karakalpak destanları diğer Türk halklarının destanları gibi nazım nesir karışık terkip edilir. Köroğlu Destanı’nın Karakalpak varyantı da bu şekilde düzenlenmiştir. İncelediğimiz kollarda toplamda seksen sekiz adet şiir, dört yüz otuz altı dördlük ve beş tane de beşlikten oluşan bir adet muhammes bulunmaktadır ve bu şiirler dutar ya da saz eşliğinde dile getirilmiştir.

Nazımlarda yer alan kafiye, redif, aliterasyon ve asonanslar şiirlerde ahenk ve estetik unsurlarını oluşturmaktadır.

Kollarda anlatımı güçlendiren, pekiştiren diğer unsurlar sıfatlar ve unvanlardır. Göruğlı’nun eşinin unvanı “peri” dir. Tekkede baksılık yönü olan şeyhin adı, “Aşık Aydın”dır. Göruğlı’nın rakiplerinin, düşmanlarının gücü ve heybeti, olağanüstü özellikleri, çeşitli sıfat tamlamalarıyla, mübalağalı bir anlatımla gösterilmektedir.

Äwez’in Evlenişi kolunda, Äwez’in gönlünü kaptırdığı Gülrühcan, harikulade bir güzelliğe sahiptir. Göruğlı kızı kaçırmak için kullandığı sandığı açtığı anda, ayın on dördü gibi olan, zülüfleri halka, badem gözlü, küçük dudaklı, elma yanaklı nazlı güzeli görür ve güzelliğine hayran kalır.

Arap Rayhan kolunda, avdayken yiyip, şarap içip mest olan Göruğlı Arap Rayhan’ı üstünde oturduğunu fark ettiğinde onu şöyle tanımlar: Gözü kadeh gibi, başı köpek gibi, kulağı kalkan gibi, bıyığı Kazak yaban atının kuyruğu gibi...

⁶⁷ Reichl, 2008: 64-77.

Qırmandäli, güzelliğinin yanında üç yüz alp aşığın kellesini alabilecek güce sahiptir. Onu Göruğlı bile alt edemez. Tek hamleyle at üstündeki Göruğlı'nı devirir.

Göruğlı'nın rakibi Bazergen, iki ayağını Araz Nehrinin iki yanına koyacak heybete sahiptir. Develerini yüküyle birlikte nehrin bir ucundan bir ucuna geçirir. Göruğlı'nın - kimsenin çekmeye gücü yetmediği- oku ve yayını çektiği gibi, yayı da kıracak gibi olur. Göruğlı ve yiğitleriyle tek başına güreşip hepsini üst üste yığacak güce sahip olmasının yanı sıra, Ağayunıs Peri'yi kendine aşık edecek kadar da yakışıklıdır.

Aynı mübalağalı anlatımı mekan betimlemelerinde de görmekteyiz.

Kollarda geçen bahçeler, sanki cennetten bir köşedir. Äwez'in Evlenişi kolunda, babanın tarifince Göruğlı, önü merdivenli büyük bir çardağa çıkar. Çardağın kapısı kilitlidir. Kilitli kapıdan girmek mümkün olmayınca, çardağın duvarından tırmanıp içeriye atlar. Baktığında ulu bir bağ ve her yana akan çeşmeler görür. Yere dökülen meyvelerin sesi işitilebilir. Etrafında altın ve gümüş gibi ışık saçan çaylar vardır.

Qırmandäli kolunda, kızının isteği üzerine Arıslanbay, kırk tepe yere bağ kurdurur, içini havuzlarla doldurur, Qırmandäli'nin emrine kırk hizmetçi kız verir. Dokuz kubbeli köşk yaptırıp, içini hayvanlarla doldurur.

İncelediğimiz kollarda diyaloglar ve monologlar nazım-nesir karışık olarak verilmiştir. Şiirler ağırlıklı olarak koşma tarzında, dörtlükler halinde ve hecenin sekizli ve on birli kalıpları ile yazılmıştır. Qırmandäli kolunda Aşık Aydın'ın ağzından bir tane de muhammes örneği görmekteyiz.

Karakterler meramlarını hep şiir ve saz eşliğinde dile getirmektedir. Bu davranış, halk hikayelerindeki kahramanların davranış kalıplarına benzemektedir. Bu anlatım şekli destancılık geleneğinden aşıklık geleneğine geçişin ip uçlarını ihtiva etmektedir.

İncelemiş olduğumuz kollar, İslamiyet öncesi gelenekle, aşıklık geleneğinin; İslamiyet'in kabulünün tesiriyle tekke-tasavvuf edebiyatının bir harmonisi niteliğindedir. Göruğlı'nın alp bir yiğit olmasının yanı sıra, oğlu Äwez'in düğününde baksılık yapar. Bir aşık gibi Qırmandäli ile atışırken, diğer yanda Aşık Aydın'ın dergahında İslamiyet'in faziletlerini öğrenmeye uğraşırken, sofu olmaya çalışır. Bu üç kültür arasında sıkışan Göruğlı, sofu olmayı beceremez ve dergahtan kovulur. Sofu olamasa da duaları hep kabul olur. O sadece Allah'tan ve din ulularından medet umar ki zor zamanında ona hep yardım ederler.

Aşık Aydın da üç geleneğin sentezi gibidir. Derviş olmasının yanı sıra, aşıklık yönü baskındır. Arıslanbay'ın sarayına gittiğinde kendini “baksı” olarak tanıtır ve hiç dikkat çekmez. Zaten bir tekke şeyhinin unvanının “aşık”, isminin de “Aydın” olması dikkate şayandır.

Bazı şiirler icra edilirken saz yerine dutar kullanılır. Anlatıcı adeta eski gelenekle, aşıklık geleneği arasında mekik dokumaktadır. İncelemiş olduğumuz Köroğlu Destanı'nın Karakalpak Varyantı için, “destan geleneğinden halk hikayeciliğine geçiş eseridir.” dersek yanlış ifade etmiş olmayız.

İncelediğimiz destan kollarında, “Elkıssa, Şimdi sözü Göruğlı'ndan işitin...” gibi belli başlı “başlangıç kalıpları” kullanılmaktadır. Bu gibi kalıplar, anlatımda monotonluğu kırmasının yanı sıra, olaylar arası geçişleri sağlamakta, yeni bir zaman dilimine geçildiğini göstermektedir. Aynı zamanda “kırk gün kırk gece düğün yaptılar, gönül maksatlarına erdiler.” gibi masallardaki bitiriş formellerine benzer ifadeler de yer almaktadır.

Kısaca, kollarda süsten, mecazlı anlatımlardan uzak yalın bir dil kullanılmıştır. Halk deyişlerine yer verilmiş ve günlük bir dil kullanılmıştır. Sanatsal unsurlara pek yer verilmemiştir. Var olan sanatsal unsurlar da basit ve gösterişten uzaktır. Genel olarak diyaloglar ve şiirler üzerine şekillenen metinler, amaca yönelik bilgiyi kapsamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHİS KADROSU

İncelediğimiz kollarda kahramanlar yaşanılan coğrafyanın tezahürü niteliğindedir. Kişiler, toplumun yaşayış biçimi, gelenek görenek ve zihniyetini yansıtır. Köroğlu Destanı'nın halk anlatıları içinde müstesna bir yeri vardır. Kollarda geçen isimlerle Köroğlu Destanı'nın diğer varyantlarını mukayese ettiğimizde şahıs isimlerinin belli bir tutarlılık sergilediğini görürüz. Kişi kadrosunu, asıl kişiler, tali kişiler ve dini şahsiyetler olmak üzere üç başlık altında inceledik. Her kolda adı geçen asli kahraman elbette ki “Göruğlu”dır.

Kırgızistan'dan Makedonya'ya, Orta Doğu'dan Sibiry'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılan Köroğlu Destanı'nın, kahramanın doğuşu ve ilk kollardaki olayların farklılığı gibi sebeplerden dolayı iki kola ayrıldığını görürüz. Bu iki varyant arasında destanın asıl kahramanı olan Göruğlu'nun fiziki yapısı ile şahsiyeti bakımından büyük farklılıklar vardır. Köroğlu, batı, özellikle Kırım ve Anadolu varyantlarında bir eşkıya olarak yer alırken, doğu varyantlarında, bey ve hükümdar olarak karşımıza çıkar. Karadavut'a göre, Doğu varyantının daha eski şeklini muhafaza ediyor olması, Köroğlu'nun bir eşkıya değil; destan kahramanı olduğunu göstermektedir.⁶⁸ Mehmet Kaplan, Köroğlu'nu alp tipinin temsilcisi olarak görmektedir. Köroğlu'nun, Oğuz Kağan ve Dede Korkut soyundan geldiğini ileri sürmektedir. Pertev Naili Boratav da Mehmet Kaplan'ın görüşlerine paralel savlar ileri sürmekle birlikte, Köroğlu'nun “alperen” yönüne de dikkat çeker.

Fuat Köprülü, Köroğlu'nun menkıbevi-tarihi bir destan olduğunu, Göktürklerle bağlı yaşayan Oğuzların İslam öncesi dönemde İran'la olan mücadelelerinin izlerini taşıdığını, daha sonra da göç yollarıyla birlikte Anadolu'ya geldiğini ileri sürmüştür.⁶⁹ Köroğlu'nun tarihi kimliği ile ilgili en doğru tespitleri Zeki Velidi Togan'ın yaptığı düşünülmektedir. Ona göre Türk destan kahramanları bazı tarihi şahsiyetleri yansıtır. Köroğlu da bunlardan biridir. Togan, Köroğlu'nun tarihi kimliği hakkında şöyle der: “ ... *Köroğlu ki 7-8. Asırdaki Türkmenistan'da, Cürcan mıntıkasında yaşayan Sol-Türkmen beyleri ile birleştirilebilir ki bu sülke nihayet Emevi kumandanı Yezid bin Mühelleb tarafından imha edilmiştir.*”⁷⁰ Köroğlu, tüm kollarda ana kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsanevi bir kahramandan ziyade normal bir insandır, yaşlanmıştır; zora düştüğünde aman diler, bazen nefesine yenilir, kırk yiğidine bile bazı zamanlar sözünü geçiremez olur ama mutlaka bir şekilde galip gelen o olur.

⁶⁸ Karadavut, 2002: 139-163.

⁶⁹ Köprülü, 2009: 43-44.

⁷⁰ Togan, 1981: 41.

Köroğlu'nun anlatmaların değişik yerlerinde şiirlerini sazıyla icra etmesi de, destan kahramanından ziyade, halk hikayelerindeki kahramanların davranış formellerine benzemektedir.

Köroğlu'nun evlatlığı Ayvaz'ın tarihi kişiliği konusunda pek çok görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan en dikkat çekici olanı, Ziya Gökalp'in bahsettiği, IX. yüzyıl başlarında Gazneli Mahmud'un nedimi olan Ayaz'dır. Faruk Sümer, Ayaz'ın, Gazneli Mahmud'un memlûkü ve sevgili nedimi Ebû'n- Necm Ayaz olduğunu söyledikten sonra bu kişinin 1057 yılına kadar yaşadığını ifade eder.⁷¹ Äwez, incelediğimiz metinlerde iki kolda karşımıza çıkmaktadır. “Äwez'in Evlenişi” kolunda, av esnasında Leke Hanı'nın kızı Gülrühcan'a aşık olur ve Göruğlı da oğlu için kızı kaçırmak üzere Gürcistan'a doğru sefer eder. Türlü hilelerle kaçırılan ve Şamlıbel'e getirilen Gülrühcan, yiğitler içinde Äwez'i beğenir ve kırk gün kırk gece düğün yapılır. “Arap Rayhan” kolu, “Äwez'in Evlenişi” kolunun devamı niteliğindedir. Kızı kaçırılan Leke Hanı, intikam almak için önce yirmi yiğidi görevlendirir. On beşi türlü sebeplerden geri döner, kalan beşini de Göruğlı alt ederek memleketlerine küçük düşürücü bir biçimde geri gönderir. Bunun üzerine padişah, Arap Rayhan'ı görevlendirir Arap Rayhan Göruğlı'nı uykudayken gafil avlar. Göruğlı'nı Äwez kurtarır, böylece yiğitliğini ve oğulluğunu kanıtlamış olur. Göruğlı artık yaşlanmıştır. Yiğitliği devam ettirecek olan Äwez'dir.

Göruğlı'nın karısı, Äwez'in analığı Ağayunis, bir peri kızıdır. Kaf Dağı'ndan gelmiştir. Olağanüstü güçleri vardır. Tırnaklarına bakarak ne olduğunu ve olabilecekleri bilebilir. Göruğlı'ndan sonra yönetimde en yetkili kişidir. Ağayunis Peri, incelediğimiz tüm kollarda karşımıza çıkmaktadır. Äwez'in Evlenişi kolunda düğün hazırlıklarını yapar, Arap Rayhan kolunda Göruğlı esir düştüğünde “Şamlıbel'in hanı, “Ağayunis Peri'dir.” der. Qırmandäli kolunda tırnaklarına bakarak Qırmandäli'nin Göruğlı'ndan güçlü olduğunu görür. Göruğlı'nı uyarır, önce Şehr-i Bostan'a gidip Aşık Aydın'dan icazet alması gerektiğini söyler. Göruğlı onu dinlemez, Qırmandäli'ye yenilip Şamlıbel'e geri döner. Göruğlı'nın ahvalini yine tırnaklarından öğrenir Ağayunis. Karısının sözünü dinlemediğine pişman olan Göruğlı, Şehr-i Bostan'a doğru yola düşer. Bazergen kolunda Bazergen'in yakışıklılığına, heybetine aşık olan Ağayunis'ı, Bazergen yiğitliğe yakışmaz diyerek reddeder. Bazergen ölmeden evvel okuduğu şiirinde de Ağayunis'tan “Ağayunis Abam” diye söz eder.

“Arap Rayhan” başlı başına bir kol olarak geçer. Köroğlu Destanı'nın diğer varyantlarında da Arap Rayhan sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Göruğlı'nın Arap Rayhan'a

⁷¹ Sümer, 1999: 542.

esir düşmesiyle birlikte gelişen olaylar, diğer Türk destanlarındaki konu gelişimiyle paralellikler göstermektedir. Özellikle yardımcı karakterin destan kahramanına yardım edişi, onu esaretten kurtarması, Dede Korkut'taki anlatmalarla Alpamış Destanı'nda da vardır. Kazan oğlu Uruz'u esirlikten kurtarması, Boğaç Han'ın da babası Dirse Han'ı hain kırk yiğidin elinden kurtarması, bu kolda cereyan eden esirlik-özgürlük çizgisindeki olaylara benzerlik gösterir.⁷² Arap Rayhan, Leke Hanı'nın intikamını almak için gönderilmiştir. Çünkü öz yurdundan bir hanın kızını kaçırmak yüz kızartıcı bir suçtur ve bu suçu işleyen kişi en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. İri cüsseli, heybetli, doymak bilmeyen Arap Rayhan, Göruğlı'nı yakalama pahasına padişah'tan bir sürü istekte bulunur ve yola çıkar. Göruğlı'nı av esnasında uykudayken yakalar üstüne oturur ama öldürmez çünkü uykudayken öldürmek yiğitliğe yakışmaz. Türk anlatılarında uykudayken yakalanma ve “küçük ölüm” olarak adlandırılan uyku motifi meşhurdur. Dede Korkut da, “O zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelirse uykudan gelirdi.” demektedir. Göruğlı'nın uykuya dalması aslında esir düşeceğinin habercisidir. Ğıyrat'ı Şamlıbel'e göndererek yardım isteyen Göruğlı, namım lekenir diye düşünmez; bu da anlatıların destandan ziyade halk hikayesine yakınlığı ile ilişkilidir. Onu, Ğıyrat'ı terkisine koyan Äwez kurtarır.

“Qırmandäli” kolunun asli kişisi, kola adını veren Qırmandäli'dir. Arıslanbay'ın tek çocuğu ve kıymetlisi Qırmandäli, yedi yaşına gelince okula başlar, yedi yıl okuduktan sonra molla olur. On dört yaşına geldiğinde kendisine dört bir yandan görücü gelmeye başlar. Babası kararı kızına bırakır, kızı için kırk tepede bağ kurdurur, içini havuzlarla, hayvanlarla doldurur, emrine kırk kız ve yiğit verir. Qırmandäli on sekizine geldiğinde güçlenir ve kendisini isteyen yiğitlerle atışır ve güreşir. Yenileni öldürür. Böylece üç yüz altmış alp aşığın kellesi gitmiş olur. Onu alt edecek bir yiğit karşısına çıkmaz. Göruğlı bile elinden hile ile kurtulur. Yamanlığı, alplığı adeta güzelliğinin önüne geçmiştir.

“Bazergen” kolunda başta en çok bahsi geçen kişisi Bazergen'dir. Kahramanlığı Göruğlı'nı gölgede bırakacak olmasından ötürü, ölmesi zaruridir. Göruğlı bir şiirinde onu şöyle tarif eder:

...

“Araz'dan geçti ayağı

Kalkana benzer kulağı

Devlere benzer siyağı

Kurt Bazergen'a rastladım.

⁷² Yolcu, 2012: 149.

Devesini deryadan geçiren
 Arkasında kalkan tutan
 Aklımı fikrimi şaşıtıran
 Zor Bazergen’a rastladım.”

...

Hint vilayetinin padişahı, Göruğlı’nın Kızılbaşlarla mücadelesinde galip olduğunu öğrenir ve sıranın onlara da geleceği korkusuyla, ölü ya da Göruğlı’nı yakalaması üzere Bazergen’ı görevlendirir. Kardeşi Aysultan’ın uyarılarına rağmen Bazergen yola düşer. Göruğlı’nı yakalar tam öldüreceği sırada Hz. Ali görünür ve onu Müslüman yapar. Böylece Göruğlı ile kardeş olurlar. Daha sonra Kırk yiğit ve Zeynep Kempir’in oyununa gelen Göruğlı, Bazergen’ı öldürür. Bazergen kuvvetli bir yiğit olmasının yanı sıra, merhametli, anlayışlı ve affedicidir. Göruğlı’nın gerçek bir pişmanlık yaşadığını gören Bazergen onu affeder. Olanları kadere bağlar. Çünkü artık o gerçek bir Müslümandır. Kardeşi Aysultan’ın intikam için Şamlıbel’e gelmesi üzerine hikayenin ikinci faslı başlar.

Kollarda geçen tali kişilere değinecek olursak:

“Äwez’in Evlenişi” kolunda, “Gülruhcan”, Äwez’in aşık olduğu, Leke Hanı’nın kızıdır. Harikulade bir güzelliğe ve üstün güçlere sahiptir. Göruğlı, onu kaçırmak için koyduğu sandığı açınca güzelliğine vurulur. Tam niyetini bozacakken, Pirleri aklına gelir ve vazgeçer.

Aynı kolda “Qupnişan”, Gülruhcan’ın güzeller güzeli yengesidir. Göruğlı onu da görünce methiyeler düzer. Göruğlı’na Gülruhcan’ı kaçırmaması için yardım eder. Kızı büyü ile uyutup, sandığa kilitler. Bir sonraki “Arap Rayhan” bölümünde ise, olaylardan hiç haberi yokmuş gibi davranır, kızın kaçırıldığı haberini hana verir.

Leke Hanı, “Äwez’in Evlenişi” kolunda “Serdar Membetcan” olarak geçer. Kaçırılan Gülruhcan’ın babasıdır. Gürcistan’da bir handır. İntikam için önce yirmi yiğidi, ardından Arap Rayhan’ı görevlendirir.

“Sapar Mahrem” diğer adıyla “Sapar Köse” iki kolda karşımıza çıkmaktadır. Göruğlı’nın kırk yiğitlerinden en mertidir. Esir düşen Göruğlı’yı kurtarmak üzere, Äwez’le beraber yola çıkar, onu yalnız bırakmaz. “Qırmandäli” kolunda da Göruğlı onu mükafatsız bırakmaz ve onun için Usta Badem’in ortanca kızını kaçıtır.

“Qırmandäli” kolunda olan ve hikayenin büyük bir çoğunluğunda adı geçen sıra dışı derviş: “Aşık Aydın”dır. Sofu olmasının yanı sıra kurnaz bir aşıktır. Hile yolu ile Qırmandäli’yi yener. Yaşı elvermediğinden çırağı Keremcan’a bağışlar. Şehr-i Bostan’daki

dergahına gidip, dinin faziletlerini öğrenip sofu olmaya çalışan Göruğlı, namı diğer Ravşan Sofu, Aşık Aydın’a ve kırk sofuya tekkede zor anlar yaşatır ve dergahtan kovulur.

Keremcan, Aşık Aydın’ın çırağıdır. Göruğlı kırk sofuyu öldürünce, Aşık Aydın kendine çırak olarak Usta Badem’in oğlu Keremcan’ı alır. Aşık Aydın bir gün bir düş görür. Rüyasını hiçbir derviş yorumlayamaz. Keremcan yorumlamak ister ve yorumu Aşık Aydın’ı çok etkiler. Çünkü rüyasında “Qırmandäli”yi görmüştür. İkisi beraber Qırmandäli’nin yurduna doğru yola çıkarlar. En sonunda Qırmandäli Keremcan’a nasip olur.

Miyrımcan ve Qambercan, Göruğlı’nın çıraklarıdır. Göruğlı Qırmandäli’nin elinden ölümden kurtulmak için bu iki çırağından bahseder. Onların çok iyi birer aşık olduğunu ve çok iyi güreştiklerini söyler. Qırmandäli de onları görebilmek için Göruğlı’nı salar. Göruğlı çıraklarını getirdiğinde Qırmandäli onları da yener ve cellat kızlara teslim eder. Miyrımcan ve Qambercan yalvar yakar zorla cellat kızların elinden kurtulurlar. Göruğlı’nın onlara oyun ettiğini anlarlar.

Arıslanbay, Qırmandäli’nin babasıdır. Rum şehrinin beyidir. Uzun bir süre çocuğu olmaz. Evliyalara yalvarınca bir kızı olur. Kızın adını vermek için Rum Şehri’nin gencini yaşlısını çağırıp üç gün toy verir ve kızın adını Qırmandäli koyar. Kızının bir dediğini iki etmeyen, onu erkek evlat gibi yetiştiren fedakar bir babadır. Kızını okutur, molla eder, tarkanlık verir, kırk yere bağ kurdurur, içini havuzlarla, hayvanlarla doldurur, emrine yiğitler ve hizmetçiler verir. Görücüye gelenler içinse kararı kızına bırakır.

Usta Badem, Keremcan’ın babası, Qırmandäli’nin kayınpederidir. Saz ustasıdır. Qırmandäli’nin Keremcan’la evlenip Şehr-i Bostan’a gittiğini duyan Göruğlı, sazını kırarak Usta Badem’e tamire götürür ve böylece Onunla yakınlık kurar. Bir gece Usta Badem’i yakınlarını uyutarak kendi Qırmandäli ile birlikte olur. Usta Badem’in ortanca kızını da Sapar Köse için kaçırr. Hizmetçi kızlardan Gülnişan feryat figan başlarına gelenleri anlatır. Usta Badem Göruğlı’nın peşine düşse de Ğıyrat’ın hızına erişemez ve Göruğlı’nı elinden kaçırr.

“Aysultan” Bazergen’in kız kardeşidir. Bir gece rüyasında bir kuzgunun ağabeyinin gözünü oyarken görür. Ağabeyini Göruğlı’nın yanına gitmemesi için uyarır. Ağabeyi dinlemez ve kötü rüyası çıkmış olur. Çok güzel bir kız olmasının yanı sıra, erkek kılığına girip Göruğlı’yla güreşecek kadar cesaretlidir. Göruğlı’nı affeder ve yine rüyasında din ulularını ve ağabeyini görmesi neticesinde Müslüman olur. Göruğlı ile kardeş olurlar.

“Taymas Bek”, Aysultan’a gerçekleri aktaran ve ona önder olup Şambilbel’e götüren sadık bir yiğittir.

Karahan Zengi, Hint vilayetinde yaşayan zalim bir hükümdardır. Bazergen’in ve Aysultan’ın can düşmanıdır. Aysultan ve Bazergen’in yokluğunda Şabistan Şehri’ni yerle bir

eder. Kızlarını oğlanlarını esir ederek kaçıır. Niyeti Aysultan'ı da almaktır ama Göruğlı ve Aysultan birlikte hareket ederek onu öldürürler.

Tüm bunların dışında ismi çok az yerde geçen kişiler de vardır. “İhtiyar baba”, “Äwez'in Evlenişı” kolunda, oğluna toy verirken, Göruğlı ortalığı darmaduman eder. Tüm pehlivanlarla güreşıp üst üste yığar. Babayı da önden Şambilbel'e düğün hazırlıklarını yapmaları için gönderir.

“Kempircan”, dengini bulamayıp üzülen Qırmandäli'ye Göruğlı'nın haberini verir. Gerekli parayı ve afyonu alınca eşeğine binip son hızla Şamlıbel'e doğru yol alır. Göruğlı'na da Qırmandäli'nin haberini verir.

“Zeynep Kempir”, Bazergen kolunda, Bazergen'a yenilen kırk yiğidin intikam almak için görevlendirdiği kişidir. Parayı ve hediyeleri görünce insanlığını bir kenara bırakır ve Göruğlı'nı dolduruşa getirerek Bazergen'ı öldürtür. Kollarda ismi geçen yaşlılar hep ulak vazifesindedir.

Tüm bunların dışında, Göruğlı'nın, Karahan Zengi'nin, Qırmandäli'nin kırk yiğidi vardır. Kahraman, savaşa, toya ve ava hep kırk yiğidi ile birlikte gitmektedir.⁷³ Qırmandäli'nin ilave olarak kırk kızı; Aşık Aydın'ın dergahında ise kırk sofı bulunmaktadır.

Kollarda geçen dini şahsiyetlere bakacak olursak, şiirlerde birçok din ulusunun adının geçmesinin yanı sıra, olayların gidişatına yön veren Göruğlı'na yol gösteren, onu zorluklardan kurtaran görünmeyen kuvvet: Hz. Ali'dir. Metinlerde Hz. Ali; “Pir, Şir, Pir-i Yazdan, Pir-i Zaberdes, Şah-ı Merdan, Şir-i Derga, Ali Ermiş, Allah'ın Aslanı, Ali Mükerrrem, Hz. Ali Şer-i Cabbar” olarak geçmektedir. Hz. Ali, metinlerde Hz. Hızır görevini üstlenmiştir. Her zaman yardıma hazırdır. Sık sık zor durumda kalan, başını derde salan Göruğlı, Hz. Ali'yi imdadına çağırır. Manevi olarak Göruğlı'na güç verenler Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hızır, üçler, yediler, kırklar, üç altmış erenler, pirlerdir. Bunların içinde Hz. Ali'nin özel bir yeri vardır. Göruğlı'nın umudunun tükendiği, gücünün kesildiği anda Hz. Ali imdadına koşar. Hz. Ali'den aldığı nefes, ses ve şevkle kendine gelir. Kaybolan bilinci, yok olan gücü kudreti vücuda gelir. Göruğlı'nın Hz. Ali'yi görmesi, sazını çalarken adını zikretmesi, kurtuluşun ifadesidir.

Hz. Ali kültü, Göruğlı Destanı'nı sosyal adalet uğrunda bir savaş ve mücadele eksenine götürmüştür. Zira Hz. Ali, İslam geleneğinde adaletin bekçisi ve ezilenlerin savunucusu, gücün kudretin simgesidir. O ezilenlerin yanında, zulmün karşısında, imanı inancı yolunda savaşan büyük insan, büyük kahraman, büyük fikir adamıdır. Bunun da

⁷³ Karadavut, 2002: 102.

ötesinde inandığı değerlerden vazgeçmeyen, hakkın vuran koludur. O bakımdan Göruğlı'nın sırtının Hz. Ali tarafından sıvazlanması, Pirinin Hz. Ali olarak tarif edilmesi, Onun nefes oğlu olması, kurtarıcı kahramanın adaleti koruyan kahramana dönüştüğünü gösteren en önemli etmenlerdir.⁷⁴ Şehir, bozkır insanı için bilinmezliklerle doludur. “Äwez'in Evlenişi” kolunda, Gürcistan eline doğru yol alan Göruğlı, bu ortama yabancısıdır. Bu bilinmez, sisli ortamdan Hz. Ali'nin yardımı ile çıkacaktır:

“...Hasılı Göruğlı, atına kamçı vurup bir nice yol aştı. Bir gün önü karanlık, arkası duman, yol ayaz görünmez oldu. Göruğlı aklını yitirdi, yolundan şaştı. Atından yere düştü. O vakit aklına piri geldi. Pirlerden yardım isteyip, bir söz dedi:

Biz hep yad ederiz Kadir Allah'ı
Äwezcan'ın yarini bulamadım.
Şir-i Derga olmuş Hz. Ali
Gönül maksadına eremedim.
...”

O vakit Hz. Ali Şah-ı Merdan göründü. “Korkma oğlum.” deyip arkasından itti. İşte o zaman duman açıldı, alem aydınlandı.” ...

Göruğlı, pirlerden el almasına rağmen neticede bir beşerdir ve şaşmaya müsaittir. Zaman zaman zaaflarına yenilir. Evlatlığı Äwez için Gülrühcan'ı kaçırap getirmeye karar vermesine rağmen, kızın güzelliği karşısında aklı başından gider, kızı asıl kaçırma sebebini unuttur. Neden sonra pirlerine verdiği söz aklına gelir:

“ ...
Er yiğit meydanda durur
Koç yiğit sözünde durur
Dön Göruğlı Pirin vurur
Döndüm kara zülfüm benim.”

...

Göruğlı, yola çıkarken ululardan, pirlerden icazet almalıdır. Aksi takdirde işi rast gitmez. Göruğlı sefere çıkarken karısı Ağayunıs Peri'nin nasihatını dinlememiş Şehr-i Bostan'da bulunan Aşık Aydın'dan ruhsat almamıştır. Bunun neticesinde Qırmandäli'ye yenilmiştir.

“Bazergen”ın Göruğlı'nu öldüreceği esnada Göruğlı Hz. Ali'yi yad eder:

⁷⁴ Bayat, 2009: 151.

...

“ Düşmanlar almıştı yok ile varımnan
 Ümidi kestim şimdi Äwezcanımdan
 Şah-ı Merdan haber al halimden
 Nefes oğlun bugün şaşkın göründü.”

...

Bazergen hançeri eline alıp Göruğlı Bey’i öldürecekken o anda Hz. Ali Şah-ı Merdan görünür. Babası Salsal’ın aziz; onun da nefes oğulları olduğunu söyler. Müslüman olup, Göruğlı ile ağa- kardeş olmalarını söyleyip gözden kaybolur.

Bir önemli mesele de Göruğlı Destanı’nın hem Batı hem de Doğu versiyonu için karakteristik olan tevella ve teberra meselesidir. Batını inançlı konar- göçer Türkler arasında çok yaygın olan tevella (Hz Ali’yi ve Ehl-i Beyti sevmek ve onları sevenleri sevmek) Göruğlı Destanı’nın ekser varyantlarında görünür. Bu, bir yandan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt (Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) sevgisinin yalnız Şiilerde değil, Sünni Türkler arasında da büyük olduğunun bir işaretidir.⁷⁵ İncelediğimiz kolda Hz. Adem ve İmam Hüseyin’in isimleri de bir defaya mahsus geçmesinin yanı sıra, Bazergen’in kız kardeşi Aysultan, Ehl-i Beyti ve diğer önemli din ulularını rüyasında görerek Müslüman olur:

...

“ Kulağımı yardılar çok deyip iman
 O zaman göründü saray-ı gülşen
 Bana öğrettiler sure-i Kur’an
 Peygamber-i ahir zaman göründü.

Bibi Fatma geldi bana merhaba
 Bibi Hacer ile Zühre-i Fatma
 Biri Qamber işte birisi Havva
 Gözüme bir ay yüzlü göründü.

Cem olup geldiler bir nice yaren
 Onlar çevirirler Kur’an cüzlerini
 Ebubekir, Sıdık, Ömer-i Osman
 Hazret-i Ali Şah-ı Merdan göründü.

⁷⁵ Bayat, 2009: 158.

Sonra geldi kara elbiseli bir kişi
Üzüntüyle geçen baharı ile kışı
Haslı ümmet için akıtır yaşı
Peygamber-i ahir zaman göründü.”

...

Burada Peygamberin kara elbiseli bir kişi olarak tasvir edilmesi dikkat çeken bir unsurdur. Kara renk, Oğuzlarda matem rengidir. Dede Korkut Hikayelerinde Dirse Han, oğlu kızı olmadığı için kara otağda ağırlandıdır. Bu, utanç verici bir durumdur. Yas tutanlar kara elbiselere bürünürler. Burada da Hz. Muhammed, ümmeti için ağlamakta ve yas tutmaktadır. Kafir ile Müslümanın kardeş olabilmesi için kafirin Müslüman olma şartı vardır. Bunu da ancak din uluları türlü şekillerde görünerek sağlayabilirler. Diğer türlü iki taraf arasında bir ittifak sağlanamaz. Bazergen da Aysultan da Kelime-i Şahadet getirdikten sonra Göruğlı ile bir gönül birliğı kurabilmişlerdir. İslamiyetin kabulünün destan metinlerine aksını bu şekilde görebiliriz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YER-BOY-KAVİM ADLARI

İncelediğimiz kollarda ana mekan olarak Anadolu anlatmalarında karşımıza “Çamlıbel” olarak çıkan, “Şamlıbel”i görürüz. Yer yer Şardaklı Şamlıbel, Şambilbel, Şambelbel ya da Şambil vilayeti/ülkesi olarak da anılmaktadır. Bu kadar farklı anılmasının sebebini, kolların farklı anlatıcılar tarafından icra edilmesine bağlamaktayız. Şamlıbel, Türkmen elinde bir yerdir. Köroğlu Destanı’nın diğer varyantlarında da Çamlıbel, Köroğlu’nun anavatanıdır. Köroğlu nerede yaşıyorsa Çamlıbel de orasıdır. Çamlıbel’i Pertev Naili Boratav hayali bir yer olarak görür. Çamlıbel, Köroğlu Destanı’nın diğer varyantlarında da ortak bir yerdir. Tobol’da Şemlibil, Özbek’te Çembil, Nogay ve Kazak’ta Çembilbel, Tacik’te Çambul, Azeri’de Çenlibel, Türkmen’de Çandıbil olarak geçmektedir. Tarihî kaynaklarda böyle bir şehre rastlanmamaktadır. Bundan dolayı Şamlıbel’in bir bölgenin adı olması ihtimali daha yüksektir. Aslında destancının bilinçaltında Çamlıbel/ Çambil/Cambıl/ Jambıl/ Çandıbil/Çenlibel/Şamdıvel vd. varyantlarda değişen bu yurt, hayali bir Türkmen ili, Türkmen vatanı, Türkmen devletidir. Her şeyin beraber paylaşıldığı, kardeşçesine bir dünyanın olduğu ütopik bir memleketir. Köroğlu bu yurdun beyi de olsa, kaçak başı da olsa, hükümdarı da olsa destancının hayal dünyasında Çamlıbel, Türkmenlerin (Oğuzculuk) ideallerini yaşattığı yerdir. Türkmenlik etnik bir ad olmakla birlikte konar- göçerlik, aşiretlik, bozkırlarda yaşayan ve hayvan besleyen insan anlamındadır. Bağdat’tan Orta Asya’ya kadar yayılmış Oğuz boylarının konar-göçer yaşam tarzı destanın çekirdeğini oluşturmuş, Köroğlu bütün mücadele ve savaşlarını bu yolda vermiştir.⁷⁶ Tekeler, Hazar ötesi Türkmen boyu olup Yomut ve Sarıklarla birlikte Mangışlık denilen yerde yaşayan bir boydur. Yüz bin çadırdan ibaret olan Tekeler, 1859 Nerv işgalinden sonra Tecen Irmağı boyuna yerleşmişlerdir.⁷⁷ İncelediğimiz metinlerde Göruğlı, Qırmandäli kolunda, “Çardaklı Şamlıbel’de Tekeli Türkmen İli’nde Cıgalı Bey’in torunu, Adıbek Sultan’ın oğlu Göruğlı Bey.” olarak geçer. Kendisi Türkmen Beyi’dir ve Rum ve İsfahan’ı boyundurluğu altına almıştır. Kızılbaşlara düşmandır ve savaşıp galip gelir. Bu durum Hint Vilayetinin padişahını tedirgin eder. Sıranın onlara geldiği düşüncesiyle Göruğlı’nı yakalaması üzerine “Bazergen”ı görevlendirir. Bazergen, aslen Ermeni’dir.

⁷⁶ Bayat, 2009: 111.

⁷⁷ Karadavut, 1996: 72.

Destan metinlerinde, olayların Dağıstan, Kafkasya Bölgesinde, Aras Nehri ile Hazar Denizi arasında, yani Türkiye, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan arasındaki bir bölgede cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Zaten bu bölgede, Türklerin buradaki çeşitli kavimlerle dini yönden ya da bağımsızlığı tehdit edebilecek zaman dilimlerinde çeşitli sebeplere dayalı savaşları olmuştur. Gürcistan, Kafkasya’da bir ülkedir ve bu bölge, milattan önceki yüzyıllardan itibaren çeşitli Türk boylarının akınlarına uğramıştır.⁷⁸ Metinlerde geçen “Rum vilayeti” olarak kastedilen yer de Gürcistan’dır. “Äwez’in Evlenişi Kolu”nda, Göruğlı, Äwez’in sevdiceği Gülrühcan’ı kaçırmak için Gürcistan’a gider ve yolda çeşitli garipliklerle karşılaşır. Dilleri, tipleri, sürüleri ona garip gelir:

“Yolum düştü Gürcistan eline
 Elleri var bizim ele benzemez
 Bağrışırlar ben düşmanım diline
 Dilleri var bizim dile benzemez.
 ...
 Sahraları var çölü yabanlı
 Atların var deve tabanlı
 Çobanların var domuz yavrulu
 Malların var bizim mala benzemez.”
 ...

Yine Gülrühcan’ı kaçırdıktan sonra, intikam almak üzere görevlendirilen Arap Rayhan da Gürcistan’dan gelir. Üç yüz alp aşışın kellesini alıp, Göruğlı’na haber salan alp kız Qırmandäli de Rum vilayetinde –Gürcistan’da- yaşar.

Tüm kollarda geçen, yaşanan coğrafya hakkında bize ipucu veren önemli bir yer de Aras Nehri’dir. Qırmandäli kolunda “Araz Denizi” olarak geçer. Bilindiği üzere, Aras, Bingöl Dağları’nın Erzurum il sınırları içinde kalan kuzey yamaçlarından doğar ve Hazar Denizi’ne dökülür. Metinlerde Göruğlı’nu hep Araz Nehri civarında avlanırken görmekteyiz. Aras boyunca mesken mıntıkalar, Orta Asya’dan garba uzayan göç yolları üzerindedir. Bu mıntıkalar, muhtelif Türk boylarının kalıntılarını sinesinde muhafaza etmiş olan birer bucaktır. Buralara zaman zaman Kimmerler, Urartular, Asuriler, Moğollar, Araplar, Farslar ve Ruslar hakim olmuşlardır. (Kars İl Yıllığı, 1973: 4-5) Ancak, bu kavimlerden hiçbirisi bu mıntıkalar sekenesinde Türkler kadar iz bırakamamışlardır. Nedeni ise; "kavimler köprüsü"

⁷⁸ Karadavut, 1996: 66.

olarak tanımladığımız Aras Boyu'nun Türklerce ehemmiyetinin bilinmesidir. Bu ehemmiyetine binâen Türkmenler (Oğuz Boyları), iskan hareketlerini sistemli bir plan dahilinde yürütmüşler ve az zamanda siyasi, ekonomik ve kültürel alanda teşkilatlanmayı başarmışlardır. Türklerin Anadolu'ya yönelik bu saldırılarının Selçuklulardan çok önce başladığı kesinlik kazanmıştır.⁷⁹ Metinlerde “İstanbul” “Arap Rayhan” kolunda, sadece bir yerde geçmektedir:

...
 “Mağrurluktan ceza buldum
 Düşmanımın kanını döktüm
 İstanbul’a talan saldıım
 Kafır sen kibirlenme.”
 ...

Gerçek mekan adlarından bir diğeri Hindistan’dır. Bazergen Kolunda, Hindistan’a özgü bir unsur olan filler karşımıza çıkar. Bazergen, Araz Nehri’nin iki yanına ayaklarını koyar ve fillerini, kervanını üstünden geçirir. Yine Hint vilayetinin hükümdarı Karahan Zengi, Türk dilini anlamadığını söyler.

“Bazergen Kolu”nda, Göruğlı’nın namının, Kızılbaşlarla olan mücadelesinin Hindistan’a kadar duyulduğunu ve oradaki hükümdarın tedirginliğini görmekteyiz. Kızılbaş ismi kollarda birçok yerde geçmektedir. Kızılbaş, hem bir yer hem de bu ülkede yaşayan halk anlamında kullanılmıştır. TDK’nın güncel Türkçe sözlüğünde Kızılbaş kelimesi, “Şii mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad.” olarak tanımlanmaktadır. On iki şehit imama duyulan saygıdan ötürü giyilen on iki dilimli başlıktan dolayı bu ismi almıştır. On altıncı, on yedinci asır Rus resmi evraklarında Safevi idaresi altındaki herkes “Kızılbaş” olarak adlandırılmıştır.⁸⁰

Qazaq Sovet Entsiklopediyası’nda, Kızılbaşlar, Kazak destanlarında tarif edilen istilâcı milletin adı olarak geçer. Cengiz Han komutasındaki istilâcı Moğolların, on üçüncü asrın başında Kuzey İran, Kafkaslar ve Orta Asya’yı da istilâ ettikleri bilinmektedir. Bu saldırılar sırasında istilâcılar, kendilerini başkalarından ayırmak için kızıl börk giyerek savaşmışlardır. Bunlara Kızılbaş denmesinin sebebi budur. Sonradan Kıpçak iline defalarca saldıran eski İranlılara da “Kızılbaş” denmiştir.⁸¹ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere zira bütün Kızılbaşlar, Türkmenlerle savaşmışlardır.

⁷⁹ Togan, 1981: 161-177.

⁸⁰ Qazaq Sovet Entsiklopediyası, 1975: 83.

⁸¹ Qazaq Sovet Entsiklopediyası, 1975: 82.

Destanın Orta Asya varyantlarında Köroğlu'nun İran şahlarıyla düşmanlığı bu tarihi olayların etkisiyle oluşmuştur. Fakat Türkmen varyantında Teke Köroğlu'nun Safeviye tarikatının harbi siyasi kolu olan Kızılbaşlara (Tekelüler de Kızılbaş idi.) karşı düşmanlığı mezhep bölücülüğünden başka bir şey değildir. Nitekim Tekelülerin Hz. Ali sevgisi destanın Orta Asya varyantlarında açık şekilde görülür. Tekelülerin Şii olması ve mezhep değişiklikleri destanın bütün varyantlarında görülmektedir. Orta Asya destanlarında Köroğlu'nun ikili durumu, yani Tekelü olup Kızılbaşlara savaş açma tarihi ve dini mantık açısından anlamsız görünür. Ancak bu epik bir eser için makbuldür. Sünni bahşışların dini ideolojik görüşlerinin sonucu gibi Şii Köroğlu Sünni Köroğlu'na, Kızılbaş olan kahraman Kızılbaş düşmanı kahramana transformasyon edilmiştir.⁸² Kollarda “Zengi” sözcüğü bir yer, boy, topluluk adı olarak değil, Hint vilayetinde hükümdarlarından, Bazergen ve Aysultan'ın düşmanı olan Karahan adlı bir kişinin adı olarak geçmektedir. Qırmandäli kolunda ise Göruğlı hileyle Qırmandäli'nin elinden kurtulduktan sonra: “Zengiye himmet, Kuyışkana bereket, burada kalanın binde bir atasına nalet.” diyerek Şamlıbel'e geri döner. Kimi araştırmacılara göre Zengiler, İranlılar yahut Afganistan, Hindistan dolaylarında yaşayan bir topluluktur.

Metinlerde gerçek tarihi yerlerin yanı sıra hayali yer adları da yer almaktadır. “Havdak Göl”ü Şamlıbel civarında, beylerin avlanmak için gittikleri bir göldür. Havdak Gölü, metinlerde sadece “Äwez'in Evlenişi” kolunda bir yerde geçmektedir. Havdak Gölü'nün neresi olduğunu tespit etmek çok zordur. Bu, sadece çevresinde yaşayan insanlarca bilinen küçük bir göl olabileceği gibi anlatıcının muhayyilesinden doğmuş bir göl de olabilir. Yine “Askar Dağı”, “Sefa Dağı”, “Arzıwlım Dağı”, Şamlıbel sahasında bulunan dağların adıdır. Kollarda geçen diğer itibari yer adları ise şunlardır: Araz Çeşme- Şan Köprüsü, Sayt Gölü, Şirvan Şamah, Şanedil Şehri, Şamlıbel ülkesi Kunkarşa, Şehr-i Bostan, Şabistan.

⁸² Bayat, 2003: 119-120.

ALTINCI BÖLÜM

METİNLER

6.1. Karakalpak Türkçesi

ÄWEZ UYLENGEN

Şambıl walaýatında Görügli dünyağa kelip, Äwezhandı Buldırıq qassaptan tartıp alıp özine bala qıldı. Äwezjan xärgiz qulmedi. Annan soñ Görügli Äwezdiñ astına at, ustine sarpay, qolına alğır qus berip juyırq tazılar bilän Xäwdek köline barıp ax awlawğa jiberdi. Äwezjan ördek awlap azanda ketip, keşte keletuğın boldı.

Bir kuni Äwezjan qus salıp xarıp kiyatırıp bir awıldın ustinen şıqtı. Awıldın şetindegi ekki boz ordanı kördi. Ordadan sırtqa şıqqan bir kelin: "Şılım tabılar ma, tabılsa şegeyik?" dedi Äwezjan.

Anda kelinşek uyine kirip uyindegi qızına jigittin habarın ayttı. Qızın izine sırtqa şıgarıp şılım sorap turğan jigitti körsetti. Qız jigitti köriwden onıñ xusin jamalına aşıq boldı. - Bunıñday jigitler bul järlerde kem- dep, işinen oylandı. Mämbetjan särdardıñ qızı uyine kirip, şılımıñ otlap, dalağa alıp şıqtı.

Anda, qız jigit bilän tanıspaqsı boldı. Qız tiyetuğın jigit alatuğın boldı. Anda Äwezjan "Bul kimniñ uyi?" dep soradı. Qız: "Görügliniñ dayısı Mämbetjan särdardıñ uyi." dep juwap berdi.

Qız jigitten: "Siz kim bolasız?" dep bul da soradı. Jigit: "Men Görügliniñ balası Äwezjan bolaman." dedi. Soñda qız: "Görügliniñ ulı-qızı joq. Onda siz Görügliniñ bir baytallıq qulı ekensiz göy." dedi.

Äwezdiñ bul sözge qattı aşıwı keldi. Ol aşıw menen: "Eger men seni xayal etip almasam Äwez atım qurısın!" dedi. Qız da: "Sağan xayal bolıp barğannan meniñ suwğa ketip ölgenim jaqsı." dep juwap berdi.

Äwez atıñ aydap, şu kuni keş keldi. Görügli Äwezdiñ keşigip kelgenligine xayran boldı. Äwez keliwden äkesine qarap jılap jiberdi xäm bolğan awxallardı äkesine birbir bayan qıldı. Anda Görügli qırq jigitinen soradı: "Keyerde qızdıñ habarı bar?" dedi. Qırq jigiti Gurjistan patşasınıñ qızı Gulruxjannıñ habarın berdiler.

Görügli dargazap bilän atıña er salıp, jaw-jarağın asınıp: "Men kelgenşe toy ete beriñler, işsalla Gulırıqjandı alıp kelermen?" dedi de sekirip Ğıyratıña minip jigitlerge qarap bir söz dedi:

Bir gözal alarman Äwezjanıma,
Tutın toy jarağın özim kelgenşe,
Äwezdiñ toyında uyıqlamañ şerler,
Ärebi at suwıtın özim kelgenşe.

Bir toy başlatarman elge nışana,
Eşitken xalıqlar qalsın xayrana,
Bir habar jiberiñ Rum Ispana,
Tursın qullığımda özim kelgenşe

Payğambardıñ xaslın sorsañ Araptı,
Pir bolmasa märttin işi qaraptı,
Şişte kăbap piyalada şaraptı,
İşinler mäs bolıp, ta men kelgenşe.

Ilğal etip sıqsañ, beş bilän opa,
Nayza urıp töksem qırmızı qapa,
Tamam zärli töşek zărkeme topa,
Kiysin Äwezjanım özim kelgenşe.

Göruğlıbek yad et qădir subhana,
Bel bayladım bir yaratqan jabbara,
Kunde mıñ qozını asıñlar dara,
Jesin tăkeli el, özim kelgenşe.

Alqıssa, Göruğlı atıña qamşı urıp neşşe maydan jollar aştı. Bir neşe kun jol jurip barar edi. Bir kuni aldı qarañğı artı duman jol köre almastay zimistan boldı. Göruğlı aqlıñan sastı, jolınan adastı. Atıñan järke tuştı. Sol waqta piri yadına kelip, pirlerden istanat tilep, bir söz dedi:

Biz xăm yad eteli qădir allanı,
Äwezjan yarını taba bilmedim,
Şiyri dărgă ötken Xăzireti Äli,
Kewil maqsetine jete bilmedim.

Şamlıbel ustinen atlar jeldirdim,
 Yanğan şırağımdı uplep söndirdim,
 İygıtlirim men nexaqtan urdırdım,
 Bul ne sırdur, bayan ete bilmedim.

Adlımızdan berk şuğrı juldızı,
 Arzıwlap tappadım şul qara közdi,
 Şad ete bilmedim, uğlım Äwezdi,
 Toyı-tamaşasın tuta bilmedim.

Menmenlik äyledim taptım peylimnen,
 Yoldaş ertpey sıqtım Şambıl belimnen,
 Şaxıymardan habar alğıl xalımnan,
 Äwezjan yarını taba bilmedim.

Göruğlı bek yad et, qädır qudanı,
 Qolıña alagör polat judanı,
 Yad ete bilmedim, Äwez uğlanı,
 Kewil maqsetine jete bilmedim.

Alqıssa, sol zaman Xäzireti Äliy Şaxıymardan piyri xäzir boldı: “Qorıpkpa uğlım.” dep arqasınan qaqtı. Sol zaman duman aşıldı. Äläm miñäwwär boldı. Göruğlı atıña sekirip miñip, yolğa tuşıp räwana boldı. Az yurip köp yurip, bir köp elatqa uşradı. Uzaqtan bir köp alamandı kördi. Jaqın kelse xäşqaysısınıñ tiline tuşınmedi. Anda, Göruğlı sazın qolıña alıp, bir söz dedi:

Yolım tuştı Gurjistannıñ eline,
 Elleriñ bar biziñ elge megzemäs,
 Lalawlaşar men tuşmenem tiline,
 Tilleriñ bar biziñ tilge megzemäs.

Känizleri bardur aldı dögmeli,
 Gözzälleriñ bir-birinen ögmeli,
 Qızlarıñnıñ täriypine tiymeli,

Qollarıñ bar, biziñ qolğa megzemes.

Näsip tartıp tuştık biz xäm yollara,
Lalawlaşar men tuşmenem tillere,
Näsip etse ğuşsam jinişke bellere,
Tilleriñ bar, biziñ tilge megzemes.

Säräleriñ bardı şöli yabanlı,
Bedewleriñ bardı tuyye tabanlı,
Şonaplarıñ bardı şoşqa-qabanlı
Mallarıñ bar, biziñ malğa megzemes.

At oynatıp daşqın jaydan keşmäli,
Äwez äylep aq şaraptan işmäli,
Göruğlı der jinişke belden ğuşmalı,
Gözzälleriñ periyzada megzemes.

Alqıssa annan soñ, Sol waqtında bir jarşı keldi. Ol: “Palwan bolsañ gures maydaniña şığasañ?” dedi. Bul habardı esitken Göruğlı atıñan tusti. Özin ortağa urıp şeşinip otıra berdi:

Göruğlı Gurjistan palwanı bilän gureşmekke maydana kirişti. Göruğlı Gurjistan palwanıñın jul jağasınan tutıp, onı tawlap, aspanğa atıp jiberdi. Janıñ duz bazarına bajban qıldı. Şeşinip otırğan palwanlar birim-birim şıqmaq penen boldı. Göruğlı şıqqanıñ şıqqanday jıqtı, Anda Göruğlı qıyal etti:-Bulardı men qaşan jığıp bolaman?-dedi. Soñday da bolsa ol palwanlardıñ aldına barıp, birin-birine qospay, şuy töbesiniñ kötärip urdı, uzın satan birisin tutıp alıp, onı da şıqtı. Xeşkim qarsı kele alamdı. Qur buzılıp, alaburqan şañ boldı. Esabın alsa, jetilenşi palwandı jıqqan eken.

Anda, toy bergen uydiñ iyesi Baba Göruğlığa kelip jolıqtı. -Aspannan sapar Aydın mıñ da bir bälesi tuşedi.- dep edi, “Uğlım şunşa aş-nanım zaya boldı. Xızmetim bosqa ketti. Patşağa gunalı boldım. Şunşa adam opat boldı. Qartayğanda uğıldı bolıp edim. Toydı uğıllı bolğanım uşın beremen, dep eñ izinde şunşa qapa boldım.”-dedi.

Anda, Göruğlı Babağa qarap ayttı: ”Men Şamlıbeldegi Göruğlı degen bolaman. Sizdi buyerde qoymasa biziñ elge köşip barın. Xalıñnan habardar bolarman.”dedi. Baba:-“Äjep bolar uğılm .”dep işinen quwandı.

Göruğlı:” Läkä patşanıñ qızı Gulruxjannım jayıqayda bolar eken?”dep Babadan soradı. Baba ayttı: “Qız qattı duwaxan, barsañ zaya bolarsañ.”dedi. Şunda Göruğlı, -Şunşama järden kelip qızdan qorqıp ketmek meniñ atağıma ılayıq emästi.-dedi. Göruğlınıñ oyına tusingen Baba, onı jolğa uzatıp saldı. Baba bunan keyin köşmek penen boldı.

Babanıñ siltewi boyınşa Göruğlı aldı pärdiywallı bir ullı şarbaqqa şıqtı. Şarbaqtıñ därwazası qulplı eken. Qulplı därwazadan kire almaytuğın bolğanlıqtan şarbaqtıñ diywalınan aşırılıp, işkerige tuştı. Qarasa, bir ullı bağ, bulaqlar xərtärepke ağıp tur. Miywelerdiñ järke tögilip turğan sestı esitilip tur. Ätirapında zerbaraqtan binä bolğan jaylar. Xeşbir adam körinbedi. Bir waqta bir nazalım kelinşek payda boldı. Göruğlınıñ biydäwlet tamırı qozıp, qızdıñ jengesi emäs mi, xayaldıñ xaqqı qoşemet, dep qolıña sazın alıp, bir söz dedi:

Qurbanıñ bolayın gul yuzlı yarım,
Kel ekewmiz zawqı-sapa sureyli?
Bağman bolıp uzsem taza guliñnen,
Kel ekewimiz zawqı-sapa sureyli?

Qaşlarıñ qaradur közleriñ mästan,
Sen uyden şıqqanda älem gulistan,
Sallanıp yurişñ qızlardan aslam,
Kel ekewmiz zawqı-sapa sureyli?

Közlerin qaradur qaşlarıñ qaman,
Körgennen äylediñ aqlımdı xayran,
Gözzäller işinde senseñ qaraman,
Kel ekewmiz zawqı-sapa sureyli?

Qaşlarıñ ay kibi qırpigin oqdur
Dunyada seniñdey nazälim joqdur,
Ğaybana aşıqpan arızım köpdur,
Kel ekewimiz, zawqı-sapa sureyli?

Göruğlı bek sıyın qädir allağa,
Bel bağladım bir yaratqan mewlena,
Sennen bizden bir at qalsın nışana,

Kel ekewmiz zawqı-sapa sureyli?

Alqıssa, annan soñ, kelinşek Göruğlınıñ qolıñan tutıp, onı işkerige qırğızdi. Kelinşek Göruğlıdan: “Ne hızmetler menen, qaydan keldiñ?”dep soradı. Göruğlı: “Şambılbel jurtınan keldim. Men Gulruxjandı alıp ketiwge jârdem etesiz?” dep ötiniş etti. Kelinşek ayttı:”Qız qattı duwaxan. Xâzir uyıqlap yatıptı. Onı arşağa salıp, duwalap, bânt etip bermäsem basqa ilajı joq.” dedi.

Anda, qızdın jatqan jayına qaray ekewi jurip jaqınlağanda, kelinşek Göruğlığa:”Siz şuyerde indemey turın.”dedi. Kelinşek qızdın jayına barıp duwa oqımağa maşqul boldı. Sol waqta Göruğlı qızdın jatqan eşiginiñ awzına barıp turıp, bir söz dedi.

Keldi xä märt uğlı keldi
Oyan xä, patşanıñ qızı,
Temir tonlın habar aldı,
Oyan xä, zalımnnıñ qızı.

Köpler seniñ xalın şeger,
Ğamze oğıñ qanıñ töger,
Etti yuz qız saña nöker,
Oyan xä patşanıñ qızı?

Mäs tawıs kibi sallanıp,
Kunde wuz mıñ qıyallanıp,
Äwezjan qaldı aldanıp,
Oyan xä, zalımnnıñ qızı.

Tahtıña mıñsem jatmağa,
Şiyrin läbiñnen tatmağa,
Közin qıymas oyatmağa,
Oyan xä, patşanıñ qızı.

Tağdı gezip şerler keldi,
Qatardağı nârlar keldi
Göruğlıday erler keldi,

Oyan xə, patşanın qızı?

Alqıssa, annan soñ Qupnışan periy kelip, Göruğlınıñ xär jağına bir şappat urdı. Oğan Göruğlı: -endi indemey turaman –dep ant berdi. Qupnışan peri qızdı armağa salıp qulıplap Göruğlı menen qoldaşıp attıñ janıña alıp keldi. Arşanı Ğıyratqa böktärip Göruğlı atıña minip bädar ketti. Köp asırım tawlardan ötkennen keyin, Göruğlınıñ yadına bir nesre keldi: -Men şunşama hızmet etken Qupnışan perige alla yarılqasın aytmay ketkenim ayıp bolğan eken.- dedi. Meniñ bul isim uyat bolar,-dep izine jurip qayıp kelse, Qupnışan peri ele bayağı şu erinde turğan eken. Göruğlı sazın qolıña alıp, alla yarılqasın ayıp bir söz dedi:

Şın aşığım Qupnışana,
Xämmege allayar endi,
Bizge berdiñ Gulruxjandı,
Ne tileseñ tayar endi.

Käliyme ayt ämiyniñde,
Bolğıl Muxammed diñinde,
Etti yüz qızlar keyniñde,
Mudam hızmetkäriñ endi.

Läkä patşanı ğam ettiñ,
Gulruxjandı yoldaş ettiñ,
Sen bir märtti abat ettiñ,
Ölgenşe miñnetdar endi.

Totı quş kibi taranıp,
Kunde yuz miñ qıyallanıp,
Aldımda tursañ dolanıp,
Ölgenşe hızmetker endi.

Xäwestim bar talqatıñda,
Mudam ketsem hızmetiñde,
Göruğlı bek sewbetiñde,
Bir körmege qumar endi.

Alqıssa Göruğlı atıññ başın burıp, Şamlıbelge qarap, bādar ketti. Jolda ketip baratırıp özinen-özi bir qıyal etti: -Arşadağı adam ba, ya böten bir zat ma, adam bolsa ne uşın oyanbaydı?-dedi. Göruğlı atıñan tusıp, arşanı järke alıp aşıp qarasa on tört keşelik ay kibi, zulpları alqa, balam qabaq, yubqa dodaq, alma bet bir nazalım qızdı körip -aqıl-xuwışınan ayrılıp- lal boldı. Göruğlıññ biydāwlet tamırı qozıp, Äwezjan almasa bālanı alsın, özim alayın –dep, sazın qolıña alıp,bir söz dedi:

Sapa dağññ sālşiniñen,
Öser qara zulpıñ seniñ,
Ğamze oğı şıyrın janım,
Keser qara zulpıñ seniñ.

Yar dep şıqtım Şambılbeldeñ,
Alıp keldim uzaq jerden,
Gaxı onan gaxı soldan.
Öser qara zulpıñ seniñ.

Ğıyrat minip kādem atam,
Yar şekker läbiñnen tatam,
Aq yüzleriñ badam-badam,
Öser qara zulpıñ seniñ.

Ärebi at miñsem xarlatıp,
Öpsem läbindi terletip,
Tan juldızın säxärletip,
Öser qara zulpın seniñ.

Er jigit maydanda jurer,
Ğoş jigit läbiziñde turar,
Qayt Göruğlı piyrin urar,
Qayttı qara zulpım meniñ.

Yar göyinde jursemmeken,
 Yığlap-yığlap qalsammeken,
 Özim seni alsammeken,
 Örtər qara zulpıñ seniñ.

Alqıssa Göruğlınıñ hawazınan Gulirikjan oyanbadı. Arşanı qulplap atıña böktärip bayağı toy bergen Babanıñ izinen jetti. Babağa ayttı: “Şambilge tezirek jetip, meniñ Gulruxjandı alıp kiyatırğanımdı habarlap suyinşi alğıl.”-dedi. Baba tezlik bilän Şambilge qaray at qoyıp, Ağayunis peri bilän Äwezjanğa habar qıldı. Esitiwden Şambildiñ tamamı xalqı Göruğlınıñ aldiñan şıqtı. Sol mähäl qız arşadan ses berdi:”Qupnışan jenge suw keltir?”dedi. Ağayunis peri qızğa: “Közindi aşqıl.” dep edi. Qız közin aştı. Jen-jağına qarasa on tuwye tuşinde de körgemen adamlardı kördi. Qız köriwden xawlıqtı. Qızdıñ qorra kitabı qoynıñda edi. Bul awxaldın qaydan kelip şıqqanlığın biliw uşın tezden qoltıǵındaǵı kitabın aşıp kördi. Bul awxaldın Göruğlıdan bolğanlığın bildi. Soñnan keyin qız Göruğlıdan : “Siz meni munda ne uşın ekeldiñiz?” dep darǵasap boldı.

Göruğlı: “Men sizdi Äwez ulıma alıw uşın alıp keldim.” dedi. Anda qız ayttı:” Elindegi barlıq jigitlerdi meniñ aldımnan ötkeresen. Men kälesem tiyemen, kälemesem, tiyemenmen eger xeqaysısın kälemesem onda meni uyime aparıp taslaysañ.” dedi. “Meniñ bul aytqanlarıma könbesen, bir kısım topıraqqa dem salıp başlarıñızǵa şaşsam barlıǵındı eşek etip miñemen.” dep juwap berdi.

Göruğlı barlıq halqın jıynap qızdıñ aldiñan ötkere başladı. Qız ötkergen xeqbir jandı kälemedi. En soñıñda qırq jigiti bilän sazı-sewbetin şerttirip köp tamaşalar qılıp, Äwezjandı ötkerdi. Qız Äwezjandı köriwden oğan ısqı ketip, biyqarar qıldı. Ekewin uylendiriw toyı baslandı. Toyda ekkisiniñ niqasın qıydı.

Anda, tamamı xalıq şaxärge qayttılar. Jolda Araz Şaşmeniñ şan köpirinen adamlar ötiwge jol bermedi. Soñda Göruğlı adamlarǵa qarap: ”jol beriñ?” dep bir söz dedi:

Äy yaranlar musılmanlar,
 Yol beriñ, qızlar keleydi,
 Söyleşken tili zibanlar,
 Yol beriñ, qızlar keleydi.

Yol ustinde quw ağaşlar,
 Şaqasına miner quşlar,
 Lalawlaşqan Qızılbaşlar,
 Yol beriñ, qızlar keleydi.

Yol ustinde aq säwitler,
 Xärkim öz yarın äwitler,
 Ärebi atlı ğoş jigitler,
 Yol beriñ, qızlar keleydi.

Yol ustinde qoşa şınar,
 İlaya miñ yaşa şınar,
 Aq yapırağın töşe şınar,
 Sayaña qızlar keleydi.

Şambıl eldiñ şağası,
 Basında zärli şığası,
 Araz däryanıñ taş kökiresi,
 Yol beriñ, qızlar keleydi.

Yoşma xa, Göruğlı yoşma,
 Bedew miñip, xädden aşma,
 Uş juldızdan ötken şaşme,
 Dolanıñ, qızlar keleydi.

Alqıssa, adamlar ayrılıp yol berdiler. Anda Sapar Köse Göruğlınıñ aldiñan şığıp :”Bul qızdı qalay keltirdiñ?” dedi. Anda, Göruğlı qızdıñ kelişi saz bilän tuşundirip bir söz dedi:

Bardım da, bir bağa kirdim,
 Ne bağ tuydi, ne bağmanı,
 Seyri etip gulin terdim,
 Ne gul tuydi, ne gulzarı

Bağı bar, bağmanı atlı,
 Alması enardan tatlı,
 Bardım pinxanı waqıtlı,
 Ne bağ tuydi, ne bağmanı

Bağmannıñ bağı pinxanı,
 İrazı boldı Qupnışanı,
 Keldi gözällerdıñ hanı,
 Ne bağ tuydi, ne bağmanı.

Bağında seyir etip yurdim,
 Qupnışan jengesin kördim,
 Arşağa salıp keltirdim,
 Ne bağ tuydi, ne bağmanı.

Ğıyratım dāryadan ötti,
 Pirlerden kāramat pittı,
 Görüğlı maqsuda jetti,
 Ne bağ tuydi, ne bağmanı.

Alqıssa, bul sözden soñ qızdı sarayğa aparıp tuşirdi. Qırq keşe qırq kundiz toy-tamaşa berdi. Görüğlı toydan keyin jıynalğan köpşilikten: “Meniñ toyımnıñ kemisi bar ma?” dep soradı. Soñda bir jigit:” Äy Görüğlı ağa, toyınnıñ bir kemisi boldı. Ol da bolsa, toydıñ baqşısı bolmadı.” dedi. Sol waqıtta Görüğlı: “Äwezjanımnıñ toyında özim baqşısı bolaman.” dep qolıña sazın alıp, bir söz dedi:

Mäwlen bizdi yola saldı,
 Äliy bilän, weliy bilän,
 Miyrim toydı, suwsım qandı,
 Läbindegi balı bilän,

Gezermen Şamlıbellerde,
 Äwezjan gezer ellerde,
 Şarap işirdim yollarda,

On tört on uş däli bilän.

Qamqa tondı piştireyli,
Yaqasın keñ aştıraylı,
Keltiriñ boylaştıraylı,
Biziñ Äwez bala bilän.

Seyran ettim bul jaxandı,
Abat ettim Äwezjandı,
Öltirdim yetmiş palwandı,
Küreşip Ğıyratım bilän,

Göruğlıniñ alıysındı,
Toltırdıñ piyalasını
Qulli turkmen balasını,
Men säwermen elim bilän.

Alqıssa, Göruğlıniñ kelinli bolğanıña eliniñ yaşı ulken ğarrıları kelip, qutlı bolsın ayttı:
“Äy Göruğlı uğlım, patşanıñ qızı sizge neşik miyasar boldı?” Sol waqta Göruğlı
ğarrılarğa qarap, bir söz dedi:

Ğoş jigit başına muşkil iş tuşse,
Tuze bilmäs hoş ğardaşı kerekti,
Pälek ayra salıp judağa tuşse,
İtibarlı şer joldası kerekti,

Suw qädirin därya gözgen sal biler,
Yaqşınıñ qädirin ullı el biler,
El qädirdiñ ayra tuşken biler
İzlep yığlar közde yaşı kerekti.

Til qädirin söylegende söz biler,
Jigit qädirin ayra tuşken qız biler,
Zer qädirin zerger kimdur şul biler,

Altın gumiş mähän taşı kerekti.

Oqıy bilgil sunnetindi parzıñnı,
Oqıp uzegörgil quda qarzını,
Tıñlamaslar biynamazdın arzını
Gäwxäriyman päk yoldaşı kerekti.

Meni kimseñ dese, men xäm Görügli,
Xaslım gärşek tuwdım özim märt ugli,
Özin bilmäs iplaslarğa sän ugli,
Janajan sırlaşın dostın kerekti.

ARAP RAYHAN

Alqıssa, endigi habardı Läkä patşadan esitin. Qızdı Görügli alıp ketkennen soñ,
Qupnışan qorıqqanının tezlik bilän patşağa qızınıñ qaşıp ketkenligin habarlaw uşın, sazın
qolına alıp bir söz dedi:

Bir goş jigit keldi, muşkilin satıp,
Gulruxjandı alıp ketti yaranlar,
Toqqız qäsa gul-gul şarap älinde,
Xaq diyip simirip işti yaranlar,

Duldul kibi atı saman ğirkibin,
Dax degende tar köşeler jol käbin,
Arzıwlım dağınan esken jel kibin,
Gulruxjandı alıp ketti yaranlar.

Qupnışan periler zar-zar yığlayın,
Ayralıq jolında bağrım dağlayın,
Bir jädigöy ağzı tilin bağlayın,
Gulruxjandı alıp ketti yaranlar.

Alqıssa patşa bul sözdi eşitkennen keydi darğazap bolıp ğäzep janına sıymay
wäzirlerin jıynap mäsläxät qıldılar. Patşa mäsläxättan keyin kuşli jigitlerden saylap, jigirma

jigitti jämledi. Olarğa at-jaraq äsbaplar berip : “Göruğlını tezlik penen tutıp kelin!” dep jiberdiler.

Jigitler on bes kun jol jurip Göruğlınıñ izledi. Taba almadı. Taba almaspız –dep on bes jigit izine qaytmaqşı boldı. Qalğan bes jigit : “Bizler Göruğlını tappay qoymaymız.” dep izlep ketti. Asqar tağınan ötti. Göruğlı şul yerde şıqar qılıp, tamaşa qılıp jur edi. Beş jigitke duwşaker boldı. Ol: “Ne yerge barıp ne yerden kellersiz, ne yerdiñ adamısız ?” dep beş jigitten soradı. Jigitler: ”Bizler Gurjistan eliniñ adamlarımız. Göruğlını tutıp ketmege kelermiz.” dep juwap berdi. Bul habardı eşitken Göruğlı özniñiñ sumlıqlı xiyleleriñ başlap: “Yalğannan sizler meniñ dayım boldıñızlar. Men Göruğlınıñ ağayini bolaman.”dep yığladı. Jigitler onıñ bul sözine inandı. Jigitler: ”Göruğlınıñ qalası yaqın ma?” dep soradı. Şunda Göruğlı sazın qolıña alıp, jigitlerge qarap, bir söz dedi:

Adaşıp kelgen beş jigit,
Daştur bu dağnıñ yolları,
Xaslın Gurjistanlı jigit,
Daştur bu dağnıñ yolları

Aldıñ uşma öte almassañ
Xaqılıñ las kete almassañ,
Äjelden burın ölersen,
Daştur bu dağnıñ yolları.

Jete almassañ Şambilbelge
Tuğrı kelirseñ ölimge
İnan bu aytqan sözimge
Daştur bu dağnıñ yolları.

Keliñ begler mey işeli
Mey işip särden geşeli
Dayım sizge tanışalı
Daştur bu dağnıñ yolları.

Göruğlı aytar turmalışa
Töbe şaşı burmalışa

Kädem qoyıp yirmelişe
Daştur bu dağnıñ yolları.

Alqıssa jigitler: “Daş bolsa qaytmaq neşik bolar.” dep mäslexätlastı. Göruğlınıñ bir kiyigi bar edi. Jigitler Göruğlınıñ bir kiyigin sawğatqa soradı. Göruğlı jigitlerge: “Käbap qılıp järsiz.” dep qıyigin berdi. Jigitler aş bolıp kiyatır edi. Kiyikti soyıp käbap etip jediler Käbapqa toyğannan keyin jigitler Göruğlıdan şarap soradı. Göruğlınıñ kömip qoyğay etti yılğı şarabı bar edi. Jigitler işip mäs bolıp yığıldılar.

Göruğlı jigitlerdiñ mäs bolıp yığılğanlığınan paydalanıp xemmäsiniñ ayaq-qolnı baylap, birin-birine şiyelenistirip şatastırıp baylap qoydı. Bir waqıtta mäslikten öz xuwışına kelgen jigitler: “Jiyenim boşatqıl değışme oynıñdı qoy?” dep ötiniş etti. Anda Göruğlı jigitlerge qarap bir söz dedi:

Gezer edim, Şamlıbeldiñ duzinde,
Jurip kelsem payda boldıñ beş jigit.
Habar aldım tört kisiniñ bäreñen,
Bäreñ birdey tiri tuştın beş jigit,

Kıyıq awlap, şölden-şölge gezermen,
Soña kibi Sayt kölinde juzermen,
Qayt başındı amut bilän uzermen,
Şamlıbel duzine gezgen beş jigit.

Biriñ ayttnı biynawanı suy dediñ,
Märt Göruğlı erni köre bilmediñ,
Murat–maqsetiga jete bilmediñ,
Dağ ustinde duwşar boldıñ beş jigit,

Göruğlı der ırasında sözlermen,
Işqı däryalarıñ juzip gözlermen,
Qırqma nämärt qullar azat äylermen,
Duğma özim Göruğlıman beş jigit.

Alqıssa yigitlerdi atıña teris mindirip: “Körgen-bilgeniñdi patşaña aytıp bar.” dep qoya berdi. Jigitler şu ketişden Läkä patşağa bardılar. Bolğan awxallardı patşağa aytıp esittirdi. Patşa esitiwden darğazap bolıp, barlıq wäzirleriñ jıynadı. Wäzirlerdiñ işinde bir dana wäziri bar edi. Bul Göruğlını uslap alıp keliw jöniñdegi oylasıqta bılay dedi: “Arap Rayhan degen bir kuşlı palwan bar. Bir keltirse şul Göruğlını tutıp keltirer.” dedi.

Patşa jällad jiberip Arap Rayhandı aldırđı. Patşa Rayhanğa tusındırdı. Rayhan Göruğlını tutıp äkeliwge kelisim berdi. Patşa Rayhanğa: “Ne tilegin bar?” dep soradı. Arap Rayhan öziñiñ tilegin saz bilän tuşındırıp, bir söz dedi.

Şaxım barsam Şamlıbelge,
Uş juz altmış palwan jursin?
Şax uğı Mämbetjan bilän,
Sapa uğı şaqqañ jursin?
Sapa uğı şaqqañ jursin?

Beglerim jursin saz bilän,
Baxalı baxär baz bilän,
Namiydar Dawlat jan bilän,
Uş juz altmış baqşı jursin?

Sözleri şiyrin zıbanlı,
Juzleri qırmızı qanlı,
Xur qızınday şawqat şanlı,
Uş juz altmış qızlar jursin?

Qara közları surmäli,
Tilla haykelli dugmäli
On barmaqları kınalı,
Uş juz altmış jawan jursin?

Meniñ atım, Arap Rayhan,
Barsam bolar aqırzaman,
Şamlıbelde etip jeksen,
Qırq qasadar uğlan jursin?

Alqıssa patşa Arap Rayhannıñ sözün esitkennen keyin, qattı qäxärlendi: “Seni märt peken dep edim. Nämärt ekensen. Şunşama läşker, şunşama adamlar ne derqar?” dedi. Äne şul waqta Arap Rayhannıñ at-jaraqlarıñ xäzir qıldı. Qatarına nar berdi. Arap Rayhan Atıma minip barsam, tez tutıp kelermen – dep sazın qolıña alıp, bir söz dedi:

Käterejam bol Läkä Şaxım,
Şul sunneni qar äylermen.
Suyikli periyzatıñı,
Saña qasadar äylermen.

Berey sunniñniñ dadiñı,
Qırıp Äliy äwladiñı,
Uştap qızdı jawanını,
Kewlimdi şadıman äylermen.

Qılıştan ağızıp qandı,
Qassap uğlı Äwezjandı,
Olja qılıp qız-jawandı,
Saña jılawlar äylermen.

Bereyin alıp jaqtını,
Tamamı halqı ıraqtını,
Izğıtıp Şambıl yurtını,
Yad etip qarap äylermen.

Şaxım sizge ıǵbal jetti,
Görüǵlıdan näwbet ötti,
Bul sözün Rayhan ayttı,
Barsam bändiwan eylärman.

Alqıssa annan soñ Arap Rayhan Şämbilbelge räwana boldı. Endigi habardı Görüǵlıdan eşitin: Görüǵlı meyxanasında otırıp qırq jigitine buyırıq etti: “Bugün xärkim bir turli añ tutup kelmese özi ölimdar malı patşalıq bolsın!” dedi. Jigitleri patşanıñ buyırıǵın qabıl etti. Bul kuni Görüǵlı jigitleri menen şıqarǵa şıqtı. Görüǵlı Äwezjan bilän ekkisi bir tärepke ketti.

Qalğanları ekkinşi tärepke ketti. Göruğlı towaydın işin gezip jurip şarmağannan keyin, bir mäsğilde awqatqa otırdı. Awqat penen birge şarap işip mäs boldı. En soñında mäslikten öz ornında jıgılıp qaldı. Äwezjan äkesiniñ bas uşında onı bağıp otırdı. Usı waqıtta qırq jigitlerdin bir tazısı bir kiyikti quwıp kele berdi. Äwezjan anğa qızıǵıp ketip atına mindi de kiyikti quwıp bädar ketti. Arap Rayhan Göruğlınıñ uyıqlap jatqanıñnıñ ustinen şıqtı.

Arap Rayhan mäs bolıp jatqan adamnıñ Göruğlı ekeniñ tanıp, qol-ayağın baǵlap ustine miñip otıra berdi. Göruğlı bir waqıtta xuwışına keldi. Közin aşıp qarasa, ustinde bir bäle otır. Közi piyaladay, başı gudidey, qulağı qalqanday, murtı qazaqı yabınıñ quyırığınday Göruğlı Arap Rayhandı tanıp oğan jalınıp jalbarınıp janiñ sawǵatqa tilep, qorıqqanıñan bir söz dedi:

Ğapıl edim meni tuttıñ,
Däli ğardaş aman-aman.
Murat maqsetine jetin,
Däli ğardaş aman-aman.

Qolım şeşkil gureşeli,
Xaslı zatiñ soraşalı,
Siziñ bilän tanışalı,
Arap Rayhan aman-aman.

Bul maydanda Arap oñdur,
Märt jigitseñ yolıñ birdur,
Şaxıymardan bizge pirdur,
Däli ğardaş aman-aman.

Tuyğınem tuştım torıña,
Räxim äylegil xalıma,
Öltirip qalma qanıma,
Arap Rayhan aman-aman.

Qolım arqama baǵlıdur,
Siynem xijranda daǵlıdur,
Ärmanlışa Göruğlıdur,
Arap Rayhan aman-aman.

Alqıssa Arap Rayhannıñ waqtı hoş bolıp şaqqlap quldi. Sol waqt Arap Rayhan qolıña sazın alıp, Göruğlınıñ gewdesine minip, bir söz dedi:

Tuttım adam säriwerin,
Hoş waqt qorram murada,
Şämbilbelniñ qanhorın,
Hoş waqt qorram murada.

Piriñ kelmeydi janiña,
İşip toyarman qanıña,
Piliñ yaraşar şaxıña,
Hoş waqt qorram murada.

Ulkeleriñnen daş qaldı,
Közinnen aqtı yaş qaldı,
Şämbilbeliñiz boş qaldı,
Hoş waqt qorram murada.

Sawaş maydanına kirsem,
İğbal näsiybemnen körsem,
Ne bererseñ azat qılsam,
Hoş waqt qorram murada.

Göruğlı zalım mat boldı,
Aqıretke abat boldı,
Arap Rayhan şad boldı,
Hoş waqt qorram murada.

Alqıssa, bu sözden soñ, Göruğlı qıyal qıldı: “Men bir nāmärtke yalbarınıp nāmärt bolğança, märt bolıp öleyin.” dep märtlik penen bir söz dedi:

Ğapıllıqta tuştım qolğa,
Arap sen menmenlik etme?
Tuşmānem seniñ tiline,

Zalım sen menmenlik etme?

Menmenlikten zawal taptım,
Duşpanımnıñ qanıñ töktim,
Stambul şaxärini şaptım,
Käpir sen menmenlik etme?

Tuttım dep bolma şadıman,
Tar boldı mağan ken jaxan,
Qırq jigitim bermäs aman,
Zalım sen menmenlik etme?

Jetişer qırq bir ğardaşım,
Dağ ustinde qalar laşın,
Äwezjanım keser başın,
Arap sen menmenlik etme?

Görüğlı der tuştım qolğa,
Habar barsa Şambilbelge,
Qırq jigitim Äwez bilän,
Keler, sen menmenlik etme?

Alqıssa Arap Rayhan Görüğlını tuyenıñ qätebine bekkem bānt etip, Gurjistanğa qaray räwana boldı. Anda Görüğlınıñ atı Şamlıbelge qaytıp ketmekşi boldı. Sol waqta Görüğlı atıña qarap, eline sälem aytıp, bir söz dedi:

Ğıyrat keter bolsañ Şambelbeline,
Bāndelik xalımdı bayan degeysen?
Arap äketti Gurjistannıñ eline,
Endi qutıları guman degeysen?

Ğapıl edim ätirapımda aldılar,
Qolım bağlap nar beline tandılar,
Bul başıma köp sawdalar saldılar,

Jaraqsız ärmanlı öldi degeysen?

Bugin tuşti qıyametler başıma,
 Äwezjanım tezden jetsin qaşıma,
 Ğarğa quzğın qonar boldı laşıma,
 Laşı şöl maydanda qaldı degeysen?

Baş yoldaşım Ağayunıs peridur,
 Özim joqta Şambılbelдің hanıdur,
 Barsañ Ğıyrat meni sennen soraydur,
 Jaraqsız ärmanlı öldi degeysen?

Qırq jigitim qaldı Şambılbelinde,
 Äwezjanım qaldı bağıdın gulinde,
 Göroğlıbek Arap Rayhan qolında
 Barğıl Şambılbelge salam degeysen?

Alqıssa annan soñ Ğıyrat Şambılbelge qaray bädar ketti. Yarım aqşam wağında Göruğlınıñ sarayınıñ därwazasını tepti. Därwazaman qapını aştı. Kelip turğan Ğıyrattı körip, Ağayunıs perige habar berdi. Ağayunıs periyzat därxal maydanğa şığıp qaradı. Qarasa, attıñ üstinde eri bar, Göruğlı joq. Ağayunıs Ğıyrattan Göruğlını sorap, bir söz dedi:

Ğıyrat keldiñ jılaw basıp,
 Göruğlını näylediñiz?
 Aylıq joldı altı basıp,
 Göruğlını näylediñiz?

Şarap işip yığıldı ma?
 Aqıl-ästen ayrıldı ma?
 Duşmana bände boldı ma?
 Göruğlını näylediñiz?

Qırq jigitlerdiñ pändi yoq,
 Qala yığılsa kändi yoq,

Atam derge perzenti yoq,
Perzentsizdi näylediñiz?

Qırq jigittiñ bardaşı yoq,
Äwezjannıñ yoldaşı yoq,
İzlep yoqlar ğardaşı yoq,
Zuryatsızdı näylediñiz?

Äwezjanım mexirbandı,
Yuregim bağrım parradı,
Ağayunıs biyşaradı,
Göruğlını näylediñiz?

Alqıssa Ağayunıs peri qırq jigitti oyatıp, Göruğlınıñ yoq ekenligin ayttı. Qırq jigitke: “Göruğlını izleñler!” dedi. Bul sözge qırq jigitten xeşbir saza bolmadı. –Men baraman– dep birewi de aytmadı.

Sol waqıtta Äwezjan atqa sekirip minip, atasınıñ izinen räwana boldı. Sapar Mährem Äwezdiñ bir özin jibermeymen dep atlanıp, bul xäm izinen ketti. Sol ketkennen tañ atqanşa jol jurip, Araptıñ izinen jetti. Köz taşlap Äwezjan qarasa, tuyeniñ ustinde uyıqlap baratırğan Arap Rayhandı kördi. Äwezdiñ janı seskenip qorqıp, Göruğlığa qarap, bir söz dedi:

Xiylelik bilän tutıptı,
Men özim yaşman Göruğlı.
Duşmanım Rayhan kelipti,
Men özim yaşman Göruğlı.

Qırq jigit mağan ğaş boldı,
Sapar mährem yoldaş boldı,
Arap bizge muşqıl boldı,
Bir juwabın ber Göruğlı?

Bozdumanım taydan ötmes,
Qırq jigit aytqanım tutmas,
Men bir uğlan kuşım jetmes,

Bar alla yarıñ Görüğli.

Janıñda birge bolmadım,
Tınmayın seni yoqladım,
Urış tāliymiñ bilmedim,
Men özim yaşman Görüğli.

Şamlıbelдің yolu duzdur,
Keşeler maña kundizdur,
Äwez atadan yalğızdur,
Men özim yaşman Görüğli.

Alqıssa, annan soñ Görüğli Äwezdiñ qorıqqanıñ bilip, oğan ruh berip: "Qorıqma
balam, qorqatuğın bolsañ nege keldiñ?" dep balasına bir söz dedi:

Äwez uğım bul maydana kelgende,
Äwel sıpayılıq etmegin gerek,
Kelip sıpayılıq ete bilmäseñ
At başın qaytarıp qaytmağın gerek.

Men bilermen bul urıştın tāliymiñ,
Äwel başlap öltirerler särdarın,
Duşpan tuwrı kelse märtke maydanıñ,
Basıp yığıp şapıp ötmegiñ gerek.

Atıñ miñip bul maydandı qızdırıp,
Duşmanıña eydarxaday aqırıp,
Sen xām bul urıştı işten urgenip,
Gaxı qaşıp gaxı quwmağın gerek.

Qırq jigitiñ aytqanıñdı etmäse,
Yoldaş bolıp birge yolğa ketmese,
Sen yaş bolıp jalğız kuşiñ jetmese,
Ğıyrattı erkine qoymağın gerek.

Muşqıl is tuskende yad äyle bizdi,
 Märt jigit yaşırmas bir basqan izdi,
 Äwezjan eşitkil Göruğlı der bizdi,
 Bizge bir uğıllıq etmegin kerek.

Alqıssa, Äwezjan Göruğlınıñ bul sözine şıday almay, Ğıyratqa qamşı basıp, Arap Rayhannıñ qaşına jetip keldi. Nayzasın oñğarıp Arap Rayhannıñ kökireginen urdı. Nayza kökireginen ötip arqasınan şıqtı. Äwezdiñ bul işin baylawda jatqan Göruğlı körip, Äwezdi marapatlap, şad bolıp, bir söz dedi:

Bul maydanda quwıp jettiñ,
 Bärekella han Äwezim
 Bizge bir uğıllıq ettiñ,
 Sizge qurban jan Äwezim.

Janıña jaqın barayın,
 Talma tamağın köreyin ,
 Ğıyratım saña bereyin,
 Bärekella jan Äwezim.

Jigit kerek xasıl zattan,
 Xöner uyrense ustazdan,
 Awdarıp Araptı attan,
 Bärekella han Äwezim.

Bağdiñ aşılğan gulzarı,
 Qalmadı sabrıw qararı,
 Göruğlı bektiñ qostarı,
 Bärekella jan Äwezim.

Alqıssa Äwez Göruğlınıñ bul sözine aşıwlanıp: "Meni xasılsız dep, atamnıñ basqalığın bildirdi." dedi. Äwezdiñ Arap Rayhannan nayzasın suwırıp alıp, ökkelep ketip baratırğanıñ Göruğlı kördi. Anda, Göruğlı jan iyniñe ot tusıp: "Meniki kätelik boldı. Xärne artıq sözüm bolsa keşir?" dep balasına qarap, jalınıp–jalbarınıp, bir söz dedi:

Sizdi bizge mawlen berdi,
 Senmiseñ qassaptıñ uğılı?
 Bul işiñe köñlim toldı,
 Senmiseñ qassaptıñ uğılı?

Tuydırmay jolım tostılar,
 Şiyirin janımdı kestiler,
 Eltin tuyege astılar,
 Janımsañ qassaptıñ uğılı,

Keşir buni botam senseñ,
 Malım –mulkim matam senseñ,
 Ağa –ini atam senseñ,
 Uğılmsañ qassaptıñ uğılı.

Közim kördi Äwezjandı,
 Barıp yıqaber Rayhandı,
 Alıp keldim ekki uğılandı,
 Senmiseñ qassaptıñ uğılı?

Görüğlı aytar köñlim äñjam,
 Bir boldı kundizi keş xäm,
 Xäm qälipem senseñ hojam,
 Senmiseñ qassaptıñ uğılı?

Alqıssa Äwezjan Görüğlınıñ bul sözi bilän piqirinen qayıp, -Biziki bilmäslik boldı ağa-dep qayıttan Arap Rayhanğa qaray yuriş qıldı. Arap Rayhanğa barıp, nayza salıp, tuyyeden awdardı. Arap Rayhannıñ qanı däryaday sarlap aqtı. Sol zaman Sapar mährem kelip, Görüğlını tuyenıñ qätebinen boşattı. Görüğlı saşırap jayınan turıp, Äwezjannıñ arqasınan qaqtı. Görüğlı sazın qolıña alıp, Arap Rayhannıñ ustinde turıp, Sapar mährem bilän Äwezjanğa qarap, bir söz dedi:

Äy yaranlar ğoş jigittiñ,
 Äwel yaqşı atı kerek.
 Belinde keskir qılışı,
 Tursa ıqtıqatı kerek.

Pälektiñ şarqı dünyası,
 Ötti ömirim qaldı iyesi,
 Temir sawıt tuw balğası,
 Maydanda Ğıyratı kerek.

Jigit kerek şıyrın sözli,
 Ğumşa awızlı gul-gul yuzli,
 Şer pänjeli laşın közli,
 Belinde quwatı kerek.

Jigittin bolsa zuryatı,
 Tayın tursa bedew atı,
 Eldiñ işinde şöxräti,
 Xäm sawatı hatı kerek.

Görüğlibek der er edim,
 Xesabı bardur şaraniñ,
 Otırğan ğoşşaq töreniñ,
 Tilinde ıqrarı kerek.

Alqıssa, Görüğli, Sapar köse, Äwezjan uşewi Arap Rayhandı öltirip, janiñdı jexännemge jiberdi. Arap Rayhandı tuyenıñ kätetine tañıp, dānesin ğarğalarğa tapşıırıp, körġen-bilgenleriñdi Gurjistanğa ayıp bar- dep tuyelerdi aydap jiberdiler.

Annan soñ uşewi Şamlıbelge qaray yuriş qıldılar. Şäxärge kelip, meyxananiñ aldiñda attan tuşıp, işke kirip bardılar. Barsa Görüğlınıñ qırq jigiti mey işip, mäs bolıp, özli-özi baqırışıp, gä urışıp, gä şadı qorram bolıp otır eken. Görüğli bulardıñ bul işleriñ körıp, sazın qolıña alıp, qırq jigittiñ aldiñda turıp, bir söz dedi:

Ğıyrat maydana kirändä,
 Şapar xarlaya xarlaya,
 Qılış Äwezjan qolında,
 Keser parlaya parlaya

Başınızda älwan läşek,
 Belinizde tilla pışaq,
 Arap qolında bir ğoşşaq,
 Özin qorlaya qorlaya.

Begler eşitiñ sözimdi,
 Tuzım baylasıñ köziñdi
 On awara bir qozımdı,
 Jeñiz terlaya terlaya.

Körindi Ğıyrattıñ tozı,
 Yalğan emes märttin sözi,
 Äwezjannıñ quler juzı,
 Jetti terlaya terlaya.

Ğoş jigitler sawaş kirer,
 Märt işin alladan körer,
 Batırlarım qılış urar,
 Dönip xarlaya xarlaya

Qorqıp seksendi bul janım,
 Qıyın boldı meniñ xalım,
 Qoqım bosın jegen naniñ,
 Otırıñ gurlaya gurlaya.

Eşitiñler begiw hanlar,
 Sawıldı ömiri dumanlar,
 Yarasınan aqqan qanlar,
 Ketti şarlaya şarlaya

Dağ başınan duman esken,
 Araptıñ kellesin kesken,
 Göruğlibek aman-esen,
 Keldi orlaya orlaya.

QIRMANDÄLİ

Burıñğı ötken zamanda Rum şaxärinde bir bay bar edi. Atıñı Arıslanbay dep at berer edi. Äne, Arıslanbay bir perzentke mutäj edi, äwliyelerge tunep, qartayğanda bir qızlı boldı. Anda qızınıñ atıñ qoyıw uşın Rum şaxäriniñ yaş ullı yaş kişisin şaqırıp uş kun tamam toy berip, atıñı Qırmandäli dep at qoydı. Äne Qırmandälini jeti jasına şıqqannan keyip mektepke berdi. Äne mektepte xäm jeti jıl oqıp molla boldı. Ontört yaşına keldi. Anda Arıslanbaydıñ qızına xär yerden jawşı kele başladı. Şul waqtında Arıslanbay ıqtıyarın qızına berdi. Qırmandäli ayttı: “Äy ata mäña ıqtıyar bergen bolsañız, meniñ aytqanımdı qılasız. Mäña patşadan qırq tanap järge bağ qurdırıp beresiz. Mäña degen iygitlerdi özime jiberesiz Patşadan darqanlıq pätek alıp beresiz.” dedi.

Anda Arıslanbay qızınan bul juwaptı eşitip, qırq tanap järge bağ qurdırıp, işinen xawızlar oydırıp, janıña qırq känizek qız berip, hızmetine jigiti berip, toqqız qabat köşki xaywan saldırıp, patşadan mörjarlıq pätek alıp, Qırmandälige berip bağdıñ işinde bul xalda qoya berdi. Şul waqtında kelgen jigitlerdi Qırmandäliniñ aldiña alıp bardı. Äne, barğan iygitler sazendeşilik etişti küreş tutıştı. Äne, sazendelikten jeñilgenniñ, küreşte yığılgannıñ kellesin alıp, bir järge uye berdi.

Qırmandäli onsegiz yaşına kelip arqayın kuşine toldı. Şul barış bilän uş juz alpız aşıqtıñ kellesin aldı. “Endi dünyada meniñ menen saz şertişmegen küreş tutışmağan kim qaldı?” dep habar saldı. Şul waqtında Şärdağlı Şämbilbelinde Tekeli Turikmen elinde jıǵalı begdiñ aqlıǵı Adıbek sultannıñ uǵlı Göruğlı Beg bar dep habar eşitti. Şul waqtında “Muña kim barıp eken?” dep habar saldı. Xeşkim men baraman dep şıqmadı. Şul elde bir qorrandoz Mama bar edi. Äne Mama Qırmandäliniñ janıña kölse Qırmandäli qapa köñilli xalda tur, Mama soradı: “Xäy qızım ne uşın qapa tursañ?” dedi. “Äy Mama seniñ ne işin bar, öz jolına jure bergil.” dedi. Anda Mama ayttı: “Meniñ nege işim bolmasın, saña Göruğlını alıp kelip bersem, qanday körer ediñ?” dedi.

Bunı eşitkennen Qırmandäli mamağa jıllı yuz bilän qarap: “Äy Mama ävwel Göruğlınıñ qanday adam ekeniñ qorra taşlap bilip bermeysizbe?” dedi.

Mama qora taşlap: –iyegi qayqı mañlayı duñqı, arqası yazıq adam eken-dedi. Şul waqtında mamağa: “Göruğlı bekke habar bere almaysızba?” dedi. “Balam men Göruğlığa

habar berermen biraq sen mağan nasbay pulını köbirek bersen?” dedi. Qırmandäli mamağa bir jām tilla berdi.

“Äy balam bul mäña jol azıq xām bolmaydı.” dedi. Şul waqtında Qırmandäli qolıña sazını alıp, mamağa qarap, neşe jerlerden timsal keltirip, bir söz dedi:

Şambılbelde Görüğlığa,
Barxa Mamajan habar ber?
Özi hummetli Allağa,
Turxa Mamajan habar ber?

Tilegiñdi bersin alla,
Iqlas ıqtıqatıñ alla,
Jäne bereyin juz tilla,
Barxa Mamajan habar ber?

Ğıyrat minip dağdan aşsın ,
Därya kibi tolıp taşsın,
Qırmandäli qızdı ğuşsın,
Barxa kempirjan habar ber?

Rum el bilän Şambılbel
Arası neşşe aylıq yol
İrkilip bolmağıl mähäl
Barxa Mamajan habar ber?

Guli qırman derler bizge,
Mama yaşın jetsin yuzge,
Iqlas ıqtıqatım sizge,
Barxa Mamajan habar ber?

Qırmandäli sözün tamam etti. Şul waqta Mama Qırmandälinen bul juwaptı esitip juz tilla qulağına tiygennen Mamaniñ waqtı ziyada hoş bolıp eki yeziwi qulağına jetip, eşektı zärteñ–zäberteñ ertlep, nasıbay şaqşağa nasıbaydı xām toltırıp, eşektin beline minip alıp, -

qaydasañ Şardağlı Şambılbel- dep mamañ şuw ketti. Az jurip, köp jurip, neşşe mezgiller şöl jurip, manañ eşekli dem tartıp, ılğal qılıp Şardağlı Şambılbelge jetti.

Äne, Göruğlınıñ mayxanasın tawıp alıp şawqım sala berdi. Bul şawkımdı esitip Göruğlı maydanğa şığıp: “Ne uşın ayağındı ögiz basqanday şawkım sala berdin, ber habırındı?” dedi. Anda Mamañ Qırmandäliden habar berip, qolındağı qıysıq tayağın saz etip, Göruğlığa qarap, bir söz dedi.

Rum jurtında bir janan,
Balam seni kelsin dedi,
Özi kelip hızmetimde,
Qol qawşırap tursın dedi.

Kälemde bardı hatları,
Telbede bardı atları,
Özi bilän jigitleri,
Tağzım qılıp tursın dedi.

Maqanıñ Şämbilbelidur,
Gezgeniñ xaqın jolı dur,
Piyriñiz Xäzireti Äliy dur,
Piriñ däsker bolsın dedi.

Kempir jana iyman bersin,
Qulli adam toyğa kelsin,
Kelip hızmetimdi körsin,
Qırmandäli kelsin dedi,-

Dep, Mama sözün tamam etti. Göruğlı ayttı: “Xäy Mama, seniñ şawkım sureniñ menen xeş zat tuşınmey qaldım. Aytıp turğanıñ ne zat, qanday adam?” dedi. Şul waqta Mama ayttı: “Rum şäxärinde Arıslanbay degenniñ qızı Qırmandäli degen dünyağa kelip. Äne uş juz alıp aşığıñ gellesin kesti, endi, sizdi kelsin dep bizdi jiberdi. Endigi näwbet sizge jetti. Bar, barma özin bil balam.” dedi.

Şul waqta Mama eşegin keyinge qaytarıp öziniñ jolına rawana boldı. Äne bul habardı eşitip Göruğlı sultan Ağayunıs periyzattın janıña barıp, qolıña tille sazını alıp, kelgen habarlardı bayan qılıp, bir söz dedi:

Arzımdı eşitkil kel periyzatım,
Mağan nazlı yardan habar kelipti,
Men sağan aytayın eşitken dadım,
Bizge ğamqor qızdan habar kelipti.

Endi men ketermen munnan guman joq,
Bu yollarda yaqşılıq bar, yaman joq,
Rum yurtında onıñdayın janan joq,
Bizge nazlı yardan habar kelipti.

Habarı kelgensoñ barımasam bolmas,
Mubäreke jamalın körmesem bolmas,
Saz şertip aytışıp jenbesem bolmas,
Bizge nazlı yardan habar kelipti.

Öte bilmen bälent dağnıñ qarınan,
Aq köksinde qoşa pitken narınan,
Qızı Arıslanbaydıñ Qırmandäliden,
Däli yardan bizge habar kelipti.

Ötelmadım bälent dağnıñ qarı bar,
Bağlarıñda alması bar, narı bar,
Men ğuşmağa onıñ jıñışke belı bar,
Mağan nazlı yardan habar kelipti

Göruğlı bek özi kelsin deyipti,
Aytışıp jeñişip alsın deyipti,
Uş juz alpıs kelle kestim deyipti,
Bizge ğamqor qızdan habar kelipti.

Göruğlı sultan sözün tamam etti. Anda Ağayunıs periyzat Göruğlıdan bul juwaptı eşitip, qorra taşlap qarasa Qırmandäliniñ kuşı Göruğlıdan artıq ekeniñ bildi. Şul waqtında Ağayunıs periyzat Göruğlığa bir neşe jerlerden wäsiyat berip, qolıña tilla sazını alıp bir neşe jerlerden tımsal keltirip bir söz dedi:

Xaramılıq ğoş jigitke yaraşmas,
 Alsañ, wäsiyatım ketme Göruğlı!
 Palwan qazdur awxalına qaramas,
 Alsañ wäsiyatım ketme Göruğlı.

Munnan barsañ şäxäri Bostan barıp ket,
 Xaq sänäsin kökiregiñde salıp ket,
 Aşıq Aydın piyrden pätiya alıp ket,
 Onnan pätiya almay ötme Göruğlı?

Uş juz alpıs baqşı palwan baranda,
 Aytışıp jıǵılışıp bəri ölgende,
 Endigi amanat sizge qalanda.
 Alsañ wäsiyatım, ketme Göruğlı?

Munnan barsañ şäxär Bostan eline,
 Mudam bolsın xaq sañası dilinde,
 Özin bir ğärşeksen Şämbil elinde,
 Alsañ wäsiyatım ketme Göruğlı?

Ağayunıs ketme deyip zar eter,
 Xaramılıq ğoş jigitni qor eter,
 Basar jıǵar ken jaxanın tar eter,
 Alsañ wäsiyatım, ketme Göruğlı?

Dep Ağayunıs periyzat sözün tamam etti. Anda, Göruğlı bir naşardan qorqıp, bul yerde qalmaqlıǵım meniñdey märtke miyasar bolmas, ne xäm bolsa barmaqlıǵım kerek dep, Ğıyrattı zärtteñ-zäberteñ ertlep, top jıǵalı terligin salıp, onsegiz yerden ayıl şalıp, ya piyrim Şähiymardan dep, Ğıyrattın ustine minip alıp, Mamaniñ turğan jayına keldi. Kelse Mama

äyyem ketip qalıptı. Äne Mamaniñ izinen quwa berdi. Biraq jete almadı. Äne Mamañ Görüğlıdan bir kun burın bardı. Qırmandäli ayttı: “Xäy Mama, Görüğlı qäne?”dedi. “Bir mezgildən soñ keler, balam.” dep, Qırmandäliден juz tilläsini alıp, Mamañ jayına ketti. Äne Görüğlı xäm kelebersin. Qırmandäli özine ara berip, yuzine ösma qoyıp, qaşına surme qoyıp basına bilgeniñ asınıp, tağına bilgeniñ tağınp, bir şaşmeniñ boyına uş juz alpıs känizegin izine ertip, sayran qılıp, Görüğlınıñ jolın kutıp jur edi. Aradan bir neşe saat ötkennen keyin Görüğlı xäm qızlarıñ ustine keldi. Şul waqtında Görüğlı qızlarğa qarap, qolıña sazını alıp bir söz dedi. Qırmandäli xäm muna juwap berdi.

Görüğlı:

Suw boyında turğan qızlar,
Nazlılar suw ber işeli,
Söylegen tilli zibanlar,
Jananlar suw ber işeli?

Qırmandäli:

Suwdiñ boyında qayır bolmas,
Tuş özin suwdan işe ber,
Xär kelgen tulki –şer bolmas,
Kel özin suwdan işe ber.

Görüğlı:

Äl mudam derbänt saqladım,
Boyıña özim saqladım
Men bir nazlı qız joqladım,
Qıyalım suw ber işeli?

Qırmandäli:

Suwımdı bermeyden yada,
Seniñdey köpti dünyada,
Xaslın turik seniñ bala,
Tuş özin suwdan işe ber.

Göruğlı:

Uzın uzın obañızğa,
Qonaq bolsam ordañızğa,
Qul bolayın babañızğa,
Nazlım bir suw ber işeli?

Qırmandäli:

Uzın uzın obam joqtı,
Qonaq qonar ordam joqtı,
Qul bolarğa babam joqtı,
Tuş özin suwdan işeber

Göruğlı:

Bälent dağdan aş bilmen,
Duşmana uğraşa bilmen,
Men bir kesel tuşa bilmen,
Nazlım bir suw ber işeli?

Qırmandäli:

Kesel bolğan uyde jatar,
Yardıñ şıyrın läbin tatar,
Aşıq bolğan kännen öter,
Tuş özin suwdan işeber

Göruğlı:

Göruğlı keldi mästana
Sorsam läbiñ qana-qana,
İrqılıp qılmañ baxana,
Nazlım bir suw ber işeli?

Qırmandäli:

Bizni Qırmandäli derler,
Goştıñni qamlay jıyerler,
Eki közinni xäm oyarlar,

Atıñdı burna qaşa ber.

Alqıssa, annan soñ Göruğlı Qırmändäliden bul juwaptı eşitip, turıp edi. Anda, Qırmändäli turıp qıyal etti: “Özi bir gärşek ğoş jigıt eken, buğan suw bermegenimiz ayıp bolar.” dep, altın qasa menen bir känizden suw jiberdi. Göruğlı: “Bu zanğardıñ özi alıp kelip bergende, baldaq penen turıpmedi.” dep qäxäri kelip, darğazap bolıp, oyanğannan Äwezjandı aldım, xeşkim qolımnan almadı. Gurjistannan Buldırıqjandı aldım, xeşkim qolımnan almadı. Bul järke kelip, bul zanğardan qorqıp turmağım qalay boldı?-dedi. At ustinen barıp, töbe şaşınan tutsam, nämärtlıq bolar, barıp belme-bel uşlap, Ğıyrattıñ aldına öngerip alıp kete bereyin dep qıyal etti. Surıp barıp Qırmändäliniñ bel buwarınan uslap atqa tarttı. Qırmändäli Göruğlınıñ jup jağasınan uslap, järke tarttı. Biri jerde, biri at ustinde küreş tuttı. Qırmändäliniñ Göruğlıdan kuşi arttı, at ustinen awdarı, kökiregine minip otıra berdi. Şul waqta Göruğlı ayttı: “Qarındaşım Qırmändäli dem qısma degen keselim bar edi, xarrağıraq tur!” dedi. Qırmändäli jılışınqarap otırdı. Ele xäm xarrağıraq, dep Qırmändälini deydilegen jerine otırğızdı. Soñda Qırmändälige ayttı: ”Äy Guli Qırman, seniñ zatlarıñdı, wäsbindi tärip etsem, neşik bolar eken?” “Maqul tärip etsen et, onan soñ öltirermen.” dedi.

Anda, Göruğlı qolıña sazın alıp, Qırmändälige qarap, birneşe jerlerden tımsal keltirip, bir söz dedi:

Uşa dağlardıñ başınan,
Lämlı-lämlı qar körindi,
Meniñ bul däli kewlime,
Sähibjamal yar körindi,

Keldim bälent dağdan aşa,
Kelip bir yara şolaşa,
Yar siynende qoşa-qoşa,
Qol tiymegen nar körindi.

Almadım yarıñ pändiñi,
Sormadım läpte qandını,
Siyneñ ustinde jup bändiñi,
Qurılğan bazar körindi.

Qıyılğan kâlem qaşları,
 Piste daxandur tişleri,
 On segiz örüm şaşları,
 Kumar közli yar körindi.

Göruğlı aytar arzım yazam,
 Japamen jabiriñe tözem,
 Panı dünyada mäs gezem,
 Jaxan maña tar körindi.

Dep, Göruğlı sultan sözün tamam etti. Şul waqtında Göruğlınıñ sazı-sözi Qırmandälige täsir etmedi. Äne, Qırmandäli Göruğlınıñ ustine minip, qanjarın taqap başın alajaq boldı. Sol waqtında Göruğlı ğaqır-ğaqır quldi, ğayığladı. “Äy Göruğlı ağa, yığlağanıñ duziw, qulgeniñniñ mänisi ne?” dedi.

“Qulgenimniñ mänisi aqmaqlığıma qulermen, Miyrimjan, Qambarjan degen eki şäkirtim bar edi. Şulardı alıp kelip, seniñ menen küreştirip, saz şertişmegenligime puşayman qılarman.” dedi.

Anda, Qırmandäli ayttı: “Miyrimjan Qambarjan şekirtleriñ bolsa alıp kelip aytıstırmısañ?” dedi. “Jan ustine qarındaşım aytıstırarman.” “Bar onda saña juwap, Miyrimjan, Qambarjan şäkirtleriñdi alıp kel?” dedi. Anda, Göruğlı altına qarawlap kete almay turdı. Äy Göruğlı ağa, ne uşın kete almay tursañ?” dedi. Göruğlı ayttı: “Men qalay keteyin boştan-boşqa bazarlıq bermediñ?” dedi. “Qanday bazarlıq kerek saña?” dedi. Maña munday bazarlıq kerek dep, Göruğlı qolıña sazını alıp, Qırmandälige qarap, bir söz dedi.

Bir sözim bar säwer yara,
 Desem quyıp jana-jana,
 Yar läbinnen bir posa ber,
 Öpsem läbin qana-qana.

Gulleriñiz şınasende,
 Qudanıñ räxmeti sende,
 Yar siynene siynem deñdi,
 Qoynıñ jännetdur gumana,

Aşıq bolğan şarap işti,
 Ğoş jigittin aqlı şaştı,
 Bir barmağım quydi-piştı,
 Ketti, däreyyu ommana,

Göruğlı der meniñ atım,
 Xaqqa yetişkey päryadım,
 Bir posa ber, periyzadım,
 Sorsam läbin qana-qana,

Dep, Göruğlı sözün tamam etti. Şul waqtında Qırmandäli ayttı: “Äy Göruğlı ağa, meni birewge bardı dep esitsen izimnen talap qılıp barsañ, bazarlıq bersem şunda berermen, xäzir ketip Miyrimjan, Qambarjan şakirtleriñdi alıp kelip aytıştır, nesiybem tartsa kelin bolurman, bolmasa baqtıñnan köfersen.” dep Göruğlığa juwap berdi. Göruğlı Ğıyratqa miñip: “Zängige hummet, quyısqanğa bereket, bul jerde qalğannıñ mıñda bir atasına nälet!” dep jolğa bäder ketti. Az jurip, köp jurip, Şardağlı Şämbilbeline jetti. Äne Ağayunis periyzattıñ aldıña barıp, maqtanıp, masayrap, qolıña tilla sazın alıp, bir söz dedi:

Munnan barıp Rum yurtına,
 Dağdan–dağqa aşıp keldim,
 Xeşkimse qutılmas mennen,
 Jännet uyın aşıp keldim.

Bir yardın janıña bardım,
 Zawqı sapalarıñ surdim,
 Qırmandäli qızdı kördim,
 Mal dunyadan keşip keldim.

Yar taptım Rum elinen,
 Quşqanman jiyñişke belinen,
 Posa alıp aq qolıñan,
 Gulgin şarap işip keldim.

Atıñ sorasañ Guli Qırman,
 Aytqan sözi därkte-därman,
 Göruğlıdan qalmay ärman,
 Qanat baylap uşıp keldim.

Dep Göruğlı sözün tamam etti. Şul waqıtta Ağayunıs periyzat tırnağına qarap, Göruğlınıñ jıgılıp qaytqanıñ körıp otır edi. “Äy zanğar Göruğlı ne uşın ötirik söylep keldiñ?”dep, qolıña tilla sazın alıp neşşe jerlerden tımsal keltirip bir söz dedi:

Yalğan söylep kelmek märtke jaraspas,
 Atıñ naşar jigit, jaralı keldiñ,
 Palwan qızdur awxalıña qaraşmas,
 Atı naşar jigit, jaralı keldiñ.

Ğıyrat minip bälent dağdan aşıpsañ,
 Qızdı körıp aqıl xuwıştan şaşıpsañ,
 Bir naşardiñ sen astına tusipseñ,
 Atıñ naşar jigit, jaralı keldiñ.

Därya kibi seniñ tolıp taqsañın,
 Onı körıp maldan, baştan keşkeniñ,
 Qutlı bolsın xiyle menen qaşqanıñ,
 Atıñ naşar jigit, jaralı keldiñ.

Ağayunıs der wäsiyatım almadiñ,
 Şämlibelden şaxäri Bostan barmadiñ,
 Aşıqaydın pirden pätiya almadiñ,
 Atıñ naşar jigit, jaralı keldiñ.

Dep, sözün tamam etti. Şul waqtında Göruğlı Beg Ağayunıstıñ sözine jawap qaytara bilmey, Miyrimjan, Qambarjan şäkirtleriñ Qırmändäliniñ bağına jönetti xäm özi Ğıyrat penen birge keldi. Anda, bağqa kelip, Qambarjandı bağqa kırıgızıp jiberdi. Qambarjan bağdı aralap gullerdi saralapterip jur edi. Qırmändäliniñ jällad qızları gullerdi aralap jurden Qambarjandı körıp Qırmändäliniñ aldına alıp bardı. Qırmändäli ayttı: ”Kimsen, jawapsız bağdı aralap

jurgen?” dedi. Şul waqta Qambar ayttı: “Men aşiqman.” dedi. Qäne aşiq bolsañ saz şalıp, söz ayt,-qolıñnıñ sazını, gäppiñniñ tuzını köremiz –dedi. Şul waqtında Qambarjan qolıña tilla sazını alıp, Qırmändäliniñ nâzlinde turıp, bir neşşe jerlerden tımsal keltirip, bir söz dedi:

Qurbaniñ bolayın gul yuzli janan,
 Seniñ bilän dârwan surmege keldim,
 Aşılğan bağıdañ rân-bärân guliñ,
 Bağman bolıp guliñ termege keldim.

Bedew mıñıp gezsem dağı duzleriñ
 Târiypin men desem sendey qızlarıñ
 Badam qabaqlarıñ bal ağızlarıñ
 Şul şıyrin tiliñnen sormağa keldim.

Közleriñ jan alğış qaşıñ kâmana,
 Seni körgenlerdiñ qalmas ärmanı,
 Käne uş juz alpıs qızdiñ sultanı,
 İsteseñ bağıña kirmege keldim.

Aşiq Qambar aytar bağıña kirsem,
 Şämen bağlap bağda gulleriñ tersem,
 Seniñ bilän zawqı sapalar sursem,
 Yar seniñ qoynıña kirmege keldim.

Dep Qambarjan sözün tamam etti. Anda Qırmändäliniñ qäxäri kelip: “Bul zañğar Göruğlıdan uş paqsa tömen eken, bar bunı alıp barıp zidana salınlar.”dep buyırq etti. Äne Qambarjandı alıp barıp zindana saldılar, qaytıp kelatırsa, Göruğlınıñ ekinşi şäkirti Miyrimjandı kördi. Anda Miyrimjandı xäm uslap alıp, Qırmändäliniñ nazlına alıp bardı. Anda Qırmändäli ayttı: “Kimsen?” dedi. Miyrimjan ayttı: “Aşiqman.” dedi. Aşiq bolsañ saz şalıp söz ayt, qolıñnıñ sazını gäppiñniñ tuzını köreyik.” dedi. Anda, Miyrimjan qolıña tilla sazını alıp, Qırmändälige qarap bir söz dedi:

Geşit etip keldim buw bağa,
Bağında guller dolanur,
Aşılğan rân-bārân gulin,
Termege qollar dolanur.

Yarım kireli otawğa,
Başında dur tilla jığa,
Seyil etip gezsem bağa,
Yurmekke yollar dolanur.

Seni körgeñ biy qarardı,
Ğamzen janıma qanjardı,
Köksindegi jup anardı,
Tutmağa qollar dolanur.

Miyrım aytar bağrım para,
Zärbap köylek seña jara,
Siyneñ ustinde şoq jara,
Yaraña mälxäm dolanur.

Dep Miyrımjan xäm sözini tamam etti. Şul waqtında Qırmandäli qäxäri kelip: "Bar, munı xäm zindağa salıp Qambar menen qosıp, kellesin alıp, uş juz alpız aşıqtıñ kellesine qosın."dedi. Şul waqtında jällad qızlar Miyrımjandı alıp barıp, Qambarjandı xäm zindannan şıǵarıp, bulardıñ ekewiniñ qollarıñ bağlap, ayralıqqa yuregin daǵlap, jällad qızları aldına salıp aylap, bulardı öltirmege şaǵlap bara berdi. Şul waqtında Miyrımjan aylap baraqtan jällad qızlarǵa yalbarınıp qolında sazi bolmasa xäm tilinde sözi menen bir söz dedi:

Şul nesiyben xaydap keldi bu jaya,
Bugin meni azat qılıñ periler?
Neǵılayın qaldım bunday bälege,
Bugin meni azat qılıñ periler?

Döxmet etip eki qolım bağlamañ,
Xijri otına jurek bawrım daǵlamañ,

Ğazap penen öltirmege şağlamañ,
Bugin meni azat äyleñ periler?

Bärşeniz xäm bolıp xämme periyzat,
Qolıñızda äylermen men bugin päriyad,
Piriñniñ xaqqında äyleñler azat,
Bugin meni azat qılıñ periler?

Miyrım aytar eşitip meniñ arzımnı,
Yad qılayın şähiymardan piyrimni,
Görüğlibek körse qırar bəriñdi,
Bugin meni azat äyleñ periler?

Dep Miyrımjan bul jawaptı ayttı. Şul waqtında qızlardın reyimi kelip Miyrımjan, Qambarjandı bosatıp, bularğa jawap berdi. Anda Miyrımjan Qambarjan bul bäladan qutulğanıña şuqır qılıp, Görüğliniñ janiña bardı. Anda Görüğli şäkirtleriñe sizler elge qayta beriñ dep, olardı Şardağlı Şämbilbelge qaytarıp, özi: “Qaydasañ Bostan şäxäri” dep, bäder ketti.

Şul ketişden Aşıq Aydıñ pirdiñ mäqanıñ sorap bara berdi. Neşşe kunler jol jurip, dem tartıp, ılğal qılıp, şäxäri Bostan eline barıp, Aşıq Aydın pirden mädiresesin tawıp alıp, şul yerde köp aqsaqallı adamlarğa duş boldı. Ol bir aqsaqallı Babadan :”Aşıq Aydın pir qaysı?”dep soradı. Ol ğarrı: “Anaw miyraptıñ astında otırğan adam.” dep juwap berdi. Görüğli ayttı: ”Pir degen küreşkende jıqqanday, aytıssa jengendey adam bolmağı kerek, ne bolsa şunnan xäm pir bolama?” dedi. Anda ol adam: “Özin barıp aytısa ber, baqtıñnan köwersen.”dep hizmetine ketti. Şul waqtında Görüğli:”Munnan barayın sawal sorayın jawap berse bergeni, bermese at ustinen qayta bereyin.” dep at ustinen barıp sälem berdi. Anda Aşıq Aydın salamıñ älik aldı. Şul waqta Görüğli sawal sorap pir jawap berip ekkisi yağlı–bärli aytıstı.

Görüğli Aşıqaydıñ pirge dunyanıñ jaratılısı tuğrısındağı hikmetler xaqqında bir neşe sawlalar berdi, Aşıqaydıñ pir alardıñ berşesine jawap berip öziñiñ aqıllı danalığı bilimdanlığı bilan görüğlini xeyran qaldırdı.

Anda, Görüğli Aşıqaydıñ pir ekeniñ bilip ayağına bas urıp qırq suwpığa qosılıp basına sälle ustine mälle qıyıp jure berdi. Egerde jumısqa buyırsa on–onbes suwpınıñ islegeniñ özi aq isley qoyadı. Anda awqat jese bes–altı suwpınıñ jegen awqatıñ jep qoyadı. Onıñ atıña

Rawşan suwpı dep at qoydılar. Äne kunlerden bir kun meşittiñ döğeregine suw tögiw gezegi keldi. Buğan qırq ögizdiñ terisinen bolğan meşıqtı qolıña berdi Kun batqannan tañ atqanşa suw quydi. Azanda meşitti suw alıp ördek uşın ğaz qonıp, meşittiñ jıgılıp jatqanıñ körip azanşı suypı kelip: Äy Rawşan suwpı bul ne qılğanıñ?”dep Göruğlını ura berdi. Sol waqta Göruğlı ayttı: ”Äy suwpı meniñ ura-ur degen keselim bar, eger keldem qızsa bäreñdi urıp jığarman.” dep ana suwpılardı birin-birine urıp qırq suwpınıñ bäreñ öltirip ustine mindi. Bul awxaldı Aşıqaydiñ pir maydanğa şığıp körse meşittiñ jıgılıp jatqanıñ qırq suwpını öltirip ustinde Rawşan suwpınıñ otırğanıñ körip qolıña uyiniñ sıırığın alıp: “Äy Rawşan suwpı ket bolmasa qarap qılarman.” dep Göruğlını quwıp jiberdi. Göruğlı atıña minip Şardağlı Şämbil qaydasañ dep bäder ketti. Bul söz bul jerde tursın. Endigi sözdi Aşıqaydiñ piyirden alıñ.

Aşıqaydiñ pir tazadan meşit saldırıp tazadan suwpılar tutınıp, şul usta Badam degen adamnıñ uğlı Qaramjan degen balanı şäkirt tutıp, kunlerden bir kun jatıp tus kördi. Tusini tağdirin xeşkim bilmedi. Qaramjan ayttı:”Taqsır tuşınızdı aytsañız men jorıyn?” dedi.

Anda Aşiq Aydın qolıña tilla sazın alıp, Qaramjanğa tusin aytıp, bir söz dedi:

Bir keşe yatırem bir awxal kördim,
Äweli başları qulalı keldi.
Qudanı yad etip ornımnan turdım,
Tamamı başları qulalı keldi.

Bir neşe saabalar keldi tuşımda,
Bir rawiyat kördim yuz onbeşimde,
Payğambar tajını şanıştı başıma,
Ontört kunlıq aydek jamala keldi.

Gözzalar xäm bolıp naqşı bānt äylep,
Lalazar kiyinip öziñi şaylap,
Bir nazlı körindi zulpıñı tawlap,
Ontört keşe aydek jamalı keldi.

Aşıqaydiñ aytar yalğan demegil,
Bul dunya bir puştı ğamıñ jemegil,
Mägär bolsa öziñiñ ğamı demegil,
Kewlime bir yardiñ qıyalı keldi.

Dep Aşıqaydiñ pir tusin bayan etti. Andıñ soñ, Qaramjan bul xäm qolıña tilla sazını alıp, Aşıqaydiñ pirdiñ tusini jorıp, bir söz dedi.

Kälpem mubaraktur körgen tuşleriñ
 Äwel kelgen Adamata bolaydı.
 Qudanı yad etip tursañ orniñnan,
 Soñıra kelgen Rasulilla bolaydı.

Tört kişi teñ turıp sordı juwabın,
 Qol köterip oña ettiñ tawabın,
 Birewi berdiler gul-gul şarabın,
 Şarap bergen Xäzireti Äliy bolaydı.

Gözallar xäm bolıp seyilge şığıp tur,
 Närkes közin aşıp qaşın qağıptı,
 Dal gerdenge tilla xäykel tağıptı,
 Körgen qızın Qırmändäli bolaydı.

Uş juz alpıs aşıq tuşinde kelmiş,
 Xaq näzer qılmasa tawabı bolmas
 Pirge qol bergenler na umit qalmas
 Bunı bilgen Qaram sultan bolaydı.

Dep piriniñ tusiniñ tebirin şeşti. Anda Aşıq Aydın pir: “Yur uğlım sazımdı köter, şul gözzaldı barıp körmesem bolmas.” dep, eşekti zärteñ–zäberteñ ertlep, on qadaq şaydı xäm qorjınğa salıp qaydasañ Rum şäxäri?-dep bäder kettiler. Az jurip köp jurip Rum şäxärine barıp, Qırmändäliniñ bağına keldiler. Anda Aşıq Aydın pir ayttı: ”Qaramjan sen Qırmändäliniñ köşkisiniñ aldiñan sazındı şertip öt, meniñ barımdı bildir, men bul järde qalayın?” dep Qaramjandı jönetti. Qaramjan sazını alıp Qırmändäliniñ köşkisiniñ aldiñan öte berdi. Qırmändäli: “Äy uğlan neşik uğlansañ?” dedi. Qaramjan: “Aşıqman.” dedi. Anda, Qırmändäli ayttı:”Eger aşıq bolsañ saz şertip söz ayt. Qolıñniñ sazını gepiñniñ tuzını köremiz.” dedi. Anda, Qaramjan qolıña sazını alıp, Qırmändälige qarap, bir söz dedi:

Seni deyip keldim Bostan şaxärinen,
 Qaram uğlan bağ seyline keleydi,
 Sen bir gözzal esit meniñ dadımı,
 Qaram uğlan bağ seyline keleydi

Men bir aşıq keldim saña saz bilän,
 Bir uyrek awlarman baxär yaz bilän,
 Aytısıp bir Qırmandäli qız bilän,
 Qaram sultan bağ seyline keleydi.

Yaşlığında mudam işin jän bolar,
 Waqtın öitse, mudam kewliñ ğam bolar,
 Otızdan ötkensoñ xalın ten bolar,
 Qaram uğlan, bağ seyline keleydi.

Waqtın ketse käd-di boyın dal bolar,
 Älipti körgende tilin lal bolar,
 Pirimizge siyneñ usti jol bolar,
 Qaram uğlan bağ seyline keleydi.

Aşıq Qaram arzı äylesem öziñe
 Qurban bolsam qawmetine yüziñe
 Aşıq boldım Arıslanbaydıñ qızına
 Qaram uğlan bağ seyline keleydi.

Annan soñ Qırmandäli: “Aşıq boldım atasınıñ qızına-degen sözün ne uşın ayttı?” Bul uęlannıñ qarnıñan qırq tayaq alın?” dedi. Şul waqta känizler Qaramjannıñ duwtarın sıdırıp, jatqızıp ura basladı.

Anda Qaramjan ayttı: “Äy qızlar men şu duwtarımdı bir tärip etsem annan soñ urınlar?” dedi.

Qırmandäli ayttı: ”Aytsın.” dedi, Anda, Qaramjan qolında sazı bolmasa xäm dilinde sözi bilän duwtarın tärip etip, bir söz dedi:

Sınsa sınsın biziñ duwtar,
 Sınğan duwtar izletermen,
 Piyrım ustazım kelgende,
 Nar buraday tisleşermen.

Wädeñnen sen bolıp juda,
 Juziñnen ketipti xaya,
 Bizge-de yar bolsa quda,
 Xaq dil berse sözleşermen.

Aqlım alğan suygi sözdur,
 Janım alğan nārkes qozdur,
 Duwtardıñ qunı mıñ qızdur,
 Kālpem kelse sözleşermen.

Qırmandāli etmeñ qāxriñ,
 Kelmese rāximıñ miyriñ,
 Aq köksinde qoşa nariñ,
 Tutqan waqta sözleşermen.

Aşıq Qaram meniñ atım,
 Xaqqa etişsin päriyadım,
 Aşıqaydıñdur ustazım,
 Ustaz kelse sözleşermen.

Şul waqtında Qırmandāli ayttı: “Bala gāppiñ juğımlıraq körinedi, yane bir bānt ayt.” dedi. Şul waqta Qaramjan Qırmandālige bağışlap jāne bir söz dedi:

Başıñnan aylansam gul yuzli yarım,
 Aytsam öltirerseñ aytsaman ölem,
 Aq siyneñe pitken ol qoşa nariñ,
 Tutsam öltirerseñ, tutmasam ölem.

Men seni suygenmen jan menen gilden,
 Sen meni suymege qorqarsañ elden,
 Qıtayı barmağıñ qınalı belden,
 Tutsam öltirerseñ, tutmasam ölem.

Men bugin keşmişem xärne barınman,
 Ayrılğanman qolda tilla tarımnan,
 Aq köksiñde bitken qoşa nariñnan,
 Tutsam öltirerseñ tutmasam ölem,

Belim baylap kirsem seniñ oynıña,
 Kälpem kelse bir iş qoyar moynıña,
 Aşıq Qaram kirsem seniñ qoynıña,
 Kirsem öltirerseñ, kirmesem ölem.

Dep sözün tamam etti. Şul waqta Qırmandäli ayttı: “Äy Qaramjan piriniñ bar ekeniñ bildik. Anda pirine habar ber biziñ bilän ol xäm aytıssın?” dedi. Şul waqtında Qaramjan Aşıqaydıñ pirge habar berdi. Anda Qaramjan ayttı: “Sizdi Qırmandäli şaqırı atır.” dedi. Anda Aşıq Aydın pir ayttı: “Qırmandäliniñ waqtı hoşma ya qapada ma?” dedi. “Waqtı hoş.”dep jawap berdi.

“Eger waqtı hoş bolsa mazarstanlıqqa seyilge keler eger kewli qapa bolsa bağqa seyilge keler. Meni ol järke alıp barıp bir ölgen öliniñ görine salıp, dad pirim dep yığlap otıra ber.” dedi. Şul waqtında Qaramjan Aşıq Aydın pirdi bir taza ölgen öliniñ görine salıp, -dad pirim- dep yığlap otıra berdi. Qırmandäli Qaramjan kelmedi keşikti dep mazarstanlıqqa seyilge keldi. Şul waqtında Qaramjanğa közi tuşıp qolında sazı bolmasayam dilinde sözi menen Qaramjanğa qarap, bir söz dedi, Pir xäm görde jatıp juwap berdi:

Qırmandäli:

Ne uşın qorıqmadiñ atımnan,
 Sen kimseniñ uğlanısañ?
 Ayrıldıñba ustazıñnan,
 Söyle kimniñ uğlanısañ?

Pir:

On mîñ muqamğa döndirip,
Boş kördiñbe mäydandı sen?
Urıp duwtarın sindırıp,
Yaş kördiñ be, uğlandı sen?

Qırmadäli:

Ket Baba kelgen yolıña,
Qaramayman oñ solıña,
Turı kelipseñ ölimge,
Basıp oqı, iymandı sen.

Pir:

Xaq diyip şıqmışam görden,
Sawal sorap ullı pirden
Uğrasañ qaşarsañ bul yerden,
Yaqşı tanı, Babandı sen?

Qırmadäli:

Aşıqlıgıñ buldur seniñ,
Eglenbey alarman janiñ,
Tökiler mäydanda qanıñ,
Basıp oqı, iymandı sen?

Pir:

Şın aşıqman sözim beriktur,
Säna keldim jekme jekdur,
Babannıñ qıyalı köpdur,
Körset, bizge siynendi sen?

Qırmadäli:

Ket Baba yolımnan ıraq,
Arqañızğa tiyer tayaq,
Öziñ ğarrı saqalın aq,

Qaydan kelgen diywanasañ.

Pir:

Arzım bar yarğa aytmağa,
Şiyrin läbinnen tatmağa,
Baban keliptur yatmağa,
Bizge körset, siynendi sen?

Qırmandäli:

Men özim qızlardıñ hanı,
Öltirdim uş juz palwannı,
Sen kördiñbe Mustapanı,
Aşıqlardıñ särdarımısañ?

Pir:

Şekme perdeni yuzlerge,
Baqmayman başqa qızlarğa,
Yaşlıq eterseñ bizlerge,
Şaqır ğarrı anañdı sen?

Qırmandäli:

Qırmandäli qayttım raydan,
Yuzlerim tolıdur aydan,
Bul işler bizge qudaydan,
Kel tutaber älimdi sen?

Pir:

Aşıqlar yolu qıyındur,
Säna yalğan maña şındur,
Sorasañ Aşıqaydıñ dur,
Yaqşı tanı Babandı sen?

Dep sözün tamam ettiler. Anda Qırmandäli Aşıqaydıñnıñ sözinen utılıp, –ketege ketsek qayttıq –dep Aşıqaydın pirdiñ ayağına baş urıp, sarayına alıp barıp, izzet-ıqram menen sıylap,

dizden töşek, belbewden jastıq salıp, ommanı bälentten qalap kök şaydı xäm aşşı salıp, дәsturhanğa toqqız turli taam tögip, Babanı sıylay berdi. Anda, Qırmandäliniñ bir känizi bar edi. Şul käniz barıp: “Qızındı quda urdı soñında bir juz onbeske şıqqan bir Baba bilän zawqı sapada bolıp atırıptı.” dep Arıslanbayğa habar berdi. Anda Arıslanbaydıñ bul işke qähäri kelip, qoliña sırgawıl alıp Qırmandäliniñ köşkisinen Aşıqaydın pir menen Qaramjandı quwıp jiberdi. Äne Qaramjan menen Aşıqaydın pir Dağıstanğa barar edi. Aldınan Rum şähäriniñ patşası şığıp Babağa salam berdi. Baba sälemiñ älik aldı. Patşa ayttı: “Äy Baba, netip jurgen Babasañ?” dedi. Baba ayttı: “Men Arıslanbaydıñ qızı Qırmandäli menen aytışıp jenip edim. Ämme Arıslanbay meni qızınıñ köşkisinen tayaqlap quwıp jiberdi. Patşa bul juwaptı eşitip: “Men bugin Arıslanbaydıkine miymandarlıqqa bararman. Siz xäm şul yerden tabılın?” dedi. Şul waqtında patşa Arıslanbaydıkine miymandarlıqqa tuştı. Baban xäm şunıñ yanıñda bir uyge miyman bolıp tuştı. Xär yerden baqşı kıldırıp, Arıslanbay sazende tappadı. Patşa ayttı: “Şul yerde yaşı bir juz onbeske şıqqan bir ğarrı baqşı bar, şunı keltirip aytırıp beriñ, bay ağa?” dedi. Şul waqta bay Aşıqaydıñ pirdi izlep tawıp: “Äy Baba, bir qonağım bar, şunı kutip ber?” dedi. Şul waqtında Baba ayttı: “Äy Arıslanbay sen meni orınsız qıynadıñ barmayman.” dedi. Şul waqta Arıslanbay käteligin moyınlap Babanıñ ayağına baş urıp Babanı uyine alıp bardı. Anda Babağa -bir saz şalıp beriñ-dedi. Anda Baba ayttı: “Meniñ yanımda qırq qız bolmasa saz şerte almaytuğın edim.” dedi. Şul waqta Arıslanbay qızına habar jiberdi. Äne bul habardı eşitip, Qırmandäli qırq qızı bilän ordanıñ onjağınan jay alıp otırdı.

Anda Aşıqaydın pir qoliña sazını alıp qızlarğa qarap, neşşe yerlerden tımsal keltirip bir muqalles ayttı:

Şuqir eteyin allağa bir aya közim tuştı,
 Sıyınarman allağa dildara közim tuştı,
 Waqtım jetip tur yarım, bir kämälğa yetirdiñ,
 Biziñ bilän maydanda мәрт oynadıñ utıldıñ,
 Wäde etken kel yarım ıqrara közim tuştı.

Bilmäs мәрттиñ qädirini nämәрт işi miñnetti,
 Sözle söziñ dur bolsın dur baxası qımbattı,
 Saña kim aşıq bolsa şın xaqıyqat xummetti,
 Aş qoynıñdı köreyin qoynıñ goya jännetti,
 Jännettä kirgen ölmes säyrana közim tuştı.

Qızlardıñ säri senseñ jul sär jıǵa başıñda,
 Baǵ seyiline gelipseñ qırq känizin qaşıñda,
 Qızlar yulduz sen aysañ tuwıp meniñ tuşımda,
 Tuştım seniñ ısqıña bir juz on bes yaşımda,
 Baǵlarda taza pisken änara közim tuştı.

Neşşe kunler zar bolıp kördim yarım qändiñi,
 Embek näsip bolar ma yar läbiñniñ kántini,
 Iqlasımnan tutarman seniñ bergen pändiñni,
 Yazdırsam men köreyin siyneñ tugmä bändiñi,
 Baǵlarǵa taza pitken rayhana közim tuştı.

Säwer yarım Gulännam ölgenşe surseñ дәwran,
 Yetti aşıq ötipti xämmäsi bolsın xayran,
 Birneşşe duşmanlardıñ siynesi bolsın oyan,
 Qırq känizin qaşıñda baǵqa qılıpsañ sayran,
 Aşıqaydıñ ne ärman Qırmana közim tuştı.

Dep Aşıq Aydın pir sözini tamam etti. Şul waqtında xeşkim xeş söz aytmadı. Äne Qırmandäli köşkisine qayttı. Anda patşa ayttı: "Äy Baba ne maqsetin bar, ayt." dedi. Anda Babañ patşaǵa qarap qolıña sazını alıp, öziñiñ tileklerini bildirip, bir söz dedi:

Şaxım aytıñ Arıslanbaya,
 Wäde etken yarnı bersin?
 Etti nalışım qudaya,
 Zıya zulpı tanrı bersin?

Xusin alamdı yandıran,
 Palwanlıǵını bildirän,
 Uş juz aşıqnı öltirän,
 Jädiw köz qunqarnı bersin?

Abıw şäraptan qandırıp,
 İşim şırağım yandırıp,
 Toy etip, xalıqtı quldirip,
 Etti qatar narım bersin?

Qolımdağı sazım bolsın,
 Bul iş mennen lazım bolsın,
 Qıyametlik qızım bolsın,
 Aldıñdağı barın bersin?

Aydiñ der keldim jaxana,
 Tapbasın bunday baxana,
 Bağış qıldım Qaram jana,
 Qırmandäli jayın bersin?

Dep Aşıqaydiñ pir sözün tamam etti. Şul waqtında patşa xuqim etti. Anda Qaramjanğa Qırmandälini adayı şän-şäwket bilän qostılar. Äne Qırmandäli etti qatar narğa dunya juqlep qaydasañ şäxäri Bostan dep rawan boldılar. Äne neşşe kunler jol jurip dem tartıp ılğal etip şäxäri Bostanğa bardı. Anda usta Badam kelinli bolğanlıǵına quwanıp qırq kun toy-tamaşa jariyaladı. Äne halqına at şaptırıp gures tuttırıp nağra sırnay şerttirip masqarapaz oynatıp baksı ayttırıp toy qıldılar. Äne Qaramjan Qırmandäli menen ayşı äşirette boldılar. Endigi habardı Göruǵlıdan esitesizler.

Äne Göruǵlı sultan Şambıldıñ ortasındağı yoldan bajı pul alıp turar edi. Bir kuni Göruǵlınıñ aldınan bir qarwan şıqtı. Göruǵlı ol qarwanlardan Aşıqaydiñdi soradı. Anda qarwanlar Aşıqaydınñ Qırmandälini jenip, şäkirti Qaramjanğa alıp bergeniñ bayan etti. Şul waqıtta Göruǵlı bul juwaptı esitip, quwanıp: “Äy qarwanbaşı sennen aladigan bajım özine suyiñşi bolsın.” dep, qarwandı jiberip öziñiñ mayxanasına keldi. Şul kun ötdi. Anda Göruǵlı säxär tutıp Sapar köseni oyatıp, öziñiñ ketermenlik saparını bayan qılıp, qolıña tilla sazını alıp, Sapar kösege qarap, bir söz dedi:

Eşitip qal Sapar Maxrem,
 Men bugin Bostana ketem,
 Uyqıdan bolmağıl biyğam,
 Beglerden pinxana ketem.

Tahtıñ ustinde otırdı,
 Biziñ bilän sawbet qurdı,
 Kelerseñ dep wäde berdi,
 Şul ahtı-paymana ketem,

Arzım bar yara aytmağa,
 Şul qoşa narını tutmağa,
 Kuşaqlap yarı yatmağa,
 Közleri mästana ketem.

Işqı yolına tuşgen adam,
 Yar yolına qoyar qadem,
 Toy başlaptı usta Badam,
 Toy tutıp palwana ketem.

Görüğlı aytar yandıрмаğa,
 Aq siynege miñdirmege,
 Nesiyyeni öndirmege,
 Qırmandäli janğa ketem.

Dep Görüğlı sultan sözün tamam etti. Şul waqıtta Sapar Mährem: “Äy Görüğlı ağa ager Bostan şäxärine barsañ, menga bir nazlı yar keltir?” dep qolıña sazını alıp, Görüğlığa qarap bir söz dedi:

Arzım eşit Görüğlı ağa,
 Bizge bir yaqşı keltir?
 Yolında boldım sadağa,
 Ğamzası juwan nar keltir?

Seyil etermen dağ başında
 Aqıllım qalmadı xuwşımda,
 Özi bolsın onbeşinde,
 Xärne keltirsən tez keltir?

Ğoş jigitseñ kewliñ hoşdı,
 Qayda barsañ yolıñ boşdı,
 Men bir iniñ bir naqoşdı,
 Mänga bir baxär yar keltir?

Aşıqlıq bir qıydıñ yoldı,
 Yuregimiz boldı dağlı,
 Qırq kun boldı uwayım-qayğı,
 Xärne keltirseñ, tez keltir?

Uylensin doslar uylensin,
 Duşmannıñ qoldı baylansın,
 Xäwliden zordan aylansın,
 Xärne keltirsən tez keltir?

Göruğlı Beg sen yad äyle,
 Ötkenlerdi abad äyle,
 Sapar mähremdi şad äyle,
 Erteñnen qaldırmay keltir?

Dep sözün tamam etti. Şul waqtında Göruğlı sultan tanıñ bir waqtında Ğıyrattı zarteñ-zabarteñ ertlep altınnan erin, mawıttan terlik salıp, juptan aylıp şalıp, jaw jarağın asınıp ya piyrim Şaxıymardan dep Ğıyratqa miñip alıp, Äy Sapar Mährem, bahıtıñnan körersen dep qaydasañ Bostan şaxäri dep, yolga rawana boldı. Az jurip, köp jürip bir neşşe mezigil yol jurip, yol tartıp ılğal etip, Şaxäri Bostan eline bardı. Anda baxana qılmaq uşın duwtarın urıp sındırıp, äne usta Badamnıñ qolıña berip, duwtarımdı duzet, dep qolıñda sazı bolmasa xäm dilinde sözi bilän bir söz dedi:

Şambılbeldeñ bir ğoş iygit kelmişem,
 Ustam sazım duzet, ğardaş bolalı,
 Sındırıp sazını xayran bolmışam,
 Ustam sazım duzet, ğardaş bolalı?

Sayran etdim Şambılbelдің duzine,
 Qurban bolam şäkirtiñniñ özine,
 Ustam sadap qoydır duwtar yuzine,
 Ustam sazım duzet, ğardaş bolalı?

Ustam menga munday qılma baxana,
 Hawazıñ tuşgendur jumli jaxana,
 Bir aqşam miymanım qızda jawana,
 Ustam sazım duzet, ğardaş bolalı?

Ustam biziñ bilän ğardaş bolarsañ,
 Sazımdı duzetsen sarpay alarsañ,
 Duzetmeseñ qılış qırını jerseñ,
 Ustam sazım duzet, ğardaş bolalı?

Bul yerden öterler aralap pirlər,
 Ğıyrattı mıñgende titireydi yerler,
 Tanımasañ bizdi Göruğlı derler
 Ustam sazım duzet, ğardaş boladı?

Dep sözini tamam etti. Anda, Göruğlı begden bu juwaptı eşitip, usta Badam şäkirtine: “Sazın duzetip ber.” dep buyırdı. Şul waqta Göruğlığa sazın birge pitkendey etip, duzetip berdi. Äne Göruğlı sultan sazını duzettirip, adamları bilän uyrenisip aspaznıñ yanıña barıp paytın tapıp, qazanğa beyxuş дәri taşladı. Äne bul qazannan işken adam beyxuş jıǵılıp atır. Äne Göruğlı bul payıttan paydalanıp Qırmandäliniñ yanıña barıp, bir söz dedi:

Wädeñ uşın keldim yarım,
 Aytqan söziñ puş boldı ma?
 Aşılıp tur gul yuzleriñ
 Yaz kunleriñ qıs boldı ma?

Arzım jetispes yarıma
 Qurban bolayın täniñe,
 Ne uşın kelmediñ janıma,

Bergen wädeñ puş boldı ma?

Nazlı yar uyden şıqmadıñ,
 Yaqiy kelgenim bilmediñ,
 Yuzime qulip baqmadiñ,
 Biziñ bilän ğoş boldıñ ma?

Göruğlı kelip tur yarım,
 Ne uşın eşitmeyseñ zarım,
 Wädesi yalğanşı yarım,
 Bergen wäden puş boldı ma?

Dep Göruğlı bek sözün tamam etti. Anda, Qırmandäli bul sözdä eşitip maydanğa şıqtı. Göruğlını körip, Göruğlı Qırmandäliniñ körip, Göruğlı sazını alıp Qırmandälige qarap ekewi däsme-däs aytıadı.

Göruğlı:
 Jawan xär jaydı gezersen,
 Tärkiñnen tutsam ne derseñ?
 Terkiñ habarın alğanşa,
 Nariñnan tutsam, ne derseñ?

Qırmandäli:
 Narımnan tutqan tuyarlar,
 Şiyriñ janiñdı qıyarlar,
 Elitip bul jaya qoyarlar,
 Qul diyip satsam, ne dersen?

Göruğlı:
 Qul kelmäs pi saqtan jerden,
 Aşıq dönbes bir ıqrardan,
 Soradım, bermediñ gulden,
 Bağşana kirsem ne dersen?

Qırmandäli:

Ne işin bar gulim bilän
Kuniñ öter zulım bilän,
Tarqanlı qolım bilän,
Seni öltirsem ne dersn?

Göruğlı:

Yarım öltirseñ sawaptı,
Sen dep keldim jekme-jekti
Siyneñ bizge keñ jaylıqtı,
Şıǵıp yazlasam ne dersen?

Qırmandäli:

Qırmandäli keldim tilä,
Senbir bulbil qonsañ gulä,
Men bir soña kölden köle
Pärlayıp uşsam ne dersen?

Göruğlı:

Göruğlı keldi kuş kibi,
Qanatları kumiş kibi,
Alğır bir laşın quş kibi,
Seni awlasam ne dersen?

Dep aşıqlar sözün tamam etti. Şul waqtında tizden tosek, belbewden dastıq salıp, Göruğlı menen bir neşe kundiz äşirette boldı. Göruğlı ayttı: “Äy guli Qırman meniñ Sapar Mährem atlı bir iygitim bar edi. Onıñ juptı yoq edi. Şuna bir zayıpnı tawıp berseñ qalay bolar eken?” dedi. Şul waqta guli Qırman äjep bolur ağa dep, Usta Badamnıñ uş qızı bar edi, ortanşı qızı kelte baqay mändirsek, özi juwan semizek qız edi. Äne şul qızdı Göruğlınıñ artına mingeştirip jolın bolsın Göruğlı dep, Göruğlı menen hoşlasıp qala berdi. Şul waqtında Qırmandäliniñ bir känizegi bar edi. Usta Badamğa barıp, habar berdi, xäm Görğulını tärip etip, käniz usta Badamğa qarap, bir söz dedi:

Ğoş jigittiñ jolı tuştı,
 Ne bağ tuydı ne bağmanıñ,
 Usta Badam qızıñ ketti,
 Ne bağ tuydı ne bağmanıñ.

Dunyanıñ öterip bildi,
 Seni jawız kunge saldı,
 Bir xaramı zanğar keldi,
 Ne bağ tuydı ne gulzarın.

Dunyanıñ öterin oyladı,
 Baqşana sayran äyledi,
 Aqşam keliniñdi toyladı,
 Ne bağ tuydı ne bağmanıñ

Gulnişan ağladım qaldım,
 Panınıñ öterin bildim,
 Ortañşı biybimnen ayrıldım,
 Ne bağ tuydı ne bağmanıñ

Anda, Gulnişan bul sözdi tamam etip, jayına ketti. Usta Badam aqşam atıña er salıp, ayılın mäkkem şalıp, atıña minip alıp, Göruğlınıñ izinen quwıp bul xäm bäder ketti. Bir neşe mezgiller jol jurip, anda Göruğlınıñ izinen jetti. Göruğlı qaştı Usta Badam quwdı. Şul barışında Araz däryası aldınan şıqtı. Göruğlı Ğıyrattı säqırtip ötip ketti. Anda, Usta Badam xäm aqqu attı säqırttı, biraq däryanıñ ortasına tusti. Äne Usta Badam xär yaqqa öte almay däryanıñ ber yağına qaytıp şıǵıp, izinen şökkiş bilän baltanı şıñǵıttı. Bul xäm däryağa şumip ketti. Äne Usta Badam qızdan, şökkişten, baltadan ayrılıp, Göruğlı däryanıñ xär yağında, Usta Badam däryanıñ ber yağında turıp, Göruğlıǵa qarap, qolıña sazını alıp, bir söz dedi:

Ğoş iygitseñ yolıñ tusti,
 Taşla Göruğlı naşarım,
 Märt bolmışam märttiñ oǵlı,
 Taşla Göruğlı naşarım.

Ğıyratıñ dağdan ötmes me,
 Qaytıp jolıñız tuşmes me,
 Yana duwtarıñ sınmas ma,
 Taşla Göruğlı naşarım.

Perzent adamnıñ közidur,
 Kewlimniñ baxar yazıdur,
 Qızım kişiniñ jesiridur,
 Taşla Göruğlı naşarım?

Arzımdı men saña dedim,
 Endi men janımnan toydım,
 Qalıñ malın alıp jedim,
 Taşla Göruğlı naşarım?

Usta Badam yaman deme,
 Yalğansı janıña säwme,
 Meni bul döxmetke qoyma,
 Taşla Göruğlı naşarım?

Dep Usta Badam sözün tamam etti. Anda, Göruğlı ayttı: "Äy Usta Badam, ğamgun bolma keler jılı baxar ustiñnen ötermen, şunda qızınıñ qalın malın tölep ketermen." dedi. Äne, qamqa işti uslap Usta Badam xäm eline qayttı:

Äne, Göruğlı jolğa rawana boldı. Az az jurip, köp jurip, Usta Badamnıñ qızın Sapar mähremge berip, yetti keşe kundiz toy tamaşa tuttırıp, anda, Göruğlı toyda yigitlerine qarap, bir söz dedi:

Äy yaranlar musılmanlar,
 Bolğan kewlim bolğan kewlim,
 Yalğansı panı dünyağa,
 Kelgen kewlim, kelgen kewlim.

Xaqtıñ şarabınan quyıp,
 Aq yuzine zulpıñ qoyıp,

Läb ustine läbin qoyıp,
Emgen kewlim, emgen kewlim.

Gezgenim jaqtı jaxandur,
Surgenim zawqı sapadur,
Panı dünya biy opadur,
İnan kewlim, inan kewlim.

Görüǵlı tuştım keyniñe
Xeşkim şıdamas oynıma,
Qırmandäli qız qoynıña,
Qırǵen kewlim, qırǵen kewlim.

Dep, sözın etip, Görüǵlıbek qırq yigiti menen qosılıp, keyin wapadar bolıp, Sapar mährämdi xäm uylendirip, kewil maqsudına jetti.

BAZERGEN

Burıñǵı ötken zamanda Şabıstan şäxäriniñ patşası, Şambıl jurtında Görüǵlı bek degen bir er batır jigittı payda bolıptı degen habardı esitedi. Görüǵlı Qızılbaslarǵa urısqa şıǵıp turadı eken. Patşa bälkim bul bahadır meniñ jurtıma da kelip qalar dep qäwiplenip özinıñ aldına elindegi Salsaldıñ ulı Bazergendi şaqırıp aldıradı. Oǵan: “Äy Bazergen ulım Şambılde Görüǵlı bek degen bir bahadır bar, soñnan köp qäwipimiz xäm bar. Sol kelmästen burın onı elge keltirmey, soñıñ ilajın körmeseñ bolmas.” dedi. Bazergen bunı maqul körip äjep bolar dep patşaǵa qarap, bir ğazzel ayttı:

Nesip bolsa gözzal şaxım,
Sol jigitti kar äylerem,
Mädet berse bir qudayım,
Aqırette oy äylerem,

Barsam berermen dadiñı,
Qırıp eli äwladını,
Suyikli periyzadını,
Sizge hızmetker aylerem.

Tögermen ağızıp qannı,
 Olja etermen qız jawannı,
 Qassap ulı Äwezhannı,
 Sizge qasadar äylerem.

Barıp alsam qalasını,
 Qırıp puştı panasını,
 Ata menen anasını,
 Bir körmege zar äylerem.

Şaxım sizge keldi дәwran,
 Eglenbeseñ saat zaman,
 Aman bolsa bul Bazergen,
 Jer menen jeksen äylerem

Al qıssa onnan soñ patşa at-jaraqların tayar etip berdi. Bazergen Göruğlı bektiñ ustine keter boldı. Bazergenniñ bir sinlisi bar edi. Atıñ Aysultan der edi. Aysultan Sol aqşamı tus kördi. Tusinde ağasınıñ közin bir qus oyıptı. Aysultan bul awxaldı körip, ağamdı bul baleden saqlağaysañ dep qapa bolıp, köşkiniñ ustine şıqtı. Qarasa ağasınıñ qırıq jigit penen atlanıp turğanıñ körip ağasına qarap, bul sözdi ayttı:

Bunnan keter bolsañ ağa Bazergen,
 Diydar qıyametke qalsañ näylermen,
 Sen kelgenşe jılap turarman matam,
 Seniñ laşın şölde qalsa näylermen

Quran kelmiş onıñ payğambarına,
 Sıyınıp ol zaman kuşlı pirine,
 Barma dermen ağa Şambıl eline,
 Er pirleri мәdet berse näylermen.

Mәdet berse oğan Qaba qudayı,
 Muxammed –dur onıñ puştı panayı,
 Äliy ermiş mudam onıñ xämirayı,

Şeri quda mädet berse näylermen.

Täwellemdi almay ketseñ jan ağam,
Meniñ juregimde qoyarsañ älem,
Piri edi onıñ Äliy muqaarram,
Er pirleri mädet berse näylermen.

Barğannan soñ ol xäm kelse ustiñe,
Qılış ursa seniñ nezik beliñe,
Xazar keler seniñ şıyrını janıña,
Bahtımızğa qara salsa näylermen.

Men jılarman jalğız edi bul basıñ,
Tus körip em jaman awxalıñ,
Ağajan ketpegil qoyğıl saparıñ,
Aysultanğa qısmet bolsa näylermen.

Al qıssa, Bazergen Aysultanniñ sözine qulaq salmay jolğa rawana boldılar. Bir neşe kun jol jurip, Şamlıbelge jetisti. Araz daryasınıñ boyına qosın tusirip, uş kun jattılar. Göruğlı bekten xäş habar bolmadı, sebebi Göruğlı bek basqa jurtqa şıqarğa ketken edi. Onnan soñ, Bazergenniñ özi tenxä barıp, Göruğlı bektin bağlarıñ aralap jur edi. Anda Göruğlı bektiñ xayalı Ağayunis periniñ bir kanizi Bazergendi körip, aşığıw biyqarar bolıp, Ağayunis perige Bezergendi tärip etip, bir söz ayttı:

Qulaq salıp arzım esit periyzat,
Közime bir mähiytaban körindi,
Aqıl bolsañ paxim äylegil sözime,
Goya bir Yusubi janan körindi.

Onıñday мәрт jigit jaxanğa kelmes,
Juzin körgenlerdiñ qararı bolmas,
Ospına jetkenniñ ärmanı bolmas,
Gul juzleri мәhiytaban körindi.

Onı körip bugin boldım griptar,
 Tanimde qalmadı zârre ıqtıyar,
 Juziniñ şoğlası älemge urar,
 Bul-bul deyin sayrap, nışan körindi.

Ol ne xaldur qaysı bağda egilmiş,
 Tilla kekilleri xäryan tökilmiş,
 Kirpigi qanjardur jäne şekilmiş,
 Körgerlerdiñ aqlı xayran körindi.

Aşıq boldım onı körip periyzat,
 Işqında men onıñ äylermen pariyat,
 Yaqıp ulı ol sultan şaxızat,
 Jamalı tabılmas rawşan körindi.

Alqıssa, onnan soñ Ağayunis peri ayttı: “Bunda tärip egerseñ sarayğa alıp kelip tusirgil. Egerde seniñ täriypinñe ılayıq bolmasa, terindi sıyırıp, göşindi gurjillerge tastayman.” dep äste qapığa kelip näzer saldı. Körse kânizdiñ aytqanıña ılayıq eken. Ağayunis peri aşığıw biyqarar bolıp, kânizekke ışarat qıldı. “Bazergendi sarayğa tusir.”dedi. Kânizek Bazergendi sarayğa alıp keldi. Ağayunis peri özine ara berip, juz miñ jılwa menen Bazergenniñ aldiña kelip qaysı bağdiñ guliseñ dep bir söz ayttı:

Qurbanıñ bolayın gul juzli janan,
 Hoş kelipseñ biziñ mänzil maqanğa,
 Şırayın uqsaydı gulli gulzara,
 Hoş kelipsiz biziñ mänzil maqanğa.

Qanjar şekip qara bawrım tildirdiñ,
 Körip meniñ aql xuwışım aldirdiñ,
 Ğamzañ menen nazlı dilbar öltirdiñ,
 Hoş kelipsiz biziñ mänzil maqanğa

Xaslım periyzatur buldur nişanım,
 Äşqara äylesem sırnı xäm xalım,
 Käleseñiz buldur meniñ maqanım,
 Hoş kelipsiz biziñ mänzil maqanğa.

Ağayunıs aytar bolğıl miymanım,
 Biziñ menen dāwran surgil jananım,
 Jolñızğa qurban bolsın bul janım,
 Hoş kelipsiz biziñ mänzil maqanğa

Alqıssa Bazergen Ağayunısten bul sözdi esitip: “Äy periyzat, uyalmaysañba, Göruğlı bektey мәrt jigittiñ xayalısañ qayt raydan.” dep Ağayunıske qarap, bir söz dedi.

Gul juziñin aşıp köterme perde,
 Periyzadıñ biyneqanı säwmespen,
 Biyopalıq etpe anıñday мәrtke,
 Periyzadıñ biyneqanı säwmespen

Inanbağıl xäş şaytannıñ sözine,
 Xärkim başqa namaxäramnıñ juzine,
 Qorğasınlar quyar eki közine,
 Mәrt uğlıman biyneqanı säwmespen.

Zinakerdiñ xärgiz bolmas iymanı,
 Juzinde ol nurı bilmäs qudanı,
 Azap tartar onda neşe zamanı,
 Mәrt uğlıman, biyneqanı säwmespen.

Gunaqer xayaldı onda asarlar,
 Xaramışılıqtıñ sırnı aşarlar,
 Awzına murnıña zäxär quyarlar,
 Mәrt uğlıman biyneqanı säwmespen.

Bizdi körip turar allaxuw Jabbar
 Jaxannemde sumer ermiş zınaker
 Eki iynimizde guwalıqta turar
 Periyzadım biyneqanı säwmespen.

Alqıssa Bazergen bul sözdi tamam etip, Göruğlınıñ qapısına hat jazıp, mör basıp izine qayttı. Ağayunıs periyzat aytqanıña puşayman jel bul xām uyine qayttı. Endigi sözdi Göruğlıdan esitiñ. Alqıssa, Göruğlı bek şıqardan qayttı. Uyine kelip Ağayunıs perige qarap, özin-özi tärıp qılıp maqtanıp, bir söz dedi:

Onsegiz arşın at mıñdım,
 Attan ärmanım qalmadı,
 Zärli dastıqta jattım,
 Jattım ärmanım qalmadı.

İlğal etip jol basladım,
 Därbäntke ılğal tasladım,
 Mıñdım ärep-at koşladım,
 Attan ärmanım qalmadı.

Sawaş kuni quşaqlastım,
 Duşman menen köp talastım,
 Käpir menen qılışlastım,
 Şaptım ärmanım qalmadı.

Mağan dosqa jude dose,ım,
 Duşpan körsem zabardese,ım,
 Qızılbastıñ basın kestim,
 Şaptım ärmanım qalmadı.

Maydan meniki dep jurdim,
 Jigitlik mäwsimın kördim,
 Däwlerdi tağıtıp quwdım,
 Däwden ärmanım qalmadı.

Öter ömirim qalmas bälki,
 Qast etip jaqın jırağı,
 Gezbesem şırwan şabaqı,
 Buzdım ärmanım qalmadı.

Qan ağazıp at dizinen,
 Quwalap duşman izinen,
 Qırıp käpirdi yazıdan,
 Şanıştım ärmanım qalmadı.

Surdim bir neşe dāwrannı,
 Kewilimde qaldırmay ärmannı,
 Tıyığımnan qızıl qannı,
 Töktim, ärmanım qalmadı

Tilla jığa qalqalısın,
 Qara sıpırma telpeklisin,
 Göruğlı aytar ğulpaqlısın,
 Kördim, ärmanım qalmadı.

Alqıssa Ağayunıs peri bul sözdi esitip ayttı: “Sen xām jaxanda märtlıq qılıp juripsen bir jigit seni izlep kelip seni tappay, qapığa hat jazıp, mör basıp ketti.

Göruğlı bek bul hattağı mazmundı oqıp körip, 40 jigiti menen Bazergenniñ ustine juris qıldı. Göruğlı bek köşeden şıǵıp, Bazergenniñ ustine kelip qarasa eki ayağın dāryanıñ eki jağına qoyıp, taltayıp turıp tuyelerdi jugi menen ötkerip atırğanıñ kördi. Pillerdiñ ustine tahtını bekitip qoyğan. Göruğlı bek bunı körip, xayran qaldı, Göruğlı ayttı: “Äy jigitler sizler bul järde tura turın, men özim barıp qoreyin.” dep, oq jaydı qolıña alıp, Bazergenniñ janıña bardı. Bazergen aldiñan şıǵıp ayttı: “Sen ne qılıp jurgen adamsañ?” Göruğlı bek ayttı: “Men Göruğlıbektin hızmetkerimen, meni sağan Bazergen zakat pulın berip ötsin bolmasa özim barıp malı-mulkin talan–taraj qılarman dep jiberdi.” dedi. Bazergen ayttı: “Özi mıñda kelsin men sağan zakat bermespen.” dedi. Göruğlı bek ayttı: “Ol seniñ aytqan kisin emes zakatıñdı bereber, eger ol kelse jaman bolar, bul oq jay ağamñıñ oq jayıdur. Usını sen tartıp kör, tartıp bilsen bilgeniñ, eger tarta bilmesen märtlıq lap urmağıl, zakatıñdı bergil?” dedi. Bazergen - ağanıñ oq jayın äpkel.- dep, qolıñan alıp jaydı tartıp edi. Jay buqlenip sınbaqsı boldı. Göruğlı

bunu körüp qäwiplenip jayımdı sındırmasa jaqsı dep, kewline guman payda boldı. Bazergen qolıña oq jaydı alıp qosına keter boldı. Göruğlı bek xäş ilaj yete almay: “Äy Bazergen, jaydı berip ketkil, Goruğlı gäzzap adam, meni öltirer. Meniñ nexaq qanıma qalarsañ.” dep bul xiyle menen Bazergennen jaydı aldı. Göruğlı bektin jigitleri aldınan şığıp, Bazergendi soradı. Göruğlı bek körgenlerimdi sizlerge söz benen bayan qılayın dep söz ayttı:

Biliñ begliler bul maydanda,
Men Bazergende uşıradım,
Biy saat sapar ayında,
Zor Bazergende uşıradım.

Arazdan atlap ayağı,
Qalhanğa megzer qulağı,
Däwge megzep tur sıyağı,
Qurt Bazergende uşıradım.

Narın däryadan ötkergen,
Arqasında qalhan tutqan,
Aqılı uwışımdı sastırğan,
Zor Bazergenge uşıradım.

Bile bilmedim jayını,
Jetirdim aqılı uyini,
Sındırdı meniñ jayımdı,
Men Bazergenge uşıradım.

Bazergen aldı ayımdı.
Tartıp sınısırdı jayımdı,
Yad eteyin qudayımdı,
Zor Bazergenge uşıradım.

Sorağım bila bilemedim,
Qolımnan aldı jarağım,
Qorqıtıp jardı juregim,

Zor Bazergenge uşıradım.

Bir mäslaxat etken jaqsı,
Arıbay menen ketken jaqsı,
Görüǵlı aytar qaytqan jaqsı,
Zor Bazergenge uşıradım.

Alqıssa, bul sözdi Sapar maxrem esitip: “Äy Görüǵlı bek Bazergennen köziñ qorıqqan eken, onı öltirip bizler malın alarmız.” dedi. Qırq jigit Görüǵlı bekti öz erkine qoymay atlanıp, Bazergenniñ ustine juris qıldı. Görüǵlı bek Bazergennen jayın alıp qaytqannan soñ, Bazerge qıyal qıldı, ol jigit Görüǵlı beke barıp aytar, onnan soñ Görüǵlı bek ustime keler, Görüǵlı bekti tiri uslap patşaǵa hızmetker edip alıp barsam, patşanıñ waktı şāndan hoş bolar.- dep qarap otırar edi. Görüǵlı bek kelip, uzaqtan siyasat qılıp, bir söz ayttı:

Ne jaxannan uşıradıñ jolǵa,
Qayt xa Bazergen jol munda,
Äwezjannıñ tajı bardur,
Qayt xa Bazergen jol munda.

Ulkenen qırajı bardur,
Qayt xa Bazergen jol munda,
Jeti jıllıq bajı bardur,
Qayt xa Bazergen jol munda

Bul jerden jibermeyden seni,
Tanımay tursañ sen meni,
Bajındı bergil tez ärmeni
Qayt xa Bazergen jol munda.

Bul maydanda tögiler qanıñ,
Oqıǵıl endi iymanıñ,
Bajını bergil Äwezjannıñ,
Qayt xa Bazergen jol munda

Görğuliniñ jurtı şoqdur,
 Äwezjanğa kelgen juqtur,
 Arazdiñ jolları buktur,
 Qayt xa Bazergen jol munda.

Alqıssa bul sözdi aytıp, Görügli bek Bazergenniñ ustine jetip bardı. Görğülü ayttı: “Äy Bazergen zakatıñdı bergil, bolmasa qanıñ tögiler.” dedi. Bazergen ayttı: “Sen kimsen?” Anda bek Görügli ayttı: “Sen kimdi soraysañ?” Bazergen ayttı: “Men Görüglını sorayman, Görügli degen senbisen?” dedi. Görügli bek: “Awa men bolarman.” Bazergen ayttı: “Onday bolsa meniñ qasıma kelgil, seni patşanıñ aldına aparıp gunañdı tilep, beklerge bek qılayın, bolmasa öltirip, ya tiri tutıp, ulkeleriñdi qarap etip, periyzadıñdı patşağa sawğa etip, Äweziñdi kasadar etermen.” dedi. Anda, Görügli bektiñ aşıwı kelip, qolıña sazın alıp, Bazergenge siyasatlıq penen bir söz ayttı. Soñ dağı Görügli menen Bazergen ekewiniñ däsme-däs ayttı:

Görügli:

Uşa dağdan enip keldim janiña,
 Zakatıñdı berip ötkil Bazergen?
 Öziñ sebep bolma bugin qanıña,
 Zakatıñdı berip ötkil Bazergen?

Bazergen:

Men bugin kelipen Şambıl eline,
 Endi seni aman qoymas Bazergen,
 Periyzadıñ sawğa etip patşağa,
 Jurtın qarap etpey ketpes Bazergen.

Görügli:

Bugin meniñ kimligimdi bilmediñ,
 Er jigittiñ erligini bilmediñ,
 Özin ölip laşıñ qalar bilmediñ,
 Öler boldıñ endi bilgil Bazergen.

Bazergen:

Xaqtan pārman bolmağanşa ölmespen,
 Seniñdey neşşeni közge ilmespen,
 Bugın seniñ kimligiñdi bilmespen,
 Özi ölmey zakat bermes Bazergen.

Göruğlı:

Alarman otındı eki köziñnen,
 Pähim äylegil er jigittiñ sözinen,
 Tawlar larzem eter, Ğıyrat zarbinen,
 Zakatıñdı berip ketkil Bazergen?

Bazergen:

Men namartpen seniñ qanıñ tökpesem,
 Basıñ alıp jurtıñ qarap etpesem,
 Äwezindi Şaxqa kasadar etpesem,
 Şabıstana qaytpas mäzi Bazergen.

Göruğlı:

Göruğlı aytar pirim xazireti Äliydur,
 Xaqtın darğayında säwer qulıdur,
 Umitim işalla täniri biziñdur,
 Zakatıñdı berip ötkil Bazergen?

Bazergen:

Seniñ menen märt bolıppan tutıspay,
 Nayza salıp bir-bir qılış urıspay,
 Talas etip muradıña jetispey,
 Källe ketpey, zakat bermes Bazergen.

Alqıssa, Göruğlı bek jigitleriñe işarat qıldı, bärşesi birden alla dep at qoydılar. Bazergenniñ ustine nayza hawala qıldılar. Bazergen xäm nayzasın qoliña alıp, nayzapazlıq benen birneşesin järke kötärıp urdı. Göruğlı bek bunı körip, tahat ete bilmey, Bazergende bul xäm umtıldı Bazergen Göruğlı bekti kötärıp jerge urdı. Qırqın bir jerge uyıp, Göruğlı bekti

ustine qoyıp, Bazergen xämmesiniñ ustine mıñıp otırdı. Soytıp, Göruğlı bekti öltirer boldı. Birazdan soñ Göruğlı bek közin aşıp körse, ustinde Bazergendi körıp anıq öltirerin bilip, Xäzireti Äliydi yad etip, iyesiz qalar boldı dünyada malım dep, jaxan közine qarazğı körinip, bir söz ayttı:

Öter boldım bugin panı dünyadan,
Közime juz turli ärman körindi,
Umit uzdim endi barı-joğımnan,
Jıyğan malı-mulkim oyran körindi.

Gulşande Bostannıñ ğulı bolmasa,
Ğoş jigit atlansa jolı bolmasa,
İzinde qalarğa ulı bolmasa,
Bilin onıñ ruwhı oyran körindi.

Ğanımlar ağlandı joğı barımnan,
Umit uzdim endi Äwezjanımnan,
Şaxiymardan habar alğıl xalımnan,
Nädes ulın bugin xayran körindi.

Palektiñ älinen artar päryadım,
Sıyındım allğa sen-sen panaym,
İzimde qalmadı meniñ zuryadım,
Ruwxı geda bolıp xayran körindi.

Sıyındım men sağan ya piyri yazdan,
Meni bul bälede qoyma sergizdan,
İzimde qalmadı bir namıw-nışan,
Malı-mulkim oyran bolıp körindi.

Bugin mağan dünya bolıp tur qapes,
Quyn kibi, daryalar da boldı päs,
Göruğlığa kerek piyri zäberdes,
Közlerim molıña giryan körindi.

Alqıssa, Göruğlı bek bul sözdi aytqannan iymağa maşqul boldı. Bazergen qanjardı qolına alıp, Göruğlı bekti öltirer bolğan waqtında Xäzireti Äliy Şaxiymardan tayar bolıp: “Äy Bazergen, Şamşit urısında Baban Salsal biziñ menen şıqır tartıp, aziz bolıp edi, biz olarğa eki qurma berip edik, seniñ äwladiñnan eki perzent bolar biri ul biri qız bolar, ulınnıñ atıñ-Bazergen, qızıñnıñ atıñ-Aysultan qoyğıl dep, edim, sen biziñ napis ulımsız: endi sen xäm musılman bolıp, bizge doslıqtı barjay keltirip, Göruğlı bek penen ağa-ini bolğıl.” dep közinen ğayıp boldı.

Anda, Bazergenniñ kewline doslıqtıñ muhabbatı tusip, Göruğlı bektin ustinen tusip, bıyıqtıyar bolıp, Göruğlı beke ayttı: “Mağan iyman arzı qıl men musılman bolayın.” dedi. Jäne biz qıyametlik ağa-ini bolayıq. Anda, Göruğlı bektiñ kewli hoş bolıp, Bazergende kaliyma uyretti. Kaliyma uyrenip bolıp, Bazergen musılman boldı. Ekewi qıyametlik ağa-ini boldılar.

Annan soñ Bazergen musılman bolğanına waqtı hoş bolıp, Göruğlı bekke uş ğaşır zer berdi xäm jigitleriñe de birqatar sarpay berdi. Birneşe kun Göruğlı bektiñ qalasında bolıp, onan soñ Göruğlı bek aĝasınan ruhsat alıp, jolğa rawana boldılar.

Endi, sözdi Göruğlı bektiñ jigitleriñen esitiñ. Olar mäslexät qılıp, bir mastan kempirdi tawıp alıp, köp inamlar berip, Bazergen menen Göruğlı bek ekewiniñ dos bolğanlıĝın Mamağa bayan qılıp: “Äy Mama, sen bizlerge mamalıq qılıp Göruğlı bekti joldan şıraĝın, Bazergendi öltirgizseñ, saĝan köp inamlar beremiz.”dep, xärqaysısı tapqanıñ berdi. Mamanıñ waqtı hoş bolıp, inamlardı alıp, Göruğlı bektiñ aldiña şıĝıp otırdı. Bazergendi bul tärepten şıraĝıp salıp Goruğlı keke berdi. Göruğlı bekten Mama soradı: “Äy Göruğlı bek inim, qay jerden kellersen?” dedi. Göruğlı bek ayttı: “Elimizge Bazergen degen zor palwan jigit kelgen edi, onıñ menen men qıyametlik ağa-ini bolıp dos boldım, ol öz jurtına qayttı, soñı şıraĝıp salıp kelermen.” dedi. Onda Mama ayttı: “Äy Göruğlı bek ulım qapirdiñ iqrarı bolmas, onıñ xäm musılman bolğanı jalğan turar, ne uşın öltirmey jiberdiñ?” dep birneşe äpsań oqıdı. Äne - batır anqaw er gödek degen ras. Ras bolmanĝanda Göruğlı bek aytsa kerek edi: “Ol Bazergen meniñ dostım. Özi aziz bolıp musılman boldı ol qalay?” dep Göruğlı xeş qanday jamanlıq oylamaydı. Äne soñda “aqlğa ısrat aqmaqqa tayaq” dep Goruğlı bekke qarap, Mama bir söz dedi:

Käpirdiñ xärgiz iqrarı bolmas,
Kelse jurtıñ oyran eter Bazergen,
Bir sözinde onıñ turarı bolmas,
Özi ölip atı qalsın Bazergen.

Şämlıberge kelse bolar qıyanat,
 Basıña jetkerer turli alamat,
 Jibermegil onı sağıw salamat,
 Kelse periyzadıñ alar Bazergen.

Ol kun kelip tusti seniñ bağına,
 Periyzadıñ aşıq boldı ğaybana,
 Aman jibermegil onı jurtına,
 Kelse jurtın oyran eter Bazergen.

Itıbar emesdur kăpirdiñ sözi,
 İnanba-inanba kelgende özi
 Qum quyılsın inim onıñ közine,
 Zatı xaram xadal bolmas Bazergen

Ziynep kempir derler meniñ atımdı,
 Qoymağıl yazitti kewil şadıñdı,
 Jaydıñ oğı jeter onıñ dadiña,
 Özi ölip şölde qalsın Bazergen

Alqıssa Göruğlı bek Mamadan bul sözdi esitip edi, Şaytan was-was etip joldan şıǵardı. Göruğlı bekti quday urıp, darğazap bolıp, oq jaydı qolıña alıp, Bazergenniñ izinen rawana boldı. Barıp bir tawdın dărbentin alıp jattı. Bul tărepten Bazergen qudağa şuqır etip, keler edi. Nağız sâxâr waqtı barlıq aǵzalarıña qaltıratpa tusip, jigitleriñe qarap: “Men dunyadan öter boldım, malı-mulkim iyesiz qalar boldı.” dep bir söz ayttı:

Aşılmayın gulim qazan urǵandı,
 Ömir bağım qazan urdı yaranlar
 Xaqtan bugin mağan äjel kelgendi,
 Magar paymanamız toldı yaranlar.

Äjel kelip mağan qaza bergendi,
 Bugin bildim, meniñ jaǵam tutqandı,
 Tıñlamadım siñlim nasiyat etkende,

Diydar qıyametke qaldı yaranlar.

Pälektiñ gardışı qayıl qalğanda,
Bul xäsiret penen ğumşa solğandı,
Siñlim jılap eki közi joldadı,
Bawırım qanğa tolıp qaldı yaranlar.

Endi öşer boldı jalğan şırağım,
Siynemde köp qaldı meniñ ärmanım,
Aşılmaydın qazan urdı bul bağım,
Bugin qazan urıp soldı yaranlar.

Yad etermen xaq zikirini tileymen,
Bulbuller sayramas boldı gulimnen,
Zuryadım qalmadı meniñ izimnen,
Ruwxım gada bolıp, qaldı yaranlar.

Bazergen dep öter boldım dünyadan,
Qayrı insaň etiñ meniñ malımnan,
Rızalaspay keter boldım siñlimmen,
Kewlimde köp ärman qaldı, yaranlar

Alqıssa, bul sözdi tamam etip bolğannan soñ, tañ atqan waqtında dərbantke keldi. Bul waqtında Göruğlı bek Bazergenniñ siynesin nışana etip, eki oq attı. Ekewi xäm Bazergenniñ siynesinen ötip arqasınan şıqtı. Bazergenniñ jigitleri bunı körip, öz jurtına qaşıp ketti. Anda Bazergen: “Wa dariyqa, bul awxaldı Göruğlı ağam körse oq atqan adamdı dünyağa kelmestey qılar edi.” dep biyxuş bolıp jığıldı. Anda, Göruğlı bek bul sözdi esitip, Bazergendi attan suyep alıp, basın dizesiniñ ustine qoyıp etken isine puşayman jep attan jığıldı. Bazergen bir zamannan soñ xuwişına kelip, Göruğlı ağasın tanımay, bir ğazzel ayttı:

Xalıq äylegen xa qudayım,
Bir basqa bir ölim bardı,
Aqır tutar meniñ qanım,
Jalğız basqa zulım bardı.

Urısta mıñğa tay bolğan,
 Mahbublar işinde ay bolğan,
 Atı-asbabı say bolğan,
 Aysultanday siñlim bardı.

Janädil şäxärine barğan,
 Käpirlerge qılış urğan,
 Ahtem uşın şölde qalğan,
 Xäzireti Äliy pirim bardı.

Biziñ menen ıqrar etken
 Pirim alla dep, bäs etken,
 Yazittiñ dadına jetken
 Göruğlı bek ağan bardı

Arızlıdur parileri,
 Xaqqa ayandur sözleri
 Xämme periniñ sultanı,
 Ağayunıs apam bardı

Dunyadan ötti Bazergen,
 Duyrı kelseñ etermen qan,
 Payğambardı aqır zaman,
 Ulken payğambarım bardı

Al qıssa Bazergen bul sözdi ayıp bolğannan soñ ayttı: “Äy jigit rasındı aytqıl meni atqan senbe? Quda razılığı uşın gunañdı keşemen.” dedi. Sol waqta Göruğlı zar jılap ayttı: “Äy inim qanhör ağan men.” dedi. Bazergen ayttı: “Äy janım ağa ne qıyal menen bunday islerdi qıldıñ?” dedi. Anda Göruğlı bek: “Men şaytannıñ дәstine kirdim. Qudanıñ tağdiri bunday eken alla meni urdı, endi, orınıña kelmes bul dünya ol dünya qandırıñ men boldım.” dep, juz mıñ puşaymanlıq penen bir ğazzel ayttı:

Qırmäsem duşpan sözine,
 Qandar Göruğlı men boldım,
 Qaray bilmey dos juzine,
 Namart Göruğlı men boldım.

Qıyametlik wäde etken,
 Wädesine qılap etken,
 Qırmızı qanğa boyğan,
 Qanhor Göruğlı men boldım

Bul is qısıwmet qudadandur,
 Ne äyley, ruwhın siyadur
 Äzelden sağan qaza dur,
 Sebepker Göruğlı men boldım

Buzdım hoş jigit şanıñı,
 Tökmişem naxaq qanıñı,
 Bağışlasın iymanıñdı,
 Qandar Göruğlı men boldım

Göruğlı keldi qasına,
 İnım jabir ettim janıña,
 Boyadım qızıl qanıña,
 Zalım Göruğlı men boldım.

Alqıssa Bazergen Göruğlı ekeniñ bilip: “Äy ağa meniñ bunday bolğanım qudanıñ täğdiri şıǵar, qanımdı öttim, men sağan razı bolayın. Meni usı jerge tämiyin qıl aslarımdı berip qalğan mallarımdı Aysultan qarındasıma berip jiber. Al meniñ bunday bolğanımdı esitip qanımdı talap kelse, onıñ menen xäm qıyametlik ağa-sinli bolğaysañ?” dedi. Göruğlı bek bul sözdi esitip etken islerine puşayman jep, zar-zar jılap, bir söz ayttı:

Qurban bolay közden aqqan jasıña
 Janıma köp otlar tusti Bazergen,
 Duşpan sözi menen keldim qastıña,

Bolmas isler bugin boldı, Bazergen

Xijsrandı qoydılar siynem dästine,
İnanıp men keldim duşpan sözine,
At oynatıp keldim dostım ustine,
Mağan aqır zaman boldı Bazergen

Tawsılmas istanat mağan qalğandı,
Juregime dağı hijran tolğandı,
Qıyametlik ağan qandar bolğandı
Qudadan bul isler boldı Bazergen

Äjel bawı menen teñlik kesildi
Jurek bawrım para bolıp ezildi
Ğunşalıqta bunday qismet jazıldı
Äjeldiñ samalı estı Bazergen

Göruğlı der men xäm keştim janımnan,
Qılış urğıl darya aqsın qanımnan,
Şığarğıl janımdı şıyrın tänimnen,
Men xäm şeyt bolay endi Bazergen.

Alqıssa, Göruğlı bek bul sözdi tamam etkennen soñ, Bazergen ayttı: “Äy ağa bizge bul kısıwmet qudadan bolğan şığar. Puşayman etkenniñ paydası joq, bul oqlar meniñ janıma azar berip tur. Men razı bolsam, quda xäm razı bolar.” dedi. Annan soñ, Göruğlı bektiñ basınan xuwışı ketip, oqlardı tartıp aldı. Bazergen wah dep jan berdi. Annan soñ, Göruğlı bek palekten şiqayat etip, bir söz ayttı:

Jalğanşı dunyasañ aqırın panı,
Nayanı joq älemdi panı dunyasañ,
Naylediñ sen adam menen xawanı,
Qayğılı älekli panı dunyasañ.

Kimlerdi jılatıñ kimdi quldirdiñ,
 Bir neşşeni jetimlikte öltirdiñ,
 Dawıttıñ qırıq ulıp şäjde de aldiñ,
 Xärkinge bir ğawğa salğan dunyasañ.

Kimlerdi şad etip beripseñ дәwran,
 Juzik benen jāne tanı Sulayman,
 Jurtına jetpesten burın Bazergen,
 Laşın bul şöllerde qoyğan dunyasañ.

Şambılbelge keldi, köp ärman menen,
 Ağayini boldıq Bazergen menen,
 Körise bilmedim Aysultan menen,
 Diydar qıyametke qoyğan dunyasañ.

Endi jılap meniñ işim janadur,
 Bazeşgenim uşın janım pidädur,
 Xäsiretinde jurek bawırım janadur,
 Xärkinge bir quda salğan dunyasañ.

Pälekten äylerim şkıwa şıykayat,
 Xaq äylesin iymanıñdı salamat,
 Bunda qoymay alar janıñ amanat,
 Xärkinge bir ğawğa salğan dunyasañ.

Dunyadan öttiler ol şaqäriw jaxan,
 Ummet uşın köp jıladı ol zaman,
 Neşşe jıllar bul dunyada bolıwban,
 Aqırı jer qoynıña salğan dunyasañ

Görüğlı aytar endi baqtım qaradur,
 Onıñ uşın meniñ siynem janadur,
 Äjel qoymay bir-bir alıp baradur,
 Hoş jigitke hijran salğan dunyasañ,

Alqıssa, Göruğlı bek bul sözdi aytıp bolğannan soñ biyxuş bolıp jıǵıldı. Al qıssa, bul awxaldı Aǵayunis peri esitip kelip, wa-dariyqa, şeyit ölgen Bazergen dep, basın dizesiniñ ustine qoyıp otırdı. Annan soñ Göruğlı bek xuwıshına kelip, közin aşıp qarasa, Aǵayunis periniñ zarjılap otırǵanıñ kördi. Anda, Aǵayunis ayttı: “Bunday märt jigitten saǵan dünya jaqsı, bunday märt jigitti nege zarqıldıñ, saǵan mäslik etpege mal jaksı eken.” dedi. “Äy periyzat duşmannıñ sözine qırdım bunday islerdi qıldım, bul qudaniñ täğdiridur, endi puşaymannıñ paydası joqdur.” dep ekewi jılasıp parişan boldı. Al ğarez solay etip, Bazergenniñ namazın oqıp, adam jıynap danıñ qıldı. Annan soñ mamanı tawıp alıp eki qolıñ bir qolı eki ayaǵın bir qolı menen ustap, mamanı teñ artıp, mamanıñ janıñ jähännem bazarına duz satpaǵa jiberdi. Bunan keyin qay jerde önerdi ustalar bolsa tawıp alıp, jäm etip, Bazergenniñ ustine gumbes saldı, altınnan tuw tigip qoydı, aslarıñ berip, qalğan malların paqırlarǵa qayrı inam etip, onan qalğan mallarıñı onbes kisi menen Sapar mahremge berip: “Aysultanǵa tapsırıp qaytınlar?” dep jiberdi. Bular jolǵa rawana boldılar.

Endiǵı sözdi Bazergenniñ jigitlerinen esitin. Bular Bazergende oq tiygennen soñ qaşıp Şabıstan şaxärine bardı. Bazergenniñ siñlisi jigitlerdiñ aldınan şıǵıp: “Jalǵız aǵamdı naylediñiz?” dep, söz ayttı:

Birge ketken Bazergendi,
Hoş jigitler naylediñiz!
Şekerim axıwpıgandı
Rastan aytıñ naylediñiz?

Aşılmay gulim soldıma,
Ya äjel jetip öldime,
Duşman kolında qaldıma,
Jalǵız aǵamdı naylediñiz?

Bunda bos qaldı qalası,
Közge surme halqa jası,
Atam derge joq balası,
Zuryatsızdı näylediñiz?

Jalğız at bolsa izi joq,
 Maydan işinde tozi joq,
 Paslı bāxār xām jazı joq,
 Bazergendi näylediñiz?

Tartarım axıw pıǵandı,
 Közinen aǵızıp qızıl qandı,
 Köp jılatpa Aysultandı,
 Bazergendi näylediñiz?

Alqıssa Aysultan bul sözdi ayıp bolğannan soñ, jigitler ayttı: “Jılama aǵañ aman keler. Bizlerdi onbes kun burın jiberdi. Aysultan bul sözge nanıp öz jayına kelip jattı. Aradan onbes kun ötkennen soñ onbes adam Bazergenniñ tuyelerin jetelep kele berdi. Bazergen aǵam kıyatır eken dep waqtı hoş bolıp edi körse bulardıñ arasında Bazergen joq. Aysultan soradı: “Äy jigitler közimniñ räwşanı belimniñ quwatı jalğız Bazergen aǵamdı kördiñiz be?” dedi. Anda Sapar köse Bazergen aǵan Şamlıbelge barıp, Göruǵlı bek penen qıyametlik aǵa-ini bolıp onbes kun miyman boldı. On altınşı kuniñde qaytar waqtında, pälek xijri menen Bazergenge kesel tiydi dünyadan ötti. Aǵanniñ pändi nasıyatı menen sol jerge danın qılıp, basına jigirma qarıydı duwa oqıtıp qoydı. Qalğan mallardı sizge jiberdi. Aysultan bul sözdi esitip biyxuş bolıp jıǵıldı. Bir saattan soñ xuwışına kelip, zarı–giriyan bolıp jılap mallarıñ qalasına kirgizip bul jigitlerdiñ xärbirine sarpay inamlar berip bir neşe kun saqlap öz jurtına qaytardı. Bular bir neşe kun jol jurip öz jurtına keldi. Al ğárez Aysultan bir kuni uyinde otırıp edi, Bazergenniñ jigitleriniñ arasında Taymasbek degen bir jigit bar edi, ol jigit Aysultanniñ qasına kelip Bazergendi Göruǵlı bektiñ öltirgeniñ bir-bir bayan qıldı. Burın saǵan kewliñ parıyşan bolıp turğan soñ aytqanıımız joq edi. Aysultan bul sözlerdi esitip onday bolsa meni basla qandarımniñ eline dep, bir söz ayttı:

Taymas begim bugim bolǵıl sârdarım,
 Basla meni qandarımniñ eline?
 Men tasladım namıs penen arımdı,
 Basla meni Göruǵlı bek eline?

Bisimilla dep bugin ğayrat miñeli,
 Neşe özek daryalardan öteli,

Sonıñ menen han şarabın işeli,
Basla meni Göruğlı bek eline?

Ğıyrat minip şapsaq maydandı bilän,
Sorasam sawdager qarwanı bilän,
Şambılbel ulkesi Kunqarşa bilän,
Basla meni qandarımñıñ eline?

Oq atarlar sağı soldı qaladan,
Basla meni darbent penen jarıdan,
Men qaytpayman hanım menen töreden,
Basla meni, qandarımñıñ eline?

Aysultan der bugın qayttım sıırımnan,
Ölermen jolında qaytpay jolımnan,
Ağam uşın qanlar ağar közimnen,
Basla meni qandarımñıñ eline?

Al qıssa annan soñ Aysultan ayttı: "Äy Taymas begim, Göruğlı bekten ağamñıñ qanıñ almasam, bul manzil mağan haram. Men ağam jolında bul şıyrın janımdı bermesem." dep erkek liypasın kiyip, Taymas penen Şamlibelge qaray rawana boldı. Birneşe kun jol jurip Şamlibelge keledi. Bul tärepten Göruğlı bek xäm 40 jigiti menen şıqar etip, aw awlap jurer edi. Sol waqtında Aysultan duwşar boldı. Göruğlı bek bunı xäbeşiy körip: "Äy jaqsı jigiti, qaylardan kelip qaylarğa barasañ?" dedi. Anda Aysultan ayttı: "Göruğlı bek degen ağamdı öltirgen eken. Göruğlı bekten ağamñıñ qanıñ almağa qıyatırman." dep bir söz ayttı:

Jolım alıp turğan jigiti,
Qandarımdı biler misen?
Arzım esit, begiw jigiti,
Göruğlını biler misen?

Jalğan şırağımdı öşirgen,
Jalgız ağamdı öltirgen,
Diydarın qıyametke qoyğan,

Göruğlını bilermisen?

İşimdi zāxāрге toltırğan ,
Şiyrin janğa otlar salğan,
Qızıl gulimdi soldırğan,
Göruğlı bekti bilermisen?

Sawaş maydanıña kirsem,
Qandarımnan qanımdı alsam,
Ya öltirsem yakiy ölsem,
Göruğlı bekti bilermisin?

Hoş jigittin basın tutsam,
Duşmanımdı tutıp alsam,
Göruğlını men öltirsem,
Jaqsı jigit, bilermisen?

Aysultan dep meniñ atım,
Öltirsem, ya sıqsa janım,
Göruğlıda bardur qanım,
Göruğlını bilermiseñ?

Alqıssa, Göruğlı bek ayttılar: “Bazergendi öltirgen jigitti bilermen. Göruğlı bek köp zor turır. Seniñ kuşın ol jigitke jetpes. Göruğlı bek penen ekewimiz anadan bir kunde دنیاğa kelgen ekenbiz. Onıñ menen gures tutsaq birde ol jaqsa birde men jıǵaman. Äwel sen meniñ menen guresip, xalındı sınap kör, onnan keyi Göruğlınıñ janıña barǵıl, bolmasa zaya bolarsañ. Men qaladan sıqqanda ol xām şıǵıp edi.”

Aysultanğa munıñ sözi maqul tusip: “Äy jigit guresermisen?” dedi. Göruğlı bek: “Belli guresermen.” dedi. Aysultan kelip, Göruğlı bektin belinen tutıp Göruğlı xām onıñ belinen tutıp ayqastı. Al qıssa Aysultan zor berip, Göruğlı bekti qol uşına köterip basınan uş mārtebe aylandırıp atıp jiberdi. Ol qırq gez jārge barıp tustı. Göruğlı topıraqqa bılǵanıp uyqıdan jaña turǵan adamday, xayran bolıp turdı. Aysultanğa qol qawsırıp qullıq etip turıp edi. Aysultan: “Äy jigit jene guresermisen?” dedi. Göruğlı ayttı : “Endi gurespeymen.” dedi. Oñday bolsa maǵan Göruğlını tawıp ber, onan qanımdı alarman.” dedi Aysultan. Göruğlı

oylandı: “Bul köp zor eken bunan neşik qutılarman?” degen pikir menen turdı. Anda, Ay sultan: “Köp turmağıl öziñniñ basıñdı alarman.” dedi. Göruğlı biyilaj bolıp, Aysultannıñ aldına tusıp, jure berdi. Uzaqtan bir gumbez körindi altınnan puw berilgen. Aysultan: “Ol köringen jay kimniñ jayı bolar?” dep soradı. Göruğlı ol Bazergenniñ jayı.” dedi. Aysultannıñ kewli buzılıp, aғasın joqlap, bir söz ayttı:

Tumen musiybetler tusti basıma,
Ağam topıraq bolğan jayğa jetistim,
Qazan jeli esti ğumşa gulime,
Aşılmayın solğan jayğa jetistim.

Sen ketkeli keşe kundiz külmedim
Qızıl qanıñ tögilgenin bilmedim
Basıñnan ne isler ötti bilmedim
Ärman menen ölgen jayğa jetistim

Äwel meniñ tillerimdi almadıñ
Zarı giryan ettim qulaq salmadıñ
Jalğanşıda uğıl zuryad körmediñ,
Ruwhın gada bolğan jayğa jetistim

Musapir jerlerde ğarıp boldıñba
İmamlarday taşne bolıp öldiñbe
Aşılğan gulzarım bugin soldıñba
Qazan urıp solğan jayğa jetistim.

Sıyındım men sağan qaba qudayı
Beyiş bolar şeyit ölgenniñ jayı
İmam Usen bolar dayım xamirayı
Ärman menen ölgen jayğa jetistim.

Aysultan der bul ne biypayan dünya
Qanı sağan kelgen Iskender Dara
Men xäm ayttım ilaxi –illalla,

Şaxädet uyrengeñ jayğa jetistim.

Al qıssa onan soñ Aysultan gumbezdiñ aldiña kelip atıñan tusıp gumbezdiñ işine kirip ağasınıñ oñ jağında otırıp, ağasınıñ xaqqına duwa qıldı. Annan soñ, Aysultan jäne zar-zar jılap, bir söz ayttı:

Jaman kunler tusti basqa
Yad etermen ağam seni,
Bir basqa bir ölim bardı
Yad etermen ağam seni

Ğanıñ maskende gezildi
Jurek bawırım ezildi
Bilmem ne is jazıldı
Yad etermen ağam seni

Zar jılasam isim pitpes
Xeşkim meniñ pändim almas
Men naşarman sözim pitbes
Yad etermen ağam seni

Şariyattiñ jolın tutqan
Xaq buyrıñın bärjay etken
Paqırlarğa qayır etken
Yad etermen ağam seni

Jıǵılıptı meniñ köşkim
Neden qara boldı baqtım
Aysultan der bolmas waqtım
Yad etermen ağam seni.

Alqıssa bul sözden soñ Aysultan: “Gumbezdi kim saldırğan?” dedi. Göruǵlı bek ayttı: “Bul gumbezdi Göruǵlı bek saldırğan, bul qarıylardıñ xäm wazıypasın Göruǵlı bek berdi.”

dedi. Aysultan ayttı: “Göruğlı bek bunday islerdi etse, ne sebepeten, ağamdı öltirgen eken?”
dep zar-zar jılap bir söz ayttı:

Endi ölsen bolmas meniñ sorağım,
Sebep nedur jalğız ağam öltirdi?
Közimniñ rawşanı bağı şırağım,
Sebep nedur jalğız ağam öltirdi?

Onıñ uşın men etermen paryadı,
Jalğız jigit ölse, joq bolar atı,
İzinde qalmadı onıñ zuryadı,
Sebep ne dur jalğız ağam öltirdi?

Barzenki yağım bar, qaşar jerim joq,
Uşay desem qanat xämde pärim joq,
Ağam dep jılawdan basqa kärım joq,
Sebep ne dur, jalğız ağam öltirdi?

Bul işler täğdiri quda äyledi
Namärtler ağamnan judä äyledi
Şeyit etip iyman ata äyledi
Sebep ne dur, jalğız ağam öltirdi?

Biyopa dünyada jalğız ağam joq,
Xaq jolında onda zärre guman joq,
Aysultan der xaqtan basqa panam joq,
Sebep ne dur jalğız ağam öltirdi?

Al qıssa Göruğlı bek Aysultannan bul sözdi esitip bawırı ezilip, Aysultanğa qarap:
“Qandar Göruğlı men boldım. Öltirip qanıñdı al?” dep qılışın şırağıp aldına basın qoydı xäm
Göruğlı zar-zar jılap bir söz ayttı:

Aysultan esitkil sözim,
Qandar Göruğlı men boldım,

Qara äyledim juzimdi,
Qandar Göruğlı men boldım,

Şamlibelden at qaşırdım,
Beglerge şarap işirdim,
Jeti belden oq köşirdim,
Nämärt Göruğlı men boldım.

Azğırıp men joldan şıqtım,
Säxärlerde jolın tostım,
Azırğan kisilerde qastım,
Sebep Göruğlı men boldım.

Därbentte men onı attım,
Qurbanıman moynıma aldım,
Nämärtlıq jolına qırdım,
Sebep Göruğlı men boldım.

Alqıssa annan soñ Aysultan ayttı: “Äy jigit meniñ ağamıñ täğdiri kısıwmet eken, sen märtlik etip rasiñdı ayttıñ. Men xäm ağamıñ qanıñı öttim, meniñ qıyametlik ağam bolğıl.” dep zar-zar jılay berdi.

Göruğlı bek xäm etken isleriñe puşayman bolıp ayttı: “Äy Aysultan köp jılamağıl Bazergen ağam orniña men ağan bolayın?” dep zar-zar jıladı xäm Aysultnağa qarap, bir söz ayttı:

Qurbanıñ bolayın gul-juzli janan,
Köp jılama seniñ ağan bolayın?
Meniñ kewilimde köp qaldı ärman,
Köp jılama seniñ ağañ bolayın?

Bul dunyanıñ aqırı soñı jalğandur,
Kimse ölmey bul dünyada qalğandur,
Sebep penen jalğız ağañ ölgendur,
Köp jılama seniñ ağañ bolayın?

Ölimniñ дәstinen tappadım aman,
 Näpsimniñ uğırına aldadı şaytan,
 Bilmeyin öltirip ettim puşayman,
 Köp jılama seniñ ağań bolayın?

Şärt ustinde seniñ ağań öltirdim,
 Ärman menen közim jasqa toltırdım,
 Altın tuwlar tigit gumbez saldırdım,
 Köp jılama seniñ ağań bolayın?

Göruğlı der alğıl şıyrın janımdı,
 Jerlerge ağızğıl meniñ qanımdı
 Salamat äylesin xaq iymanıñdı,
 Köp jılama, seniñ ağań bolayın?

Alqıssa onnan soñ kun keş boldı. Aysultan sol keş ağasınıñ qabırın kuşaqlap jattı.
 Säxär waqtında tus kördi. Erteniñe körgen tusın Göruğlı bekke bayan etip, bir söz ayttı:

Tusimde körindi toğız päläkler,
 Közime bir maxiytaban körindi,
 Pirimdur Maxdaş kökte mälekler,
 Közime bir maxiytaban körindi.

Qulağım jardılar köp aytıp iyman,
 Sol zaman körindi sariwi Gulşan,
 Mağan uyrettiler sureywi quran,
 Payğambarı aqır zaman körindi,

Biybipatpa keldi mağan marxaba,
 Biybixajar menen Zuhreyi Patpa,
 Biri xambar äne birisi xawa,
 Közime bir mäxiytaban körindi

Xäm bolıp keldiler bir neşe yaran,
 Olar awdararlar parayı quran,
 Äbiwbaqır Sıdıq Omarı Ospan,
 Xäzireti Äliy Şaxiymardan körindi.

Soñra keldi qara tonlı bir kisi,
 Qayğǵı menen ötken jaz benen qısı,
 Xaslı ummet uşın aǵarlar jası,
 Payǵambarı aqır zaman körindi.

Jigitler işinde guldey aşılǵan,
 Qollarında şamiw şarap işilgen,
 Baslarıña tillä jıǵa şańsılǵan,
 Meniñ aǵam sol Bazergen körindi.

Aǵam maǵan jılap qıldı näsiyat,
 Diñiy Muhammetke qılma aqıret,
 Bärjay äylegeysen parızı sunnet,
 Tilleriñde nurı iyman körindi.

Aysultan der keşe boldım musılman,
 Xaq penen Raasuliyge keltirdim iyman,
 Maǵan köp jıladı hoja Bazergen,
 Bul dünyanıñ soñı oyran körindi.

Alqıssa Aysultan bul sözdi tamam etip, Bazergenge abı–aslar beriñler dep buyırdı. Onnan soñ Aysultan ayttı: “Äy Görüǵlı aǵa xindi wälayatında Qarahan zäñgi degen bir duşmanım bar. Men naşar bolarman, soǵan siz barıp sonıñ kerin qılsañız neşik bolar eken?” dedi. Görüǵlı bek xoş äjep bolar dep, jigitlerin şaqırıp alıp ayttı: “Aysultanniñ Qarahan zäñgi degen bir duşmanı bar eken, soǵan barsaq neşik eken?” dedi.

Munnan barsaq Şabistana
 Qırq bes kunlik jolı bardur

At surip kirsek maydana
Onbir kunlik şöli bardur.

Sureli bedew mästana,
Atlanıp kirsek maydana,
Munnan barsaq Şabistana
Qırq mıñ uyli eli bardur

Xämme bendesi allanıñ,
Kewli uşın Aysultannıñ,
Hindistanda Qarahannıñ
Bilmen ni qıyalı bardur.

Görüğli aytar ğalıp jatpam,
Nämärtlik jolına ketpen,
Hoş jigitler wayım etpen,
Xäziyreti Äliy pirim bardur.

Alqıssa, Görüğli bek qırıq jigitleriñe kewil berip, xämmesi Şabıstañğa rawana boldılar. Birneşe kun jurip, Şabıstan şaxärine jaqın keldi. Dağdıñ ustine şıǵıp atraplärina qarasa, eki bala körindi. Görüğli bek ol balalardan habar soradı. Ol balalar ayttı: "Aysultan Bazergen ağasınıñ qanıñ almaqqa ketkennen soñ Qarahan zäñgi degen kelip qızdı jesir, uldı olja etip alıp ketti. Aysultan kelgennen soñ, dāşker tartıp kelemen degen sözi bar, Aysultannıñ özin alarmış. Aysultan kelse, ol Qarahan zäñgi kelermiş. "Äne, Aysultan bul sözdi esitip, pıraqı taza bolıp, Bazergen ağasın joqlap bir söz dedi:

Ağalar esitiñ meniñ zarımdı,
Taza ot janıma tustı näyleyin
Endi esap etmeñ barı –joğımdı
Ulkelirim oyran boldı näyleyin.

Ağajan sen ölgeli qayǵı ğam boldı
Keşe kundiz jılap közim jas boldı
Jana –jana jurek bawırım därt boldı

Kuyip endi ada boldı näyleyin.

Xeşbir adam meniñ deyin bolmasın
 Özi ölip laşı şölde qalmasın
 Zuryatsızlıq Bazergendey bolmasın
 Ruwxı geda bolıp qaldı näyleyin.

Bir körmesten qaldım ağa juzindi
 Altınğa qaplareme aytqan sözindi,
 Märtlik penen öter ediñ isindi
 Biyopa dünyadan öttiñ näyleyin.

Aysultan der mende taqat qalmadı
 Xeşkim kelip munnan habar almadı
 Bul dünyada jaqsı-jaman qalmadı
 Ğumşa gulim qazan urdı näyleyin.

Alqıssa Görüĝlı bek Aysultannan bul sözdi esitip, Aysultanğa qarap, bir söz ayttı

Telbesinde ärebi atı bolĝanniñ,
 Kewli onıñ qaynap-qaynap yoş bolar.
 Tañ jolında şaşma qatqan Ğıyrattın
 Ärebi atıñ topan qılar el bolar.

Bir muşkil is tusse, jigit saydıñe
 Muhanlesler qorqıw berer birine
 Qayĝı kelmes hoş jigittiñ kewline
 Juregi qablanday qapalar bolar.

Hoş jigiler közi köre uyrener
 Märtlerdiñ astında bedew jugirer
 Jigittiñ дәstinde qalĝan dolanar
 Qolıñda nayzası qılış yar bolar.

Muxallesler xärgiz urısa bilmes
 Urısqa kirgende xeşteme demes,
 Uwayım saqlawşısı jalğandı bolmas,
 Nämärt xayalı qayğıpaz bolar.

Görüğli aytar men bir qudaya bende
 Hoş jigitler sawaş qılar maydanda
 Piyrim Şaxiymardan mudam janımda,
 Kelleler kesilip qanlar sel bolar.

Alqıssa Görüğli bul sözdi ayıp bolğannan soñ, Aysultanğa kewilin berip, köşip jolğa rawana boldı. Şabıstağa kirip Qarahan zänginiñ qoyğan adamlarınıñ öltirip, parahatta bolıp otırdılar

Endigi sözdi Qarahan zängiden esitiñ. Al ğárez Qarahan zängige Aysultan kelip qoyğan adamlarınıñ öltirdi degen qabar jetistiler. Qarahan zängi darğazap bolıp juzmıñ lışkeri menen atlanıp, Şabıstandı qamap aldı. Aysultan bul lışkerlerdi körip, Görüğli bekke ayttı: “Munıñ menen urısıpta barabar kelip bolmas.” dedi. Görüğli bek ayttı: “Äy Aysultan bul zängilerge xiyle etpek kerek, onıñ uşın jigitlerdi darwazada qoyamız. Mayxananı areste etip, şaraplardı saranjam etip, kasalardı janıña qoymaq kerek. Sen xäm sarayıña äreste qılıp özine ara berip otırğıl. Men bir jayda özimdi pinxamı qılsam. Bar zängiler menen xeşkim habarlaspaşa aqırı zängiler mäslähat qılar. Men özim barıp qabar alayın dep seniñ qasına keler. Soñda sen, bir söz bilän meni yad etseñ, men barıp onıñ isin tamam etermen.” dedi. Onda Aysultan -äjep bolar- dep Görüğli bektin aytqanıñday etip otırdı. Al ğárez, bul tärepten Qarahan zängi özim barıp habar almasam, meniñ baxadırlığıma ılayıq bolmas dep, janıña qırıq bahadır jigit alıp, Aysultannıñ ustine juris qıldı. Annan soñ Görüğliniñ jigitleri Qarahan zängini körip, xärqaysısı xärtärepketip, darwazağa kelip kirdi. Xeşkim habarlaspadı. Darxal mayxanağa kelip kirdi. Onda xäm xeşkim joq, onnan soñ Qarahan zängi jigitlerin mayxanağa qoyıp, özi Aysultannıñ janıña bardı. Qarahan barsa özine ara berip, otırğan Aysultandı körip, Qarahan zängi Aysultandı körgende basınan xuwişısı ketip, aqlı biygana boldı: “Äy Aysultan men jeti mārtebe lışker tartıp keldim. Bazergen ağan meniñ lışkerimdi qırıp äpkelmedi. Segiziñşi mārtebe jāne özim keldim, sen joq ekenseñ endi seniñ menen muradı xasıl qılarman.” dedi. Aysultan ayttı: “Men ağanıñ jılın bergenşe xeşkimge kewil bermespen.” dedi. Anda Qarahan zängi Aysultannıñ sözün qabıl qılmağı, zorlıq qılar boldı. Anda, Aysultan Görüğlini yad etip, bir söz ayttı.

Sawaş maydanında atlar oynatqan
 Ärebi atlı hoş jigittiñ kunidur,
 Bedewin xarlatıp maydañğa kirgen
 Jawdı qırıp kewil hoşlar kunidur

Hoş jigitler sap-sap bolıp kelgende
 Urıs maydanında oqlar atqanda
 At jıǵılıp, özi jawda qalǵanda
 Almas pısaq sarı jaydıñ kunidur.

Hoş jigitler kirse şer kibi maydan
 Xummet berer kuni Xäzireti Sulayman
 Şabıstandı aldı bir zängi duşman
 Xäzireti Äliyşeri jabbar kunidur.

Ğanım menen qarsılasıp turmağa
 Şıkasta naşardıñ kewlin almağa
 Alla deyip töbesine urmağa
 Ay baltalı şabbaz erdiñ kunidur.

Köz jası tögilip sel bolıp ketse
 Nalışım bul zaman allağa jetse
 Aysultan naşarğa aǵalıq etse,
 Ğıyrat penen Göruǵlınıñ kunidur.

Alqıssa, Qarahan zängi ayttı: “Xey Aysultan men seniñ bul turki tiliñe tusinbespen.” dedi. Älbette meniñ maqsetimdi xasıl qılarsañ, bolmasa zorlıq penen muradımdı xasıl qılarman, jäne qalandı oyran etip ketermen.” dep zorlıq qılar boldı. Aysultan bir xiyle menen: “Xey Qarahan zängi meniñ ustimnen turǵıl meniñ menen säwbet qılmastan äwel suwǵa tusıp juwınıp sasıqlarıñdı ketirgil. Soñnan soñ seniñ menen säwbet qılayın.” dedi. Qarahan zängi bul sözdi esitip waqtı hoş bolıp, Aysultannıñ ustinen şaşırıp turıp, lıpaslarıñ şıǵarıp, ğusıl etpek uşın ketti. Göruǵlı xām bul sözlerden habardar edi. Qarahan suwǵa tusıp turǵan waqtında Göruǵlı ustine jıldırımday jetip bardı. Qarahan xey-xey degenşe almas qılış penen bir urdı. Qarahannıñ janı cähännem bazarına duz satmağa ketti. Göruǵlı bek mayxanağa barıp

körseler, zəngilerdiñ qırq jigiti şarap işip, mäs bolıp jatqan eken. Göruğlı bek olardı xäm öltirdi. Onnan soñ, jigitleriñ şaqırdı, xeşbir habar tappadı. Səxär waqtı edi. Bir bələnt töbege şığıp, Göruğlı bek qolıña sazın alıp, jigitlerin şaqırıp bir söz ayttı:

Kelip begler tamaşağa
Bul keşe sawaş ustinde
Kirişmen maydan arağa
Qılış urıñ bas ustine.

Bar zəñginiñ hanın jıqtım,
Qılış urıp qanıñ töktim
Qırq jigit dep nağıra şektim
Bas kesilip laş ustinde.

Qarahan Şaxnı öltirdim
Qarahanğa duwrı turdım
Qırmızı qanğa boyadım
Basın kesip laş ustinde.

Şarap işip men mäs boldım
Turdım ğanımgā uşıradım
Göruğlıman sawaş aştım
Aysultan ğardaş ustine.

Alqıssa, xär qaysısı Göruğlı bektiñ xawazın esitip, xär tärepten kele berdi. Bir neşeleri jıynalıp kelip, xämmesi jäm bolıp, Qarahan hannıñ läşkerin qaşırıp, Aysultannıñ elatınan Şabıstan şəxärin bosatıp, bende bolğan qız jigitleriñ alıp, bular maqset-muradıña jettiler.

6.2. Türkiye Türkçesi

ÄWEZ'İN EVLENİŞİ

Şambil vilayetinde Göruğlı dünyaya gelir. Äwezhan'ı Buldırık Kasap'tan kaçıırır, evlat edinir. Äwezcan'ın yüzü bir türlü gülmez. Bunun üzerine Göruğlı, Äwez'in altına at, üstüne kaftan, eline alıcı kuş verip, yörük tazılarla, Havdak Gölü'nde avlanmaya gönderir. Äwezcan ördek avlar, ezanda gidip gece geç vakitte dönerdi.

Bir gün Äwezcan kuşunu saldı, yorulup bir tepenin üstüne çıktı. Çitin sınırında iki boz çadır gördü. Sonra, çadırdan dışarı çıkan bir gelin gördü. Bir yandan: “Tütün var mı, varsa içelim?” dedi Äwezcan.

Yeni gelin eve girdi, evdeki kıza yiğidin haberini verdi. Kızı dışarı çıkarıp, kıza tütün sorup duran yiğidi gösterdi. Kız yiğidi görünce onun yüzünün güzelliğine aşık oldu. Böyle yiğitler buralarda az bulunur, diye içinden geçirdi. Membetcan Serdar'ın kızı eve girip, sigarayı ateşledi ve dışarı çıktı.

Kız yiğitle tanışmak istedi. Kız oğlanı, oğlan kızı almak istedi. Sonra Äwezcan: “Bu kimin evi?” diye sordu. Kız: “Göruğlı'nın dayısı Membetcan Serdar'ın evi.” diye cevap verdi. Kız da yiğide: “Siz kimsiniz?” diye sordu. Yiğit: “Ben Göruğlı'nın oğlu Äwezcanım.” dedi. Sonra kız: “Göruğlı'nın oğlu-kızı yok. Olsa olsa siz Göruğlı'nın basit bir kölesi olabilirsiniz.” dedi. Äwez bu söze çok öfkeleni. O acıyla: “Eğer ben seni hanım edip almazsam, adım kurusun.” dedi. Kız da: “Sana hanım olup varacağıma, suya düşüp ölürüm daha iyi.” diye cevap verdi.

Äwez atını sürdü ve o gün eve geç döndü. Göruğlı, Äwez'in geç gelişine şaşırdı. Äwez gelince ağlayıverdi, bir yandan da başından geçenleri babasına bir bir anlattı. Göruğlı kırk yiğidine: “Bu kızı tanıyan var mı?” diye sordu. Kırk yiğidi, Gürcistan hanının kızı, Gülrühcan olduğunu söylediler.

Göruğlı öfkeli bir şekilde atını eyerledi, silahlarını kuşandı. “Ben gelesiye düğünü hazırlayın, inşallah Gülrühcan'ı alıp geleceğim.” dedi ve sıçrayıp atına bindi. Yiğitlerine bakıp bir söz dedi:

Bir güzel alacağım Äwezcanıma
Düğün hazırlığını görün ben gelesiye
Äwez'in düğününde uyumayın aslanlar
Arap atı soğutun ben gelesiye.

Bir düğün başlatacağım ele-nişana
 İştienler düşsün hayrete
 Bir haber gönderin Rum- İsfahan'a
 Kulluğumda dursunlar ben gelesiye.

Peygamberin aslını sorarsan Araptı
 Pir olmazsa mertin işi haraptı
 Şişte kebab, kadehte şaraptı
 İçin, mest olun ta ben gelesiye.

Sağanak edip çıksan beş ile opa
 Mızrak vurup döksem kırmızı kaba
 Tamam altın döşek nakışlı topa
 Giysin Äwezcanım ben gelesiye.

Görüğli Bey yad et Kadir Süphan'a
 Bel bağladım bir yaratan Cabbar'a
 Günde bin kuzuyu assınlar dara
 Yesin Tekeli el, ben gelesiye.

Hasılı Göruğli, atına kamçı vurup, nice meydan yollar aştı. Bir nice gün yol gitti. Bir gün önü karanlık, arkası duman, yol görünmez, ayaz oldu. Göruğli aklını yitirdi, yolundan şaştı. Atından yere indi. O vakit piri aklına geldi. Pirlerden yardım isteyip, bir söz dedi:

Biz hep yad ederiz Kadir Allah'ı
 Äwezcan'ın yarini bulamadım.
 Şir-i Derga olmuş Hazret-i Ali
 Gönül maksadına eremedim.

Şamlıbel üstünden atlar gönderdim
 Yanan çırağımı üfleyerek söndürdüm
 Yiğitlerimi ben haksız yere öldürdüm
 Bu ne sırdır beyan edemedim.

Karşımızdan berk parladı yıldızı
 İsteyip bulamadım şu kara gözü
 Şad edemedim oğlum Äwez'i
 Dügününü temaşasını tutamadım.

Kibirlenip çıktım niyetimden
 Yoldaş istemeden çıktım Şambilbelimden
 Şahımerdan haber al halimden
 Äwezcan'ın yarini bulamadım.

Görüğlı Bey, yad et Kadir Huda'nı
 Eline alıver çelik kılıcını
 Yad edemedim Äwez oğlanı
 Gönül maksadına yetemedim.

O vakit Hazreti Ali Şahımerdan göründü. “Korkma oğlum.” diye arkasından itti. İşte o zaman duman açıldı. Alem aydınlandı. Görüğlı sıçrayıp atına bindi, yola revan oldu. Az gitti, uz gitti, birçok insanla karşılaştı. Yakın gelse de hiçbirinin dilini anlamadı. O vakit Görüğlı sazını eline alıp, bir söz dedi:

Yolum düştü Gürcistan eline
 Elleri var bizim ele benzemez
 Bağrışırlar ben düşmanım diline
 Dilleri var bizim dile benzemez.

Cariyeleri vardır önü düğmeli
 Güzellerini birbiriyle övmeli
 Kızlarının tarifini etmeli
 Elleri var bizim ele benzemez.

Nasibimiz çekti düştük biz hep yollara
 Bağrışırlar ben düşmanım diline
 Nasip etse kucaklasam ince bellere
 Dillerin var bizim dile benzemez.

Sahraların vardı çölü yabancı
 Atların vardı deve tabanlı
 Çobanların vardı yavru domuzlu
 Malların var bizim mala benzemez.

At oynatıp taşkın çaydan geçmeli
 Äwez'ı eyleyip ak şaraptan içmeli
 Göruğlı der ince belden kucaklamalı
 Güzellerin Perizat'a benzemez.

Hasılı, o vakitte bir ulak geldi. “Pehlivansan, güreş meydanına çıkarsın.”dedi. Bunu işiten Göruğlı, atından indi. Kendini ortaya atıp, soyunup oturdu.

Göruğlı, Gürcistan pehlivanı ile güreşmek için meydana girdi. Gürcistan pehlivanının yakasından tutup, onu havaya attı. Canını tuz pazarına gönderdi. Soyunup oturan pehlivanlar bir bir çıktı. Göruğlı çıkanı yıktı. O vakit Göruğlı: “Ben bunları ne zaman bitireceğim?” diye düşündü. Yine de o pehlivanların karşısına çıktı. Birbirine tutuşturup, kafalarından kaldırıp yıktı. Uzunlardan birini alıp onu da yıktı. Kimse karşısında duramadı. Kemer bozuldu, şan oldu. Hesap edilse yedi kadar pehlivanı yıktı.

Sonra toy veren evin sahibi, Göruğlı'nın yanına geldi. “Gökten düşmüş gibi binde bir böylesi düşer.”dedi. “Oğlum, bunca ekmeğim aşım ziyan oldu. Hizmetim boşa gitti. Padişah karşısında mahcup oldum. Bunca adam telef oldu. Yaşlılığımda oğul sahibi oldum. Toyu oğlum olduğu için verdim ama sonunda pişman oldum.”dedi.

O vakit Göruğlı, babaya bakıp dedi ki: “Ben Şambilbel'deki Göruğlıyım. Sizi burada koymazsa, bizim ele göçüp varın. Halinden haberdar olurum.”dedi. Baba: “Tamam olur.”diyerek memnun oldu.

Göruğlı: “Leke Hanı'nın kızı Gülrühcanım nerededir?” diye babaya sordu. Baba: “Kız fena büyücü, gidersen ziyan olursun.” dedi. Göruğlı, şunca yol gelip kızıdan korkup gitmek bana yakışmaz, diye düşündü. Göruğlı'nın niyetini anlayan baba, onu yolcu etti. Babaya bundan gayrı göçmek nasip oldu.

Babanın tarifince Göruğlı, önu merdivenli büyük bir çardağa çıktı. Çardağın kapısı kilitliydi. Kilitli kapıdan girmek mümkün olmayınca, çardağın duvarından tırmanıp, içeriye atladı. Baktığında, ulu bir bağ, çeşmelerin her yana aktığını gördü. Yere dökülen meyvelerin sesi işitilebilirdi. Etrafında altın ve gümüş gibi ışıltı saçan çaylar... Etrafta da hiç kimse yoktu.

Bir vakit nazlı bir gelin göründü. Göruğlı'nın aklı başından gitti: “Kızın yengesi değil mi? Hanım övgüyü hak ediyor.”diyerek eline sazını alıp bir söz dedi:

Kurbanın olayım gül yüzlü yarım
Gel ikimiz zevki-sefa sürelim
Bağban olup dersem taze gülünü
Gel ikimiz zevki-sefa sürelim.

Kaşların karadır gözlerin mestan
Sen evden çıkınca alem gülistan
Salınıp yürüyüşün kızlardan üstün
Gel ikimiz zevki-sefa sürelim.

Gözlerin karadır kaşların keman
Görür görmez eyledin aklımı hayran
Güzeller içinde sensin kahraman
Gel ikimiz zevki-sefa sürelim.

Göruğlı Bey, sığın Kadir Allah'a
Bel bağladım bir yaratan Mevlaya
Senden-bizden bir ad kalsın nişana
Gel ikimiz zevki-sefa sürelim.

Hasılı gelincik, Göruğlı'nun elinden tutup, Onu içeriye çekti. Yeni gelin Göruğlı'na: “Niçin geldin, nereden geldin?” diye sordu. Göruğlı: “Şamlıbel yurdundan geldim. Gülruhcan'ı almam için bana yardım etseniz.” diye rica etti. Gelin: “Kız güçlü bir büyücüdür. Şimdi uyuyor. Onu sandığa koyup, büyüleyip bağlamazsam, başka türlü olmaz.” dedi.

Sonra ikisi kızın yattığı yere vardıklarında, gelin Göruğlı'na: “Siz şurada sessizce durun.” dedi. Gelin, kızın yanına gidip büyü yaptı. O vakit Göruğlı kızın yattığı yerin eşiğine varıp bir söz dedi:

Geldi ha mert oğlu geldi
Uyan ha hanın kızı
Demir donlun haber aldı

Uyan ha zalimin kızı.

Çoklar senin halın çeker
Gamze okun kanım döker
Yedi yüz kız sana nöker
Uyan ha hanın kızı.

Mest tavus gibi salınıp
Günde yüz bin hayale dalıp
Äwezcan kaldı aldanıp
Uyan ha zalımın kızı.

Tahtına binsem yatmaya
Şirin lebinden tatmaya
Gözün kıymaz uyanmaya
Uyan ha hanın kızı.

Dağı gezip aslanlar geldi
Katardaki develer geldi
Görüğli gibi erler geldi
Uyan ha hanın kızı.

Hasılı, Qupnişan Peri gelip, Göruğli'nın her yanına bir tokat vurdu. O an Göruğli: "Sesimi soluğumu keseceğim." diye ant içti. Qupnişan Peri, kızı sandığa koyup, kilitledi. Sandığı Ğıyrat'a yükleyip, Göruğli'nı atına bindirip hemen gitti. Dağları yolları epey aştıktan sonra Göruğli'nın aklına bir şey geldi: "Bana bunca yardım eden Qupnişan Peri'ye Allahısmarladık demedim, ayıp oldu." dedi. Geri dönüp geldiğinde Qupnişan Peri'yi aynı yerde dururken gördü. Göruğli sazını eline aldı, "Allah bağışlasın." deyip, bir söz dedi:

Hak aşık ben Qupnişan'a
Herkese Allahyar şimdi
Bize verdin Gülrühcan'ı
Ne dilesen hazır şimdi.

Kelime de amininde
Ol Muhammet dininde
Yedi yüz kız emrinde
Daim hizmetkarın şimdi.

Leke Hanı'nı perişan ettin
Gülruhcan'ı yoldaş ettin
Sen bir mertti abat ettin
Ölünceye minnettar şimdi.

Papağan gibi taranıp
Günde yüz bin hayale dalıp
Önümde dursan dolanıp
Ölünceye hizmetkar şimdi

Hevesim var kametinde
Daima olsam hizmetinde
Görüğü Bey sohbetinde
Bir görmeye hevesli şimdi.

Hasılı, Görüğü atının başını çevirip, Şamlıbel'e doğru gitti. Yolda giderken kendi kendine şüphelendi: "Sandıktaki insan mı yoksa başka bir şey mi; insan olsa niçin uyanmadı?"dedi. Görüğü atından indi, sandığı yere koydu, açıp baktığında; ayın on dördü gibi, zülüfleri halka, badem gözlü, ince dudak, elma yüzlü nazlı bir kız gördü. Akli başından gitti, lal oldu. Görüğü niyetini bozup: "Äwezcan almasa, belayı alsın, kızı kendime alayım." deyip, sazını eline aldı ve bir söz söyledi:

Sefa dağın serininden
Uzar kara zültün senin
Gamze oku ile şirin canım
Keser kara zülfün senin.

Yar deyip çıktım Şambilbel'den
Alıp geldim uzak yerden

Bazen sağdan, bazen soldan
Uzar kara zülfün senin.

Ğıyrat'a binip kadem basam
Yar, şeker lebinden tadam
Ak yüzünde badem badem
Uzar kara zülfün senin.

Arap ata binsem ateşletip
Öpsem lebini terletip
Tan yıldızını seherletip
Uzar kara zülfün senin.

Er yiğit meydanda yürür
Koç yiğit sözünde durur
Dön Göruğlı Pirin vurur
Döndüm kara zülfüm benim.

Yar gönlünde yaşasam mı ki
Ağlaya ağlaya kalsam mı ki
Özüm seni alsam mı ki
Yakar kara zülfün senin.

Hasılı Göruğlı'nın sesine Gülrühcan uyanmadı. Sandığı kucaklayıp ata yükledi, toy veren babanın peşinden gitti. Babaya şöyle dedi: "Şanlıbel'e tez elden varıp benim Gülrühcan'ı alıp geri döndüğümü müjdele." dedi. Baba hemen Şanlıbel'e yönelip at sürdü. Ağayunıs Peri ile Äwezcan'a haber verdi. Şanlıbel'den işiten tüm halk Göruğlı'nın önüne çıktı. Bir taraftan kızın sandıktan sesi duyuldu: "Qupnişan yenge su getir! " dedi. Ağayunıs Peri kıza: "Gözünü aç." dedi. Kız gözünü açtı. Etrafına baktığında düşünde göremeyeceği adamları gördü. Kız bakmaya utandı. Kızın fal kitabı koynundaydı. Bu kalabalığın nereden çıktığını anlamak için hemen koltuğundaki kitabı açıp baktı. Bu kalabalığın Göruğlı'ndan olduğunu bildi. Sonra kız Göruğlı'na: "Siz beni buraya niçin getirdiniz?" deyip öfkeleni.

Göruğlı: "Ben sizi Äwez oğluma almak için alıp geldim." dedi. Sonra kız söyledi: "Elindeki bütün yiğitleri benim önümden geçir. Ben istersem evlenirim. Beğenirsem

söylerim; beğenmezsem söylemem. Eğer hiçbirini beğenmezsem o zaman beni evime götürürsün. Benim bu söylediklerime inanmazsan bir avuç toprağa üfleyip başınıza saçarım, hepinizi eşek edip binerim.” diye cevap verdi.

Görüğü bütün halkını toplayıp, kızın önünden geçirmeye başladı. Kız geçenlerden hiçbirini beğenmedi. En sonunda kırık yiğidi ile sazı sohbeti çoğaltıp, eğlenceler düzenleyip Äwezcan’ı geçirdi. Kız Äwezcan’ı görünce o an aşık oldu ve onda karar kıldı. Kendini ona bahşetti.

İkisi evlendirildi, düğünleri başladı, nikahları kıyıldı. O vakit bütün halk şehre geldi. Yolda Aras çeşmenin Şan köprüsündeki adamlar geçmelerine izin vermedi. Sonra Görüğü adamlara bakıp: “Yol verin!” deyip bir söz dedi:

Ey yarenler, Müslümanlar
Yol verin kızlar geliyor
Konuşkan dili tatlılar
Yol verin kızlar geliyor.

Yol üstünde kuru ağaçlar
Dalına biner kuşlar
Bağrışan Kızılbaşlar
Yol verin kızlar geliyor.

Yol üstünde ak söğütler
Herkes öz yarini öğütler
Arap atlı koç yiğitler
Yol verin kızlar geliyor.

Yol üstünde koca çınar
Daima bin yaşa çınar
Ak yaprağını döşe çınar
Gölgene kızlar geliyor.

Şambil elin yavrusu
Başında altın şapkası
Araz nehrinin taş yüreği

Yol verin kızlar geliyor.

Çoşma ha Göruğlı çoşma
At binip hadden aşma
Uç yıldızdan akan çeşme
Durul, kızlar geliyor.

Hasılı adamlar ayrılıp yol verdi. O vakit Sapar Köse Göruğlı'nın önüne çıkıp: "Bu kız nasıl getirdin" dedi. O an Göruğlı kızın gelişini saz ile anlatıp bir söz dedi:

Vardım da bir bağa girdim
Ne bağ duydu ne bağbanı
Seyredip gülünü derdim
Ne gül duydu ne gülzarı.

Bağı var bağbanı atlı
Elması nardan tatlı
Vardım gizli vakitli
Ne bağ duydu ne bağbanı.

Bağbanın bağı saklı
Razı ettik Qupnişan'ı
Geldi güzellerin hanı
Ne bağ duydu ne bağbanı.

Bağında seyredip yürüdüm
Qupnişan yengesini gördüm
Sandığa koyup getirdim
Ne bağ duydu ne bağbanı.

Ğıyratım deryadan aştı
Pirlerden keramet bitti
Göruğlı maksada erdi
Ne bağ duydu ne bağbanı.

Hasılı bu sözden sonra kızı alıp saraya götürdü. Kırk gün kırk gece düğün dernek kuruldu. Göruğlı düğün için toplanan halka: “Benim düğünümün eksiği var mı?” diye sordu. Sonra bir yiğit “Ey Göruğlı Ağa düğünün bir eksiği var, düğünün baksısı yok.” dedi. O vakit Göruğlı: “Äwezcanımın düğününde kendim baksı olurum.” deyip eline sazını alıp bir söz dedi:

Mevlam bizi yola saldı
Ali ile Veli ile
Gönlüm doydu susuzluğum kandı
Dudağındaki balı ile.

Gezerim Şamlıbeller’de
Äwezcan gezer ellerde
Şarap içirdim yollarda
On dört on üç deli ile.

Sırma kürkü elbise diktirelim
Yakasını geniş açtıralım
Getirin boylaştıralım
Bizim Äwez oğul ile.

Seyran ettim bu cihanı
Abad ettim Äwezcan’ı
Öldürdüm yetmiş pehlivanı
Güreşip Ğıyratım ile.

Göruğlı’nın alıysındı
Doldurun kadehini
Bütün Türkmen yavrusunu
Ben severim halkım ile.

Hasılı Göruğlı’nın gelin getirişine ihtiyarlar da gelip, kutlu olsun, dedi: “Ey Göruğlı oğlum hanın kızı size nasıl kısmet oldu?” O vakit Göruğlı ihtiyarlara bakıp bir söz dedi:

Hoş yiğit başına müşkül iş düşse
 Üstesine gelmeye hoş kardaşı gerektir
 Felek ayırıp ayrı düşse
 İtibarlı aslan yoldaşı gerektir.

Suyun kıymetini derya gezen sal bilir
 Güzelin kıymetini oğullu el bilir
 El kıymetini ayrı ayrı düşen er bilir
 Görüp ağlayanın gözde yaşı gerektir.

Dilin kıymetini söylenen söz bilir
 Yiğitin kıymetini ayrı düşen kız bilir
 Altın kıymetini sarraf kimse o bilir
 Altın gümüş mahan taşı gerektir.

Oku bil sünnetini farzını
 Okuyup gör Hüda borcunu
 Dinlemezler beynamızın arzını
 Cevher gibi sağlam yoldaşı gerektir.

Bana kimsin dese ben de Göruğlı
 Aslım asil doğdum özüm mertoğlu
 Kendini bilmez ihlaslara san oğlu
 Canacan sırlaşaçağım dostun gerektir.

ARAP RAYHAN

Hasılı şimdi haberi Leke Padişahı'ndan işitin. Kızı, Göruğlı kaçırdıktan sonra, Qupnişan korktuğundan, padişaha kızının kaçtığı haberini verebilmek için, aceleyle sazını eline alıp bir söz dedi:

Bir koç yiğit geldi zorbalık ile
 Gülruhcan'ı alıp gitti yarenler
 Dokuz kase gül gül şarap elinde
 Hak diyip kana kana içti yarenler.

Düldül gibi atı saman kır gibi
 Deh deyince dar sokaklar yol gibi
 Arzıwlım dağından esen yel gibi
 Gülrühcan'ı alıp gitti yarenler.

Qupnişan Periler zar zar ağlayın
 Ayrılık yolunda bağrımı dağlayın
 Bir büyücü gibi ağzı-dilin bağlayın
 Gülrühcan'ı alıp gitti yarenler.

Velhasıl, padişah bu sözü işitince öfkelendi, adeta kan beynine sıçradı. Vezirlerini toplayıp, istişare etti. Padişah, istişareden sonra, güçlü yiğitlerinden yirmi tanesini seçti. Onlara, at, silah, kıyafet verip: “Görüğlü’nü bir an evvel bulup getirin.” deyip gönderdi.

Yiğitler, on beş gün yol gidip, Göruğlü’nü aradılar. Göruğlü’nü bulan olmadı. “Bulamayacağız.” diye on beş yiğit geri dönecek oldu. Kalan beş yiğit: “Bizler Göruğlü’nü bulmadan gelmeyiz.” deyip aramaya devam ettiler. Askar Dağı’ndan geçtiler. Göruğlü orada av avlayıp eğleniyordu. Beş yiğitle karşılaştı. O: “Nereden gelip, nereye gidersiniz, nerelisiniz?” diye beş yiğide sordu. Yiğitler: “Bizler Gürcistanlıyız. Göruğlü’nü yakalayıp götürmeye geldik.” diye cevap verdi. Bunu işiten Göruğlü, kurnaz hilelerine başladı: “Yalğanlar, siz benim dayım oldunuz. Ben Göruğlü’nün kardeşiyim.” deyip ağladı. Yiğitler, onun bu sözüne inandı. Yiğitler, “Göruğlü’nün kalesi yakın mı?” diye sordu. O zaman Göruğlü, sazını eline alıp, yiğitlere bakıp, bir söz dedi:

Ayrılıp gelen beş yiğit
 Taştır bu dağın yolları
 Aslın Gürcistanlı yiğit
 Taştır bu dağın yolları.

Önün uçurum geçemezsin
 Hakılın las kete almasan
 Ecelden önce ölürsün
 Taştır bu dağın yolları.

Yetişemezsin şamlıbel'e
Doğru gidersin ölüme
İnan bu söylediğim sözüme
Taştır bu dağın yolları.

Gelin beyler mey içelim
Mey içip serden geçelim
Daima sizinle tanışalım
Taştır bu dağın yolları.

Göruğlı der durmalıya
Tepesindeki saç burmalıya
Kadem basıp yürüyene
Taştır bu dağın yolları.

Hasılı yiğitler: “Taşsa nasıl gidebiliriz? “ diye bir birlerine danıştılar. Göruğlı'nın bir geyiği vardı. Yiğitler Göruğlı'nın geyiğini yemek için istedi. Göruğlı yiğitlere: “Kebap yapıp yersiniz.” deyip geyiği verdi. Yiğitler acıkmışlardı. Geyiği yüzüp kebab edip yediler. Kebaba doyunca yiğitler Göruğlı'ndan şarap istediler. Göruğlı'nın gömüp bıraktığı yıllık şarabı vardı. Yiğitler içip sarhoş olup yığıldılar.

Göruğlı yiğitlerin sarhoş olup yığılmasından faydalanıp, her birinin elini ayağını bağlayıp, birbirine iliştirip bağladı. “Oyunun muydu ya! Bırak!” diye feveran ettiler. O an Göruğlı yiğitlere bakıp bir söz dedi:

Gezerdim şamlıbel'in düzünde
Yürüyüp gelsem peyda oldun beş yiğit
Haber aldım dört kişinin hepsinden
Hepiniz birden diri düştünüz beş yiğit.

Geyik avlayıp çölden çöle gezerim
Suna gibi Sayt gölünde yüzerim
Dön başını kılıç ile yüzerim
şamlıbel düzünde gezen beş yiğit.

Biriniz söyledi çaresizi sev dedin
 Mert Göruğlı'nın yerini göremedin
 Murat maksadına eremedin
 Dağ üstünde rast geldin beş yiğit.

Göruğlı der doğrudur sözlerim
 Aşk deryaların yüzüp gözlerim
 Korkma namert kullar azat eylerim
 Doğma özüm Göruğlı'yım beş yiğit.

Hasılı yiğitleri atına ters bindirip: “Görüp bildiklerinizi padişahınıza söyleyin” deyip gönderdi. Yiğitler Leke padişahına vardılar. Başlarından geçeni padişaha anlattılar. Padişah işittiklerine öfkelenip vezirlerini çağırdı. Onların içinde bir tane vezir vardı. Bu, Göruğlı'nı yakalayıp getirme hakkındaki düşüncesini şu şekilde söyledi: “Arap Rayhan diye güçlü bir pehlivan var. Getirse getirirse Göruğlı'nı o getirebilir.” dedi.

Padişah tellal görevlendirip Arap Rayhanı aldırdı. Padişah Rayhana olanları anlattı. Rayhan Göruğlı'nı tutup getirmeye şart koştu. Padişah Rayhana:” Ne dileğin var?” diye sordu. Rayhan dileğini saz ile anlattı:

Şahım varsam Şamlıbel'e
 Üç yüz altmış pehlivan gitsin
 Şah oğlu Mehmetcan ile
 Sapa oğlu Şakkan gitsin.
 Sapa oğlu Şakkan gitsin.

Beylerim gitsin saz ile
 Değerli bahar baz⁸³ ile
 Namlı meşhur Devletcan ile
 Üç yüz altmış baksı gitsin.

Sözleri tatlı dilli
 Yüzleri kırmızı kanlı

⁸³ Baz: Doğan, şahin, atmaca gibi alıcı bir kuş türü.

Huri kızı gibi şevkatli şanlı
Üç yüz altmış kızlar gitsin.

Karagözleri sürmeli
Altın haykelli düğmeli
On parmağı kınalı
Üç yüz altmış civan gitsin.

Benim adım Arap Rayhan
Varsam olur ahir zaman
Şamlıbel'i edip yeksan
Kırk kasedar oğlan gitsin.

Hasılı, Padişah bu sözleri işitince fena kahrlandı: “Seni mert sanırdım, namertmişsin. Bunca adama ne gerek var?” dedi. İşte, Arap Rayhan'ın at-silahlarını hazırlattı. Kervanına deve verdi. Arap Rayhan: “Atıma binip varsam, tez yakalayıp getiririm.” deyip, sazını eline alıp bir söz dedi:

Getireceğim bak Leke Şahım
O sünniyi mat eylerim
Sevgili peri kızını
Sana kasedar eylerim.

Bütün suninin feryadı
Kırıp Ali evladını
Yakalayıp kızı, civanını
Gönlümü şad eylerim.

Kılıçtan akıtıp kanı
Kasap oğlu Äwezcan'ı
Ganimet edip kız-civanı
Sana dizgindar eylerim.

Vereyim alıp silahını
 Uzaktaki tüm halkını
 Yerle bir edip Şambil yurdunu
 Yad edip harap eylerim.

Şahım size ikbal ulaştı
 Göruğlı'nın devri geçti
 Bu sözü Rayhan söyledi
 Varsam tutsak eylerim.

Hasılı, Arap Rayhan, Şamlıbel'e doğru yola koyuldu. Şimdi haberi Göruğlı'ndan işitin. Göruğlı, meyhanesinde otururken kırk yiğidine emir verdi: "Bugün içinizden biri av yakalayıp getirmezse, öldürülecek, malları da padişaha kalacak."dedi. Yiğitleri bu buyruğu kabul etti. O gün Göruğlı, yiğitleri ile ava çıktı. Göruğlı'yla Äwez bir yana, diğerleri öbür yana gitti.

Göruğlı, ormanın içinde gezmekten yorulunca, yemek yemeye oturdu; yemek yiyip şarap içip sarhoş oldu. En sonunda sarhoşluktan oturduğu yere yığılıp kaldı. Äwezcan, babasının başucunda bekledi. O vakit, kırk yiğitlerden birinin tazısı, bir geyiği kovup getirdi. Äwezcan avla ilgilenip atına bindi ve geyiğin peşine düştü.

Arap Rayhan, sarhoş olup uyuyan adamın Göruğlı olduğunu bildi. Uyuyup kalan Göruğlı'nın üstüne çıktı. Elini kolunu bağlayıp üstüne oturuverdi. Bir zaman sonra Göruğlı kendine geldi. Gözünü açıp baktığında üstünde bir belanın oturduğunu görür. Gözü kadeh gibi, başı gudi gibi, kulağı kalkan gibi, bıyığı Kazak yaban atının kuyruğu gibi... Göruğlı, Arap Rayhan'ı tanıdı. Ona yalvarıp yakarıp, canını bağışlamasını isteyip, korkarak bir söz dedi:

Gafil idim beni tuttun
 Deli kardaş aman aman
 Murat-maksadına erdin
 Deli kardaş aman aman.

Elimi çöz de güreşelim
 Zatın aslını soraşalım
 Sizin ile tanışalım

Arap Rayhan aman aman.

Bu meydanda Arap ondur
Mert yiğitsen yolun birdir
Şahımerdan bize pirdir
Deli kardaş aman aman.

Atmacayım düştüm tuzağına
Merhamet et benim halime
Öldürüp girme kanıma
Arap Rayhan aman aman.

Elim arkamda bağlıdır
Sinem hicranla dağlıdır
İçi dertli Göruğlı'dır
Arap Rayhan aman aman.

Hasılı, bu durum Arap Rayhan'ın pek hoşuna gitti; katılarak güldü. Arap Rayhan eline sazını alıp, Göruğlı'nın gövdesine binip bir söz dedi:

Tuttum adamı aniden
Sevinçliyim muradıma erdim!
Şamlıbelin kan içicisi
Sevinçliyim muradıma erdim!

Pirin gelmedi canıma
İçip doyarım kanına
Filin yaraşır şahına
Sevinçliyim muradıma erdim!

Ülkelerin taş kaldı
Gözünden aktı yaş kaldı
Şamlıbeliniz boş kaldı
Sevinçliyim muradıma erdim!

Savaş meydanına girsem
 İkbal nasibimi alsam
 Ne verirsin, seni salsam
 Sevinçliyim muradıma erdim!

Zalim Göruğlı mat oldu
 Ahirete gider oldu
 Arap Rayhan şad oldu
 Sevinçliyim muradıma erdim!

Hasılı, bu sözden sonra, Göruğlı düşündü: “Bir namerde yalvarıp, namert olacağıma, mertçe öleyim.” deyip, mertçe bir söz dedi:

Gafilken düştüm eline
 Arap sen kibirlenme
 Düşmem senin diline
 Zalim sen kibirlenme.

Mağrurluktan ceza buldum
 Düşmanımın kanını döktüm
 İstanbul’a talan saldım
 Kafir sen kibirlenme.

Yakaladım diye sevinme
 Dar geldi bana yüce cihan
 Kırk yiğidim vermez aman
 Zalim sen kibirlenme.

Yetişir kırk bir kardaşım
 Dağ üstünde kalır leşin
 Äwezcanım keser başın
 Arap sen kibirlenme.

Göruğlı der düştüm ele
 Haber varsa Şamlıbel'e
 Kırk yiğidim Äwez ile
 Gelir, sen kibirlenme.

Hasılı Arap Rayhan, Göruğlı'nu devenin havutuna bağlayıp yükledi. Gürcistan'a doğru yola koyuldu. O an Göruğlı'nın atı Şamlıbel'e kaçıp gitmek istedi. O vakit Göruğlı atına baktı, halkına selam söyleyip bir söz dedi:

Ğıyrat gidersen Şamlıbel'e
 Halimi beyan edesin
 Arap götürdü Gürcistan eline
 Şimdi halleri duman diyesin.

Gafil idim etrafımı sardılar
 Elimi bağlayıp, deve beline sardılar
 Bu başıma çok sevdalar sardılar
 Silahsız, dertli öldü diyesin.

Bugün düştü kıyametler başıma
 Äwezcanım tezden gelsin yanıma
 Karga-kuzgun konar oldu leşime
 Leşi şu meydanda kaldı diyesin.

Baş yoldaşım Ağayunis Peri'dir
 Yokluğumda Şamlıbel'in hanıdır.
 Varırsan Ğıyrat, beni senden soracaktır
 Silahsız dertli öldü diyesin.

Kırk yiğidim kaldı Şamlıbel'de
 Äwezcanım kaldı bağın gülünde
 Göruğlı Bey, Arap Rayhan'ın elinde
 Var git, Şamlıbel'e selam diyesin.

Hasılı Ğıyrat, doğruca Şamlıbel'e gitti. Gece yarısı Görüĝlı'nın sarayının kapısını tepti. Kapıyı açtı. Gelip gidip Ğıyrat'ı görenler, Ağayunıs Peri'ye haber verdi. Ağayunıs Peri hemen meydana çıkıp baktı: Atın üstünde eyeri var, Görüĝlı yok. Ağayunıs Peri Ğıyrat'a Görüĝlı'nı sorup, bir söz dedi:

Ğıyrat geldin, dizgin basıp

Görüĝlı'nı neylediniz?

Aylık yolu altı basıp

Görüĝlı'nı neylediniz?

Şarap içip yığıldı mı?

Akıl-ustan ayrıldı mı?

Düşmana esir oldu mu?

Görüĝlı'nı neylediniz?

Kırk yiğitlerin üstadı yok

Kale yıkılsa kenti yok

Atam diyecek evladı yok

Evlatsızdı neylediniz?

Kırk yiğidin dostu yok

Äwezcanın yoldaşı yok

İzleyip gözetecek kardaşı yok

Zuriyetsizdi neylediniz?

Äwezcanım merhametliydi

Yüreğim- bağrım parçalandı

Ağayunıs bi-çareydi

Görüĝlı'nı neylediniz?

Hasılı, Ağayunıs Peri, kırk yiğidi toplayıp, Görüĝlı'nın yok olduğunu anlattı. Kırk yiğide: “Görüĝlı'nı arayın.” dedi. Kırk yiğitten hiçbiri oralı olmadı. “Ben giderim.” diye bir tanesi bile söylemedi.

O vakit Äwezcan ata sıçrayıp bindi. Babasının izini bulmak için yola koyuldu. Sapar Mahrem, “Äwez’ı bir başına gönderemem.” deyip, o da onun peşinden gitti. Äwez, tan aydınlanana kadar yol gidip, Arap’ın izine ulaştı. Äwez baktığında, devenin üstünde uyuyup kalan Arap Rayhan’ı gördü. Äwez’in ödü patladı. Göruğlı’na bakıp bir söz dedi:

Hile ile yakalamıştı
Ben daha gencim Göruğlı
Düşmanım Rayhan gelmişti
Ben daha gencim Göruğlı.

Kırk yiğit bana karşı çıktı
Sapar Mahrem yoldaş oldu
Arap bize zor geldi
Bir cevap ver Göruğlı.

Boz dumanım dağdan tütmez
Kırk yiğit sözümü tutmaz
Ben bir oğlanım gücüm yetmez
Bir Allah’ın var Göruğlı.

Yanında birlikte olamadım
Üzülmeyin seni yokladım
Vuruş talimini bilmedim
Ben daha gencim Göruğlı.

Şamlıbel’in yolu düzdür
Geceler bana gündüzdür
Äwez atadan yalnızdır
Ben daha gencim Göruğlı.

Hasılı Göruğlı, Äwez’in korktuğunu anladı, Ona cesaret verip: “Korkma yavrum, korkacaksan niye geldin?” deyip, evladına bir söz dedi:

Äwez oğlum bu meydana girince
 Evvel sipahilik etmen gerekir
 Gelip sipahilik edemezsen
 At başını döndürüp gitmen gerekir.

Ben bilirim savaşmanın talimini
 Önce serdarını öldürürler
 Düşman merde doğru gelse meydanı,
 Basıp yıkıp geçmen gerekir.

Atına binip bu meydanı kızdırıp
 Düşmanına ejder gibi haykırıp
 Sen de bu savaşı içten öğrendin
 Gahı kaçıp gahı kovalaman gerektir.

Kırk yiğidin sözünü dinlemezse
 Yoldaş olup seninle gelmezse
 Sen genç olup yalnız gücün yetmezse
 Ğıyrat'ı erkine koyma gerekir.

Zora düştüğünde yad eyle bizi
 Mert yiğit şaşırma bastığı izi
 Görüğü der Äwezcan işit bizi
 Bize bir oğulluk etmen gerekir.

Hasılı Äwezcan, Görüğü'nin bu sözüne kayıtsız kalmadı. Ğıyrat'a kamçı vurup, Arap Rayhan'ın karşısına çıktı. Mızrağını sağ eline alıp, Arap Rayhan'ı göğsünden vurdu. Mızrak göğsünden girip, sırtından çıktı.

Äwez'in bu işini, bağlanmış yatan Görüğü görüp, Äwez'in marifetini överek, mutlu bir şekilde bir söz dedi:

Bu meydanda kovup yettin
 Maşallah han Avazım
 Bize bir oğulluk ettin

Size kurban can Avazım.

Yanına yakın varayım
İnce boynunu göreyim
Ğıyratımı sana vereyim
Maşallah can Avazım.

Yiğit gerek asıl zattan
Hüner öğrense ustasından
Devirip Arap'ı attan
Maşallah can Avazım.

Bağın açılan gülzarı
Kalmadı sabrı kararı
Görüğü Bey'in eşi (kostarı)
Maşallah can Avazım.

Hasılı, Avaz, Göruğı'nın bu sözüne alındı: "Bana asılsız deyip, atamın-babamın başkası olduğunu bildirdi." dedi. Äwez'in, Arap Rayhan'dan mızrağını çekip alıp, öfkeyle gidip batırdığını Göruğı gördü. O an Göruğı'nın canına ateş düştü, "Benimki düşüncesizlikti. Hangi sözüm bunu geçirir?" diye yavrusuna bakıp, yalvarıp yakarıp bir söz dedi:

Seni bize Mevla verdi
Sen misin Kasabın oğlu
Bu işine gönlüm doldu
Sen misin Kasabın oğlu?

Habersizce yolumu kestiler
Tatlı canıma kastılar
Götürüp deveye astılar
Canımsın Kasabın oğlu.

Affet bunu botam sensin
Malım mülküm matam sensin

Ağa-kardeş babam sensin
Oğlumsun Kasabın oğlu.

Gözüm gördü Äwezcan'ı
Varıp yıkıver Rayhan'ı
Alıp geldim iki oğlanı
Sen misin Kasabın oğlu?

Göruğlı söyler gönlüm encam
Bir oldu gündüzüm gecem
Hem kalfam hem de hocam
Sen misin Kasabın oğlu?

Hasılı, Äwezcan Göruğlı'nın bu sözüyle fikrinden dönerek bilmediğimiz için oldu, diyerek; Arap Rayhan'a doğru yürüdü. Arap Rayhan'a mızrak atıp, deveden devirdi. Arap Rayhan'ın kanı derya gibi aktı. O vakit Sapar Mahrem gelip, Göruğlı'nı devenin havutundan indirdi. Göruğlı aceleyle yerinden kalkıp, Äwez'i arkasından itti.

Göruğlı, sazını eline alıp, Rayhan'ın üstüne çıkarak, Sapar Mahrem ile Äwezcan'a bakıp bir söz dedi:

Ey yarenler koç yiğidin
Önce güzel bir atı gerek
Belinde keskin kılıcı
Sözünde durması gerek.

Feleğin şarkı dünyası
Geçti ömrüm kaldı iyesi
Demirden zırh tuğ balgası
Meydanda Ğıyrat'ı gerek.

Yiğit gerek şirin sözlü
Gonca ağızlı gül gül yüzlü
Aslan pençeli şahin gözlü
Belinde kuvveti gerek.

Yiğidin olsa zuriyeti
 Hazır olsa bedev atı
 Halkın içinde şöhreti
 Hem bilgisi hattı gerek.

Göruğlı Bey der, er idim
 Hesabı vardır günahın?
 Oturmuş büyük törenin
 Dilinde kabülü gerek.

Hasılı, Göruğlı, Sapar Köse, Äwezcan, üçü birden Arap Rayhan'ı öldürüp, canını cehenneme gönderdiler. Arap Rayhan'ı devenin havutuna bağlayıp, leşini kargalara bırakıp; “görüp-bildiklerini Gürcistan'a varıp söyle diyerek”, develeri bıraktılar.

Ondan sonra üçü Şamlıbel'e doğru yol aldılar. Şehire gelip, meyhanenin önünde attan inip içeri girdiler. Göruğlı'nın kırk yiğidi, şarap içip mest olmuş; kah bağışıp kah vuruşup kah gülüşürler. Göruğlı, bunların bu halini görüp, sazını eline aldı. Kırk yiğidin karşısına çıkıp bir söz dedi:

Ğıyrat girse meydana
 Koşar harlaya harlaya
 Kılıç Äwezcan'ın elinde
 Keser parlata parlata.

Başınızda elvan leçek
 Belinizde tilla bıçak
 Arap elinde bir koçak
 Özün horlaya horlaya.

Beyler işitin sözümü
 Tuzum bağlasın gözünü
 On avare bir kuzuyu
 Yiyin terleye terleye.

Göründü Ğıyrat'ın tozu
 Yalan imiş mertin sözü
 Äwezcan'ın güler yüzü
 Yetti terleye terleye.

Koç yiğitler savaşa girer
 Mert işini Allah'tan görür
 Yiğitlerim kılıç vurur
 Dönüp harlaya harlaya.

Korkup ürktü bu canım
 Zor oldu benim halim
 Zıkkım olsun yediğin ekmeğin
 Oturun gurlaya gurlaya.

İşitin beyler hanlar
 Savruldu ömrü dumanlar
 Yarasından akan kanlar
 Gitti şarlaya şarlaya.

Dağ başında duman tüten
 Arap'ın kellesini kesen
 Göruğlı Bey sağ salimen
 Geldi gürleye gürleye.

QIRMANDÄLİ

Bundan eski zamanda Rum şehrinde bir bey vardı. Ona Arıslanbay derlerdi. Bu Arıslanbay bir evlat bekliyordu. Evliyalara yalvarınca bir kızı oldu. Kızının adını koymak için, Rum Şehri'nin gencini yaşlısını çağırıp, üç gün toy verdi. Kızın adını Qırmandäli koydu.

Qırmandäli yedi yaşına gelince, onu okula verdi. Mektepte yedi yıl okuyup molla oldu. On dört yaşına geldiğinde Arıslanbay'ın kızına her yerden görücü gelmeye başladı. Vakti gelince Arıslanbay, kararı kızına bıraktı. Qırmandäli: “Ey baba, bana karar yetkisi verdiyseniz, sözüme uyunuz. Bana padişahın kırk tepe yere bağ kurdurup veriniz. Benim için gelen yiğitleri bana gönderiniz. Padişahın serbestlik belgesi alıp verseniz.” dedi.

O vakit, kızından bu sözleri işiten Arıslanbay, kırk tepe yere bağ kurdurup, içine havuzlar doldurdu; yanına kırk hizmetçi kız verip, hizmetine yiğit verdi. Dokuz kubbeli köşk yaptırıp, içine hayvan koydurup, padişahın serbestlik belgesi alıp, bağın içinde bu şekilde Qırmandıli'ye verdi. Görücü gelen yiğitleri Qırmandıli'nin karşısına çıkardı. İşte, gelen yiğitler sazendelik yaptı, güreş tuttu. Qırmandıli, sazendelikten yenilenin, güreşte yıkılanın kellesini alıp, bir yerde yığdı.

Qırmandıli on sekiz yaşına geldiğinde güçlendi, bu şekilde gelen üç yüz altmış alp aşşın kellesini aldı. “Şimdi dünyada benimle saz ile atışmayan, güreş tutuşmayan kim kaldı?” diye haber saldı. O vakit, Çardaklı Şamlıbel'de Tekeli Türkmen İli'nde Cıgalı Bey'in torunu, Adıbek Sultan'ın oğlu Görüglü Bey var, diye haber aldı. O vakit buna kim varıp haber eder, diye haber saldı. Hiç kimse “ben varım.” diye çıkmadı. Şurda bir kocamış ana vardı. Ana Qırmandıli'nin yanına gelince, onu üzgün bir halde gördü. Ana sordu: “Hey kızım, niçin kara kara düşünüyorsun?” Qırmandıli: “Ey ana senin ne işin var, kendi yoluna git.” dedi. O vakit ana: “Benim niye işim olmasın, sana Görüglü'nü alıp versem napardın?” dedi. Bunu işiten Qırmandıli, anaya tebessümle bakıp: “Ey ana, önce Görüglü'nün nasıl biri olduğunu anlasak daha iyi olmaz mı?” dedi. Ana fala bakarak “ Çenesi kemerli, alnı dümdüz, sırtı kuvvetli adam.” dedi O vakit anaya: “Görüglü'na haber vermeyelim mi?” dedi. Ana: “Yavrum, ben Görüglü'na haber veririm, fakat sen de bana afyon parası versen...” dedi. Qırmandıli anaya bir kese altın verdi. Ana: “Yavrum bu benim dişimin kovuğuna yetmez.” dedi. O vakit Qırmandıli eline sazını alıp, anaya dönüp neşeyle bir söz dedi:

Şamlıbel'de Görüglü'na
Var ha anacan haber ver
Özü himmetli Allah'a
Kalk anacan haber ver.

Dileğini versin Allah
İhlas itikatın Allah
Sana vereyim yüz altın
Var ha anacan haber ver.

Ğıyrat'a binip dağdan aşşın
Derya gibi dolup taşşın
Qırmandıli kızı kucaklasın

Var ha anacan haber ver.

Rum eli ile Şambilbel
Arası kaç aylık yol
Bekleyip zaman kaybetme
Var ha anacan haber ver.

Gülikirman derler bize
Ana yaşın yetsin yüze
İhlas itikatım size
Var ha anacan haber ver.

Qırmandäli sözünü tamamladı. Ananın kulağına yüz altın değince ağzı iki kulağına vardı. Afyonu çekip çekip, eşeğini dört nala sürüp, nerdesin Şardaklı Şamlıbel deyip, doğruca gitti. Az giiti uz gitti, nice yollar aşıp, Şardaklı Şamlıbel'e vardı.

Ana, Göruğlı'nın meyhanesini bulup, nara attı. Bu sesleri işitince Göruğlı meyhaneden çıkıp: "Niçin ayağını öküz çiğnemiş gibi bağırırsın, izahat ver!" dedi. O vakit ana Qırmandäli'den söz edip, elindeki kuru sopayı saz yaparak, Göruğlı'na dönüp bir söz dedi:

Rum yurdunda bir canan
Yavrum sana gelsin dedi
Kendi gelip hizmetimde
El bağlayıp dursun dedi.

Kalemde vardı hatları
Tavlada vardı atları
Kendini bilen yiğitleri
Tağzım kılıp dursun dedi.

Mekanın Şamlıbeli'dir
Gezdiğin hakkın yoludur
Piriniz Hazreti Ali'dir
Pirin yardımcı olsun dedi.

Kempircan’a iman versin
 Bütün herkes toya gelsin
 Gelip hizmetimi görsün
 Qırmandäli gelsin dedi.

Ana sözünü tamamladı. Göruğlı: “ Hey ana, senin tarifinden hiçbir şey anlamadım. Söyleyip durduğun kimdir, neredendir?” dedi. O vakit ana şöyle dedi: “Rum Şehri’nde Arıslanbay’ın kızı Qırmandäli dedikleri dünyaya geldi, işte üç yüz alp aşığın kellesini kesti. Şimdi sizin gelmeniz için bizi gönderdi. Şimdi sıra size geldi. Var, varma kendin bilirsın yavrum.” Ana, eşeğin sırtına binip, dönüp kendi yoluna gitti. Bu haberi işiten Göruğlı Sultan, Ağayunıs Perizat’ın yanına varıp, eline altın sazını alıp, gelen haberleri beyan ederek bir söz dedi:

Arzımı işit ey Perizatım
 Bana nazlı yardan haber geldi
 Ben sana söylerim işit feryadımı
 Bize sevgili yardan haber geldi.

Şimdi ben giderim bunda şüphe yok
 Bu yolda iyilik var yaman yok
 Rum yurdunda onun gibi canan yok
 Bize nazlı yardan haber geldi.

Haber geldikten sonra gitmesem olmaz
 Mübarek yüzünü görmesem olmaz
 Saz çalıp atışıp yenmesem olmaz
 Bize nazlı yardan haber geldi.

Geçemem yüce dağın karından
 Ak göğsünde koşayım çift biten narından
 Kızı Arıslanbay’ın Qırmandäli’den
 Deli yardan bize haber geldi.

Aşamadım yüce dağın karı var
 Bağlarında elması var narı var
 Benim sarmaya onun ince beli var
 Bana nazlıyardan haber geldi.

Göruğlı Bey kendi gelsin demiş
 Konuşup yenip alsın demiş
 Üç yüz alpin kellesini kestim demiş
 Bize kamkor kızdandan haber geldi.

Göruğlı Sultan sözünü tamamladı. O vakit Ağayunıs Peri Göruğlı'ndan bu cevabı işitip fala baktığında, Qırmandalı'nın Göruğlı'ndan daha güçlü olduğunu gördü. Ağayunıs Perizat, eline sazını alıp, nice yerlerden timsal getirip, nasihat ederek bir söz dedi:

Haramilik koç yiğide yaraşmaz
 Dinlersen nasihatimi gitme Göruğlı
 Pehlivan kızdır haline bakmaz
 Dinlersen nasihatımı gitme Göruğlı.

Buradan varırsan Şehr-i Bostan'a varıp git
 Yüreğini hak yoluna salıp git
 Aşık Aydın Pir'den icazet alıp git
 Ondan icazet almadan gitme Göruğlı.

Üç yüz altmış baksı pehlivan vardığında
 Söyleşip toplanıp hepsi öldüğünde
 Şimdiki emanet size kaldığında
 Sözümü dinlersen gitme Göruğlı.

Buradan varırsan Şehr-i Bostan eline
 Daim olsun Hak senası dilinde
 Kendin bir yiğitsin Şembil elinde
 Sözümü dinlersen gitme Göruğlı.

Ağayunıs Peri gitme deyip zar eder
 Haramilik koç yiğidi hor eder
 Basar yıkar geniş cihanı ar eder
 Dinlersen nasihatimi gitme Göruğlı.

Ağayunıs Peri sözünü tamamladı. O vakit Göruğlı, bir naçardan korkup burada kalmamın benim gibi bir yiğide faydası olmaz; ne olursa olsun gitmem gerek, diyerek, Ğıyrat'ı acilen eyerleyip, tüylü terliğini serip, on sekiz yerden kolon vurup, ya Pirim Şahımerdan diyerek Ğıyrat'a bindi. Ananın peşinden gitti, yetişemedi.

Ana Göruğlı'ndan bir gün önce vardı. Qırmandäli sordu: “Ey ana Göruğlı nerede?” Ana: “ Bir müddet sonra gelir yavrum.” deyip Qırmandäli'den yüz altını alıp gitti. Göruğlı geliversin, Qırmandäli dinlenip, yüzüne asma koyup, kaşına sürme çekip, Göruğlı'nın yolunu gözledi. Aradan birkaç saat geçtikten sonra Göruğlı kızlarla karşılaştı. O vakit Göruğlı eline sazını alıp, kızlara bakıp bir söz dedi; Qırmandäli de buna cevap verdi:

Göruğlı:
 Su boyunda duran kızlar
 Nazlılar su verin içelim
 Söyleşen tatlı dilliler
 Cananlar su verin içelim.

Qırmandäli:
 Suyun boyunda hayır olmaz
 İn kendin sudan içiver
 Her gelen tilki aslan olmaz
 Gel kendin sudan içiver.

Göruğlı:
 Daima geçitleri korudum
 Boyunu kontrol ettim
 Ben bir nazlı kız yokladım
 Hayalim su ver içelim.

Qırmandäli:

Suyumu veremem yada
 Senin gibi çoktur dünyada
 Aslın Türk senin balam
 İn kendin sudan içiver.

Göruğlı:

Geniş geniş obanıza
 Konak olsam sarayınıza
 Kul olayım babanıza
 Nazlım bir su ver içelim.

Qırmandäli:

Geniş geniş obam yoktur
 Konak konak sarayım yoktur
 Kul olacak babam yoktur
 İn kendin sudan içiver.

Göruğlı:

Yüce dağdan aşamam
 Düşmanla uğraşamam
 Ben bir hastayım inemem
 Nazlım bir su ver içelim.

Qırmandäli:

Hasta olan evde yatar
 Yarin tatlı dudağını tadar
 Aşık olan kendinden geçer
 İn kendin sudan içiver.

Göruğlı:

Göruğlı geldi mestana
 Emsem lebin kana kana
 İrkilip kılma bahane

Nazlım bir su ver içelim.

Qırmandäli:

Bize Qırmandäli derler

Etini çiğ çiğ yerler

İki gözünü de oyarlar

Atını al buradan kaçiver.

Hasılı, Göruğlı'yla Qırmandäli bu şekilde atıştıktan sonra Qırmandäli düşündü: “Böyle hoş bir yiğide su vermezsem, ayıp olur.” diye. Altın kadeh ile bir hizmetçi kızla su gönderdi. Göruğlı, bu deyyus kendi alıp verseydi su bal mı olurdu, diye kederlenip: “Äwezcan'ı getirdim, hiç kimse elimden almadı. Gürcistan'da Buldırıkcan'ı aldım, kimse elimden alamadı. Buraya gelip, bu deyyustan korkmam olacak iş mi?” dedi. At üstünden saçını tutsam, namertlik olur. Varıp belini kucaklayıp, Ğıyrat'ın sırtına atıp vereyim, diye hayal etti. At sürüp, Qırmandäli'nin belinden kavrayıp ata doğru çekti. Qırmandäli, Göruğlı'nın yakasından tutup, yere fırlattı. Biri yerde, diğeri at üstünde güreş tuttu. Qırmandäli'nin gücü arttı, Göruğlı'nı at üstünden indirip, göğsüne binip oturdu. O vakit Göruğlı söyledi: “Bacım Qırmandäli, bende nefes darlığı var.” dedi. “Uzak dur.” dedi.

Qırmandäli jılışınkarap oturdu. Öyle hem uzağa git dedi, hem de Qırmandäli'ni deydilegen yerine oturdu. Sonra Qırmandäli'ye: “ Ey gülikirman, senin vasıflarını tarif edip övsem nasıl olur?” dedi. “Makul tarif edersen et, ondan sonra öldüreceğim.” dedi.

Sonra Göruğlı, eline sazını alıp, Qırmandäli'ye dönüp, nice yerlerden timsal getirip, bir söz dedi:

Yüce dağların başından

Lapa lapa kar göründü

Benim bu deli gönlüme

Güzel yüzlü yar göründü.

Geldim yüce dağdan aşmaya

Gelip bir yara solaşa

Yar sinende çifte çifte

El değmemiş nar göründü.

Almadım yarin nasihatini
 Emmedim lebin şekerini
 Sinem üstünde göğsün bendini
 Kurulmuş pazar göründü.

Yay gibi kalem kaşları
 İnci gibidir dişleri
 On sekiz örgü saçları
 Kömür gözlü yar göründü.

Görüğü söyler arzımı yazayım
 Cefa ile cebrine dayanayım
 Fani dünyada sarhoş gezeyim
 Cihan bana dar göründü.

Diyerek, Görüğü Sultan sözünü tamamladı. Görüğü'nün sazi sözü Qırmandäli'ye tesir etmedi. Qırmandäli Görüğü'nün üstüne binip, kancayı takıp kellesini alacak oldu. O an Görüğü kakır kakır güldü, keyiflendi.

“Ey Görüğü Ağa, ağlamak varken, gülmenin manası nedir?” dedi, Qırmandäli. Görüğü: “Gülmemin nedeni, ahmaklığıma gülerim; Miyrimcan ve Qambercan diye iki çırağım vardı. Onları alıp gelip seninle güreştirip, saz ile atıştırmadığıma pişmanım.” dedi. O vakit Qırmandäli: “Miyrimcan, Qambercan çırakların olsa, alıp getirip söyleştirir misin?” dedi. “Can üstüne, söyleştiririm.” dedi Görüğü. Qırmandäli: “ O zaman sana cevabım şudur ki, Miyrimcan ve Qambercan çıraklarını alıp gel.” Görüğü atına bindi ama gidemez oldu. Qırmandäli: “Ey Görüğü Ağa, niçin gitmez, durursun?” dedi. Görüğü: “Ben nasıl gideyim, pazarlık etmedik.” dedi. Qırmandäli: “Sana nasıl pazarlık gerek?” dedi. Görüğü: “Bana bunun gibi pazarlık gerek.” deyip, eline sazını alıp Qırmandäli'ye dönüp bir söz dedi:

Bir sözüm var sevgili yara
 Desem yanıp yana yana
 Yar lebinden bir buse ver
 Öpsem lebin kana kana.

Gülleriniz şınasende
 Hudanın rahmeti sende
 Yar sinene sinem değdi
 Koynun cennettir gümana.

Aşık olan şarap içti
 Koç yiğidin aklı şaştı
 Bir parmağım yandı pişti
 Gitti derya-yı ummana.

Göruğlı'dır benim adım
 Hakk'a yetişir feryadım
 Bir buse ver perizatım
 Emsem lebin kana kana.

Deyip, Göruğlı sözünü tamamladı. O vakit Qırmandäli: “ Ey Göruğlı Ağa, beni birine vardı diye işitsen, izimi takip edip varsan, pazarlık edersem şunun için ederim. Şimdi gidip Miyrimcan, Qambercan çıraklarını alıp getir; atıştır-söyleştir, nasibim olursa gelin olurum, olmazsa bahtına razı olursun.” diye cevap verdi.

Göruğlı ata bindi: “Zengi'ye himmet, eyer kayışına bereket, burada kalanın binde bir atasına lanet.” deyip, yola revan oldu. Az gitti, uz gitti, Şardaklı Şamlıbel'ine yetişip, Ağayunıs Perizat'ın karşısına çıktı. Eline sazını alıp, övünerek bir söz dedi:

Buradan vardım Rum yurduna
 Dağdan dağa aşıp geldim
 Hiç kimse benimle denk olamaz
 Cennet evini açıp geldim.

Bir yarin yanına vardım
 Zevki sefalarını sürdüm
 Qırmandäli kızı gördüm
 Maldan dünyadan geçip geldim.

Yar buldum Rum elinden
 Kucakladım ince belinden
 Buse alıp ak elinden
 Gülgün şarap içip geldim.

Adını sorarsan Gül-i Kirman
 Söylediği sözü derde derman
 Göruğlı'nda ukte kalmadı
 Kanat bağlayıp uçup geldim.

Deyip, Göruğlı sözünü tamamladı. O vakit Ağayunıs Perizat, tırnağına baktı, Göruğlı'nın yığılıp kaldığını görüp: “Ey deyyus Göruğlı, niçin yalan söylüyorsun?” deyip eline altın sazını aldı, nice yerlerden timsal getirip, bir söz dedi:

Yalancılık mert yiğide yaraşmaz
 Atı perişan yiğit yaralı geldin
 Pehlivan kızdır ahvaline bakmaz
 Atı naçar yiğit yaralı geldin.

Ğıyrat'a binip yüce dağdan aşmışsın
 Kızı görüp akıl baştan şaşmışsın
 Bir naçarın sen altına düşmüşsün
 Atı naçar yiğit yaralı geldin.

Derya gibi senin dolup taşanın
 Onu görüp maldan, baştan geçenin
 Kutlu olsun hile ile kaçmışsın
 Atın naçar yiğit yaralı geldin.

Ağayunıs der nasihatımı almadın
 Şamlıbel'den Şehr-i Bostan'a varmadın
 Aşık Aydın'dan icazet almadın
 Atı naçar yiğit yaralı geldin.

Deyip, sözünü tamamladı. O vakit Göruğlı Bey, Ağayunıs'ın sözüne cevap veremedi. Miyrimcan ve Qambercan ıraklarını Qırmandäli'nin bağına gönderdi. Kendi de Ğıyratıyla geldi. Qambercan'ı bağa gizlice gönderdi. Qambercan, bağ aralayıp, gülleri derip yüydü. Qırmandäli'yi görüp karşısına çıktı. Qırmandäli sordu: “Kimsin? Sahipsiz bahçede ne dolaşıyorsun?” O vakit Qamber: “Ben aşığım.” dedi. “Eğer aşıksan, saz çalıp söz söyle. Elinin sazını, sözünün tuzunu görelim.” dedi Qırmandäli. O vakit Qambercan, eline altın sazını aldı, nice yerlerden timsal getirip, Qırmandäli'nin nezdinde bir söz dedi:

Kurbanın olayım gül yüzlü canan
 Seninle devran sürmeye geldim
 Açılan bağında rengarenk gülün
 Bağban olup gülünü dermeye geldim.

Ata binip gezsem dağı düzlerin
 Tarifini etsem senin gibi kızların
 Badem kabakların bal ağızların
 Şu şirin dilinden sarmaya geldim.

Gözlerin can alıcı, kaşın keman
 Seni görenlerin kalmaz uktesi
 İşte üç yüz altmış kızın sultanı
 İstesen bağına girmeye geldim.

Aşık Qamber söyler bağına girsem
 Çimen bağlayıp, bağda güllerini dersem
 Senin ile zevki sefalar sürsem
 Yar senin koynuna girmeye geldim.

Deyip, Qambercan sözünü tamamladı. O vakit Qırmandäli kahırlanıp: “ Bu deyyus Göruğlı'ndan da beter. Bunu alıp zindana atın.” diye buyurdu. İşte, Qambercan'ı alıp zindana attılar. Dönüp geldiklerinde, Göruğlı'nın ikinci ırağı Miyrimcan'ı gördüler. O vakit Miyrimcan'ı yakalayıp Qırmandäli'nin huzuruna çıkardılar. Qırmandäli sordu: “Kimsin?” Miyrimcan: “Aşığım.” dedi. “Aşıksan, elinin sazını, sözünün tuzunu görelim.” dedi Qırmandäli. O vakit Miyrimcan eline altın sazını aldı, Qırmandäli'ye bakarak bir söz dedi:

Kast edip geldim bu bağa
Bağında güller dolandır
Açılan rengarenk gülün
Dermeye kollar dolandır.

Yarım girince otağa
Başındadır altın şapka
Dolaşıp gezsem bağda
Yürümekle yollar dolandır.

Seni gören bi karardır
Gamzen canıma pençedir
Göğsündeki çifte narı
Tutmaya kollar dolandır.

Miyrım söyler bağrım pare
İpek gömlek sana yaraşır
Sinen üstünde çok yara
Yarana merhem dolandır.

Deyip Miyrımcan sözünü tamamladı. O vakit Qırmandıli kahırlanıp: “Varın gidin, bunu da zindana atın. Qamber ile kellesini alıp, üç yüz alp aşığın kellesine ekleyin.”dedi. O vakit cellat kızlar Miyrımcan’ı aldılar, Qambercan’ı da zindandan çıkardılar. Bunların ikisinin ellerini bağlayıp, -ayrılanların yüreğini dağlayıp- cellat kızlar bunları önlerine katarak, öldürmeye götürdüler. O vakit Miyrımcan ayılıp bayılıp, cellat kızlara yalvararak; elinde sazi olmasa da sözüyle şöyle dedi:

Şu nasibim aniden geldi bu cana
Bugün beni azad edin periler
Ne edeyim kaldım böylece
Bugün beni azat edin periler.

Töhmüt edip iki elimi bağlamayın
Ayrılık ateşiyle yürek bağrımı dağlamayın

Gazap ile öldürmeye çalışmayın
Bugün beni azat edin periler.

Hepiniz toplandınız, her biriniz perizat
Elinizde ederim ben bugün feryat
Pirinin hakkı için eyleyin azat
Bugün beni azat edin periler.

Miyrım söyler işitin benim arzımı
Yad ederim Şah-ı Merdan pirimi
Görüğü Bey görse kırar hepinizi
Bugün beni azat edin periler.

Deyip, Miyrımcan bu cevabı verdi. O vakit kızlar merhamet edip, Miyrımcan ve Qambercan'ı serbest bıraktılar. Miyrımcan ve Qambercan bu beladan kurtulduklarına şükredip, Göruğı'nın yanına vardılar. O vakit Göruğı çıraklarına: "Siz dönüverin."deyip, Onları Çardaklı Şamlıbel'e gönderip, kendisi: "Neredesin Şehr-i Bostan!" deyip gider oldu.

Bu gidişten, Aşık Aydın Pir'in mekanını sorup buluverdi. Nice günler yol gidip dinlenerek Şehr-i Bostan'a vardı. Aşık Aydın Pir'in medresesini bulup, orada ak sakallı adamlarla karşılaştı. Bir aksakallı dedeye : "Aşık Aydın hangisi?" diye sordu. O yaşlı: "İşte, mihrabın altında oturan adam." diye cevap verdi. O vakit Göruğı: "Pir dedikleri, güreşince yıkacak, atışınca yenecek adam olmalı; şundan da pir mi olur?" dedi. O vakit adam: "Kendin gidip atışiver. Baktığında görürsün." deyip, işine gitti. O vakit Göruğı, şuna varayım, soru sorayım; cevap verirse verir, vermezse at üstünde dönüvereyim, deyip at üstünden selam verdi. Aşık Aydın: "Aleykümeselam." dedi. O vakit Göruğı soru sordu, Pir cevap verdi. İkisi enine boyuna atıştı.

Göruğı, Aşık Aydın Pir'e dünyanın yaratılışı hakkındaki hikmetler hakkında bir nice sorular sordu. Aşık Aydın Pir onların hepsine cevap verip, aklı ve bilgisiyle Göruğı'nı hayran bıraktı.

O vakit Göruğı, Aşık Aydın'a biat edip, ayağına baş sürdü. Kırk sufiye karışıp, başına takke, üstüne hırka giyip yürüyüverdi. Eğer iş buyursa, on-on beş sofunun yaptığı işi tek başına yapardı. Yemek gelse, beş-altı sofunun yediği yemeği yedi. Ona "Ravşan Sofu" diye ad koydular.

Yine günlerden bir gün, mescidin değirmenine su dökme sırası geldi. Bu, kırk öküzün derisinden yapılan tulumu eline verdi. Gün batışından, gün doğuşuna kadar su doldu. Ezanda mescidi su bastı. Ördek kaz konup, mescidin yığılıp yattığını görünce ezan okuyacak sufi gelip: “Ey Ravşan Sofu, ne ettin?” deyip Göruğlı’na vuracak oldu. O vakit Göruğlı söyledi:” Ey sufi, benim vurana-vur diye bir hastalığım var. Eğer kafam kızarsa, neyin var neyin yok hepsini vurup yıgarım.” deyip, sufileri birbirine vurup, kırk sufinin hepsini öldürüp üstüne bindi. Bu evhali Aşık Aydın meydana çıkarken, mescidin yıkılıp yattığını, kırk sufinin öldürölüp üstünde Ravşan Sufi’nin oturduğunu gördü. Eline kuru sopasını alıp: “Ey Ravşan Sufi, git yoksa seni mahvederim.” deyip, Göruğlı’nı kovup gönderdi. Göruğlı atına bindi, “Şardaklı Şembil neredesin!” deyip gider oldu. Bu söz burada kalsın. Şimdi sözü Aşık Pir’den alın.

Aşık Aydın Pir, yeniden mescit yaptırıp, yeniden sufiler edindi. Şu Usta Badem dedikleri adamın oğlu Keremcan denen oğlanı çırak tuttu. Günlerden bir gün Pir bir düş gördü. Düşünün yorumunu kimse yapamadı. Keremcan: “Efendim, düşünüzü söylerseniz, ben yorayım.”dedi. O an Aşık Aydın eline sazını alıp, Keremcan’a düşünüy söyleyip bir söz dedi:

Bu gece yatarken bir evhal gördüm
Evveli başları kulalı geldi
Huda’yı yad edip yerimden kalktım
Tamamı başları kulalı geldi.

Bir nice sahabeler geldi düşümde
Bir rivayet gördüm yüz on beşimde
Peygamber tacını tutturdular başıma
Yüzü on dört günlük ay gibi olan geldi.

Güzeller toplanıp nakış işleyip
Lalezar giyinip salınıp
Bir nazlı kara zülüflü göründü
Yüzü on dört gecelik ay gibi olan geldi.

Aşık Aydın söyler yalan demeyin
Bu dünya bir puştı gamını yemeyin
Mümkünse özünüzün gamını demeyin

Gönlüme bir yarin hayali geldi.

Diye Aşık Aydın Pir düşünüyü anlattı. Ondan sonra Keremcan da eline altın sazını alıp, Aşık Aydın Pir'in düşünüyü yorumlayıp bir söz dedi:

Hocam mübarektir gördüğün düşlerin
Evvel gelen Adem Ata olmalı
Huda'yı yad edip yerinden kalkan
Sonra gelen Rasulallah olmalı.

Dört kişi birlikte kalkıp istedi cevabını
El kaldırıp ona ettin tavafını
Her biri verdiler gül gül şarabını
Şarap veren Hazreti Ali olmalı.

Güzeller toplanıp seyre çıkar
Kara gözün açıp, kaşın kaldırır
Dal gerdana altın heykel takar
Gördüğün kız Qırmandäli olmalı.

Üç yüz alp aşık düşünüyü gelmiş
Hak istemese tavafı olmaz
Pir'e el verenler ümitsiz kalmaz
Bunu bile Kerem Sultan olmalı.

Deyip, Pir'in düşünüyü tabir etti. O an Aşık Aydın Pir: "Oğlum sazımı al. Şu güzeli varıp görmesem olmaz." deyip, eşeğini eyerleyip, on kilo çayı heybesine koyup, "Neredesin Rum Şehri!" deyip yola çıktılar. Az gidip uz gidip, Rum Şehri'ne varıp, Qırmandäli'nin bağına geldiler. O vakit Aşık Aydın Pir şöyle dedi: "Keremcan sen Qırmandäli'nin köşkünün önünde sazını çalıp söyle. Benim varlığımı bildir. Ben burada kalayım." deyip Keremcan'ı gönderdi. Keremcan sazını alıp, Qırmandäli'nin köşkünün önünden geçti. Qırmandäli: "Ey oğlan, sen kimsin?" dedi. Keremcan: "Aşığım." dedi. O an Qırmandäli: "Eğer aşıksan saz çalıp söz söyle; elinin sazını, sözünün tuzunu görelim." dedi. O vakit Keremcan eline sazını alıp, Qırmandäli'ye bakıp bir söz dedi:

Seni deyip geldim Bostan Şehri'ne
 Kerem oğlan bağ seyrine geldi
 Sen bir güzel işit benim feryadımı
 Kerem oğlan bağ seyrine geldi.

Ben bir aşık geldim sana saz ile
 Bir yürek avlarım bahar ile yaz ile
 Atışıp bir Qırmandäli kız ile
 Kerem Sultan bağ seyrine geldi.

Gençliğinde her işin iyi olur
 Vaktin geçse gönlün daim gam olur
 Otuzundan sonra halin denk olur
 Kerem oğlan bağ seyrine geldi.

Vaktin geçse boyun posun dal olur
 Elifi görünce dilin lal olur
 Pirimize sinen üstü yol olur
 Kerem oğlan bağ seyrine geldi.

Aşık Kerem arz eylesem özüne
 Kurban olsam kavmetine yüzüne
 Aşık oldum Arıslanbay'ın kızına
 Kerem oğlan bağ seyrine geldi.

Ondan sonra Qırmandäli: “Aşık oldum atasının kızına sözünü niçin söyledi? Bu oğlanın karnına kırk sopa vurun.” dedi. O vakit hizmetçi kızlar, Keremcan'ın dutarını kırıp, yatırıp vurmaya başladılar. O an Keremcan: “Ey kızlar, ben şu dutarımı bir tarif etsem, ondan sonra vursanız?” dedi. Qırmandäli: “Söylesin.” dedi. O vakit Keremcan, elinde sazı olmasa da, dilinde sözü ile dutarını tarif eden bir söz dedi:

Kırılırsa kırılısın bizim dutar
 Kırık dutarı yaptırırım
 Pirim üstadım geldiğinde

Buğra gibi dizleşirim.

Vadenden sen olup cüda
Yüzünden gitmişti haya
Bize de yar olsa Huda
Hak dil verse söyleşirim.

Aklımı alan sevgi sözdür
Canımı alan kara gözdür
Dutarın bedeli bin kızdır
Ustam gelirse söyleşirim.

Qırmandäli etme kahrın
Gelmese merhametin mirin
Ak göğsünde çifte narın
Tuttuğum vakit söyleşirim.

Aşık Kerem benim adım
Hakk’a yetişsin feryadım
Aşık Aydın’dır üstadım
Ustam gelse söyleşirim.

O vakit Qırmandäli söyledi: “Oğlan, sözlerin hoşuma gitti. Yine bir beyit söyle. “O vakit Keremcan Qırmandäli’ye itafen bir söz daha dedi:

Kurbanın olayım gül yüzlü yarım
Söylesem öldürürsün söylemezsem ölem
Ak sinende biten çifte narın
Tutsam öldürürsün tutmasam ölem.

Ben seni sevdim canı gönülden
Sen beni sevmeye korkarsın elden
Kıtaayı parmağın kınalı belden
Tutsam öldürürsün tutmasam ölem.

Ben bugün geçmişim varımdan yoğunundan
 Ayrıldım ben elde altın dutarımdan
 Ak göğsünde biten çifte narından
 Tutsam öldürürsün tutmasam ölem.

Belimi bağlayıp girsem senin fikrine
 Ustam gelse bir iş koyar boynuna
 Aşık Kerem girsem senin koynuna
 Girsem öldürürsün girmesem ölem.

Deyip sözünü tamamladı. O vakit Qırmandäli söyledi: “Ey Keremcan, Pirinin varlığını bildik. Hadi Pirine haber ver, bizimle o da atışsın.” deyip, Keremcan’ı Aşık Aydın Pir’e gönderdi. Keremcan: “Sizi Qırmandäli çağırıyor.” dedi. O vakit Aşık Aydın Pir: “Qırmandäli’nin keyfi yerinde mi, değil mi? diye sordu. Keremcan: “Keyfi yerinde.” diye cevap verdi. “Eğer keyfi yerindeyse, mezarlığa seyre gelir, eğer gönlü yoksa bağa seyre gelir. Beni oraya götürüp, bir ölmüşün mezarına koyup, ‘Dad Pirim!’ diye ağlayıp otur.” dedi. O vakit Keremcan, Aşık Aydın Pir’i bir taze ölünün mezarına koyup, “Dad Pirim!” diye ağlayıp oturuverdi.

Qırmandäli, Keremcan gelmedi, gecikti deyip, mezarlığa bakmaya gitti. O vakit Keremcan’a gözü takıldı. Elinde sazı olmasa da dilinde söz ile Keremcan’a dönüp bir söz dedi. Pir de mezarda yatıp cevap verdi:

Qırmandäli:

Neden korkmadın adımdan
 Sen kimin oğlusun?
 Ayrıldın mı üstadından
 Sen kimin oğlusun?

Pir:

On bin makama döndürüp
 Boş gördün mü meydanı sen?
 Vurup dutarını kırıp
 Genç mi gördün oğlanı sen?

Qırmandıli:

Git baba geldiğin yoluna
Bakmam ben sağıma soluma
Doğru gelmişsin ölüme
Getir kelime-i şahadet sen.

Pir:

Hak deyip çıkmışım mezardan
Haber sorarım ulu pirden
Çıksam kaçarsın bu yerden
İyi tanı babanı sen.

Qırmandıli:

Aşıklığın budur senin
Eğlenmeden alırım canın
Dökerim meydanda kanın
Getir kelime-i şahadeti sen.

Pir:

Gerçek aşığım sözüm doğrudur
Sana geldim tek başıma
Babanın hayali çoktur
Göster bize sineni sen.

Qırmandıli:

Git baba yolumdan ırak
Arkanıza değer dayak
Kendin yaşlı sakalın ak
Nerden gelen divanesin?

Pir:

Arzuluyum yare söylemeye
şirin lebinden tatmaya
Baban gelmiştir yatmaya

Bize göster sineni sen.

Qırmandäli:

Ben bizzat kızların hanı
Öldürdüm üç yüz pehlivanı
Sen gördün mü Mustafa'yı?
Aşıkların serdarı mısın?

Pir:

Çekme perdeyi yüzlere
Bakmam başka kızlara
Toyluk edersin bizlere
Çağır yaşlı ananı sen.

Qırmandäli:

Qırmandäli döndüm sözümden
Yüzüm parlaktır aydan
Bu işler bize Huda'dan
Gel tutuver elimi sen.

Pir:

Aşıklık yolu zorludur.
Sana yalan bana doğrudur
Sorsan Aşık Aydın'dır
İyi tanı babanı sen.

Deyip, sözlerini tamamladılar. O vakit Qırmandäli, Aşık Aydın'ın sözüne yenilip, hata ettiyse dönelim, diyerek Aşık Aydın'ın ayağına baş sürdü. Alıp götürdü, sarayında izzet ikramda bulundu. Sirtına döşek, deriden yastık, izzet ikramlar sunup, yeşil çay verip, aşı saldı. Sofraya dokuz çeşit yiyecek koyup babayı ağırladı.

Orada Qırmandäli'nin bir hizmetçisi vardı. Bu hizmetçi kız gidip: "Kızına Allah cezasını verdi. En sonunda yüz on beşlik bir babayla zevki sefa sürer oldu." deyip Arıslanbay'a haber verdi. Arıslanbay bu işe kahredip, eline sırğay alıp, Qırmandäli'nin köşkünden Aşık Aydın Pir'le Keremcan'ı kovup gönderdi. İşte Keremcan ile Aşık Aydın Pir,

Dağıstan'a vardı. Karşılarına Rum Şehri'nin padişahı çıktı, babaya selam verdi. Baba selam aldı. Padişah sordu: "Ey baba, nereden gelip nereye gidersin?" Baba: "Ben Arıslanbay'ın kızı Qırmandäli ile atışıp yendim ama Arıslanbay beni kızının köşkünden dayakla kovup gönderdi. Padişah bu cevabı işitince: "Ben bugün Arıslan'ın sarayına misafirliğe gideceğim. Siz de orada hazır olun."dedi. Vakti geldiğinde padişah, Arıslanbay'a misafirliğe gitti. Baba da onun yanında başka bir misafir olarak gitti. Arıslanbay, her yerden baksı çağırıp, sazende topladı. Padişah: "Şurda yaşı yüz on beşe gelen bir yaşlı baksı var, şunu getirip atıştırıverin bey ağa." dedi. O vakit bey, Aşık Aydın Pir'i arayıp bulup: "Ey baba, bir konağım var şuraya geliver." dedi. O vakit baba: "Ey Arıslanbay, sen bana haksızlık ettin, gelmem ben." dedi. O vakit Arıslanbay hatasını anlayıp, babanın ayağına baş sürdü. Babayı evine götürdü. "Babaya bir saz verin." dedi. Baba şöyle dedi: "Benim yanımda kırk kız olmasa, ben saz çalmam." O vakit Arıslanbay kızına haber gönderdi. İşte bu haberi iştip, Qırmandäli kırk kızı ile toplanıp, çadırın sağ tarafına oturdu. O an Aşık Aydın Pir, eline sazını aldı kızlara bakarak bir muhammes söyledi:

Şükredeyim Allah'a bir aya gözüm düştü
 Sığınırım Allah'a dildara gözüm düştü
 Vaktin gelmiştir yarım iyice kemale yettin
 Bizim ile meydanda mert oynadın yenildin
 Vaat eden gel yarım ikrara gözüm düştü.

Bilmez merdin kadrini namert içi minnettir
 Söyle sözün inci olsun, incinin bahası pahalıdır
 Sana kim aşık olsa gerçek hakiki himmettir
 Aç koynunu gireyim koynun güya cennettir
 Cennete giren ölmez, seyrana gözüm düştü.

Kızların hanı sensin, iki sıra tüy başında
 Bağ seyrine gelmişsin, kırk kızın karşında
 Kızlar yıldız, sen aysın doğup benim gecemde
 Düştüm senin aşkına yüz on beş yaşımda
 Bağlarda yeni olmuş nara gözüm düştü.

Nice günler acı çekip gördüm yarin kendini
 Emmek nasip olur mu yar lebinin kandını
 İhlas ile tutarım yarım verdiği pendini
 Yayarsan ben göreyim sinen düğme bendini
 Bağlarda yeni bitmiş reyhana gözüm düştü.

Sevgili yarım Gülendam, ölünceye sürsem devran
 Yedi aşık geçmiştir hepsi olup hayran
 Nice düşmanların sinesi olsun yağma
 Kırk kızın yanında bağa etmişsin seyran
 Aşık Aydın, uktesiz Kırman'a gözüm düştü.

Deyip, Aşık Aydın sözünü tamamladı. Kimse söz etmedi. Qırmandıli köşküne döndü. Padişah: "Ey baba, maksadın nedir, söyle." O an baba, padişaha bakıp, eline sazını aldı; dileklerini bildirip bir söz dedi:

Şahım söyleyin Arıslanbay'a
 Vaat ettiği yarı versin
 Feryadım ulaştı Huda'ya
 Siyah zülfü darı versin.

Hüsn-i alemi yandıran
 Pehlivanlığını bildiren
 Üç yüz aşığı öldüren
 Cadı gözlü hunharını versin.

Abıw şaraptan kandıran
 İçim çırağım yandıran
 Toy edip halkı güldüren
 Yedi katar narımı versin.

Elimdeki sazım olsun
 Bu iş bize lazım olsun
 Kıyametlik kızım olsun

Elindeki varlığını versin.

Aydın der geldim cihana
Bulmasın bunun gibi bahane
Bağışladım Keremcan'a
Qırmandäli yari versin.

Deyip, Aşık Aydın sözünü tamamladı. O vakit padişah emir verdi. O zaman şan şevketle Qırmandäli'ni Keremcan'ın yanına verdiler. İşte Qırmandäli yedi katar deveye dünyayı yükleyip: “Neredesin Şehr-i Bostan” deyip yola devam oldular.

İşte nice günler yol gidip dinlenip Şehr-i Bostan'a vardılar. Usta Badem, hanım sahibi olduğuna övünüp kırk gün düğün dernek yaptı. İşte halkına at yarıştıırp, güreş tutturup, zurna çaldırıp, soytarı oynatıp, baksı atıştırıp düğün ettiler. Keremcan ile Qırmandäli muratlarına erdiler. Şimdi siz haberi Göruğlı'ndan işitin.

İşte Göruğlı Sultan Şambıl'ın ortasındaki yoldan vergi alıyordu. Bir gün Göruğlı'nın karşısına bir kervan çıktı. Göruğlı o kervanlardan Aşık Aydın'ı sordu. Kervanlar Aşık Aydın'ın Qırmandäli'yi yenip çırağı Keremcan'a aldığını beyan ettiler. Koröğlü bu cevabı işitince memnun olup: “Ey kervan başı, senden aldığım bacım sana müjdelik olsun.” deyip kervanı gönderip kendi meyhanesine geldi.

Gün geçti bitti. Seher vaktinde Koröğlü Sapar Köse'yi uyandırıp gideceğini söyledi. Eline altın sazını alıp Sapar Köse'ye bakıp bir söz dedi:

İşitip kal Sapar Mahrem
Ben bugün Bostan'a gidiyorum
Uykundan olma bigam
Beylerden pinhana gidiyorum.

Tahtın üstüne oturdu
Bizim ile sohbet kurdu
Gelirsen diye vade verdi
Şu ahtı peymanaya gidiyorum.

Arzım var yare iletmeye
Şu çifte narını tutmaya

Kucaklayıp yarı yatmaya
Gözleri mestana gidiyorum.

Aşkı yoluna düşen adam
Yar yoluna koyar kadem
Toy başlattı usta Badem
Toy tutup pehlivanlığa gidiyorum.

Göruğlı söyler yandırmaya
Ak sinene bindirmeye
Nefsimi söndürmeye
Qırmandâli cana gidiyorum.

Deyip Göruğlı Sultan sözünü tamamladı. O vakit Sapar Mahrem: “Ey Göruğlı Ağa, eğer Bostan şehrine varırsan bana bir nazlı yar getir.” deyip eline sazını alıp Göruğlı’na bakıp bir söz dedi:

Arzımı işit Göruğlı Ağa
Bize bir güzel yar getir
Yolunda oldum dilenci
Gamzesi civan nar getir.

Seyir ederim dağ başında
Aklım kalmadı başımda
Kendi olsun on beşinde
Her ne getirirsen tez getir.

Koç yiğitsin gönlün hoştur
Nereye varsan yolun boştur
Ben küçüğünüm bir nahoştur
Bana bir bahar yar getir .

Aşıklık zorlu bir yoldur
Yüreğimiz dağlanır

Kırk gün oldu meraklandım
Her ne getirirsen tez getir.

Eğlensin dostlar eğlensin
Düşmanın eli bağlansın
Hewliden zordan dönsün
Her ne getirirsen tez getir.

Görüğü Bey sen yad eyle
Geçmişleri daim eyle
Sapar Mahrem'i şad eyle
Yarına bırakmadan getir.

Deyip sözünü tamamladı. O vakit Görüğü Sultan tanın bir hoş vaktinde Ğıyrat'ı hemen eyerleyip altına terlik serip silahlarını sarınıp, “Ya Pirim Şahımerdan!” deyip Ğıyrat'a bindi: “Ey Sapar Mahrem bahtında varsa görürsün” deyip, neredesin Bostan şehri, diyerek ok gibi fırlayarak Şehr-i Bostan iline vardı. O an bahane etmek için dutarını kırıp usta Badem'e götürerek “dutarımı tamir et” deyip elinde sazı olmasa da dilinde sözü ile bir söz dedi:

Şambilbel'den bir Koç Yiğit gelmişim
Ustam sazımı düzelt kardeş olalım
Kırıp sazımı hayret etmişim
Ustam sazımı düzelt kardeş olalım.

Seyran ettim Şamlıbel'in düzüne
Kurban olayım çırağının özüne
Ustam sadap koydur dutar yüzüne
Ustam sazımı düzelt kardeş olalım.

Ustam bana bunun gibi kılma bahane
Avazın düşendir cümle cihana
Bir akşam misafirim kızda civana
Ustam sazımı düzelt kardeş olalım.

Ustam bizim ile kardeş olursan
 Sazımı düzeltirsen kaftan alırsın
 Düzeltmezsen kılıç darbesi yersin
 Ustam sazımı düzelt kardeş olalım.

Burdan aralayıp geçerler pirler
 Ğıyrat'a binince titrer yerler
 Tanımıyorsan bize Göruğlı derler
 Ustam sazımı düzelt kardeş olalım.

Deyip sözünü tamamladı. Usta Badem Göruğlı'ndan bu cevabı işitip çırağına: “Sazını düzeltip ver” diye buyurdu. O vakit Göruğlı'na sazını sapasağlam edip verdi. İşte Göruğlı Sultan sazını düzelttirip adamları kendisine alıştırıp aşçının yanına vardı. Kazana sarhoş eden ilaç bıraktı; işte bu kazandan içen adam sarhoş olup yığılıp kaldı. Göruğlı bu durumdan faydalanıp, Qırmandâli'nin yanına varıp bir söz dedi:

Vaadin için geldim yarım
 Söylediğin sözün boş oldu mu?
 Açılmıştır gül yüzlerin
 Yaz günlerin kış oldu mu?

Arzım yetişmez yarıma
 Kurban olayım tenine
 Niçin gelmedin yanıma
 Verdiğin vade boş oldu mu?

Nazlı yar evden çıkmadın
 Veya geldiğimi bilmedin
 Yüzüme gülüp bakmadın
 Bizim ile hoş oldun mu?

Göruğlı gelmiştir yarım
 Niçin işitmezsin zarım
 Sözleri yalancı yarım

Verdiğin sözlerin boş çıktı mı?

Deyip Göruğlı Bey sözünü tamamladı. Qırmandäli bu sözü işitip meydana çıktı. Göruğlı'nı gördü. Göruğlı Qırmandäli'yi görünce eline sazını aldı. Qırmandäli'yle ikisi karşılıklı atıştı.

Göruğlı:

Civan her yeri gezersin

Terkinden tutsam ne dersin

Terkin haberini alınca

Narından tutsam ne dersin?

Qırmandäli:

Narımdan tuttuğumu duyarlar

Şirin canına kıyarlar

Götürüp bu yere koyarlar

Kul deyip satsam ne dersin?

Göruğlı:

Kul gelmez mi satıldığı yerden

Aşık dönmez bir ikrardan

İstedim vermedin gülünden

Bağına girsem ne dersin?

Qırmandäli:

Ne işin var gülüm ile

Günün geçer zulüm ile

Tarkanlı elim ile

Seni öldürsem ne dersin?

Göruğlı:

Yarım öldürsen sevaptır

Sen deyip geldim tek başıma

Sinen bize geniş bir yayladır

Çıkıp yazlasam ne dersin?

Qırmandäli:

Qırmandäli geldim dile
Sen bir bülbül konsan güle
Ben bir suna gölden göle
Fırlayıp uçsam mı ne dersin?

Göruğlı:

Göruğlı geldi kuş gibi
Kanatları gümüş gibi
Alıcı bir laçın kuş gibi
Seni avlasam ne dersin?

Deyip aşıklar sözünü tamamladı. O vakit dizine kadar döşek, deriden yastık hazırlayıp Göruğlı ile bir gece gündüz işrette oldu. Göruğlı söyledi: “Ey Gül-i Kirman benim Sapar Mahrem adında bir yiğidim var. Onun eşi yok. Şuna bir hanım bulup versen nasıl olur?” dedi. Gül-i Kirman, tamam olur Ağa, dedi. Usta Badem’in üç kızı vardı. Ortanca kızı kelte bakay mändirsek kendi civan güçlü kızdı. İşte o kızı Göruğlı’nın ardına verip, yolun açık olsun Göruğlı, deyip Göruğlı’yla helalleşti.

Qırmandäli’nin bir hizmetçisi vardı. Usta Badem’e varıp haber verdi. Göruğlı’nı tarif ederek, kız Usta Badem’e bakıp bir söz dedi:

Koç yiğidin yolu düştü
Ne bağ duydu ne bağbanın
Usta Badem kızın gitti
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Dünyanın geçiciliğini bildi
Seni yaman güne saldı
Bir haram-ı deyyus geldi
Ne bağ duydu ne gülzarın.

Dünyanın geçiciliğini düşündü

Bahçende seyran eyledi
Akşam gelinini toyladı
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Gülnişan ağladım kaldım
Faninin geçtiğini bildim
Ortanca bibimden ayrıldım
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Gülnişan sözünü tamamlayıp işine gitti. Usta Badem akşam atına asker hazırlayıp atını eyerleyip kolon kayışını sıkıca bağlayıp atına binerek Göruğlı'nın peşine düştü. Nice müddet yol gidip Göruğlı'nın izini buldu. Göruğlı kaçtı Usta Badem kovaladı. Yaklaşırken Araz Denizi önüne çıktı. Göruğlı Ğıyrat'ı sıçratıp geçip gitti. O an Usta Badem'de atını sektirdi, deryanın ortasına düştü. İşte Usta Badem karşı tarafa geçemedi. Fakat tekrar geri döndü. Baltasını şıkırdattı, çekiç ile baltayı fırlattı. Bunlar da deryaya gömülüp gitti. Usta Badem kızıdan, çekiçten, baltadan ayrıldı. Göruğlı deryanın bir tarafında Usta Badem deryanın diğer yanında kaldı. Göruğlı'na bakıp eline sazını alıp bir söz dedi:

Koç yiğitsin yolun düştü
Bırak Göruğlı naçarım
Mert olmuşum mertin oğlu
Bırak Göruğlı naçarım

Ğıyrat'ın dağdan geçmez mi?
Dönüp yolunuz düşmez mi?
Yine dutarın kırılmaz mı?
Bırak Göruğlı naçarım.

Evlat adamın gözüdür
Gönlümün bahar yazıdır
Kızım başkasıyla sözlüdür
Bırak Göruğlı naçarım

Arzımı ben sana dedim
 Şimdi ben canımdan doydum
 Kalan başlık parasını alıp yedim
 Bırak Göruğlı naçarım.

Usta Badem yaman deme
 Yalancı canına sövme
 Beni bu töhmette koyma
 Bırak Göruğlı naçarım.

Deyip Usta Badem sözünü tamamladı. O an Göruğlı şöyle söyledi: “Ey Usta Badem, kederlenme gelecek yıl bahara yakın gelirim o zaman kızının başlık parasını öderim.” İşte boynunu büküp, Usta Badem de yurduna döndü.

İşte Göruğlı yola revan oldu. Az gidip uz gidip Usta Badem’in kızını Sapar Mahrem’e verdi. Yedi gece yedi gündüz düğün dernek edip Göruğlı yiğitlerine bakıp bir söz dedi:

Ey yarenler Müslümanlar
 Olan gönlüm olan gönlüm
 Yalancı fani dünyaya
 Gelen gönlüm gelen gönlüm.

Hakkın şarabından koyup
 Ak yüzüne zülfün koyup
 Leb üstüne lebin koyup
 Emen gönlüm emen gönlüm.

Gezdiğim yerler cihandır
 Sürdüğüm zevki sefadır
 Fani dünya bi vefadır
 İnan gönlüm inan gönlüm.

Göruğlı geldim sonuna
 Hiç kimse dayanamaz oyunuma
 Qırmandäli kız koynuna

Giren gönlüm giren gönlüm.

Diyerek sözünü tamamladı. Göruğlı Bey kırk yiğidi ile övünerek, vefakar olup Sapar Mahrem'i de evlendirdi ve gönül maksadına erişti.

BAZERGEN

Eski zamanda, Şabıstan şehrinin padişahı, Şambıl yurdunda Göruğlı Bey adında bir yiğidin olduğunun haberini aldı. Göruğlı, Kızılbaşlarla savaşırdı. Padişah, “Belki bu bahadır benim de yurduma gelip kalır” korkusuyla Salsal'ın oğlu Bazergen'ı huzuruna getirtti.

Ona: “Ey Bazergen Oğlum, Şambıl'de Göruğlı dedikleri bir yiğit var. Ondan da çok korkuyoruz. O gelmeden, onu ele geçirmenin çaresini bulmalısın.” dedi. Bazergen bunu makul buldu ve “Tamam olur.” diyerek, padişaha dönüp bir gazel söyledi:

Nasip olsa güzel şahım
O yiğidi mat eylerim.
Medet etse tek Allahım
Ahirete gönderirim.

Varsam veririm hakkını
Kırarım halkını evladını
Sevgili Perizadı'nı
Size hizmetkar eylerim.

Dökerim akıtıp kanı
Ganimet ederim kızını civanını
Kasap oğlu Avezhan'ı
Size kasedar eylerim.

Varıp alsam kalesini
Yıkıp dayanağını sığınağını
Ata ile anasını
Bir görmeye muhtaç eylerim.

Şahım size döndü devran
 Eğlenme sen saat zaman
 Aman bulsa bu Bazergen
 Yer ile yeksan eylerim.

Hasılı, padişah at ve silahlarını hazırlatıp verdi. Bazergen, Göruğlı'nın üzerine gider oldu. Bazergen'ın bir kız kardeşi vardı. Adı Aysultan'dı. Aysultan o akşam bir düş gördü. Düşünde ağabeyinin gözünü bir kuş oyuyordu. Aysultan durumu anlayıp, "ağabeyimi bu beladan kurtarmalıyım." dedi ve üzgün bir halde sedirin üstüne çıktı. Baktığında, ağabeyinin kırk yiğidi ile atlanıp hazırlandığını gördü. Ağabeyine bakıp şöyle dedi:

Buradan gidersen ağa Bazergen
 Sonsuza kadar uzak kalsan neylerim.
 Sen gelinceye ağlayıp yas tutacağım
 Senin leşin çölde kalsa neylerim.

Kuran gelmiş onun peygamberine
 Sığın o zaman güçlü pirine
 Varma derim ağam Şambil eline
 Er pirleri medet verse neylerim.

Medet verse ona Kabe'nin Tanrısı
 Muhammet'tir onun dayanağı sığınağı
 Ali Ermiş daima onun yoldaşı
 Allah'ın Aslanı medet verse neylerim.

Nasihatımı almadan gitsen can ağam
 Benim yüreğime koyarsın elem
 Piriydi onun Ali mükerrem
 Er pirleri medet verse neylerim.

Vardıktan sonra o da gelse üstüne
 Kılıç vursa senin nazik beline
 Zarar gelir senin şirin canına

Bahtımıza kara salsa neylerim.

Ben ağlarım yalnızdı bu başın
Düş gördüm zordayken halin
Ağacan gitme bırak seferi
Aysultan'a kısmet olsa neylerim.

Hasılı, Bazergen Aysultan'ın sözüne kulap asmayıp, yola revan oldu. Bir nice yol gitti ve Şamlıbel'e ulaştı. Araz Nehri'nin kenarına çadır kurup üç gün yattılar. Göruğlı Bey'den hiç haber gelmedi. Sebebi de Göruğlı Bey'in başka bir yurda ava gitmesiydi. Sonra, Bazergen tek başına Göruğlı'nın bağlarında gezerken, Göruğlı Bey'in ve Ağayunıs Peri'nin hizmetçisi onu gördü ve ne yapacağını bilemeyip Ağayunıs Peri'ye Bazergen'ı tarif etti:

Kulak verip arzımı işit perizat
Gözüme bir ay yüzlü göründü.
Aklın varsa önem ver sözüme
Guya bir Yusuf-ı canan göründü.

Onun gibi mert yiğit cihana gelmez.
Yüzünü görenlerin kararı olmaz.
Onun gibisine varanın ukdesi olmaz.
Gül yüzleri mahiytaban göründü.

Onu görüp bugün oldum giriftar
Tenimde kalmadı zerre ihtiyar?
Yüzünün şulesi aleme vurur.
Bülbül gibi öten nişan göründü.

O ne haldir hangi bağda eğilmiş
Altın perçemleri her yana dökülmüş
Kirpiği hançerdir cana çekilmiş
Görenlerin aklı hayran göründü.

Aşık oldum onu görünce Perizat
 Onun aşkında ben ederim feryad
 Yakup oğlu sultan şahizat
 Cemali tarifsiz revşan göründü.

Ondan sonra Ağayunıs Peri: “Eğer tarif ettiğin gibiyse onu alıp saraya getir. Eğer tarif ettiğin gibi değilse, derini yüzüp etini köpeklere veririm.” deyip kapıyı yavaşça aralayıp baktı. Bakınca, kızın tarif ettiği gibi olduğunu gördü. Ağayunıs Peri’nin akli başından gitti. Hizmetçi kıza işaret verdi. “Bazergen’ı saraya getir.” dedi. Kız, Bazergen’ı saraya getirdi. Ağayunıs kendinden geçip, yüz bin cilve ile Bazergen’ın önüne çıktı. “Hangi bağın gülüsün?” diyerek bir söz dedi:

Kurbanın olayım gül yüzlü canan
 Hoş geldiniz, bizim menzil mekana.
 Yüzünün aydınlığı benziyor güllü gülzara
 Hoş geldiniz, bizim menzil mekana.

Hançer çekip benim kara bağrımı deldirdin.
 Bakıp, benim aklımı başımı aldın.
 Gamze ile nazlı dilber öldürdün.
 Hoş geldiniz, bizim menzil mekana.

Aslım Perizat’tır, budur nişanım.
 Aşıkâr eylersen sırrımı ve halimi
 Gelirseniz budur benim mekanım
 Hoş geldiniz, bizim menzil mekana.

Ağayunıs der ki ol misafirim
 Bizim ile keyif sür cananım
 Yolunuza kurban olsun bu canım
 Hoş geldiniz, bizim menzil mekana.

Hasılı, Bazergen Ağayunıs’tan bu sözü işitince: “Ey Perizat, utanmıyor musun? Göruğli gibi mert yiğidin hanımısın, sözünü geri al.” deyip, Ağayunıs’a bakıp bir söz dedi:

Gül yüzünü açıp kaldırma perde
 Perizatım hayasız sevmem ben.
 Vefasızlık etme yanındaki merte
 Perizatım hayasız sevmem ben.

İnanma hiç şeytanın sözüne
 Her kim başka namahremi yüzüne
 Kurşun dökerler iki gözüne
 Mert oğluyum hayasız sevmem ben.

Zinakarın daim olmaz imanı
 Yüzünde o nuru bilmez Hudanı
 Azap verir ona nice zamanı
 Mert oğluyum, hayasız sevmem ben.

Günahkar kadını orada asarlar
 Kötülüğün sırrını açarlar
 Ağzına burnuna zehir koyarlar
 Mert oğluyum hayasız sevmem ben.

Bizi izleyip durur Allahu Cabbar
 Cehennemde sumer ermiş zinakar
 İki omzumuzda şahitler durur
 Perizatım hayasız sevmem ben.

Hasılı, Bazergen sözünü tamamladı, Göruğlı'nın kapısına yazı yazıp, mühür basıp geri döndü. Ağayunıs Perizat söylediklerine pişman oldu. O da evine döndü.

Şimdi sözü Göruğlı'ndan işit. Göruğlı Bey, avdan döndü. Evine gelince Ağayunıs Peri'ye bakıp kendiyle övünerek bir söz dedi:

On sekiz arşın at bindim
 Attan hiç uktem kalmadı
 Altın döşekte yattım
 Yattım hiç uktem kalmadı.

Serdar olup yol başladım
Geçitte ılgar taşladım
Bindim; Arap at koşladım
Attan hiç uktem kalmadı.

Savaş günü kucaklaştım
Düşman ile çok dalaştım
Kafir ile kılıçlaştım
Kestim hiç uktem kalmadı.

Bana dost olana daha büyük dostum
Düşman olana daha çok düşmanım
Kızılbaşın başını kestim
Vurdum hiç uktem kalmadı.

Meydan benim diye yürüdüm
Yiğitlik mevsimini gördüm
Devleri dağıtıp kovdum
Devden uktem kalmadı.

Geçer ömrüm kalmaz baki
Keşfedip yakını ırağı
Gezmesem Şirvan Şamah'ı
Bozdum hiç uktem kalmadı.

Kan akıtıp at izinden
Kovaladım düşman izinden
Kırıp kafiri savaş alanından
Süngüleştim hiç uktem kalmadı.

Sürdüm bir nice devranını
Gönlümde bırakmadan hiç ukte
Kılıcımla kızıl kanını
Döktüm, hiç uktem kalmadı.

Altın taçlı kalpaklısın
 Kara samur kalpaklısın
 Göruğlı der, gulpaklısın⁸⁴
 Gördüm, hiç uktem kalmadı.

Hasılı, Ağayunıs Peri bu sözleri işittikten sonra şöyle dedi: “ Sen cihanda mertlik edip duruyorken, bir yiğit geldi, seni bulamayınca kapına mektup yazıp gitti.”

Göruğlı Bey, mektubu okuyup, kırk yiğidi ile birlikte Bazergen’in üstüne yürüdü. Göruğlı Bey, köşeden çıkıp Bazergen’a baktığında, iki ayağını nehrin iki yanına koyduğunu gördü. Bacaklarını açarak durduğunu, develeri yükü ile alıp geçirdiğini gördü. Fillerin üstüne tahtını sağlamlaştırıp koydu. Göruğlı Bey bunu görünce şaşırdı. Dedi ki: “Ey yiğitler, sizler burada bekleyin, ben kendim varıp göreyim.” Ok, yayını eline aldı, Bazergen’in yanına vardı. Karşısına çıkınca Bazergen sordu: “Sen kimsin, niçin dolaşıyorsun?” Göruğlı: “Ben Göruğlı Bey’in hizmetkariyim. Bazergen, zekat pulunu (haracını) verip geçsin, yoksa kendim gelip, malını mülkünü talan ederim deyip beni sana gönderdi.” dedi. Bazergen: “Kendisi gelsin, ben sana haraç vermem.” dedi.

Göruğlı Bey bunun üzerine şöyle söyledi: “O senin söylediğin kişi, sadece zekatını almaya gelmez. Eğer O gelirse fena olur. Bu ok yay, ağamın ok yayıdır. Bunları çekmeyi dene. Çekebilirsen hakkındır, eğer çekemezsen, mertlik yapıp durma, zekatını ver.” Bazergen, ağamın ok yayını getir, deyip, eline aldı, yayı çekti. Yay bükülüp kırılacak oldu. Göruğlı bunu görünce endişelendi, yayımı kırmasa iyi, diye içine dert oldu. Bazergen, oku yayı eline alıp çadırına gidecek oldu. Göruğlı Bey çaresizce: “Ey Bazergen, yayı verip git, Göruğlı kezzap adam, beni öldürür. Benim boş yere kanıma girersin deyip, bu hile ile Bazergen’dan yayı aldı. Göruğlı Bey’in yiğitleri karşısına çıkıp Bazergen’ı sordu. Göruğlı Bey, gördüklerimi size söz ile beyan edeyim, deyip şunları söyledi:

Bilin beyler bu meydanda
 Ben Bazergen’a rastladım
 Bi-saat sefer ayında
 Zor Bazergen’a rastladım.

⁸⁴ Gulpak: Karakalpakların, önlerinde bıraktığı bir tutam saç.

Araz'dan geçti ayağı
 Kalkana benzer kulağı
 Devlere benzer görünüşü
 Kurt Bazergen'a rastladım.

Devesini deryadan geçiren
 Arkasında kalkan tutan
 Aklımı fikrimi şaşıtıran
 Zor Bazergen'a rastladım.

Bilemedim yerini
 Getirdim akılı oyunu
 Kırdı benim yayımı
 Ben Bazergen'a rastladım.

Bazergen aldı hanımı
 Çekip kırdı yayımı
 Yad edeyim Hudamı
 Zor Bezigan'a rastladım.

Ne yapacağımı bilemedim
 Elimden aldı silahımı
 Korkutup yardı yüreğimi
 Zor Bazergen'a rastladım.

Bir maslahat eden iyi
 İtibarıyla giden iyi
 Göruğlı der dönen iyi
 Zor Bazergen'a rastladım.

Hasılı bu sözü Sapar Mahrem işitip: “Ey Göruğlı Bey, Bazergen'dan gözün korkmuş, biz onu öldürüp malını alırız.” dedi.

Kırk yiğit, Göruğlı'nı artlarında bırakıp, atlarına binerek Bazergen'ın üstüne yürüdüler. Göruğlı Bey, Bazergen'ın eğdiği yayı alıp döndükten sonra Bazergen hayal etti: “O

yiğit, Göruğlı Bey'e varıp söylese, ondan sonra Göruğlı Bey üstüme gelirse, Göruğlı Bey'i diri tutup, padişaha hizmetkar edip versem, padişahın gönlünü hoş ederim." diye oturup düşünüyordu. O an Göruğlı Bey gelip, uzaktan siyasetle bir söz söyledi:

Hangi cehennemden yoluma düştün
Dön ha Bazergen yol burada
Äwezcan'ın tacı vardır
Dön ha Bazergen yol burada.

Bölgeden kıracı vardır
Dön ha Bazergen yol burada
Yedi yıllık bacı vardır
Dön ha Bazergen yol burada.

Buradan göndermem ben seni
Tanımıyor musun sen beni
Tez bacını ver ermeni
Dön ha Bazergen yol burada.

Bu meydanda dökerler kanın
Oku şimdi imanın
Bacını ver Äwezcan'ın
Dön ha Bazergen yol burada.

Göruğlı'nın yurdu çoktur
Äwezcan'a gelen yüktür
Araz'ın yolları büklüm
Dön ha Bazergen yol burada.

Hasılı, bu sözü söyleyip, Göruğlı Bey, Bazergen'in üstüne yürüdü. Göruğlı: "Ey Bazergen, haracını ver, yoksa kanın dökülür." dedi. Bazergen sordu: "Sen kimsin?" Göruğlı: "Sen kimi arıyorsun?" Bazergen: "Ben Göruğlı'nı arıyorum, Göruğlı dedikleri sen misin?" dedi. Göruğlı: "Evet, benim." Bazergen: "Öyleyse karşıma çık, seni padişahın huzuruna çıkarayım, af dile, seni beylere bey edeyim; kabul etmezsen, ya öldürüp ya da diri tutup,

yurtlarını harap edip, Perizat'ını, padişaha cariyeye, Āwez'ini kasedar ederim.” dedi. O an Göruğlı Bey sinirlendi, eline sazını alıp, Bazergen'a siyasetle bir söz dedi. Sonra Göruğlı'yla Bazergen, ikisi karşılıklı atıştı:

Göruğlı:

Yüce dağdan inip geldim yanına
Zekatını verip geç Bazergen
Kendin sebep olma bugün kanına
Zekatını verip geç Bazergen.

Bazergen:

Ben bugün gelirim Şambil eline
Şimdi seni aman koymaz Bazergen
Perizatını ganimet edip padişaha
Yurdunu harap etmeden gitmez Bazergen.

Göruğlı:

Bugün benim kimliğimi bilmedin
Er yiğidin erliğini bilmedin
Kendin ölüp leşin kalır bilmedin
Şimdi öldün bil kendini Bazergen.

Bazergen:

Haktan ferman olmadıkça ölmem ben
Senin gibi nicesini göze ilmespen
Bugün senin kimliğini bilmem ben
Ölürüm de zekat vermem ben.

Göruğlı:

Alırım ferini iki gözünden
Önem ver er yiğidin sözüne
Dağlar titrer Ğıyrat'ın basışından
Zekatını verip git Bazergen

Bazergen:

Ben namerdim senin kanını dökmemem
Başını alıp, yurdunu harap etmemem
Äwez'ini şaha kasedar etmemem
Şabıstan'a mutlu dönmez Bazergen.

Göruğlı:

Göruğlı der, pirim Hazreti Ali'dir.
Hakkın dergahında sevilen kuludur.
Umudum, inşallah Tanrı bizimledir.
Zekatını verip geç Bazergen.

Bazergen:

Sen benden mert olarak güreşmeden
Mızrak atıp teke tek kılıç vuruşmadan
Mücadele edip muradına erişmeden
Kelle gitmeden zekat vermez Bazergen.

Hasılı, Göruğlı Bey yiğitlerine işaret verdi. Hepsi birden Allah deyip at sürdüler. Bazergenın üstüne mızrak attılar. Bazergen da mızrağını eline alıp, ustaca kullanarak bütün adamları kaldırıp yere vurdu.

Göruğlı Bey, bunu görüp dayanamadı. O da Bazergen'ın üstüne yürüdü. Bazergen, Göruğlı Bey'i kaldırıp yere vurdu. Kırkını bir yerde dizip, Göruğlı'nı da üstüne koydu, kendi de üzerlerine oturdu. Göruğlı Bey ölecek gibi oldu. Neden sonra Göruğlı Bey gözünü açıp baktığında, üzerinde Bazergen'ı gördü. Onu öldüreceğini anlayıp, Hz Ali'yi yad etti. "Dünyada malım sahipsiz kaldı." dedi. Cihan gözüne karanlık göründü, bir söz söyledi:

Göçer oldum bu fani dünyadan
Gözüme yüz türlü dert göründü.
Umudu kestim şimdi varı yoğumlan
Yığılı mal-ı mülküm viran göründü.

Gülşende bostanın gülü olmasa
Koç yiğit atlansa yolu olmasa

İzinde kalacak oğlu olmasa
Bilin onun ruhu viran göründü.

Düşmanlar almıştı yok-u varımnan
Ümidi kestim şimdi Äwezcanımdan
Şahimerdan haber al halimden
Nefes oğlun bugün şaşkın göründü.

Feleğın elinden artar feryadım
Sığındım Allah’a sensin sığınağım
İzimde kalmadı benim zuriyetim
Ruh-ı geda olup şaşkın göründü.

Sığındım ben sana ey Pir-i Yazdan
Beni bul, belada koyma kaygıda
Ardımda kalmadı bir nam-ı nişan
Mal-ı mülküm viran olup göründü.

Bugün bana dünya oldu kafes
Kasırga gibi nehirler alçaldı
Görüğlı’na gerek Pir-i Zaberdes
Gözlerim yaşlı giryan göründü.

Hasılı Görüğlı Bey bu sözü söyleyerek imanla meşgul oldu. Bazergen hançeri eline alıp Görüğlı Bey’i öldürecekken, o anda Hz. Ali Şahimerdan görünüp: “ Ey Bazergen, Hamşit Savaşı’nda baban Salsal bizimle tespih çekip aziz oldu. Biz ona iki hurma verdik. Senin evladın iki yavrudur. Biri oğul, biri kızdır. Oğlunun adı Bazergen, kızının adını Aysultan koy dedim. Sen bizim nefes oğlumuzsun. Şimdi sen de Müslüman olup, bize bağlılığını beyan edip, Görüğlı Bey’le ağa-kardeş olun deyip gözden kayboldu.

O an Bazergen’in gönlüne dostluk muhabbeti düştü. Görüğlı Bey’in üstünden indi, gayrı ihtiyari Görüğlı Bey’e söyledi: “Bana Kelime-i Şahadet öğret, Müslüman olayım. Seninle ben kıyamete kadar ağa-kardeş olalım.” dedi. Görüğlı Bey’in gönlü hoş oldu, Bazergen’a Kelime-i Şahadet’i öğretti. Kelime-i Şahadet getirip, Bazergen Müslüman oldu. İkisi kıyametlik ağa-kardeş oldular. Bazergen Müslüman olunca keyiflenip, Görüğlı Bey’e üç

katır yükü altın verdi. Yiğitlerine de bir katar kaftan verdi. Bir nice gün Göruğlı Bey'in şehrinde bulundu, ondan sonra Göruğlı Ağasından icazet alıp, yola revan oldular.

Şimdi sözü Göruğlı Bey'in yiğitlerinden işitin. Onlar istişare edip bir yaşlı kadın buldular. Ona çokça hediyeler verip, Göruğlı'yla Bazergen'in dost olduğunu söylediler. "Ey ana, sen bizlere analık edip, Göruğlı Bey'i yoldan çıkarıp, Bazergen'ı öldürtürsen, sana çok ihsanda bulunuruz." deyip, her biri elindeki avucundakini anaya verdi. Bu durum ananın hoşuna gitti. Hediyeleri alıp Göruğlı Bey'in önüne çıkıp oturdu. Göruğlı Bey'e anası sordu: "Ey Göruğlı Bey, yavrum, nereden gelirsin?" dedi. Göruğlı Bey: "Elimize Bazergen denen zor pehlivan geldi. Onunla ben kıyametlik ağa-kardeş olup dost olduk. O kendi yurduna döndü. Onu yolcu edip geldim." dedi. O an ana: "Ey Göruğlı Bey oğlum, kafirin ikrarı olmaz, onun Müslüman olduğu yalandır. Niçin öldürmedin?" diye bir nice sitem etti. "İşte kahramanın enayi, yiğidin akılsız olur dedikleri doğru." Göruğlı Bey: "O Bazergen benim dostum. Kendisi aziz olur. O Müslüman oldu. O ne biçim söz?" deyip, Göruğlı kötülük düşünmedi. Ana: "Akıla işaret, ahmağa dayak." deyip, Göruğlı Bey'e dönüp, ana bir söz dedi:

Kafir kimsenin ikrarı olmaz
Gelse yurdun viran eder Bazergen
Bir sözünde onun duracağı olmaz
Kendi ölüp, adı kalsın Bazergen.

Şamlıbel'e gelse olur hıyanet
Başına getirir türlü alamet
Bırakma onu sağ selamet
Gelse Perizat'ın alır Bazergen.

O gün gelip düştü senin başına
Perizat'ın aşık oldu gıyabında
Aman gönderme onu yurduna
Gelirse yurdunu viran eder Bazergen.

İtibar edilmez kafirin sözüne
İnanma inanma gelince özüne
Kum koyulsun küçüğüm gözüne
Zatı haram, helal olmaz Bazergen.

Zeynep Kempir derler benim adıma
 Koyma yezidi gönül şadına
 Yayın oku yeter onun dadına
 Kendi ölüp, çölde kalsın Bazergen.

Hasılı Göruğlı Bey anadan bu sözleri işitince, şeytan vesvese edip, onu yoldan çıkardı. Göruğlı Bey çarpılmış gibi kinlenip, ok-yayını eline alıp, Bazergen'in ardından yola revan oldu. Bir dağın geçitinde gözetleyip yattı. Bir yandan Bazergen Allah'a şükrederek geliyordu.

Tam seher vakti, tüm vücudunu bir titreme aldı. Yiğitlerine dönüp:" Ben, bu dünyadan göçüyorum, malım mülküm sahipsiz kaldı." diyerek bir söz söyledi:

Açılmayan gülümü hazan vurdu
 Ömür bağımlı hazan vurdu yarenler
 Haktan bugün bana ecel geldi
 Meğer vademiz doldu yarenler.

Ecel gelip bana kaza verendi
 Bugün bildim benim yakam tutandı
 Dinlemedim kız kardeşim nasihat edende
 Didar kıyamete kaldı yarenler.

Feleğin kardeşi kayıl kalğanda
 Bu hasret ile gonca solandı
 Kardeşim ağlar, iki gözü yoldaydı
 Bağrım kanla dolup kaldı yarenler.

Şimdi söner oldu yanan çırağım
 Sinemde çok kaldı benim ermanım
 Açılmadan hazan vurdu bu bağım
 Bugün hazan vurup soldu yarenler.

Yad ederim hak zikrini dilerim
 Bülbüller ötmez oldu gülümden
 Zuriyetim kalmadı benim izimden

Ruhum geda olup kaldı yarenler.

Bazergen der göçer oldum dünyadan
Hayır ihsan edin benim malımdan
Rızasız gider oldum bacımdan
Gönlümde çok ukte kaldı yarenler.

Hasılı, sözünü tamamladıktan sonra, tan ağardığında derbente geldi. O an Göruğlı Bey, Bazergen'in göğsünü nişan alıp, iki ok attı. İkisi birden Bazergen'in göğsünden girip, arkasından çıktı. Bazergen'in yiğitleri bunu görünce, kendi yurtlarına kaçıp gittiler.

O an Bazergen: “Vah! Bu halleri Göruğlı Ağam görseydi, ok atan adamı dünyaya geldiğine pişman ederdi.” deyip, bi-hoş olup yığıldı. Göruğlı Bey, bu sözü işitince Bazergen'ı attan çekip aldı, başını dizinin üstüne koydu; yaptığı işten pişman olup attan yere yığıldı. Bazergen bir süre sonra Göruğlı Ağasını tanımadan bir gazel söyledi:

Halk eyleyen ha Hudam
Bir başa ölüm vardı
Sonunda tutar benim kanım
Yalnız başa zulüm vardı.

Savaşta bana destek olan
Mahbublar içinde ay olan
Adı-esvabı kendine yakışan
Aysultan gibi kardeşim vardı.

Şanedil Şehrine varan
Kafirlere kılıç vuran
Ahdım için çölde kalan
Hazreti Ali Pirim vardı.

Bizim ile ikrar eden
Pirim Allah diye bahseden
Yezitin dadına yeten
Göruğlı Bey ağam vardı.

Emrindedir perileri
 Hakka ayandır sözleri
 Bütün perilerin sultanı
 Ağayunıs abam vardı.

Dünyadan göçtü Bazergen
 Doğru gelsen etermen kan
 Peygamberi ahir zaman
 Ulu Peygamberim vardı.

Hasılı, Bazergen bu sözü söyledikten sonra: “ Ey yiğit, hakikatı söyle, beni vuran sen miydin? Allah razılığı için seni bağışlayacağım.” O vakit Göruğlı ağlayarak söyledi: “Ey canım kardeşim, kanına giren benim.” dedi. Bazergen: “Ey canım ağa, ne akılla bunu bana yaptın?” dedi. Göruğlı Bey: “Ben şeytana uydum. Allah’ın takdiri. Allah beni cezalandırdı. Şimdi uğruna değmeyen bu dünyada, sebebin ben oldum.” deyip, yüz bin pişmanlıkla bir gazel söyledi:

Girmesem düşman sözüne
 Hunhar Göruğlı ben oldum
 Bakamam dost yüzüne
 Namert Göruğlı ben oldum.

Kıyametlik vade eden
 Vadesine bahane eden
 Kırmızı kana boyayan
 Hunhar Göruğlı ben oldum.

Bu iş kısmet Hudadandır
 Ne eyler ruhun siyadur
 Ezelden sana kazadır
 Sebepkar Göruğlı ben oldum.

Bozdum koç yiğit şanını
 Dökmüşüm nahak kanını

Bağışlasın imanımı
Hunhar Göruğlı ben oldum.

Göruğlı geldi karşına
Küçüğüm kast ettim canına
Boyadım kızıl kanına
Zalim Göruğlı ben oldum.

Hasılı, Bazergen Göruğlı olduğunu anlayıp: “Ey ağa, benim böyle oluşum Allah’ın takdiri. Kanımı bağışladım, ben senden razıyım. Beni burada defnet, aşlarımı verip, kalan mallarımı Aysultan kardeşime ver. Eğer benim böyle oluşumu işitip intikamımı almaya gelirse, onunla kıyametlik ağa-kardeş olasın.” dedi. Göruğlı Bey bu sözleri işittikten sonra, yaptıklarından pişmanlık duyup ağlayarak bir söz söyledi:

Kurban olayım gözden akan yaşına
Canıma çok ateşler düştü Bazergen
Düşman sözü ile geldim kastına
Olmaz işler bugün oldu Bazergen.

Hicranı koydular sinem destine
İnanıp geldim ben, düşman sözüne
At oynatıp geldim, dostun üstüne
Bana ahir zaman oldu Bazergen.

Sarsılmaz güveni bana kalkandı
Yüreğime hicran ateşi düşmüştü
Kıyametlik ağa kanlın olmuştu
Hudadan oldu bu işler Bazergen.

Ecel bağı ile tenlik kesildi
Yürek bağrım pare olup ezildi
Goncalıkta bunun gibi kısmet yazıldı
Ecel rüzgarı esti Bazergen.

Göruğlı der ben de geçtim canımdan
 Kılıç vur nehir aksın kanımdan
 Çıkar canımı şirin tenimden
 Ben de şehit olayım şimdi Bazergen.

Hasılı Göruğlı Bey, sözünü tamamladıktan sonra, Bazergen: “Ey ağa, bize bu kismet Huda’dan çıkar gelir. Pişmanlığın faydası yok. Bu oklar benim canıma azap veriyor. Ben razı olsam, Allah da razı olur.” dedi. Daha sonra Göruğlı Bey’in aklı başından gidip, okları çekip aldı. Bazergen “vah!” deyip can verdi. Göruğlı Bey, felekten şikayet edip bir söz dedi:

Yalancı dünyasın ahirin fani
 Sığınağı olmayan elemli fani dünyasın
 Neyledin sen Adem ile Havva’nı
 Kaygılı elekli fani dünyasın.

Kimleri ağlattın kimi güldürdün
 Bir nicesini yetimlikte öldürdün
 Davut’un kırk oğlunu secdede aldın
 Herkese bir kavga salan dünyasın.

Kimilerini şad edip verirsin devran
 Yüzük ile yine tanı Süleyman’ı
 Yurduna yetişmeden önce Bazergen’in
 Leşini çöllerde koyan dünyasın.

Şamlıbel’e geldi çok arzu ile
 Ağa-kardeş olduk Bazergen ile
 Görüşemedin Aysultan ile
 Didar kıyamete kalan dünyasın.

Şimdi ağla benim içim yanandır
 Bazergen için canım fedadır.
 Hasretinde yürek bağrım yanandır
 Herkese bir Huda salan dünyasın.

Felekten eylerim çokça şikayet
 Hak eylesin imanını selamet
 Burda bırakmaz alır canın emanet
 Herkese bir kavga salan dünyasın.

Dünyadan göçtüler o şakir-i cihan
 Ümmet için çok ağladı o zaman
 Nice yıllar bu dünyada olan
 Ahiri şer koynuna salan dünyasın.

Görüğü söyle şimdi bahtım karadır
 Onun için benim sinem yanandır
 Ecel bırakmaz bir bir alandır
 Koç yiğide hicran salan dünyasın.

Hasılı Görüğü Bey bu sözü söyledikten sonra bi-hoş olup yığıldı. Bu haberi Ağayunıs Peri işittiğinde: “Vay başıma gelenler Bazergen şehit olup öldü.” deyip, başını dizinin üstüne koyup oturdu. Görüğü Bey kendine gelip gözünü açıp baktığında, Ağayunıs Peri’nin ağlayarak oturduğunu gördü. O an Ağayunıs söyledi: “Bunun gibi mert yiğitten sana ne zarar geldi, halin keyfin yerindeyken böyle bir mert yiğide neden kıydın, sana sarhoşlukla mal iyiydi.” dedi.

“Ey Perizat, düşmanın sözüne uydum, bu gibi işler gördüm. Bu Allah’ın takdiridir. Şimdi pişmanlığın faydası yoktur.” deyip ikisi de ağlayıp perişan oldular.

Bazergen’in namazını kılıp, adam toplayıp naşını defnettiler. Ondan sonra anayı buldular. İki elini ayaklarıyla bir bağlayıp, öldürüp, canını cehennem pazarında tuz satmaya gönderdiler. Görüğü, nerede hünerli usta varsa toplayarak, Bazergen için bir kümbet yaptırdı. Aşlarını dağıtıp, kalan mallarını fakirlere dağıttı. Ona kalan mallarını da Sapar Mahrem ile on beş kişiye verip: “Aysultan’a verin, dönün.” diye ısmarladı. Bunlar yola revan oldular.

Şimdi sözü Bazergen’in yiğitlerinden işitin. Bunlar, Bazergen’a ok değdikten sonra kaçıp, Şabıstan Şehri’ne vardı. Bazergen’in kız kardeşi yiğitlerin önüne çıkıp: “Biricik ağamı neylediniz?” deyip, bir söz dedi:

Beraber gittiğiniz Bazergen’ı
 Koç yiğitler neylediniz?

Çekerim ahı figanı
Doğru söyleyin neylediniz?

Açılmadan gülüm soldu mu?
Ya, ecel yetip öldü mü?
Düşman elinde kaldı mı?
Biricik ağamı neylediniz?

Burda boş kaldı kalesi
Göze sürme halka yaşı
Babam diyen yok balası
Zuriyetsizdi neylediniz?

Yalnız ad olsa izi yok
Meydan üstünde tozu yok
Faslı baharda yazı yok
Bazergen'ı neylediniz?

Çekerim ahı figanı
Gözümünden akıtıp kızıl kanı
Çok ağlatma Aysultan'ı
Bazergen'ı neylediniz?

Hasılı Aysultan bu sözü söyledikten sonra, yiğitler şöyle dedi: “Ağlama, ağan esin gelir. Bizleri on beş gün önce gönderdi.” Aysultan bu söze inanıp yurduna döndü. Yattı. Aradan on beş gün geçtikten sonra, on beş adam, Bazergen’in develerini yürütüp geliverdi. Aysultan, “Bazergen ağam göründü.” diye sevinip baktığında, aralarında Bazergen’in olmadığını gördü. Aysultan sordu: “Ey yiğitler, gözümün ışığı, belimin kuvveti, biricik Bazergen Ağamı gördünüz mü?” Öyle deyince Sapar Köse: “Bazergen Ağan Şamlıbel’e varıp, Göruğlı Bey’le kıyametlik ağa-kardeş olup, on beş gün misafir oldu. On altıncı gününde, döneceği zaman, felek hicri ile Bazergen, hastalığa tutuldu, dünyadan göçtü. Göruğlı, ağanın vaziyeti üzerine Onu oraya defnedip, başına dua okuması için yirmi ihtiyar koydu. Kalan malları size gönderdi. Aysultan bu sözleri duyunca kendinden geçip bayıldı. Bir

saatten sonra kendine geldi. İki gözü iki çeşme oldu. Malları kalesine tıktı, yiğitlerin her birine birer kaftan hediye edip, bir nice gün misafir etti. Sonra bunlar kendi yurtlarına döndü.

Bir gün Aysultan evinde otururken, Bazergen'in yiğitlerinden Taymas Bek diye biri karşısına çıkıp, Bazergen'ı Göruğlı Bey'in öldürdüğünü; gönlün perişan haldeyken sana söyleyemezdik, diyerek bir bir anlattı. Aysultan bu sözleri işitince: "Öyleyse benim önderim ol, beni düşmanımın eline götür." dedi.

Taymas Beyim bugün ol serdarım
Baş kıl beni kanlımın eline
Ben bıraktım namus ile arımı
Baş kıl beni Göruğlı Bey eline.

Bismillah deyip bugün Ğıyrat binelim
Nice uzak nehirlerden geçelim
Sonunda han şarabı içelim
Baş kıl beni Göruğlı Bey eline.

Ğıyrat'a binip koşsak meydanı ile
İstesem tüccar kervanı ile
Şamlıbel ülkesi Kunkarşa ile
Baş kıl beni kanlımın eline.

Ok atarlar sağlı sollu kaleden
Başla beni derbent ile uçurumdan
Ben dönemem hanım ile töreden
Baş kıl beni kanlımın eline.

Aysultan der bugün döndüm sözümünden
Ölürüm yolunda dönmem yolumdan
Ağam için kanlar akar gözümünden
Baş kıl beni kanlımın eline.

Ondan sonra şöyle dedi: "Ey Taymas Beyim, Göruğlı Bey'den ağamın kanını almazsam, bu dünya bana haram." Ben ağamın yolunda bu tatlı canımı vermezsem, deyip;

erkek elbisesi giyerek Taymas ile Şamlıbel'e doğru yola revan oldu. Bir nice gün yol gitti ve Şamlıbele'e vardı. Diğer yandan, Göruğlı Bey, kırk yiğidi ile ava çıkmış, av avlıyordu. O sırada Aysultan göründü. Göruğlı Bey bunu fark edip: "Ey güzel yiğit, nereden gelip nerelere gidiyorsun?" Aysultan: "Göruğlı Bey dedikleri ağamı öldürmüş, ondan ağamın kanını almaya geldim." deyip bir söz söyledi:

Yolumu kesip duran yiğit
Kanlımı bilir misin?
Arzımı işit bey yiğit
Göruğlı'nı bilir misin?

Yanan çırağımı söndüren
Biricik ağamı öldüren
Sonsuza değin kıyamete koyan
Göruğlı'nı bilir misin?

İçimi zehirle dolduran
Tatlı cana ateşler salan
Kızıl gülümü solduran
Göruğlı Bey'i bilir misin?

Savaş meydanına girsem
Kanlımdan kanımı alsam
Ya öldürsem yahut ölsem
Göruğlı Bey'i bilir misin?

Koç yiğidin başını tutsam
Düşmanımı tutup alsam
Göruğlı'nı ben öldürsem
Güzel yiğit bilir misin?

Aysultandır benim adım
Öldürsem ya da çıksa canım
Göruğlı'nda vardır kanım

Göruğlı'nı bilir misin?

Hasılı Göruğlı Bey dedi ki: “Bazergen’ı öldüren yiğidi tanırım. Göruğlı Bey çok güçlüdür. Senin gücün o yiğide yetmez. Göruğlı Bey’le ikimiz aynı gün dünyaya geldik. Onunla güreş tuttuğumuzda bir o yıkar bir ben yıkarım. Önce sen benimle güreşip kendini sına, ondan sonra Göruğlı’nın yanına var. Yoksa ziyan olursun. Ben şehirden çıktığımda o da çıkmıştı.”

Aysultan’a bu fikir makul geldi. “Ey yiğit, güreşir misin?” dedi. Göruğlı Bey: “Tamam, güreşirim.” dedi. Aysultan geldi, Göruğlı’nın belinden tuttu, Göruğlı da onun belinden tutup kavradı. Hasılı Aysultan zor verip, Göruğlı Bey’i elleriyle kaldırıp, boyundan üç defa dolandırıp, atıp devirdi. Kırk arşın uzağa fırlattı. Göruğlı, toprağa bulandı, uykudan yeni uyanmış gibi, sersemleyip şaşakaldı. Aysultan’a el kavuşturup kulluk etti. Aysultan: “Ey yiğit, tekrar güreşir misin?” dedi. Göruğlı: “Artık güreşmem.” dedi. “Öyleyse Göruğlı’nı bulup ver, ondan kanımı alayım.” dedi Aysultan. Göruğlı düşünceye daldı. Bu çok güçlüymüş, bundan nasıl kurtulurum, diye fikir yürüttü. O an Aysultan: “Çok bekleme, kelleni alırım.” dedi. Göruğlı çaresiz kaldı, Aysultan’ın önüne düşüp yürüdü. Uzaktan bir kümbet göründü. Aysultan: “O görünen, kimin yeridir?” diye sordu. Göruğlı: “O Bazergen’in yeridir.” dedi. Aysultan’ın gönlü sıkıldı, ağasını yoklayıp bir söz dedi:

Binlerce musibetler düştü başıma
Ağam toprak olan yere yetiştim.
Hazan yeli esti gonca gülüme
Açılmadan solan yere yetiştim.

Sen gideli gece gündüz gülmedim
Kızıl kanın döküldüğünü bilmedim
Başına ne işler geldi bilmedim
Ukteyle ölen yere yetiştim.

Evvel benim sözlerimi dinlemedin
Ağladım, feryat figan ettim kulak asmadın
Yalan dünyada oğul, zuriyet görmedin
Ruh-ı geda olan yere yetiştim.

Yaban ellerde garip oldun mu?
 İmamlardan susayıp öldün mü?
 Açılan gülzarım bugün soldun mu?
 Hazan vurup solan yere yetiştim.

Sığındım ben sana Kabe'nin Hudası
 Cennet olur şehit ölenin yeri
 İmam Hüseyin olur her daim yoldaşı
 Ukte ile ölen yere yetiştim.

Aysultan der bu ne vefasız dünya
 Hani sana gelen İskender Dara
 Ben de söyledim, İllahi İllallah
 Şahadet öğrenen yere yetiştim.

Hasılı, ondan sonra Aysultan Kümbet'in önüne geldi, atından indi, kümbetin içine girdi, ağasının sağ yanında oturup ona dua etti. Ondan sonra zar zar ağlayıp bir söz dedi:

Yaman günler düştü başa
 Yad ederim ağam seni
 Bir başka ölüm vardı
 Yad ederim ağam seni.

Düşmanım meskende gezildi
 Yürek bağrım ezildi
 Bilmem ne iş yazıldı
 Yad ederim ağam seni.

Ağlasam işim bitmez
 Hiçkimse benim nasihatımı almaz
 Ben naçarım sözüm bitmez
 Yad ederim ağam seni.

Şeriatın yolunu tutan
 Hak buyruğunu yerine getiren
 Fakirleri hep kayıran
 Yad ederim ağam seni.

Yıkıldı benim köşküm
 Neden kara oldu bahtım
 Aysultan der olmaz vaktim
 Yad ederim ağam seni.

Hasılı bu sözden sonra, Aysultan: “Kümbeti kim yaptırdı?” dedi. Görüğü: “Bu kümbeti Görüğü Bey yaptırdı, bu ihtiyarların vazifesini Görüğü Bey verdi.” dedi. Aysultan: “Görüğü bu işleri yaptıysa, ağamı neden öldürdü?” diye zar zar ağlayıp bir söz dedi:

Şimdi ölsem olmaz benim sorağım
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?
 Gözümün ışığı bağ-ı çırağım
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?

Onun için ben ederim feryadı
 Yiğit yalnız ölse yok olur adı
 Ardında kalmadı onun zuriyeti
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?

Güçlü düşmanım var, kaçır yerim yok
 Uçayım desem kanadım ferim de yok
 Ağam diye ağlamaktan başka karım yok
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?

Bu işleri Allah’ın takdiri eyledi
 Namertler ağana cüda eyledi
 Şehit edip iman ata eyledi
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?

Vefasız dünyada yalnız adam çok
 Hak yolunda onda zerre şüphe yok
 Aysultan der Haktan başka sığınağım yok
 Sebep neydi biricik ağamı öldürdü?

Hasılı, Göruğlı Bey Aysultan’dan bu sözleri işitince, bağı ezildi; Aysultan’a dönüp: “Göruğlı benim. Öldürüp kanını al.” dedi, kılıcını çıkarıp altına başını koydu ve zar zar ağlayıp bir söz dedi:

Aysultan işit sözümü
 Kanlın Göruğlı ben oldum.
 Kara eyledim yüzünü
 Kanlın Göruğlı ben oldum.

Şamlıbel’den at kaçırdım
 Beylere şarap içirdim
 Yedi belden ok geçirdim
 Namert Göruğlı ben oldum.

Azıp ben yoldan çıktım
 Seherlerde yolun kestim
 Azdıran kişilere uydum
 Sebep Göruğlı ben oldum.

Derbente ben onu attım
 Kurbanımı boynuma aldım
 Namertlik yoluna girdim
 Sebep Göruğlı ben oldum.

Ondan sonra Aysultan söyledi: “Ey yiğit, ağamın takdiri kısmeti idi, sen mertlik edip ağamın kanını döktüğünü, doğruyu söyledin. Benim bir ömürlük ağam ol deyip zar zar ağlayıverdi. Göruğlı Bey de yaptıklarından pişmanlıkla: “Ey Aysultan artık ağlama. Bazergen ağanın yerine ben ağan olayım.” deyip zar zar ağlayarak Aysultan’a dönüp bir söz dedi:

Kurbanın olayım gül yüzlü canan
 Çok ağlama senin ağan olayım
 Benim gönlümde çok ukte kaldı
 Çok ağlama senin ağan olayım.

Bu dünyanın ahiri sonu yalandır.
 Kimse ölmez bu dünyada kalandır
 Sebep ile biricik ağan ölendir
 Çok ağlama senin ağan olayım.

Şart üstüne senin ağanı öldürdüm
 Dert ile gözümü yaşla doldurdum
 Altın tuğlar dikip kümbet yaptırdım
 Çok ağlama senin ağan olayım.

Görüğü der al tatlı canımı
 Yerlere akıt benim kanımı
 Selamet eylesin hak imanını
 Çok ağlama senin ağan olayım.

Hasılı vakit geç oldu. Aysultan o gece ağasının mezarını kucaklayıp yattı. Seher vaktinde bir düş gördü. Sabahleyin gördüğü düşü Görüğü Bey'e anlatıp bir söz dedi:

Düşümde göründü dokuz felekler
 Gözüme bir ay yüzlü göründü.
 Pirimdir Mahdaş gökte melekler
 Gözüme bir ay yüzlü göründü.

Kulağımı yardılar çok deyip iman
 O zaman göründü saray-ı gülşen
 Bana öğretiler sure-i Kuran
 Peygamberi ahir zaman göründü.

Bibi Fatma geldi bana merhaba
 Bibi Hacer ile Zühre-i Fatma
 Biri Qamber işte birisi Havva
 Gözüme bir ay yüzlü göründü.

Cem olup geldiler bir nice yaren
 Onlar çevirirler Kuran cüzlerini
 Ebubekir, Sıdk, Ömer-i Osman
 Hazreti Ali Şahımerdan göründü.

Sonra geldi kara elbiseli bir kişi
 Üzüntüyle geçen baharı ile kışı
 Haslı ümmet için akıtır yaşı
 Peygamber-i ahir zaman göründü.

Yiğitler içinde gül gibi açılan
 Elllerinde şam-i şarap içilen
 Başlarında altın tacı şıkırdayan
 Benim ağam, o Bazergen göründü.

Ağam bana etti nasihat
 Din-i Muhammet'e kılma ahret
 Uygulasan, eylesen farzı sünnet
 Dillerinde nur-i iman göründü.

Aysultan der gece oldum Müslüman
 Hak ile Rasulüne getirdim iman
 Bana çok yalvardı hoca Bazergen
 Bu dünyanın sonu viran göründü.

Hasılı Aysultan sözlerini tamamladıktan sonra, Bazergen için ekmek ve su verin diye buyurdu. Sonra şöyle dedi: “Ey Görüğü Ağa, Hint vilayetinde Karahan Zengi denen bir düşmanım var. Ben çaresizim, onunla siz savaşsanız nasıl olur?” Görüğü Bey: “Tamam olur.”

deyip, yiğitlerini çağırdı: “Aysultan’ın Karahan Zengi adında bir düşmanı var. Ona hücum etsek nasıl olur ki?” dedi.

Burdan varsak Şabistan’a
Kırk beş günlük yolu vardır.
At sürüp girsek meydana
On bir günlük çölü vardır.

Sürelim bedev mestana
Atlanıp girsek meydana
Burdan varsak Şabistan’a
Kırk bin evli evi vardır.

Bütün kulları Allah’ın
Gönlü için Aysultan’ın
Hindistan’da Karahan’ın
Bilmem ne hayali vardır.

Görüğü söyler gafil yatmam
Namertlik yoluna gitmem
Koç yiğitler şikayet etmeyin
Hazreti Ali pirim vardır.

Hasılı Görüğü Bey, yiğitlerine rıza verdi ve hepsi birden Şabistan’a doğru yol aldılar. Bir nice yol gidip Şabistan Şehri’ne yaklaştılar. Dağın üzerine çıkıp etraflarına baktıklarında, iki tane çocuk gördüler. Görüğü Bey, o çocuklara neler olduğunu sordu. Çocuklar: “Aysultan, Bazergen Ağasının kanını almaya gittikten sonra Karahan Zengi dedikleri gelip, kızı esir, oğlu ganimet edip gitti. ‘Aysultan geldikten sonra asker toplayıp gelirim.’ diye söyledi. Aysultan’ı kendisine alacakmış. Aysultan gelirse, Karahan Zengi de gelirmiş.” dediler. Aysultan bu sözleri işitince acısı tazelendi, Bazergen ağasının yokluğunda bir söz dedi:

Ağalar işitin benim zarımı
Taze ateş canıma düştü neyleyim
Şimdi hesap etmem varımı yoğumu

Ulkelerim viran oldu neyleyim.

Ağacan sen öleli kaygı gam oldu
Gece gündüz ağlarım gözüm yaş doldu
Yana yana yürek bağrım dert oldu
Yanıp şimdi yabancı oldu neyleyim.

Hiç kimse benim gibi olmasın
Kendi ölüp leşi çölde kalmasın
Zuriyetsizlik Bazergen gibi olmasın
Ruh-ı geda olup kaldı neyleyim.

Bir görmeden kaldım ağa yüzünü
Altınla kaplarım söylediğin sözünü
Mertlikle yapar idin işini
Bi-vefa dünyadan göçtün neyleyim.

Aysultan der bende takat kalmadı
Hiç kimse gelip, bundan haber almadı
Bu dünyada iyi- kötü kalmadı
Gonca gülüm hazan vurdu neyleyim.
Hasılı Görüğü Bey, Aysultan'dan bu sözü işitince ona dönüp bir söz söyledi:

Tavlasında arap atı olanın
Gönlü onun kaynar kaynar hoş olur.
Tan yolunda beli dik Ğıyrat'ın
Arap atın tufan kılar yel olur.

Bir yiğidin başına zor bir iş gelse
Namert korku verir birine
Kaygı düşmez koç yiğidin gönlüne
Yüreği kaplan gibi kabarır olur.

Koç yiğitler bu gözü görerek öğrenir
 Mertlerin altında atları yürür
 Yiğidin elinde kalkan dolanır
 Elinde mızrağı kılıç yarı olur.

Korkaklar her zaman vuruşamaz
 Vuruşa girince hiçbir şey yapamaz
 Düşüncenin saklısı gizlisi olmaz
 Namert eşi kaygıbaz olur.

Görüğü söyler ben bir Allah kuluyum
 Koç yiğitler savaş eder meydanda
 Pirim Şahımerdan daima yanımda
 Kelleler kesilip, kanlar sel olur.

Hasılı Göruğı sözlerini bitirdikten sonra, Aysultan'ın rızasını alıp, yola revan oldu. Şabıstan'a girip, Karahan Zengi'nin adamlarını öldürüp, rahatladılar.

Şimdi sözü Karahan Zengi'den iştin. Karahan Zengi'ye, Aysultan'ın adamları geldi, koyduğun adamları öldürdü, diye haber yetiştirdiler. Karahan Zengi öfkeleni, yüz bin askeri ile atlanıp Şabıstan'a doğru yola çıktı.

Aysultan bu askerleri gördü. Göruğı Bey'e: “Bununla savaşıarak galip gelemeyiz.” dedi. Göruğı: “Aysultan, bu zengilere hile etmek gerek. Onun için yiğitleri kapıda bırakalım. Meyhaneyi süsleyip, şarapları dizip, kaseleri yanına koymak gerek. Sen de sarayında süslenip otur. Ben bir yerde kendimi gizleyeyim. Zengiler ile hiçbir haberleşmese de mutlaka istişare ederler. Ben gidip haber alayım diye mutlaka senin karşına çıkar. Sonra sen bir söz ile beni anarsan, ben varıp onun işini bitiririm.” dedi.

Aysultan: “Tamam, olur.” deyip Göruğı Bey'in söylediği gibi oturdu. Bir yandan Karahan Zengi, kendim varıp haber almazsam benim bahadırlığıma yakışmaz, deyip, yanına kırk yiğidini alıp, Aysultan'a doğru yola çıktı. Sonra Göruğı'nın yiğitleri, Karahan Zengi'yi gördü, her biri bir tarafa dağılıp kapıları tuttular. Hiç kimseyi görmediler. Hemen meyhaneye gelip girdiler. Orada da hiç kimse yok. Ondan sonra Karahan Zengi, yiğitleri meyhanede bırakıp, kendi Aysultan'ın yanına vardı. Karahan vardığında uzanıp duran Aysultan'ı gördü. Karahan, Aysultan'ı görünce aklı başından gitti: “Ey Aysultan, ben yedi defa asker toplayıp geldim. Bazergen ağa benim askerimi öldürüp alıp gelmedi. Sekizinci defa yine kendim

geldim, sen yoksun. Şimdi seninle muradı hasıl edelim.” dedi. Aysultan: “Ben ağamın yılı dolmadan hiç kimseye gönül veremem.” dedi. O an Karahan Zengi, Aysultan’ın sözünü kabul etmedi, zorbalık etti. O an Aysultan Göruğlı’nı yad edip, bir söz söyledi:

Savaş meydanında atlar oynatan
Bedev arap atlı koç yiğidin günüdür.
Atını harlatıp meydana giren
Düşmanı kırıp gönlü hoşlar günüdür.

Koç yiğitler saf saf olup geldiğinde
Savaş meydanında oklar attıklarında
At yığılıp kendi düşmana kaldığında
Elmas bıçak, sarı yayın günüdür.

Koç yiğitler girse aslan gibi, meydan
Himmet verir mahşer günü Hazreti Süleyman
Şabıstan’ı aldı bir zengi düşman
Hazreti Ali Şer-i Cabbar günüdür.

Düşmanım ile karşılaşıp durmaya
Kırık naçarın gönlünü almaya
Allah deyip tövbesinde durmaya
Ay baltalı şahbaz erin günüdür.

Gözyaşı dökülüp sel olup gitse
Feryadım bu zaman Allah’a yetse
Aysultan naçara ağalık etse
Ğıyrat ile Göruğlı’nun günüdür.

Hasılı, Karahan Zengi söyledi: “Hey Aysultan! Ben senin bu Türk dilini anlamadım. Ya benim maksadımı hasıl edersin ya da zorla muradımı alır, yine ülkeni viran eder giderim.” diye zorbalık etti. Aysultan bir hile ile: “Hey Karahan Zengi benim üstümden kalk! Benimle halvet etmeden önce suya gir yıkan, pisliklerinden arın. Sonra ben seninle halvet edeyim.” dedi.

Karahan Zengi bu sözü işitince keyiflendi, Aysultan'ın üzerinden atlayıp, elbiselerini çıkardı, gusül etmek için gitti. Göruğlı her şeyden haberdardı.

Karahan yıkanırken, Göruğlı, üzerine yıldırım gibi düştü. Karahan'ın hey hey demesine kalmadan, elmas kılıçla vurdu. Karahan'ın canı cehennem pazarına tuz satmaya gitti. Göruğlı meyhaneye vardığında, zengilerin kırk yiğidinin şarap içip, sarhoş olup yattığını gördü. Göruğlı Bey onları da öldürdü. Ondan sonra yiğitlerini çağırdı, onlardan hiçbir haber alamadı.

Seher vaktiydi. Göruğlı Bey, yüksek bir tepeye çıktı, eline sazını aldı, yiğitlerini çağırıp bir söz söyledi:

Gelin beyler temaşaya
Bu gece savaş üstüne
Girdim ben meydan arasına
Kılıç vurdum baş üstüne.

Bütün Zengin hanın yıktım
Kılıç vurup kanın döktüm
Kırk yiğit diyerek nara çektim
Baş kesip leş üstüne.

Karahan Şah'ı öldürdüm
Karahan'a doğru durdum
Kırmızı kana boyadım
Başın kesip leş üstüne.

Şarap içip ben mest oldum
Kalktım düşmanıma sataştım
Göruğlıyım savaş açtım
Aysultan kardaş üstüne.

Hasılı, her biri Göruğlı Bey'in sesini işitip geliverdi. Toplanıp Karahan Han'ın askerini kaçırp, Şabistan şehrini boşalttılar. Aysultan'ın halkını, köle olan kız ve yiğitlerini kurtarıp, maksat muratlarına erdiler.

SONUÇ

Tezimizde Köroğlu Destanı'nın Karakalpak varyantını inceledik. “Karakalpak Folkloru” adlı yirmi ciltlik eserin on beşinci cildinde yer alan, Äwez'in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli ve Bazergen kollarını metin, içerik, yapı, kahramanlar bakımından tasnif ettik. İncelediğimiz kollar kısmen tarihi bilgi içermesi ve inanç unsurlarını taşımasının yanı sıra, yapı bakımından yer yer masallara ve halk hikayelerine benzemektedir.

Metinlerin sade bir anlatımı vardır. Sanattan, gösterişli ifadelerden, ağdalı cümlelerden imtina edilmiştir. Halk deyişlerine ve günlük dile ağırlık verilmiştir. Hecenin sekizli ve on birli kalıplarıyla yazılan şiirler saz yahut dutarla icra edilmiştir. Metinler, nazım-nesir karışık olarak verilmiştir. Anlatıcı farkı olmasından kaynaklı üslup farklılıkları tespit edilmiştir.

Olayların daha çok bozkırda ve av ortamında cereyan etmesi, bize Türklerin yaşadığı coğrafya ve konar-göçer yaşam tarzı hakkında ipuçları vermektedir. İncelediğimiz kollarda Türk kültüründe, yiğitliğe, kadınlara, atlara verilen önemi ve Türklerin temel geçim kaynaklarının avcılık, hayvancılık, zanaatkarlık olduğunu belirledik. Kollarda yer alan motiflerin, sosyal, kültürel, ekonomik hayatla ve dönemin zihniyetiyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu, Karakalpak Türklerinin yaşantısının izlerini taşıdığını gördük. İslamiyetin kabülü ve büyük tesiri neticesinde, destanlarda başta Hz. Ali olmak üzere, din ulularının zorda kalan kahramanın yardımına koştuğuna şahit olduk.

Köroğlu'nu sadece tarihi ve fizyolojik olarak değil, onun iç dünyasına girerek, Köroğlu'nu gölge yönlerine iten durumların analizini yaparak psikolojik çıkarımlarda bulunduk ve böylece onu daha yakından tanımaya çalıştık. Kimliği belirsiz, malka mal olmuş Köroğlu'nun farklı bir versiyonunu inceleyip okuyucunun faydasına sunarken biz de büyük bir keyif aldık.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Alptekin, A. B. (2013). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arat, R. R. (1967). “Karakalpıklar.” *İslam Ansiklopedisi*. C. 6, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, ss. 184-188.
- Arat, R. R. (2007). *Eski Türk Şiiri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Arıkan, M. (1999). *Köroğlu'nun Kazak Varyantları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, M. (2007). *Kazak Destanları 1 Köroğlu'nun Kazak Anlatımları*. Ankara, TDK Yayınları.
- Arslan, M. (1997). *Köroğlu Destanı'nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir, Ege Üniversitesi.
- Arslan, M. (2001). “Köroğlu Destanının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar Hakkında Hikâyeler”. *Millî Folklor*, 42-50.
- Atsız H. N. (1997) *Türk Edebiyatı Tarihi*. İrfan Matbaası, İstanbul.
- Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul, MEB Yayınları.
- Bars, M. E. (2008). “Köroğlu Destanı'nda At, Kadın, Silah”. *Turkish Studies*, 3/2, 164-178.
- Bayat, F. (2003). *Köroğlu, Şamandan Aşıka, Alptan Erene*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bayat, F. (2009). *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi)*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Beydili, M. (2005). *Türk Mitolojisi-Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Yayınları, Ankara.
- Boratav, P. N. (1955). “Köroğlu”. *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, 908-914, Millî Eğitim, İstanbul.
- Boratav P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav P. N. (1983). *Folklor ve Edebiyat*. Adam Yayınları, İstanbul.
- Boratav P. N. (1988). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Adam Yayınları, İstanbul.
- Boratav P. N. (2009). *Köroğlu Destanı*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Boratav P. N. (2012). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Campbell, J. (1998). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çelebi, İ. (1991). “Bakıcı”, T.D.V.İ A, İstanbul.
- Çelebi, M. S. (2017). *Türk Halk Kültüründe Rüya*. Kömen Yayınları, Ankara.

- Çetin, İ. (1998). "Türk Destan Kahramanları ve Köroğlu". *Millî Folklor*, 5 (39), 46-52.
- Çınar, A. A. (2004). *Türkmen Halk Kültürü İncelemeleri*. Birleşik Yayıncılık, İzmir.
- Çınar, A. K. (2016) "Bozkır Kültüründe Geyik İnancı ve Geyik Kurbanı". *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Nisan, yıl:2, c:2, s:1, ss:182
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi. Ankara.
- Devlet, N. (1989). *Çağdaş Türk Dünyası*. Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Dönmez-Fedakâr, P. (2001). *Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye'de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Dönmez-Fedakâr, P. (2008) *Karakalpak Efsaneleri İnceleme-Metinler*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Doktora Tezi)
- Ekici, M. (1998). "Anadolu Sahası Köroğlu Kollarının İsim ve Tasnif Meselesi". *EÜ. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2), 235-240.
- Ekici, M. (1999). "Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler". *Millî Folklor*, (44), 10- 17.
- Ekici, M. (2002a). "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I." *Millî Folklor* , (53), 27-33.
- Ekici, M. (2002b). "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında II." *Millî Folklor* , (54), 1-18.
- Elçin, Ş. (1968). "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu." *Türk Kültürü* , VI (63), 14-23.
- Elçin, Ş. (1972). "Saz Şairlerimizden Köroğlu Hakkında." *Türk Kültürü*, (115), 430-434. 353
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, B. A. (2011). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (1988). *Oğuz Kağan Destanı*. Hülbe Basım, İstanbul.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Fedakar-Dönmez, P. (2004). Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) (İnceleme ve Metinler). *Millî Folklor*, (62), 125-127.
- Garriyev, B. A. (2007). *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, Çev: Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gökarp, Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkud'un Kitabı*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Günay, U. (1999). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güneş, A. (2003). *Köroğlu Destanı’nın Ayvaz Kolu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İçel, H. (2010). *Köroğlu’nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme*. Kömen Yayınları, Konya.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2001). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kaftancıoğlu, Ü. (1979). *Köroğlu Kol Destanları*. YKY, İstanbul.
- Kalafat, Y. K. (1994). Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu’da ve Orta Toroslar’da “Kırk” Motifi, *Milli Folklor*, s:19
- Kaplan, M. (1985). *Tip Tahlilleri*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (2013). *Kültür ve Dil*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Bali M. ve Akalın M. (1973). *Köroğlu Destanı*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası. Ankara.
- Karadavut, Z. (1996). *Köroğlu’nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karadavut, Z. (1997). “*Türk Destan Geleneği İçinde Köroğlu ’nun Doğuşu ve Çocukluğu*.” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri, 1, Ankara: Kültür Bakanlığı, 327-332.
- Karadavut, Z. (2002) *Köroğlu’nun Ortaya Çıkışı*, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları:10, İlmi Eserler Dizisi:2, Bişkek.
- Karadavut Z. ve Yeşildal, Ü. Y. (2007). Anadolu-Türk Folklorunda Geyik. *Millî Folklor*, S.76, s.105.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Akçağ Yayınlar, Ankara.
- Küçük, M. A. (2013a). *Gazi Türkiyat*, Güz 2013/13:102
- Küçük, M. A. (2013b). *Gazi Türkiyat*, Güz 2013/13:104
- Maksetov, K. (1996). Karakalpak Halkının Bedii Sözlü Yaratmaları, *Bilim Nukus* ss.14-15.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1995). “Karakalpaklar”, *Yeni Defne Dergisi*, Ankara.
- Öcal, O. M. (2004). “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor*, S. 62, s. 5-7.
- Özdemir, A. (2006). “Köroğlu Men Bezergen Destanındaki Özel Adlara Dair.” *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 91-114.
- Pahraddinov, A. (1998). *XIX. Yüzyılın Sonu XX. Yüzyılın Başlarındaki Karakalpak Edebiyatı Tarihi*, Nökis s.208.

- Reichl, K. (2002). *Türk Boylarının Destanları* (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı). (çev. M. Ekici.) Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Reichl, K. (2008). Karakalpak Destanları: Gelenek, Destancılar ve Destan Anlatımı. *Türkbilig*, (15), 64-77.
- Sakaoğlu S. ve Duymaz, A. (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. Ötüken, İstanbul.
- Saluk, R. G. (2008). *Köroğlu Destanı'nın Uygur Versiyonu (Metin-Aktarma-İnceleme)*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seli T. (1981) Kavimler Köprüsü Aras, *bilig-3/ Güz'96*. ss: 161-177.
- Sümer, F. (1969). Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti Hakkında Vesikalar. *Çağrı*, 14, (142).
- Sümer, F. (1992). Türk Destanları I-IV. *Türk Dünyası Dergisi*, 26.
- Sümer, F. ve Albayrak, N. (2002). Köroğlu. *İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 268-270.
- Taşagıl, A. (2001) Karakalpaklar. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, ss. 426-427.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Togan, Z. V. (1981) *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Cilt I, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu*. (2005) TDK Yayınları, Ankara.
- Türkmen, F. (1982). "Köroğlu". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: Dergah, 416-420.
- Türkmen, F. (1985). "Köroğlu Hikayelerinin Yayılma Sahaları ve Menşe Meselesi". *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 9-19.
- Türkmen, F. (1989). "Köroğlu Hikayelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları". *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5, 7-12.
- Uygur, C. V. (1999). *Karakalpak Türkleri Edebiyatı Gramer- Yazılı Edebiyat- Destanlar*, Özcan Ofset, Denizli.
- Yakıcı, A. (2007). "Halk Anlatılarında Yer Alan Köroğlu Tipleri ve Âşık Köroğlu'nun Bu Tipler Arasındaki Yeri". *Millî Folklor*, (76), 113-123.
- Yardımcı, M. (2007). *Destanlar*. Ürün Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, S. (2006). *Karakalpak Türkleri ve Karakalpak Tarihi (1873-2003)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi.)
- Yılmaz, S. (2008). *Karakalpak Türkleri ve Karakalpakistan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Yolcu M. A. (2012) “Köroğlu Destanı’nın Arap Rayhan Kolu Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, c.100,s.199, ss.149.
- Yüksel, H. A. (1981a). “Türk Folklorunda Sayılar.” *Milli Kültür*, C: 3, S: 4, Ankara, ss. 46-49.
- Yüksel, H. A. (1981b). “Türk Folklorunda Yedi Sayısı.” *Milli Kültür*, C: 3, S: 5, Ankara, ss. 48-51.
- Yüksel, H. A. (1981c). “Türk Folklorunda Dokuz Sayısı” *Milli Kültür*, c:3 s:6, Ankara. ss. 32-35.
- Yüksel, H. A. (1981d). “Türk Folklorunda Kırk Sayısı” *Milli Kültür*, c:3 s:9, Ankara. Ss. 43-46.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Zeynep Begüm OK
Doğum Yeri - Tarihi	Erbaa/TOKAT - 15.05.1986
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Hacı Malike Mehmet Bileydi Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Ege Üniversitesi- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anadolu Üniversitesi- Kamu Yönetimi Bölümü Anadolu Üniversitesi- İlahiyat Bölümü (ön lisans)
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Proje Konusu	Ortaöğretim Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım Ders Kitaplarında Terminoloji Sorunu
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Köroğlu Destanı'nın Karakalpak Varyantı- Äwez'in Evlenişi, Arap Rayhan, Qırmandäli, Bazergen Kolları (İnceleme- Metinler)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Bornova Anadolu Lisesi- İzmir Çimentaş Anadolu Lisesi- İzmir Canan Yavuz Gürkan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi- Antalya
Projeler	Erasmus- Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Öğretmenlerin İnternet Kullanımındaki Yeterliği
Çalıştığı Kurumlar	Canan Yavuz Gürkan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi –Finike Hızır Reis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi- Antalya Kepez Özel Eğitim Lisesi- Antalya
E-Posta	zeynepbegumok@gmail.com